FRIEDEBERT TUGLAS

KANGASTUSED

ELU

JA

KANGASTUSED

FRIEDEBERT TUGLAS

ELU JA KANGASTUSED

VALITUD NOVELLID JA MINIATUURID

„ILUKIRJANDUS JA KUNST"
TALLINN 1946

NOVELLID

Jutt sellest, et inimene pole jänes, kes elab haavakoorest, ja et maakera on tõesti raske.

1

Sügisene päev kaldus õhtule. Õhk oli täis vett, ilm udutas vihma. Olid päevad, mil tee hakkab juba põhjatuks minema. Need on tusase tuju ja rusutud meeleolu ajad.

Noor õpetajaameti-kandidaat peatus keset maanteed ja tõmbas hinge tagasi. Uh! milline ilm! Ja just nüüd pidi ta säärane olema, kui tema oli esimest korda teel õpetajavalimisele! Veel kuus versta. Maa jalge all oli aga vedel, saabastes märg. Milline inetu ilm!

Kuid ainult hetkeks asusid noormehe pähe säärased mõtted. Siis aga kadusid nad kui tolm meretuules. Üks puhang — ja uuesti haudus ta heledaid tulevikuplaane. Keegi polnud neile piiri pannud ega neid ahelasse tagunud. Suurt õhulossi-muinasjuttu heietas temagi, seistes elutee algel.

Juhan Remmelgas läheb rahva sekka: oma valguse viib ta temale, oma jõu ja noorusevaimustuse ohverdab ta talle.

Muud pole tal anda, muud aga rahvas ei nõuagi. Olgu, et palka vähe, olgu, et tööd palju, — see on rahva kasuks!

Aastate kaupa on ta sest pimedast, orjuses ohkavast rahvast eemal olnud: talvel elutuid raamatuid tuupides, suvel ajalehekontoris töötades, et aga saada võimalust edasi õppida. Milline orjapõli see oli, milline vaimunärimine!

Remmelgale meenus ta igav, ühetooniline elu. Ainult nagu läbi une mäletas ta pilti kaugest lapsepõlvest — nii udust ja meeldivat:

Oli vist kevadine aeg, sest koolimaja nurkades seisid lõhnavad kased. Kortsus nägudega talumehed ja kirendavate rättidega naised istusid reas pikkadel pinkidel. Valge habemega vanamees luges laua taga jutlust. See oli tema isaisa — vana Remmelga Peep.

Juhan seisis vanaisa kõrval ja vaatas, kuis suur sinine kärbes jutluseraamatule laskus ning enesega kogu sõna kattis, nii et lugeja pidi ta ära hirmutama. Kui aga kärbes minema lendas, siis oli sõna taha imelikult uus punkt tekkinud, mida vist tarvis polnud. Juhanil oli ka meeles, et ta naerma puhkes ja et vanaisa teda selle eest pool jutluseaega kõrvapidi kinni hoidis.

Kes teab, kunas see oli. Aga vist küll ammu. Vanaisa oli nii hall ja ta ise alles nii noor. Ei tunnud väike Juhan siis veel seda musta muret, mis vahtis talumeeste kortsunud nägudest.

Teine pilt kerkis Juhani mälestuses. Siis oli ta juba küllalt vana teadmiseks, et seda punkti seal tõesti ei vajatud, kuhu sinine kärbes ta jutluseraamatus pani. Vana Remmelga Peep istus tühjas koolitoas pika ristjalgadega laua taga, hoidis halli pead värisevate käte vahel ja rääkis nuttes:

„Ära ajavad ... Ei ole enam hea, ei oskavat keeli ega kedagi ... Rumal olevat ... Sina taevas küll: nelikümmend

aastat olin tark ja võisin koolis kõike õpetada, nüüd aga ei oska... Pojakene, Juhanikene, lähme aga vaestemajja: Remmelga Peep on selleks liiga rumal, et veel inimesi õpetada..."

Nagu noaga lõikas see mälestus noormehe rinda: nelikümmend aastat on inimene tark olnud ja lapsi õpetanud; nüüd on ta korraga rumalaks läinud, sest et ta ametnike keelt ei oska!

Juhan Remmelgas jatkas teed ja meenutas oma halli elu. Teisel aastal suri vanaisa vaestemajas, tema aga läks üksi maailma.

Kuid jälle kustusid need kurvad mälestused ja asemele tärkasid tiivulised tulevikulootused.

Juhan Remmelgas — jah, tema on tõeline rahvavalgustaja. Ta teeb hoopis muud, kui enne teda tehtud. Kooli muudab ta ümber. Siin on raamatukogud ja seltsid, koosolekud ning kursused. Kool peab valla südameks saama. Erilise rahvaülikooli asutab ta. Palju on ta neist lugenud: Ameerikas on, Lääne-Euroopas ja Austraalias on neid. Igal pühapäeval sõidab üks või teine haritlane linnast kõnet pidama. Talvel võiks rahvas mitu korda nädalas kokku tulla.

Ja nii ei kestaks üks või kaks kuud,— aastate kaupa läheks see. Uus põlv kasvaks vaheajal üles. Sellele poleks need asjad, mis Remmelgas esiti vanadele jutustab, kes teab mis imed. Ta oleks neist juba koolipingil kuulnud. Sellele põlvele tuleks palju suuremat haridust anda.

Kuid mis suudaks üks Juhan Remmelgas? Ei, tema oleks ainult tilk suures meres. Kogu maa õpetajad ja haritumad inimesed heidaksid ühte. Ja nemad suudaksid ühisel jõul hiigla rahvavalgustamistöö korda saata. Ühendus teeb tugevaks!

Noor Juhan Remmelgas läks kohta otsima ja unistas oma suurest tööst. Palju põles ta rinnas armastust orjakütkes rahva vastu. Kui tal oleks olnud nõiavõim, ta oleks käe üle mudase maa sirutanud ja sellest paradiisi teinud. Kõik oleks ta ümber lükanud ja kõik uuesti ehitanud.

Aga vanad inimesed ütlevad: Julgus ja tahe on head asjad, kuid maakera sa nendega üles ei tõsta: pole obadust, kust kinni haarata. Ja kui ka obadus oleks, jõudu jällegi poleks!

2

Ilm aga piserdas vahetpidamata. Oli vaikne, ja õhku täitis suitsutaoline udu. Aeg oli juba õhtul, ilm õige hämar.

Tee oli libe ja auklik. Küll oli siia kruusa, küll hagu veetud. Kuid suur mõisametsa vari, mis teele langes, sõi selle kõik: päike ei paistnud lõuna poolt peale, tee ei kuivanud kunagi ära.

Tèispool teed mustas määratu mudalagendik ja selle kõige kaugemas servas süttis paar tulukest. Oli nii võõrastav, ei uskunudki, et selle porimere taga veel keegi võis elada.

Roidunult jalgu vedades sammus Remmelgas edasi. Metsa nurga juures nägi ta teel midagi elavat end liigutavat. Läbi hämara ei seletanud enam silm, mis see oli. Kostis ainult vee sulin, ohkimine ja ähkimine.

Teljeni mudasse vajunud, seisis keset teed heinakoorem. Nälginud hobune sikutas ja küürakas mees aisa kõrval tõmbas, kuid niisama nälginud ja küürakas heinakoorem ei nihkunud paigast. Tulija silmis sulasid hobune ja mees üheksainsaks imelikuks kuuejalgseks loomaks, kes väsinult kuhugi rabeles ja sikutas, kuid enam sammugi edasi ei saanud.

„Jõudu!“ ütles Remmelgas.

„Tarvis!“ vastas küürakas niisama lühidalt, astus siis paar sammu koormast eemale ja küsis äkki: „Kustpoolt oled?“

„Linna poolt... Siis ei võta ikka? Ammu juba siin maadled?“

„Tükk aega juba.“ Mees sülitas pihku ja asus uuesti aisa külge. „No, mõsa!“

„Oot, ma asun teisele poole, ehk jõuame siis paremini,“ ütles Remmelgas ja läks hobuse nina eest mööda.

„Teie nüüd!“

Remmelgas arvas pimedas nägevat, kuidas küürakas põlastavalt ta näpitsprille ja valget kraed vaatas, mis paistis ülestõstetud kaeluse tagant.

„No, mõsa! No... no... hopp!...“

Vesi sulises ja pori pladises. Koorem kerkis, tõmbus veel enam küüru nagu kass, kes valmistub hüppele, kõikus ja vajus siis pehmelt edasi.

„Os'sa ilma ime küll!“ lausus küürakas, võttis mütsi peast ja pühkis higi. „Eneselgi sai tõmmata, mis siis veel vaene hobune pidi tegema!“ lisas ta siis juba pooleldi naerdes. „Teie ka härra — ja tulete tõmbama!“ ütles ta vähese vaikimise järel.

„Tea, mis härra! Olen niisama karjas käinud nagu teiegi,“ lausus Remmelgas võimalikult lihtsalt, et juba alguses võõristust vähendada.

„Noh, võta kinni, kes see meieaegseist härradest pole karjas käinud! Kui aga pisut paremale järjele jõudnud, siis ei tea enam, kuidas siga jookseb: saba- või ninapool ees.“

Mees sülitas. Remmelgas hakkas tema võrdluse üle naerma. Ja jutt läks lühikeste lausetena edasi. Küürakas päris umbusklikult: kes, kust ja kuhu? Kui ta kuulis, et võõras on õpetaja, läks ta tuju lahkemaks.

Oli juba pime, must sügisõhtu. Lõuna pool pimetas endiselt kõrge kuusemets, teispool teed kadus aga nagu maagi ära: seal mustas kui põhjatu kuristik. Kuskil kaugel vilkusid tulukesed, kollased ja arglikud.

„Kas Kurukalmu koolimaja veel kaugel on?" küsis Remmelgas.

„No saab nii versta viis," arvas mees.

„Siis pole lootustki täna pärale jõuda. Ses pimeduses kääna kas või kael. Kas te ei teaks mulle siin kuskil öömaja juhatada? Homme hommikul läheksin siis pärale."

„Öömaja? Kurukalmu külas oleks, aga see on ju koolimaja juures. Siin on puha mõisamaad ja kandikohad."

„Kas ei saaks teie eneste pool?"

„Minu pool? Eh, tahate teie siis minu poole tulla! Pole seal teile saksasööki süüa ega sulgpatju magada."

„Arvate, et olen seda ennegi palju maitsta saanud!"

Remmelga toonis oli midagi säärast, et kandimees hetkeks vaikis ja siis lühidalt lausus:

„Eks lähme pealegi. Vihmavarju ja sooja ikka saab."

Varsti lahkusid nad maanteelt. Vainutee oli veel auklikum ja rööplikum kui suurtee. Koorem hüples ja puutelgedega vanker kägises, nagu kaevates sandi tee ning raske koorma pärast. Tihti panid mehed käed aisade külge, et hobusele abiks olla.

Kuskil ees pimeduses vilkusid kollased tulukesed. Ümberringi oli aga pilkane öö.

„Seal ta on — see meie elamine ja olemine!" lausus kandimees ning osutas piitsaga tulukeste poole. „Seal me elame ses porimeres — kolmteistkümmend kandimehe peret. Igaühel nälg varaks. Täna elad, aga homset päeva ei tea. Vahest võta kott selga ja kepp kätte ning mine. Aga kuhu?"

Vastuseks lirtsus pori jalge all. Tuul oli tõusnud, vihma sadas veel valjemalt. Ei udutanud enam, vaid suured tilgad langesid plaginal mustale maale.

Mehed vaikisid. Remmelgas tundis, kuidas külm vesi külgi mööda jooksis. Särk oli märg. Õlad ja põlved valutasid. Jalad olid kui rasked porikamakad.

„Sajab ka sel sügisel nii mis kole!" ütles kandimees natukese aja pärast. „Pole otsa ega äärt!"

Ees mustas midagi. See oli kandikoha elamu. Koorem pöördus vaarudes väravast sisse. Õu oli samuti pime. Ainult hämaralt mustasid kahel pool haopinud ja mingid koomitsad.

Siin oli kodu, kuhu inimene aastate kaupa kõik oma vara ja vaeva kannud, ning mis paistis ometi ainult viletsa sipelgapesana.

Uks kiunus ja keegi väljus laternaga. Kollane helk lõi üle mudase maa, kolm valguslinti hüples üle heinakoorma, hobuse ja haovirnade. Oli võõrastav seda näha. Veel viletsam paistis kandimehe ukse-esine valguses.

Kes laternat hoidis, seda ei seletanud silm.

„No said siis kord ometi koju," ütles laterna hoidja.

Häälest tundus, et see oli noor mees.

„Egas ma's metsa pidanud jääma," vastas tulija pahaselt.

Tuul keerutas korraga vihinal üle maja ja kahistas haopinus.

„Näe maita, või tahab tuld ära kustutada," pahandas laternamees. „Sinu tegu küll!"

„Minuga tuli võõras ühes — öömajale. Vii ta sisse. Kottpime, — lõhub veel näo vastu nurka."

Üle kõrgete künniste komberdas Remmelgas tuppa. Seal oli palju inimesi, enamasti kõik väikesed. Ehmunult vaatasid nad võõrast ja pugesid nurka.

Laual põles pisike ümmarguse tahiga lamp. Vähe andis ta valgust, palju aga suitsu. Laes, põrandal ja nurkades oli pime. Laste nägudel mängisid kollased varjud. Suure punase ahju kõrval tukkus pingil hall vanamees särgiväel.

Oli nii must, kitsas ja umbne, et Remmelgal esimesel hetkel kippus pea ümber käima. Prillid lõid soojas tahmaseks, pisikesed pisarad tekkisid klaasidele.

Ta võttis prillid eest ja hakkas neid pühkima. Nurgast aga vaatas tema poole kümmekond ehmunud silma.

Vanamees noogutas tukkudes peaga, nagu öeldes:

„Nõnda, nõnda on meie elu... nõnda, nõnda..."

3

Nad istusid sööma. Lapsed olid vist juba varem õhtust võtnud ja lamasid nüüd neljakesi risti ühel sängil. Kuid oli näha, et nad ei maganud: nende hallid silmad vaatasid võõrast pooleldi kartlikult, pooleldi uudishimulikult. Iga ta liigutust panid lapsed tähele, iga sõna kuulasid teraselt. Ja kui suured naersid, siis naeris neistki mõni julgem.

„Või siis teilgi leivakott kaasas on," ütles kuiv, kolletanud näoga noorevõitu perenaine Remmelgale. „Eks istuge meie juurde ja võtke, mis jumal annud."

„Mis nüüd jumal kandimehele annab!" viskas mees käega, kui õpetaja laua äärde istus. „Kõik on raske vaevaga saadud. Ei anna jumal meile midagi kergesti. Iga leivaraasukese pärast murra luid ja vala higi."

Ärritatult lõi ta suure puulusika külma jahuputru, kangutas sellest lahmaka ja pistis roidunult suhu. Siis pani ta lusika hapupiimasse, mis seisis puuanumaga keset lauda, ja niisama läks ka piimalusikatäis pudrule järele.

Kohmetult sirutas Remmelgaski käe lusikaga kausi poole, ettevaatlikult võttis ta pudrutüki ja pistis suhu. See oli liivane ja kibe. Kuid õpetaja sõi edasi, kuigi söömine oli vastumeelt: ta ei tahtnud pooleli jätta ega sellega pererahvast pahandada.

Möödus mõni minut vaikust. Tuli värises, peen suitsulint tõusis roovikuist lae poole, mis muutus ikka mustemaks. Nõgised ämblikuvõrgud rippusid taladelt riideräbalaina.

Kollased varjud mängisid pererahva nägudel. Oleks imelik olnud neid inimesi väljastpoolt valgusringi vaadata: kondised pead, pikad soonised kaelad, längus õlad, küürus seljad . . .

Poolpime vanamees toetus vastu seina. Ta hall särk oli rinna eest lahti, särgiaugust paistis veel hallim rind. Sees aga kõrises miski, nagu oleks seal mingi masin käinud. Pikad soonised käed värisesid ja jõudsid vaevalt suurt lusikat suu juurde tõsta.

Nii istusid nad seal — nagu salk nõidu metsa sügavuses salatule ümber, ametis millegi tähtsa kallal. Sammaldunud kivil seisavad kausid rohelise vedelikuga ja nõiad liigutavad seda kõverate kulpidega . . . Ülal taevas särab täht ja heidab puulatvade vahelt värisevat valgust . . . On sügav, sügav öö . . . ning nõiad keedavad elurohtu . . .

Kuid tõeliselt istusid seal ainult väsinud, roidunud inimesed. Neil polnud nõiasõnu, et oma viletsat elu ümber muuta. Nagu veskikivi rippus see nende kaelas, surus nad maani, ei lasknud hingatagi. Tähtede asemel vaatasid ülalt ahned silmad ja küsisid: „Kas te mitte liiga palju ei söö? Lähete viimaks veel uhkeks . . ."

„Jah, nii on meie elu!" ütles äkki kandimees nagu unest ärgates. „Jumal ei anna meile midagi, mitte kui midagi.

Oma vaev ja oma higi. Ei anna ta neilegi, kes kiidavad, et kõik aina temalt tulevat. Seal on kiriksand, seal mõisnik, — valetavad! Kandimees ja moonakas annavad neilegi, mitte aga jumal."

„Mis sa nüüd ikka!" hakkas naine rääkima. „Ega sina hooli jumalast ega kirikust!"

„Kandimees ja moonakas annavad oma vaesusest," kordas mees mõttes. „Aga sellest jumalast ei hooli nad midagi. Oled neile ainult alatu ori."

„Kurrradid!" pigistas noorem mees, kantniku vend, hammaste vahelt.

Ta noorevõitu nägu läks vihast punaseks ja ta silmad välkusid. Ainult temal näis veel jõudu olevat vihastada ja viletsale elule vastu astuda.

„Nälg on sul nööriga kaelas," rääkis kandimees edasi. „Maalapp — see kui porihaud. Ja selle eest tee kas või aasta otsa päevi ja maksa maksusid. Ennemalt toitis linagi. Nüüd ei saa ka sellest enam midagi. Mõisnik ei lase maha tehagi: kurnavat maa ära! No tohoo kurat, kas ma ta siis taeva pean külvama? Orja ja orja — ning lauldakse veel: „Priius, kallis anne, taeva kingitus"... Ainult vingerda elu läbi selle maailma vägevate jalge all... Ja teiseski maailmas lubavad nad su tõrvapatta pista, sest et siin isegi süüa tahad..."

„Oh-oh-oh!" ohkas vanamees laua otsas, valutavat selga painutades. „Mis sa hing teed! Ela ja ära piiksata! Ega vastu hakata tohi, poeg, ei tohi!"

„No seda alles vaatame!" ütles noorem mees. „Ega siis meiegi viimased sead ole ja nemad jumalad taevas. Kurrrat, kaua sa ennast ikka puua lased! Nende kaelad on veel jämedamad, — kannavad nööri välja küll..."

Ja jälle välkusid ta silmad.

„Mis sa hing teed!“ lausus ka kandimees. „Jõud ja võim on nende käes. Ei ole sul kohut ega kedagi.“

„Kus sul kohut nüüd!“ ütles vanamees. „Ka mina otsisin noores põlves kohut ja õigust. Sada viiskümmend vitsa sain ainult. Ei suuda nendega maadelda. Kus sa nüüd, väike inimene, suure saksaga kohtusse lähed! Ei tule tollest midagi. Kannata parem aga, kannata aga...“

„No kaua sa siis kannatad!“ hüüdis noorem vend ärritatult. „Kas kord ometi igavaks ei lähe! Poovad sind kogu eluaeg, — ära ei poo ka veel: vintsle kui orgi otsas!“

Hetkeks kostis toas ainult lusikate klõbin, nagu oleks lambakari üle külmunud künni läinud. Viha ning meeleheide välkus kandimehe ja ta venna silmis. Kurja kuulutasid nende tumedad näod. Lapsed aga lamasid hirmust laiade silmadega ja kuulasid ning õppisid — elu... Ja otsekui mürki jõid ka nende hinged seda uimastavat viha juba maast-madalast enesesse...

„Raske on see meie rahva asi,“ ütles viimaks Remmelgas. „Oleks laiemal hulgal rohkem haridust ja arusaamist —“

Ta peatus. Kandimees vaatas vihaselt naerdes talle otsa.

„Haridus, arusaamine!“ muigas ta. „Ei tea, millest muust sa siin aru saad, kui et su kõht tühi on. Oh, sellest saab iga lollgi aru! Aga kust süüa saada — vaat, seda ei tea. Haridus — see olla nüüd kõigile lahti. Mis haridust võib aga vaene saada? Seal,“ ta osutas lusikaga lastereale, „suur on nende haridus? Hahaa! Ei vanasõna valesti ütle: Kes rikas, see tark. Vaesel aga pole rohkem tarkust, kui et oskab viis ja viis kokku arvata ja teab, et peab kümne küünega tööd murdma. Ei ole julgust, ei ole tarkust. Rikas aga oskab sind nõnda nöörida, et sa arugi ei saa, kuidas su krossid tema kotti veerevad. Vahel hakkad isegi naerma, kui osavalt sind petetakse.“

„Mis sa seal veel naerad," lausus perenaine, „kui enesel pole särki seljas ega putru kõhus: paljas ja vaene kui kirikurott!"

„Nüüd on leibagi," lausus vanamees mõttes, karvast pead kõhnale käele toetades. „Kui mina kasvasin . . . siis ei olnud. Aganakakku sõime . . . ei olnud sedagi niipalju, et oleks kõhu täis saanud. Olin peres karjas . . . vald pani . . . ei olnud isa ega ema. Perenaine saatis mind ahju aganakakku matiga välja tõstma: oli nii rabe, et muidu ei saanud . . . kuiv ja kale oli. Minul kasukas seljas, vöö peal. „Miks sa kasukaga ahju lähed?" küsib perenaine. „Et lämmi manu ei tuleks," vastan ma. Ise aga toppisin põue ahjus aganakakku täis . . . sai paariks päevaks karja juures võtta. Nälg oli muidu . . . nälg . . . Nüüd on leiba, lapsukesed . . . leiba ja kartuleid . . ."

„Ei tea, kas need leivad ja kartulid sulle taevast sajavad!" viskas kandimees käega. „Nende eest murdu mõisaväljal päevi tehes kas või pooleks."

„No siis aja end kord ometi sirgu!" ütles noorem vend. „Nemad käänavad su kas või umbsõlme, kui aga järele annad."

„Sõlme käänavad, lapsukesed," mõmises vanamees, „sõlme, nii et oimugi ei liiguta. Mis sa seal veel sirutad! Nende käes on kohus ja õigus. Kes saksa vastu tohib? Ei tohi, lapsukesed, ei tohi . . ."

Noorem vend tahtis nagu midagi öelda, viskas aga siis lusika vihaselt lauale, istus nurka ja hakkas pastlanööre harutama. Üksteise järel langesid mudased suuad põrandale, siis pudenesid ka porised jalarätid maha.

Laste uudishimulikud ja kartlikud silmad ei välkunud aga enam; lapsed magasid . . .

4

Enne magamajäämist tõusis vanadel jutt uuesti.

„Eh, vahel tuleb mõttesse,“ lausus kandimees, „et viskan siin kõik maha, reisin Siberisse, otsin enesele tüki maad ja elan kui inimene kunagi. Aga need täid ripuvad mu küljes.“ Ta tähendas naisele, lastele ja vanamehele. „Üksi oleksin ma, — ammu oleksin juba siit lahkunud. Aga kuhu sa säärase karjaga lähed? Reisirahagi pole. Ise roomaksin kas või käpuli pärale, aga mis peavad nemad peale hakkama?“

Kõik olid juba pikali heitnud, lamp kustunud; õhus tundus petrooleumivingu.

„Kui kord juba seal oled,“ unistas kandimees edasi, „siis pole enam midagi viga. Maa saad hinnata. Kroonu aitab majad üles ehitada. Metsad kubisevad metshobustest: püüa aga kinni ja pane adra ette. Soldatiks enam ei võeta. Mõni leiab maast veel kulda, nii korraga rikas mees!“

Remmelgas naeratas oma asemel.

„Ega see Sibergi ole tõotatud maa, mis piima ja mett jookseks,“ lausus ta.

„Eks seal ikka parem ole kui siin põrgus!“ vastas kandimees.

„H i n g e m a a on seal, lapsukesed... oma maa!...“ lõõtsutas vanamees.

Tundus, kuis ta hääl sisemisest liigutusest värises, nagu oleks ta midagi öelnud, mida eluaeg hinges kannud, — oma kõige kallima, kõige suurema mõtte. Hingemaa! Milline sõna, mida ta kõik tähendab! Ta tähendab hobust, lehma, oma peavarju, vabanemist maksudest, vabanemist orjusest...

Hingemaa! Milline kurvatooniline sõna, mis on kõige raskemail hädaaegadel kui leinakella hääl üle kodumaa

kostnud! Lapsed jooksid särgiväel külatanumail, — räägiti: „Kui isa saab hingemaa, siis ostab mulle saapad ja ema teeb püksid.“ Lapsed sirgusid, käisid mõisa orjamas, — räägiti hingemaast. Inimesed vananesid, surid, — viimne õhkamine oli aga: „Hingemaa!“ Terved põlved elasid lootuses, et kord tuleb „kroonu maa“. Uskugi vahetati, et aga maad saada.

„Hingemaa!...“ ohkas vanamees. „Ära läheks siit... Siberisse... Krimmi... Samarasse... Oleks aga jõudu!... Oma põld oleks, ei oleks mõisnikku... Oh-oh-oh!... Eluaeg olen oodanud... Ei näe vist silmad teda... Aga küll ta tuleb, kui kuningas kuuleb, et meil nii suur viletsus... Tarvis oleks Peterburi minna õigust otsima... Aga kes see laseb talupoega sinna?... Ei lasta, lapsukesed, läbi pekstakse...“

„Mis sealt Peterburistki!“ arvas kantnik. „Saksad seal nagu siingi. Kui aga pääseks kaugele, hoopis kaugele — Siberisse...“

„Küllap sealgi käskijaid leidub,“ arvas noorem vend. „Ära karda, et puudus tuleb! Mine sinna maailma taha võõra rahva sekka... Parem võta siin teivas pihku ja katsu, kas saad enesele õigust või mitte!“

Pimedas toas tekkis vaikus. Õhk oli raske ja sumbunud.

„Aga mis sa siin teed?“ ütles siis jälle kandimees. „20 vakamaad on põldu, 140 rubla võtab ta renti. Päevades tasu talle see raha. Kas see päevategemine nali on! Naise päev maksab 30 kopikat, mehe oma 40. See on raskel suvisel tööajal, päikesetõusust loodeni, 16 tundi, rohkemgi veel, ja kui tükitöö, siis murrad ka öösi pimedas. Ja ega sa ometi siis lähe, kui ise tahad, vaid kui tema kutsub. Enesel seegi viljanatuke variseb või hein kopitab luhas, sina aga kõmbi mõisa poole, sirp või vikat õlal...“

„Tuled koju," lausus naine vahele, ja pisarad kostsid ta hääles, „süda tõmbab valust kokku, kui oma põllulapikest näed. Tööd teed sa selle viljavähekese eest, nii et veri peaks küünte alt tilkuma, aga oma silma all läheb ta hukka. Tänavu oli: oder kasvas õige kange, mäel pani mahagi. Aga mis tast sai! Pani maha, terad pudenesid, hakkasid uuesti kasvama, ja viimaks ajasime kui sõnnikut hunnikusse, nutsime ning palusime jumalat..."

„Ja vandusime!" lõpetas kandimees. „Mis jumalat sa siin veel palud, kui näed, et ta ainult rikast aitab, sinul aga viimase suutäie käest võtab!"

„Mis sa nüüd jälle!" õhkas perenaine. „Mis see ikka aitab! Oled juba kord vaesusele ja viletsusele müüdud. Ei ole sulle kuskilt abi..."

„Müüdud?" põrutas noorem vend. „Ei tea, kes mind siis müünud on? Ehh, kurat!..."

„Jumalast on puha... Jumalast on rist peal... Jumalast on saksad..." oigas vanamees. „Jumalast... patu pärast..." Vanakese hääl kustus sosinaks.

Keegi ei vastanud talle enam. Igaühe ajus pöörles pime, raske küsimus: miks on elus nii palju vaeva, viletsust, nälga?... millal see ometi lõpeb?... kas pole siis enam mingit lootust?

Mõte pöörles ja põletas, aga ei olnud kedagi, kes oleks nendele rasketele küsimustele vastanud. Mõte pöörles ja põletas, kuni laiali veeres ning kustus. Väsinud inimesed jäid magama.

Ainult Remmelgas käänles ühelt küljelt teisele, haududes ikka sama mõtet. Aga ta nägi, et kandirahvas temast ega tema neist aru ei saanud.

Milles on selle viletsuse põhjus? päris ta unine aju. Kas on nad selle üle kunagi järele mõtelnud?

Mõisnik nöörivat. No on ta siis metsaline, et tal inimese südant pole! Kantnikud võiksid ta kord eneste poole kutsuda ja näidata: Vaadake, härra, nii vilets on meie elu, nii raske meie orjus, nii sandid meie põllud, — kergendage teie, sest muud kergendajat meil pole! Kas ta siis ka selle järel ei peaks aitama? On ta ju ometi inimene! Ta võiks ju endki kandimehe seisundis kujutella. Siis hakkaks tal hale, ta jääks mõtlema ja aitaks viimaks tõesti...

Vaja oleks mõisniku ja ta sulase vahel rohkem seltsimehelikku ühisvaimu, — elavad nad ju mõlemad ühest ning samast põllust... Haridust ja teadvust oleks tarvis, — see on peaasi... Siis muutuks lugu, siis jatkuks kõigile leiba ega oleks enam vaesust ning viletsust...

Ikka roosilisemaks muutusid Remmelga mõtted, ja nii kerge näis olevat korraga maailma ümber pöörata, — ainult tahta oleks tarvis! Lõpuks aga ujusid mõtted korratult laiali, ja mees jäi sooja ahju kõrval magama.

Ümber hingati raskelt. Lapsed sonisid läbi une.

Tunni või poolteise pärast ärkas Remmelgas äkki ja sirutas. Uni oli olnud haiglane, kondid valutasid.

Läbi ähmase akna paistsid kaugelt üksikud tulukesed — kui pisikesed tondisilmad põhjatus kuristikus. Seal neis onnikestes oldi veel üleval, tehti veel tööd...

Milline sügav, pilkane sügisöö! Kuskil mudalagendikul istuvad inimesed valutavate selgadega ja teevad tööd... et ainult oma kõhtu täita... seda ahnet, mõõtmatut kõhtu...

Remmelgale näis, nagu oleks kogu maakera pind ääretu mudalagendik. Sel lagendikul seisavad pisikesed savionnid punakaskollaste akendega. Mustast, tühjast taevast niriseb külma vihma. Maas läiklevad aga suured mudaloigud, ja onnides kollase tule valgel küürutavad inimesed...

Ikka sajab vihma... ikka värisevad ja vabisevad tulukesed... ning igavesti teevad inimesed tööd...

Kui Remmelgas teist korda virgus, olid tuled lagendikul juba kustunud. Metsa tagant tõusis kuu — kollane — verine — nagu metsalise silm, mis luurab, kas veel mõni elab... Remmelgal oli hirm, ja ta arvas nägevat, kuidas see metsalise silm ikka lähemale ja lähemale tuli, ning nüüd oli ta juba otse selle mudalagendiku kohal — kollane — verine...

5

Kui taevas hakkas valgemaks lööma, tõusis kandimehe pere jalule. Kõik olid veel väsinud, roidunud, unised. Nohisedes ja urisedes kisti poolmädad riidehilbud selga, mähiti mudased räbalad jalge ümber ja nende otsa topiti lapitud pastlad.

Söödi sedasama mis eilegi. Noorem vend viskas kirve õlale ja läks kuhugi tööle. Ka kandimees võttis leivakoti selga ja astus mõisa poole: olid veel viimased päevad teha.

Remmelgas läks temaga kaasa, — oli ühine tee.

„Eh-eh, seda elu!" ohkas kantnik ja kergitas leivakotti õlal. „Nõnda ta läheb, aga paranemist ei näe kuskilt. Hommikust õhtuni, õhtust hommikuni, kuni viimaks pikali kukud ja — kärvad! Uut ega paremat ei tule midagi."

„Siin on need põllud," algas ta natukese aja pärast uuesti ja osutas käega üle lagendiku. „Nagu sea songermaa. Kevadel ja sügisel ei kanna jalga, külvates vajud põlvini sisse. Ega ta muidu olekski kandile antud, kui poleks nii vilets. Aga pead pidama, kui ei taha nälga surra."

„Kas ei saaks mõnd teist ametit... ükskõik mida... mis oleks aga kergem ja kasulikum?" tähendas Remmelgas.

„Teist? Mõisa moonakaks saaksin veel, mujale mitte kuhugi. Sinna aga lähen alles siis, kui nöör on poomiseks kaelas... Kui inimene hakkab kord juba pärimäge minema, siis ei aita teda enam kurivaimgi endisele järjele. Te ärge arvake, et ma kogu eluaeg olen kandimees olnud. Ei ole. Olin kord ka renditalu peremees. Naisega sain paarsada rubla ühes, oli ka enesel poissmehe-põlves pisut kogutud. Selle rahaga võtsingi talu. Kuid mis sa maidaga teed! Rent kõrge, vili odav, ikalduse-ajad... Kolm aastat maadlesin ära. Siis polnud enam muud jäänud kui ainult osa talukraami. Ei olnud midagi teha, — asusin kandikohale. Siin orjad päevast päeva ja aastast aastasse, kuid näed, kuidas ikka vaesemaks ning viletsamaks jääd. Talu loomad on ammu kadunud, reed-rattad kaovad, isegi riided seljas kuluvad räbalaiks, — uut aga pole enam kuskilt võtta. Vaesus tuleb! Purele kas või hammastega vastu, — tuleb aga ja tuleb! Miski ei aita. Tunned, nagu vajuksid aegamööda rappa, rabeled ja kisendad vastu. Rabelemine ajab veel sügavamale, appi aga ei tule keegi..."

„Kaua siis nii peab vaevlema?" lausus Remmelgas mõttes. „Kole lugu, tõesti kole!"

„Kaua? Moonakaks tuleb viimaks ometi minna. See on aga viimane koht. Ei sealt enam välja saa, sinna oled nagu tinutatud, või kui lähed, siis ainult veel vaestemajja, — kui vald võtab... Omale jalale sealt enam ei pääse. Praegu olen siin alles kandimees, olen veel nagu vana usu peale. Teises kohas ei suudaks sedagi. Ei usalda ennast seepärast enam liigutadagi."

Mehed sammusid vaikides mööda rööplikku teed.

„Praegu plaanitseb mu vend veel mõndagi," ütles kantnik jälle. „Aga las saab vanemaks, võtab naise, tuleb pere, tervis kaob, — küll siis näeme, kui kaugele tiivad kannavad!

Moonakaks läheb tema nagu minagi. Kuhu sa kahe palja käega ikka pääsed!“

„Kas ei paraneks siis lugu, kui maad saaks kergemini?“ päris koolmeister.

„Eks muidugi paraneks. Aga kust ja kuidas kergemini? Jõudu on ikkagi tarvis. Osta ma ei suuda. Rentida? Noh, mina ju praegugi rendin. See pole rentimine, see on võllas kõlkumine! Ostmiseks on palju raha vaja; rentimisega oleks teine lugu, kui aga maksud oleksid teistsugused. Räägitakse, et kui saaks kroonu käest või kui mõisniku rendimaksud oleksid kuidagi seadusega määratud, — siis oleks ikkagi kergem. Niisama ka hingemaa... eks ole teda oodatud küllalt... Kuid kes õige annab!...“

„Ei tule tollest hingemaast midagi!“ viskas Remmelgas käega. „Kui ta ka antaks, ega ta ometi kedagi elata! Seal nälgib praegu kogu Venemaa ühes kõige oma hingemaaga! Setudel on ka hingemaa. Miks nad siis meie juures käivad narusid korjamas? Meil poleks enam kuhugi minna. Ei suuda sel hingemaal elada ega surra.“

„Küllap teda siis vähe on, või on maksud liiga kõrged,“ arvas kantnik. „Aga kõneldakse — Siberis... Vaadake, seal saada inimene alles elada! Vahest, kui enam muu ei aita, lähen isegi viimaks sinna... Kui aga jõudu oleks!... Ei suuda kuidagi pärale saada...“

Mehed sammusid sõna lausumata edasi.

Pime, näriv, aastatepikkune näljamõte pöörles kantniku pulstunud peas ning otsis pääsu. Aga seda polnud. Kohutavana viirastus silme ees moonakapõli ja vaestemaja. Neid pole võimalik vältida. Ehk vahest siis... kui ühel heal päeval koorma alla jääd... või mõisa adra taga hobune su surnuks lööb... või tuleb ise mõni äkiline surm ja teeb korraga otsa peale... nagu rabandus või lendva... Aga siis

läheb pere maailma mööda laiali ... naine koltub vaestemaja seina najal ... lapsed paneb vald karja ... vanamees sureb kuskil maanteekraavis ... ka naine sureb ... Lapsed kasvavad suureks, on noored ja julged, asutavad oma elamist, mõtlevad pilvedele lennata ... Aga ei, — seesama kandikoht, töö, vaev ja viletsus ning viimaks vaestemaja ootavad neidki ... Ja nii edasi ... nagu öeldud: „Orjaks oled sa loodud ja orjaks pead sa jääma", või jälle: „Kes on pandud orjama, see" ... ho-ho-hoo! ... „orjaku heameelega" ... Põlvest põlve, igavesest ajast igavesti ...

„Nõnda!" ütles kandimees äkki mõtteist ärgates. „Kas tuleval jüripäeval veel siin olen, seda ei tea. Härra ähvardab renti peale panna. Räägib, et meie olevat rumalad ja laisad ega tulevat sellepärast läbi. Või ähvardab kandimajad maha lõhkuda ja maad mõisa kätte võtta. Aetakse siis meid, kolmteistkümmend perekonda, maailma mööda laiali. Uut kohta enam võtta ei jõua. Vend tahab ka ära linna minna, — ehk saab vabrikusse. Taevas seda teab, mis siis tuleb! Mõistaks veel midagi, otsikski. Kuid mis sa, pime ja rumal inimene, teed: oled ainult oma nurka, oma aiatagust näinud, ei oska kuhugi poole pöörata. Võib-olla on mujal maad paremad, rendid odavamad, — kuid kes seda sinule ütleb!"

„Oh, mis see mujalgi!" ohkas Remmelgas, kellesse nakkas kandimehe lootusetu meeleolu. „Kus pole meid, seal on hea."

Mehed astusid jälle vaikides edasi.

Hommik koitis. Vihm oli öösel üle jäänud. Igal pool läikisid laiad lombid. Kõrrepõllud ja künnimaad nõretasid veest. Raagus mets seisis norgus. Kuuldus, kuidas keegi märjas lepikus noori võsusid raius.

„Näe, siin on meie küttemets," algas jälle kandimees, osutades põõsaste poole. „Mõisalt saab kolm sülda hagu, enamasti lepa- ja haavavõsu. Jalal seisab, — toores; raiud

maha, paned virna, — hakkab kopitama, mädaneb, — ära ometi ei kuiva. Mis sa teed säärase risuga! Paned paja alla, — susiseb ja ajab pilli, aurab ning annab suitsu. Tuleb nii välja, et küta rehi, aja haod parsile, kuivata ära, ja alles siis võid samade hagudega reht kütta, et vilja kuivatada. Nali ainult ja muud midagi. Kaevaku siis mõisnik, et kantnikud metsa varastavad! Mis sa muud pead tegema, kui ei taha ära külmata!"

„Kas siis muidu ei saa... õigusega?..."

„Noh, kirikus loetakse küll: „Sina ei pea mitte varastama." Aga ega kandimees läinud säärast käsku tegema! See on mõisahärra tehtud. Üks petab ühte, teine — teist. Mõisnik koorib mind, eks siis mina vasta samaga. Teda peetakse koorimise pärast osavaks majapidajaks, mind aga pannakse varguse pärast vangi. See on kõik see vahe. Hirmutavad küll, et pärast surma tulla kõige kurja eest kuri nuhtlus. Kes seda nüüd teab, mis seal tuleb, — või toda keegi on näinud. Aga ühte peab ütlema: kui seal tuleb, siis peaksid seda need hirmutajad küll kõigepealt kartma. Ei näi aga nii olevat. Vaat see paneb sind ennastki kahtlema."

„Kuid usk..." algas Remmelgas.

„Mis see mulle head on toonud? Uskuda ja käskusid täita võib see, kellel on, mida suhu pista. Aga meie..." Kandimees viskas käega. „Minul pole aega oodata, kuni taevas kõhu täis saan. Mina tahan juba siin maa peal süüa!"

Mehed olid teelahkmele jõudnud.

„Jällenägemiseni siis!" ütles Remmelgas.

„Kus me veel teineteist näeksime!" lausus kandimees, ulatades oma rusket, krobelist kätt. „Eks aga jumalaga pealegi... Iga inimene läheb ise poole, igaühel on oma tee... Jumalaga siis, jumalaga..."

Ilm oli juba õieti valge.

Remmelgas tõusis jõudsal sammul mööda mäenõlvakut ikka roosamaks lööva taevakaare poole. Ja mida kõrgemale ta jõudis, seda enam ta vabanes raskustundest, mis koormas ta südant kandimehe seltsis.

Siin on mingi eksitus, mõtles ta, mingi väär arusaamine elust. Kuid sest eksitusest peab üle saama, need valestimõistmised võitma! Elu muinasjutt muutus ikka heledamaks, ikka kaasakiskuvamaks, ja mees mõtles, kas siis maakeral tõesti pole obadust, mille varal võiks ta üles tõsta.

Talle meenusid kandimehe sõnad: „Küll näeme, kui kaugele tiivad kannavad! Kahe palja käega ei suuda midagi."

Rumalus! Peab suutma, peab! Mistarvis nõnda vingerdada? Peab suutma, peab!

6

Aga kokku said nad ometi kord. Ainult kaks-kolm aastat oli kulunud. Nende magamisasemed olid otse kõrvu. Mitu päeva olid nad juba koos elanud ilma teineteist tundmata. Ühel õhtul istusid nad mõlemad aknal ja vaatasid läbi roostetanud raudade välja linnale, kus valitses juba vali ning tuisune talv. Seal ütles kandimees:

„Kas te ei käinud paari aasta eest Kurukalmul koolmeistrikohta otsimas?"

„Käisin küll. Mis siis?"

„Nojaa! Mulle näis juba algusest peale, nagu oleksin teid varem näinud. Te olite siis minu juures öömajal."

„Mis? No vaat, see on alles kohtamine!"

Ja kogu selle päeva õhtu ning veel mitu päeva pärast seda oli neil palju, palju juttu.

„Vaesus ja viletsus läks ikka suuremaks," kõneles kandimees. „Paljud rääkisid, et maad saab, mõisu jagatakse. Olime meiegi kihkvel: maad tahtsime! Kuidas sa hing elad

ilma maata! Põllu-inimene oled, ega sa siis jänese kombel haavakoort näri ja sellest ela! No mõtlesime meiegi, et kui tuleb maa, siis pole enam mingit häda. Läksime mõisa, ütlesime härrale, et vaata, jaga maa ära! Mis sul temast niigi kasu, — varandust nõnda, et sead magagu paberrahas. Meie aga ei tea, mida suhu või selga panna. — Ütles, et ega mul tolle vastu suuremat olegi, aga laske ma mõtlen veel. Mõtles teine ja mõtles, aga kahe päeva pärast oli kümme kasakat mõisas. Sügasime siis kõrvatagust: No kurat su sisse! Ega sina küll heaga anna! Niikaua lubad, kuni jõud meie käes; oled aga sina võimumees, siis pühi suu puhtaks. — No arvasime ja arvasime, et kui sa, sunnik, ei anna, ehk siis annab kroonu või võtame ise.

„Pääsis siis mujal jaht lahti, läks puha kui suits. Tuli meilegi salk mehi, — moosekandid ratsa ees, teised taga, punased lipud seljas, laulavad:

Mõisad põlevad,
saksad surevad;
mets ja maa on meie oma . . .

„Lõid keldris viinavaatidel põhjad alt, kopsisid härrastemajas asjad puruks ja pistsid tule otsa. Ise aga läksid jälle lauluga minema.

„No mõtlesime siis meie, et ega paremat aega ikka tule: saksad on läinud, mõis on üksi, — jagame maa ära. Kui kroonu kord jagamisega meile jõuab, on vahest kevad ammu käes, ei saa enam õigel ajal vilja maha teha. Või kuidas selle kroonu jagamisega õieti on: kas tema teab, kui palju kellelegi tarvis või missugune tükk parem või halvem; tuleb veel tüli ja pahandust; parem õiendame ise asja. Läksime siis väljale, jagasime maa ära, panime kupitsad üles:

vaata, Jaak, see saab sulle, aga see, Märt, sinule... No hea oleks olnud, ega nuriseda midagi, kui ilma saksuta ja maksuta, — mis sa veel kaebad!"

„No millega lugu lõppes?" päris Remmelgas.

„Millega ta siis lõppes! Teisel päeval tuli sõjavägi. Minu vend poodi üles; kaks meest lasti maha; teistel tõmmati tukast kinni ja valati igaühele oma paarsada ära. Mitmed on veel praegu siin kinni. Seal nüüd on su hingemaa! Tarvis teda ju on... oi, kui tarvis! Aga kuidas sa ta kätte saad?"

„Milles teid siis süüdistati?"

„Meie olevat mõisa põlema pannud, olevat mässajad! No mis mässajad meie oleme? Maad tahame ainult! Taevas halasta, — inimene tahab süüa, no kust sa seda süüa võtad? Ei tohi süüa tahta, — oled mässaja..."

Ja kogu õhtu kuulas Remmelgas kandimehe kurba juttu maast, et seda ikka tarvis on, aga kuidagi kätte ei saa... Mõlemad lamasid nad kõrvu ja vaatasid vangikambri tahmase lae poole. Ja kui nad vait olid, siis mõtles kumbki oma murtud, puruks tallatud elule ning tumedale, aimamatule tulevikule.

„Mispärast siis teid siia toodi?" küsis kandimees Remmelgalt unetul ööl, kui hinges tundus käsitamatult igav ja tühi.

„Eks ole minagi „mässaja"!" naeratas Remmelgas kibedalt. „Mõtlesin palju teha, kui koolmeistriks sain. Kuid mis sa teed, kui käed-jalad kinni! Igal sammul seisid mul inspektor ja pastor, käskkirjad ning keelud ees. Saadeti ühest kohast teise kui pidalitõbist. Ära tahtis neelata kogu see mülgas. Sain viimaks aru, et ei suuda siis rahvale valgust anda, kui sa ei tohi, kui seda ei taheta. Siis hakkasin teistmoodi tööle ja... nüüd olen siin..."

Mõttes lamasid mehed vangimaja õlekotil, kuhu imelik saatus oli nad kõrvu pannud.

Hämar on vangla, igav ja tuim ta elu. Kõik igatsused kustuvad, inimene vajub ikka madalamale ja madalamale. Igav on nii elada, — päevad ööde ja ööd päevade taolised. Siis ootad muutust, — kas või ka halvema poole, — kui see aga muutus oleks.

Vangid ootasid, ja muutused tulid.

Remmelgas, kes nõnda armastas vabadust ja valgust, saadeti kaugele põhja poole, kus on nii külm, et seal ka kõige palavamad soovid peavad jahtuma.

Põline põhjamaa mets kohab lõpmatut lugu kõigest sellest, mis ta oma pikal eal näinud. Aga ühe uue loo teab ta nüüd: see on neist elujulgeist inimestest, kes taigas teeta ja sihita ümber uidavad või kaugelt külmade maalt läbi taiga oma vangikohast lõuna poole põgenevad...

Ühel hommikul koidu eel toodi ka kandimees vanglast välja, ja inimene, kes kogu oma eluaja oli maad igatsenud, sest et ta mitte jänes polnud, kes haavakoorest elab, sai viimaks ometi maad, ometi kord!

Seitse jalga pikkuselle,
neli jalga lai — — —
— — — — — — — —

Ei, ei, kes neile nii palju maad andis: neid aeti kolm meest ühte hauda...

1903—1906.

1

Kuu tõusis müüride tagant. Teravad mustad varjud lõikasid neljanurgelise kivise õue kaheks. Ümmarguste kivide vahel tärkas noor kevadine haljus. Õrnad haiglased varred küünitusid üle päevapalavusest hõõguvate kivide ühte — otsekui ulatades tervitavaid sõrmi sõpradele.

Rannus lamas kõrgel lae all kitsa akna ees ja vaatas välja. Täiskuu piimane valgus paistis ta näole. See oli kõhn mees, harva punase habemega, hallides vangirõivastes. Ta hingas pikalt maakivi külma lõhna ja vaatas, kuis taevas mustaks muutus ning roosa kuu kerkis.

Ta oli juba kogu õhtupooliku siin lamanud, keha peidetud kasehalgude alla ja pale pöördunud õue poole, mis paistis talle kitsast aknast kui pilust. Ta oli näinud end otsitavat kõigil pool, ta kuulis vanglaülemat vanduvat ja nägi vahtisid süüdlastena kukalt sügavat.

Nad olid kuni pimedani askeldanud ja riielnud. Nad avasid ka puukeldri ja otsisid teda siit. Ta kuulis neid all halge pilduvat ja temast rääkivat. Ta süda oli hirmust lõh-

kemas. Ta surus rusika suu ette, et mitte kisendada. Ta kartis oma südametukset kogu puupinu raputavat.

Kuid nad ei leidnud teda! Kolinal lõid nad ukse jälle lukku. Ta nägi neid õhtuvidevikus nõutult keset õue seisvat: karata õuest, mida neli müüri kui kaevuseinad piirasid ja millest viis välja ainult üks igavesti valvatud kangialune, see pidi ime olema!

Kõik oli ta kaalule pannud, isegi oma elu. Täna või mitte iialgi enam! Homme ei lamaks ta siin enam vabade liikmetega. Sest õhtu eel nägi ta seppi riistadega õues käivat. Homme taotakse raudu ning needitakse ahelaid. Ja ülehomme algaks Siberi tee.

Sest vald oli ta ära annud. Oh, kuidas ta tudisev emake sõrmi läbi trellvõrkude ta poole sirutades sosistas, kuis ta vallamajas kogu ees oli neid palunud, kuis ta kohtumehe hobuse kõrval oli jooksnud — vanad juuksed lahti ja käsivarred välja sirutatud! Kuid nad lubasid ta ära.

Rannus lamas, rusikad vastu hambaid vajutatud. Ära tahtis ta siit minna ja kätte neile tasuda, viimasele kui ühele! Nende karjal tahtis ta maod maha lasta, nende hoonetele tule nurga alla pista ja nende paremate hobustega Pihkva poole kihutada!

Iial polnud ta nuhtluse üle nurisenud. Ta oli kurja teinud ja nad olid teda karistanud, — ta mõistis seda. Kuid nüüd oli see ülekohus. Kas oli ta midagi võlgu jäänud, et nüüd ülemäärast anti? Kuhjaga oli ta kõik kätte saanud! Küllalt ja enam ja üleliigagi veel!

Hukka tahtis ta ennem saada kui igaveseks kõik lootuse kaotada ja sinna hauda langeda, kuhu nemad tõukasid. Selle mehe jälgedes tahtis ta käia, kelle teod sosinana ühest vangide põlvest teise ulatusid, otsekui mälestused suuremaist aegadest.

Mis oli tema võrreldes tolle mehega! Kõrgele paerannale oli ta tuletorni ehitanud. Sealt oli ta tormiseil sügisöil veripunast valgust vahutavaile laineile langetanud ja laevu nagu ämblik oma võrku meelitanud. Mõõk verises käes ja süsimust habe tuules lehvimas, — nii oli ta lõõtsuva mere rannal seisnud.

Ses vangikongis, nüüdses halukeldris, oli ta siis istunud, raudvõru kaelas ja jalad ahelas. Kaua oli ta istunud ja siis põgenenud. Nagu Simson oli ta ahelad murdnud ja raudsed rusikad seinasse löönud. Õhukese paekorra alt oli ta muistse salakäigu leidnud. Ta oli selle murdnud ja läinud. Õhtuti plekklambi kollases tuikes naridel lamades arvasid vangid ta jalgade raudset mürtsumist alt keldrist kostvat. Sügistuul lõi rabisedes ta pikka habet vastu trelle, ja ta näis neid väljas hüüdvat julgetele tegudele, sajandeid surematu nagu Igavene Juut.

Ja selle mehe kombel tahtis Rannus õnne katsuda! See mälestus hirmutas ja lohutas teda. Ta oleks tahtnud jalad ta jälgedesse panna ja sõrmedega samu kive müüris kobada, mida oli puutunud kord meriröövel. See oleks talle õnne toonud — viletsale ja vigasele.

Palaviku-uduste silmadega vaatas ta tühja õue. Ta mõtted jooksid noberuttu, ta unistused leekisid. Kuu tõusis ikka kõrgemale ja kõrgemale, — näis, nagu oleks keegi läinud ähmase laternaga üle sinimusta öise taeva.

Kui unes luges Rannus tunnikella kaugeid hääli. Kuid siis jahmus ta: juba kesköö, ja tema oli alles siin, teekonna algul, kõike muud kui vaba! Kas polnud see ükskõik, kas lamada oma kambris naridel või siin halgudel, et homme uuesti nende kätte langeda?

Ta tõusis istukile, ettevaatlikult halge enese pealt veeretades. Pinu ulatus nii kõrgele vastu võlvi, et püsti ei saa-

nud tõusta. Ta vaatas enese ümber: kelder oli kottpime. Vaevalt nägi ta akna suus kasetohikut valendavat. Ümber oli hauavaikus.

Ta hakkas kätel edasi roomama, iga minut peatudes ja kuulatades. Ta kuulis ainult puru rabinat, mis halgude vahel allapoole rappus. Siis korraga tabasid ta sõrmed tühjust. Ta pööras enese ümber ja istus riida servale, jalad üle ääre alla.

Ta kuulatas jälle silmapilgu, aga kõik oli vait. Siis hakkas ta riida servast sõrmedega kinni hoides alla laskuma, jalgadega teed kombates. Ta varbad puutusid alumise riida halge. Ta hakkas neid nagu treppi mööda alla astuma. Riit nagises ning õõtsus ta all.

Korraga komistas ta ja haaras hirmunult kätega kõrgemast riidast kinni. Samal hetkel libises halg tema alt, veeres riita mööda ühelt halult teisele mürtsudes alla ning langes kolinal kivipõrandale. Rannus kükitas nagu jalust rabatud maha ja pistis käe, mille oli vastu riita veriseks löönud, suhu.

Nii istus ta tükk aega pöialt imedes ja pärani silmil pilkasse pimedusse vahtides. Ta vabises üleni hirmu pärast. Ta ei usaldanud oimugi liigutada: kuhu võis see kolin küll kosta! Vahid pidid seda läbi lahtise õhuakna koridoris kuulma, ja nad võisid isegi vahikambris sellest mürtsust ärgata.

Ta ootas kaua liikumatult. Aga kõik jäi vait. Siis tõusis ta ja hakkas värisevail põlvil üle lõhutud haluhunnikute, redelite ja laudade kobama. Ta liikus nagu kodukäija kottpimedas salakäigu ukse poole, mille põõnad ta oli kord puulõhkumise ajal üksi jäädes läbi raiunud.

Ta tungis lapiti seina ja riida vahele. Ta jakk rabises veidi vastu krohvi ja halge. Ta kobas kätega ringi ukse

ümber, leidis põrandal puruhunniku ja kaapis selle sõrmedega eemale. Siis kangutas ta tammise ukse poikvile. End kokku tõmmates surus ta oma luise keha praost sisse.

Ta peatus ukse taga, tabatud ääretust pimedusest ja jäisest külmusest. Ta kobas särgipõuest küünlakännu ja süütas põlema: ta seisis kitsa käigu alguses, mille lakke pea ulatus. Otse jalge ees algas telliskivi-trepp, — selle varisenud astmed kadusid hämaruses nagu maa-aluse jõe hallides lainetes.

2

Küünalt pihus hoides hakkas Rannus treppi mööda alla laskuma. Ta käsi värises ja põlved vabisesid ärevusest, nii et raske oli käia. Õhk hallitanud müüride vahel muutus ikka jahedamaks. Mõnekümne astme järel lõppes äkki trepp ja algas lüngi allapoole minev käik.

Rannus sammus kähku pärimäge alla, nagu inimene, keda seljast lükatakse. Ta vigane jalg võttis suuremaid samme kui terve. Ta pöial hakkas jälle verd tilkuma ja ta pistis selle suhu. Nii loopas ta ühtesoodu edasi, üks käsi suus ning teises küünal.

Aja jooksul muutus käik. Laskus jäi vähemaks, mudane põrand jatkus peagu tasaloodis. Seinad, mis alguses olid krohvitud, muutusid nüüd konarlikuks. Käik oli lihtsalt läbi paekorra murtud, ilma seinu silumata. Siin-seal riivasid teravad kivinurgad Rannuse õlgu, ja ta pidi ettevaatlik olema, et konarlikul põrandal mitte langeda.

Ta läks kaua ja ta hoog vähenes. Siin-seal tegi käik käänakuid ja ta pidi ümber järskude nurkade pöörduma. Ta peatus vahetevahel minnes ja vaatas üle õla taha, kuid ei näinud midagi: kaks-kolm nõrka küünla kiirt tungisid tema ja seina vahelt läbi ning valgustasid hämaralt müüri konarusi.

Siis hakkas käik äkki laienema. Mõne sammuga oli Rannus ruumis, mis oli pisikese toa suurune, ja otse ta vastas mustasid kaks käigu suud. Ta jäi jahmatades seisma: millist käiku mööda pidi ta minema? kumb oli lühem? ja kuhu viivad nad välja?

Ta seisis minuti mõttes. Tõusis kahklus ja sellega ühes jälle ärevus. Ometi ei võinud ta kaua kahevahel olla. Ta valis parempoolse käigu, mis näis avaram, ja hakkas seda mööda minema. Kuid ta endine rõõm vabaduse üle oli rikutud.

Ta suutis ainult mõnikümmend sammu minna, kui äkki laest varisenud kivihunnikul komistas. Ta ronis sellest üle ja ruttas edasi. Kuid ikka korratumaks muutus käik. Ja äkki lõppes see risti-rästi paisatud paetahvlite seguna, mis olid teravate servadega nagu hulk saharaudu Rannuse vastu pööratud.

Ta seisatas silmapilgu selle kivirasu ees, mis täitis käiku, ja pöördus siis kurvalt tagasi. Nii lõppes see teekond! Ta oleks pidanud teist käiku mööda minema! Ta tundis äkki väsimust, ta särk muutus märjaks, hoolimata keldri jahedusest, ning ta langes suurde ruumi jõudes väsinult kivihunnikule.

Ta pühkis tolmuse varrukaga üle rõugearmise näo. Ta polnud harjunud jõudu pingutama ja väsis nii ruttu! Ta vaatas enese ümber: kõverad mustad seinad, võlv, millest olid kivid otsekui küüntega välja kistud, ning tolmune põrand, mille üle heitis küünla kõhn leek oma nõrku kiiri.

Siis langesid ta silmad küünlale. Kui ruttu oli see põlenud! Vaevalt pool oli veel järel. Ja ometi oli tal vahest paljugi minna. Ta ei suutnud aga praegu teekonda alata, pisut puhata tahtis ta enne minekut. Ta lähendas küünla huultele ja kustutas tule.

Pilkane pime piiras teda äkki. Ta jäi paigale liikumatuna, ilma et oleks usaldanud isegi kätt küünlaga langetada. Ja ühes pimedusega tundis ta äkki midagi muud, mida polnud varem märganud, nimelt vaikust. See oli peadpööritav hääletus, mida võis kehaliselt tajuda, mille all nahk torkavat valu tundis.

Ta sulges silmad ja katsus kujutella, kus ta oli. Kuid ta oli otsekui ajast ja ruumist välja libisenud ja pimeduse ning vaikuse maa-alusesse riiki jõudnud. Ta oli äkki eemal kõigest, mis harilik, igapäevane ja inimlik, ning talle tundus, nagu oleks ta alanud teekonda juba mitme päeva eest.

Veri mühas ta kõrvus ja õudsed mõtted tärkasid ajus. Ta tundis äkki seda kivimüüri, mis teda piiras: ümber, üleval ja all. Ta tundis võigast kivisuse, maa-alluse ja pääsematuse tunnet. See lasus üle ta olemuse, ta tundis seda enam keha kui mõttega, ja ta hakkas lõõtsutama selle koorma all.

Siis äkki salvas hirmus mõte läbi ta aju: mis siis, kui ta enam teed välja ei leiagi, ei uut ega vana? Kui ta on määratud siia eksima? Kui ta peab päevade kaupa siin ümber uitma ja siis kord nõrkema kivisel põrandal, keel kuivas kurgulaes?

Sest kas polnud meriröövlistki olemas üks teine lugu: ta ei pääsenud nimelt mitte ära. Ta eksis keldrisse ja on veel praegugi seal. Ta kõnnib mööda salakäike, pomiseb eneseette ja otsib teed välja. Ta must habe on nii pikaks kasvanud, et lohiseb mööda maad, ja ta silmad leegitsevad jõhvises habemes nagu kassil.

Võib-olla ootab ta Rannust käigu järgmise käänaku taga, et korraga ta ette ilmuda, hirmsana ja üleinimlikuna? Võib-olla paneb ta selja tagant äkki oma raudse käe ta õlale, surub jõhvkange habeme vastu ta põske ja sosistab

kähiseva häälega ta kõrva käsitamatuid sõnu käsitamatul keelel?

Äraräägimatu hirm täitis Rannuse südame. Ta kahmas küünla järele, kuid ta käed vabisesid nõnda, et ta mõne silmapilgu jooksul tuld põlema ei saanud. Talle tundus, nagu oleks iga hetk ta elu ja surma otsustanud, — hirmsamat surma, kui võib inimlik mõte iial kujutleda, — maaaluse kivikeldri igaveses öös.

Ta toibus alles siis, kui napp küünlaleek uuesti halli ruumi valgustas. Talle tundus jälle, nagu oleks ta mitme päeva eest siia pimedasse istunud. Nüüd oleks ta peaaegu juba endist teed tagasi läinud, et end uuesti vahtide kätte anda. See näis aga niisama kohutav olevat kui põgeneminegi.

Ta valis nüüd pahempoolse käigu. See oli palju madalam ja ebakohasem kõndimiseks kui endised. Ta ei võinud peagu sugugi sirgena astuda. Käik tegi loetlematuid käänakuid, sünnitades musti soppe ja seinakappe. Rannus põikles nende müüride vahel, roomates põlvili üle kivivirnade, toetudes kätega paasriiulitele, väriseva küünlakännu tuikes.

Lootuseta katsus ta arvata, kus kohal oli. Võib-olla lossi all; aga võib-olla ka juba linna kohal. Kui need aimaksid, kes mitmed süllad tast kõrgemal soojades voodites rahulikult magavad! Ta oli nagu söekaevur maa sügavuses, roomates nende unenägude õitsvate maastikkude all oma urkas.

Ikka ahtamaks muutus käik. Rannus pidi põlvedel roomama. Õhk oli läpatanud, otsekui oleks see olnud mingi truup ega mitte lossi muistne salatee. Läilad, pööritavad, nimetud lõhnad tungisid ninna. Ta pihud olid paksu niiske tolmukorraga kaetud ja ta kotad libastasid märgadel paetahvlitel.

Ah, kui nad aimaksid! Ei oleks halastust neil tema vastu! Mitte kellelgi, mitte ühelgi! Jahikoertega algaksid nad jahti ta peale. Verekoerad päästaksid nad ta peale lahti. Veriseks lõhutuna, meeletuna rebiksid nad ta välja, kinninööritud liikmetega viskaksid nad ta kivikongi, et ise uuesti sooja voodisse heita.

Nende kõige hirmsamad uned, mis näitavad ääretuid halle labürinte ja lõputuid keerdtreppe õudseis tornides, pole midagi võrreldes tõelusega. Kõige kaugemad kõrvekoopad on lähemad kui tema üksik öös, mis läheb vahest ainult mõned süllad altpoolt nende pehmeid kodusid.

Rannuse vigane puus hakkas valutama. Ta vana luuvalu ärkas jälle külmas niiskuses. Valunaasklid torkasid läbi liikmete ja ta pidi jala kokku tõmbama, olgugi et oli juba nii kitsas, et ta täiesti roomas. Nägu viril valust, laup külmas higis — nii roomas ta.

Ja talle hakkas selguma: mitte seda teed mööda polnud röövel põgenenud. See pidi olema teistsugune käik; võib-olla see, mille ta leidis sisselangenuna. Kuid siis tundus kogu meriröövli lugu võõrana. Kas oli ta üldse põgenenud? Jah, kas oli teda üldse olnudki? Võib-olla oli kõik ainult paljas muinasjutt; ja tema, vaene, tema oli esimene, kes põgenes neid teid mööda!

Äkki tundis ta kibedat valu sõrmis, mis küünalt hoidsid: tuli puudutas küüsi. Hirmunult pani ta küünlakännu peo peale. See põles ainult veel mõne silmapilgu. Tuline rasv jooksis pihku, kuid ta ei tunnud valu. Siis vajus tahi ots äkki lüngi ja kustus sularasvalombis.

Pilkane pimedus piiras Rannust. Ta katsus veel roomata, kuid käik muutus nii kitsaks, et küünarpäid ei võinud liigutada. Ta ei pääsenud enam edasi ega tagasi. Ta liik-

med hakkasid vabisema. Ta langes kummuli põrandale, ja kuum higi voolas üle kogu ta keha.

Oh, kui oleks veel vangikotta tagasi pääsenud! Aga teda lahutas sest kottpime käigustik, läila ja tuletu, kus võib päevade kaupa ümber uita, kuhugi jõudmata. Ta oli kui muumia kivikirstus; ei, ta oli kui ebakoolnu, kes maa all ärkab ja peaga vastu kirstulaudu lööb ning mõistuse kaotab, enne kui tuleb tõeline surm!

Nii lamas ta kaua. Siis aga märkas ta äkki tuulehingust, mis truubis tõmbas. Talle näis, nagu oleks see käigu lõppu kuulutanud. Ta võttis viimase jõu kokku ja roomas mõned süllad. Käik läks avaramaks, ja äkki paistis väikese käänaku taga läbi paksude raudade lapp kahvatut linna eha.

Rannus ei liigutanud end pikal ajal. Ta vaatas ainult silmi pööramata heledat lappi käigu lõpus. See oli taevas, täpp udupilve, mida elektrieha roosatas, punkt ääretut avarust pärast kivise keldri kottpimedust maa-aluste hirmsate viirastustega!

Siis lähenes ta trellidele ja katsus neid käega. Need olid kõhna randme paksused needitud raudlatid. Ta vaatas välja. Käik näis paar sülda ülalpool maad poollüngi müüris avanevat. Vaevalt seletasid silmad all mullavallil vahikongi ja tukkuvat vahti selle kõrval.

3

Koitis hommik. Rohelises taevas ujus õrn udu suurtes kangastes ja siin ning seal hakkasid pilvedel sulama roosad ja punased värvid. Jahedas videvikus seisid puude võrad tumerohelistena, otsekui hangunud hommiku sinendavas udus.

Taevas õhetas ikka enam ja enam. Ja äkki langesid päikese tulised terad pilvedele. Kerged hõredad pilved seisid tornidena liikumatu tumesinise merekääru kohal, millest tõusis udu pikkade niitidena nagu veejuus.

Siis kerkisid vabrikute korstnaist rõõsa taeva poole mustad suitsujoad ja üksteise järel huugasid viled, pikad ja madalad, otsekui esimesed rasked poognatõmbed päeva kumiseval kontrabassil, visates õhku vesihalle auruspiraale.

Ärkas jälle päev, uus päev inimeste, hobuste ja vankritega kõigil tänavail, siia ning sinna minevate vooride, rongide ja laevadega. Uus päev üle tehaste, vaksalite ja sadamate, üle lõõmavate korstnate, kumisevate rööbaste ning veriruskete tõstekraanade söetolmuseis sadamais.

Kuis oli Rannus seda päeva oodanud! Kuis oli ta enese vabanemist kujutlenud! Ta oli mõtelnud maa alt välja tulevat kuski linna taga niidul, keset kastes hullavat hobusekarja. Või mererannal, kus pehmed lained kalameeste venede vahel üle liiva rulluvad. Või jälle metsapimedikus, kus külmad tähed mustade latvade vahelt vilguvad.

Kõige selle asemel oli ta alles vangla piirkonnas. Mitu tundi oli ta ainult vangikoja keldris ringi rännanud. Ja rauad olid akna ees, ja vaht kõndis all vallil, — ta oli peagu endiselt vangis. Oli vangis, võis siia jääda ja surra siia — silmade ees piiritu vabadus!

Ta istus käigu avauses, pidas ühe käega rauast kinni ja viilis teisega, iga suuremat tänavaraginat enese kasuks tarvitades. Tal oli väike kolmetahuline saeviil. Rauad olid aga paksud ja ta pidi neist vähemalt neli läbi viilima. Nii kergelt ei pidanud ta siit pääsema, päevadeks jatkus tal tööd!

Ta viilis ja pidas ühtlasi silmas kõike, mis väljas toimus. Ta valvas vahi samme all vallil. Ta tundis seda

vahti, tema number oli 13. Ta aimas tema asendi järgi ta meeleolu. Ta jälgis tema mõttekäiku ja tundis kaasa ta igavusele, kui ta laia kätt suu ette pannes pikalt haigutas. Kui ta viilimast väsis või seda millegipärast ei võinud teha, siis istus ta kui türklane jalgadel liikumatult käigu suus ja vaatles elu, mis ees avanes. Nii kaua polnud ta kõike seda näinud: neid inimesi, sõidukeid ja puid bulvari ääres!

Temale, kes oli igavuse ja liikumatusega harjunud, tundus just tänava-askeldus äraarvamata pikana ning väsitavana. Nädalad ja kuud nelja seina vahel samade toimetuste ning samade inimestega möödusid märkamatult. Kui pikad tundusid aga siinsed tunnid!

Ta pani tähele kõige väiksemaidki asju ja tegi kavatsusi nagu nuuskur, kes luusib. Ta aimas inimeste iseloomu ja ametit. Ta jatkas oma luuramisi ka siis nende järele, kui nad juba ammu silmapiirist kadusid. Ta saatis nad ametisse, seltsimeeste, naiste ja laste juurde. Ja ta istus nendega ühes kaetud lauda lõuna tulles.

Tähelepanematult pööras ta silmad jälle tänavale. Ta nägi loetlematuid hobuseid mööda ajavat: raudjaid, hiirukaid ja paate. Sõitsid voorimehed, õllevedajad nahkpõllede ja korvi-tornidega ning kogu voor veovankreid, millel verirusked raudlatid kõrvulukustavalt põrisesid.

Siis aga nägi ta maameest peatuvat. See oli hallis vammuses, põlenud habemes näoga ja säärsaabastes. Ta peatas oma redelvankri poe ees, mille uksele oli läikiv vikat lapiti löödud. Ta raputas tolmu ja läks sisse ning jäi sinna kauaks.

Hobune kaapis kärsitult tänavakivistikku, suust vahtu tilgutades. Rumal mees, mõtles Rannus, läheb sisse ja jätab hobuse järelevalveta. Kas linna paigas vähe kelme! Aga

hea hobune, mõtles ta jälle. Mees ise on mats, sõidab sõnnikuvankriga, aga hobune ees sajarublane. Jumal tänatud, Rannus tundis hobuste hindu!

Hobune ootas ikka, ja mees ei tulnud. Imelik, mõtles Rannus, siis näed, kui ei saa võtta. Kui palju inimesi läheb mööda, aga keegi ei puutu. Kuid kui lihtne: tulla, võtta ohjad, hüpata peale ja sõita. Võtta õigel hetkel või jätta üldse võtmata, — kõik kunst on selles.

Ta käed hakkasid värisema. Ta piilus ühe silmaga vahi ja teisega maamehe hobuse poole. Ta varastas jälle hobuseid, kaubitses ja vahetas neid nendesamade hobustega, kes tänaval tast mööda jooksid. Ja ta süda lõi ägedalt, otsekui oleks ta tõepoolest hädaohtlikke asju ajanud

Siis aga tuli maamees välja, istus vankrile ja sõitis minema. Sõitis minema! Ja ometi oli nii hea juhus! Kuid keegi ei kasutanud seda, ei tema ega keegi muu. Rannus muutus äkki kurvaks ja ta ärevus kustus silmapilgu jooksul.

Ei, see polnud õieti see, millele ta mõtles. Alati oli ta vanglast lahkunud nõuga ennem surra kui varastada; kuid oli ikka jälle varastanud, sest see oli kergem kui surra. Nüüd oli tal kavatsus kätte maksta kõigile vaenlastele; kuid kui ta seda lähemalt kujutles, tundus seegi tühisena.

See on kõik sellepärast, mõtles ta otsekui ärgates, et ta polnud vang ega vaba. Ja ta hakkas jälle uue hooga viilima. Kuid ta mõtted kihisesid segaseina ja rahutuina sinnatänna. Nähtavus purunes, nagu puruneb kuu laines, ja ta nägi ühe maailma asemel mitut.

Ta vaatles tänavapilte kui unes. Salk kasakaid sõitis aeglaselt mööda, hobuste rauad kolisesid kivistikul, hall odade mets kõikus. Siis nägi ta santi karkude vahel üle

valli komberdavat. Ja siis nägi ta vastasmaja harjal pigimusta meest nõgise nööripuntraga taeva heledal põhjal koogutavat kui viirastuse tont.

Ning siis kuulis ta laulu, pikka ja ühetoonilist. Laulsid müürimehed uue ehitise seinal kive pannes. Ta nägi, kuis kollasest telliskivivirnast heideti kive käest kätte. Kivi tõusis kui õõtsuva laine kantuna ikka kõrgemale ja kõrgemale, kuni jõudis meistri kätte, kes ta müürisse pani, lisaks tuhandetele teistele.

See oli kui sipelgapesa, kui mesilaspere, kes loob tarus ühe kärje teise järel. Kivi lendas käest kätte, tuhanded kivid, kuni neist kõrged müürid tõusid, kõrged harjad kerkisid, mille kõrval inimene ise oli väike ja üürike. Kõiki kandis ühine hoog, nagu igatsus soojemale maale, kuhu linnuparv sügisel tiivutab.

Ja üksnes tema siin, teispool trelle, teispool mõõgameest vallikraavis, — üksnes tema ja temataolised ei tunnud seda hoogu. Nad olid võõrad neile ehitajaile, neile müürimeestele, kes tõstsid seal kive kivide peale, kes tagusid ahelaid ja ehitasid müüre, et — kaitsta end tema ning temataoliste eest.

Oh, need sipelgad seal all on halastamatud! Nad hävitavad kõik, kes nendega ühes ei ehita. Õnnetu see, kes nende vastu mässu tõstab! Nad pigistavad selle eneste keskelt välja, nagu pigistatakse mäda veri tervest liikmest. Nad pistavad selle puuri, panevad trellide taha ning toidavad oda otsast.

Rannus läks veel kurvemaks. Mille eest oli ta põgenenud? Nuhtluse, vangipõlve ja Siberi eest? Kuid kas polnud vangipõlv ja Siber ainus lootus temale ning temataolistele? Sest inimene peab olema inimestega. Üksijäetuna rõõmustab ta isegi vangivahi üle.

Üksijäetuna —, mõtles Rannus ja vaatas õhtupäikest üle majade. Õhk oli pehme ja sinine. Päikesekiired tulid kui kuldsed lõngad üle mere. Kaugel kajasid kirikute kellad, hüüdes pühapäevarahule. Üksijäetuna —, ah, suur igatsus valdas Rannuse.

Kui ilus oli ometi maailm. Oli see sama maailm, kus ta juba nii kaua oli elanud? Kevade hingus tundus igal pool. Puud lõhnasid ja maa lõhnas teisiti kui enne. Kevad oli oma helded käed avanud, oma ilusaid ande näitas ta Rannusele läbi raudade.

Ah, Rannus ei tahtnud enam kellelegi kätte maksta! Ta tahtis ainult vaba olla, et maitsta kõike seda õnne, mida pakkus elu. Ta tahtis olla nagu need roidunud inimesed, kes seal all mööda läksid, kuued õlgadel ja kompsud kaenlas. Ta tahtis olla nagu need sipelgad ning mesilased.

Ah, põgeneda, minna kaugele ära, ühes oma vana emaga! Minna kaugele enesestki ja oma minevikust ning alata uut elu. Minna vööraste inimeste keskele, kes teda ei tunne. Olla üks neist, kes paneb kive müürisse või viskab seemet kevadel kohedasse mulda.

Kõike seda polnud ta varemalt iialgi mõtelnud. Tal oli nälg, ta oli haiglane, ja palavik löötsus mõtteid otsekui vööraid. Nagu kangad kerisid need end lahti üle ta pea. Esimest korda näitas elu talle oma salakirju, kellade kajades ja õhu pimenedes.

Ta istus kaua liikumatult, ja loetlematud tuled süttisid ta ees, alt tänavalaternaist ja majalampidest kuni tulukesteni kaljastel merelahes, kuni ähmaselt loitvate taevaleekideni silmapiiri ilmmöötmatuses. See oli nagu tähtede surnuaed Rannuse jalge ees.

4

Uuesti lõi taevakaar idas punama, uuesti avanesid pilveväravad kalliskivise päikese ees. Ärkas jälle päev, uus päev suure linna kui klaasise tuuleveski kohal, mille vikerkaarsed tiivad süüvisid päikese sädememerre. Uus päev, karusselline, leierkastine päev!

Kirikute kellad kajasid. Mustas riides eided läksid aeglasel sammul üle vallide, hoides käes musti raamatuid. Läksid lasteaia vanapiigad lasterongiga: see kõikus kui süütu hanekari valgeis vaeseis rõivais läbi tänavate. Sõitsid vaimulikud mustis mantleis ja sametmütsides.

Rannus aga istus endises kohas. Ta oli lootnud täna palju viilida ja vabaks pääseda. Aga just pühapäeval näis viilimine kardetav olevat. Ja ta oli väsinud ja nälg kaevas ta sisikonda, ta suu jooksis vett ning ta kehajõud oli imenõrk.

Keskpäeval hakkas vallidel sinise tiigi rannal muusika mängima. Ümmargusel laval seisid mehed ümmarguste kübaratega, kuldseis tressides. Vasksed pasunad ja nikkelpillid särasid päikesetules. Trummid ja taldrikud külvasid metalset põrinat.

Keskpäeval hakkas inimesi kogunema tiigi randa. Tulid noored mehed kõrgete kraede, keppide ja valgete suvikübaratega. Tulid noored tüdrukud kitsaste sametseelikute ja punaste varjudega. Tulid auväärt kodanikud naiste ja lastega, pikis mustis kuubedes.

Ja bulvaril puhkenud puude all vooris lõpmatu rong sõiduriistu: punaseid autosid, hoitud hobuseid tõldade ja kalessidega. Neis istusid taha toetudes ohvitserid säravais mundreis ja härrased silinderkübaratega noorte naiste seltsis, maetud lillede, looride ja õhetavate varjude alla.

Ning kõik see sumb vallidel ja bulvaril sumises, kihises, naeris ja naljatas muusika magusais laineis ning kevadpäikese tules. See oli kui kevade ja nooruse võidukäik, mis külvas lillesid ja naeratusi, uhke ja muretu, kaitstud vaevade ning hoolte eest.

Rannus vaatles kõike seda suuril silmil, hoides kätega kinni raudadest. See oli ka elu, — ah, ta oli selle unustanud, — see oli ka elu! See kirju karneval, see keerlev karussell, — see oli nende inimeste elu. Tema aga lamas siin, teispool trelle, teispool mõõgameest vallikraavis, abituna, pääsmatuna!

Miks pidid need teised seal söönutena, vabadena, austatavatena liikuma — ja tema siin lamama, keel suulakke kuivanud ning sisikond näljatules? Miks pidid need seal omama maju, hobuseid ja naisi — ning tema siin lamama, igavesti koduta, armastuseta, õnneta?

Ta käänas pea kibedalt kõrvale. Ei, tühja kõhuga ei tohi mõtelda. Korralikud mõtted tulevad ainult täis kõhust. Kõigil, kel kõhud täis, on korralikud mõtted. Kõigil, kel korralikud mõtted, on kõhud täis. Ah, täis kõhtu ja korralikke mõtteid oli temagi igatsenud!

Kuid ta ei pääsenud mõtetest. Mõned asjad tulid ta meelde nii selgelt, nagu sellel, kes oma otsale läheneb. Nagu tiisiku nina surma eel ikka teravamaks ja teravamaks muutub, nii hakkas ka tema paljusid asju ning olemist selgemalt mõistma, — ta nina otsekui tundis headuse, õigluse ja vooruse lõhna. Need kõik on aga väga sandid lõhnad.

Kes oli tema? Kas oli ta inimese verd valanud või kerge südamega vargile läinud? Väike, kartlik varas oli ta olnud. Kas polnud ta kätt võõra vara järele sirutades rohkem vaeva näinud kui need, kes päevapalga eest nurme niidavad? Mis on töö võrreldes selle vaevaga, mida tema on tunnud!

Õndsad on need, kes on kõrgel. Õndsad on rikkad, uhked ja auväärsed. Õndsad on need, kes midagi ei tee ja ometi maitsevad; kes elavad võõrast vaevast ja keda ometi kummardatakse. Õndsad on need, kes elavad vägivallast, jumalasõnast ja rumalusest!

Õndsad on needki, kes on kõige sügavamal. Õndsad on küürseljad ja vaeslapsed. Mis on sandil viga! Ta sirutab käe välja — ja keegi ei löö ta käe peale. Õnnis on see, kel on silmad peast pistetud, kelle jalad on alt aetud, kelle kondid on katki murtud, — tal on õigus kätt välja sirutada!

Kuid verist ülekohut tehakse maailmas nendele, kes ei saa, kes ei või end kaitsta, — varastele, hukkaläinuile, pordunaistele, — neile, kes on paradiisist välja läinud ega leia enam teed tagasi. Verist ülekohut tehakse kurjadele, langenuile, paheseile!

Rannus kuulatas mõrus valus: õrn muusika lehvitas otsekui tiibu sinises õhus. Tantsivat unistust ja naeratavat leina lõõtsus ta hetkeks üle piduliku rahva. Ja korraga kajasid Rannuse kõrvu meeleheite ning ahastuse mustlõikavad pillikeeled: hirmus on elu, meeletu on inimese elu!

Oi ema, ema, sina, kes väsinult üle mõisa kartulivagude komberdasid, ihu rase ja meel häbidest ning valudest tuim, miks ei uputanud sa end linaligude tõrvasesse põhja, alla linavihkude, alla kiviste parvede! Miks sünnitasid mu võõra saunalava õlgedel, väeti ja õnnetu!

Häbi, patt ja kuritöö, — ei ole andestust häbil, patul ja kuritööl igavese ajani! Sest ebauskliku ja äratapja, pordu ja pordulesundija, lausuja ja varga jaoks on teistsugune paik, — kus see põrgu tuli ning põrgu väävel põleb. Lihapüretus, ilmatallus ja meelevallatus, — oi, vanemate patud makstakse laste kätte kolmanda ning neljanda põlveni väga rängalt!

Rannuse meelde tuli ta peakool ja esimene ning viimane patalkäik. See oli vangimajas, — oi, see oli väga, väga ammu! Jumala ihu meenus talle, see otse põletas ta suud. Ja see mälestus äratas jälle ta nälja, suu hakkas kangesti vett jooksma, ja ta oleks jumalat söönud ainult oma sisikonna nälja pärast.

Ei ole kadunust ümberpöördujat. Ei ole temale mingit lohutust. Taevaski ei ütle talle midagi. Isegi sinna pääsedes püretaks mineviku patt ning häbi kõik rõõmud. Ta ei julgeks seal kellelegi silmi vaadata. Igaüks osutaks sõrmega: Vaata, seal läheb hobusevaras! Mis otsib hobusevaras taevas!

Ja Rannusel tuli suur himu: oh saaks ta põrgusse! Seal ei näeks teda keegi, keegi ei paneks teda teiste selja taga tähelegi, ta jääks ukse kõrval varju. Seal oleks palju suuremaid vargaid ja kelme, tema oleks väetim väetite hulgas. Keegi ei teaks seal ta nime, ja kurat astuks tast üle ilma vihata otsekui väikesest vaglast.

Kelle muu poole peaks ta palvetama, kui mitte kuradi poole! Tal polnud muud lootust kui kuri. Heasse uskudes oleks ta juba ammu surnud. Heida armu, sina must! Aita, kaitse õigluse, headuse ja vooruse vastu! Aita oma last! Kaitse oma last!

Ta jäi lamama, tinahall nägu kivi pole pööratud. Ta ei liigutanud pikal ajal end enam. Ta ei mõtelnud midagi. Ainult elajalik hirm täitis teda. Ta nälg kasvas. Ta liigutas tasakesi hambaid, nagu loom, kes unes sööb. — Trummid ja pasunad kajasid helesinise taeva all!

5

Õhtu langes üle linna. Sinised varjud hiilisid üle vallide ja majade. Must pimeduse meri lähenes. Elekter süttis

põlema. Udupilv lõi roosalt õhetama nagu värvitud naine, bulvari puud läikisid kui mustast paberist lilled.

Valli käänakul musta tiigi rannal valendasid videvikus laada telgid. Mustad inimesed askeldasid telkide vahel. Süttisid tulukesed telkides. Süttisid krusselli lambid. Hakkas käima karussell nagu tuleahi, tulepesa, tuleratas, — tulekarussell hakkas möirates käima.

Loetlematud rahvaparved saalisid vallidel: tehaste töölised, lõbunaised ja vargad, soldatid, kerjused ning merimehed. Kõik sihises, kihises ja kees, ning rahvas lõi kokku palaganide ja karussellide ümber rõkates, ulgudes ning lällutades, levitades läilat elaja leitsakut.

Parvedes liikusid naised, tulipunased ja kirjud sallid pea ümber. Ja nende järel voorisid mehed lõõtspillide, kuklas kübarate ning taaruvate madrusesammudega. Kriiskasid ja saalisid rahvamurrus taskuvargad, nuuskurid ning kelmid. Ja üle kogu selle purjus summa huugas karusselli leierkast ning lällutas narr palagani trepil.

Keerles karussell. Pikad kirjud serpentiinipaelad lendasid õhus. Keerlesid põlevad laternad ja peeglid. Keerlesid lakeeritud hobused, lehmad ja sead, visates üle musta rahvamurru koledaid varje. Keerles kõik, lendas, kihutas kõik!

Ja roosade, ihuvärviliste sigade seljas istusid maalitud mamslid kummitud rindadega. Ning nende taga kihutasid himurad mehed punaseil härgadel ja püstikargavail hobuseil, käed välja sirutatud, tulede ja peeglite kriiskavas kirmeses.

Rannus vaatles, silmad pärani ja ninasõõrmed suurenenud. See oli ka elu, — ah, ta oli selle unustanud, — see oli ka elu! Tulised lapid peitsid ta luisi põski. Ta näljased silmad saatsid karusselli naisi, kui need sigade seljas lenda-

sid. See oli meeletu ringjooks: paast ja saamine, nälg ning täitumine.

Ikka pöörasemalt lendas karussell. Peeglid jooksid mööda, näidates põgenevaid hõõguvate nägudega rahvahulki. Ikka edasi, ikka edasi! Ikka pöörasemalt, ikka pöörasemalt! Ning korraga näis kogu keerlev karussell õhku tõusvat, hobused sigadele järele jõudvat ja kõik hirmsas pöörus uperpalli kukkuvat.

Rannus hüppas üles. Ta tahtis välja, sinna möllu, või tagasi vangikotta! Ta ei kartnud nüüd enam midagi. Ta pistis pea välja raudade vahelt ja kisendas. Keegi ei kuulnud teda! Ta haaras luiste kätega kinni raudadest ja rabeles kui kiskja puuris. Keegi ei pannud teda tähele!

Siis haaras ääretu valu tast kinni kui tuleleek. Leierkast lõõtsus tuld, karussell külvas leeke, suuri nagu kangaid. Üle pea, üle pea lõid nad! Ah, hing mattub, hing mattub! H i n g m a t t u b! — Ta langes, nagu langeb surnu.

*

Ta mäletas:

Nad jooksid küürus, tema ja hall vanamees, üle kadakase nõmme. Neil mõlemal olid õlal jalust ühteseotud elusad lambad, kelle loiud pead lõid vastu nende selgi. Kaugel kostis koerte kõle haukumine ja inimeste kähedad hääled. — Oli pime sügisöö.

Koerad lähenesid. Nende haukeid kuuldus mõlemalt poolt, inimeste ässitus kostis otse selja tagant. Neil oli nõu neid ümber piirata. Nad jooksid pärimäge alla soole. Koerad saatsid neid hädaldava kärinaga, ja nad kuulsid pimedas peaaegu inimeste jalgade tüminat. — Vihma hakkas sadama.

Nad eksisid soos mätaste ja kidurate mändide vahele. Nad hüplesid üle mätaste, nad sumpasid märjas soos,

hääletult hädaldavaid lambaid järel lohistades. Nad kuulsid, kuis tagaajajad kottpimedaid randu mööda käisid ja üksteisele huigates märku andsid. — Külma vihma tuli kohinal

Nad peatusid keset sood, mõlemad vabisedes hirmu ja külma käes. Ta kuulis, kuis vanamees palvetas. Ta enese noored pihad valutasid. Ta langes kummuli üle väriseva lamba ja nuttis ühes sellega nagu väeti laps. — Läbi vihma otsatu kahina kuuldusid rannult kui haldja hääled.

*

Ta mäletas:

Tuline suvepäev leegitses laada telkide, palaganide ja karussellide, püstitõstetud vankriaisade ja sumiseva ning lainetava rahvamere kohal. Hobused hirnusid, lojused ammusid, ja päike näis läbi tiheda tolmupilve nagu hangunud veri. — Siis said nad ta kätte.

„Varas, varas!“ käis hüüd läbi rahva. „Taskuvaras kinni saadud!“ Ja kümned käed kahmasid ta järele. Raudsed sõrmed hoidsid teda rinnusest ja kaelusest, sajad õhetavad näod olid ta ümber, tuhanded veripunased silmad piirasid teda, nii kaugele kui ta iial nägi. — Päike lõõmas läbi punase tolmu.

Ta lükati minema, ja keegi tei teadnud, kuhu. Teda tõugati, vajutati, visati ühtesoodu ühest teise, kümnete käte kinnihoitavana. Ta oli nagu võll, mille ümber see ääretu rahvaring keerles. Maha jäi laadaturg, kaugele maakivist kõrts, nemad aga läksid, — ja kahel pool rahvasumba jooksid jahuste nägudega palaganitolad, keeled suust väljas.

Siis komistas rahvalaine üle kivivare, ja ühel neist tuli mõte: „Lööge ta sõrmed kivide vahele, et ta enam ei varastaks!“ Nad painutasid ta põlvili, nad venitasid ta sõrmed välja suurele kivile. Kuuldus kivide langemine ja luude

rudin. Ta kukkus hirmsast valust meeletuna maha. — Kaugelt kuuldus hobuse hirnumine ning huulpilli hele hääl!

*

Ja ta mäletas:

Suurte lumeräitsakate saju keskel keerlesid nad külmunud välja mööda. — Taevas oli hall. — Ta tõusis ratastel püsti ja plaanis ohjapäradega hobust. Vankrid hüplesid külmunud künnimullal. Hobune ei läinud enam. Hobune tõusis kahele tagumisele jalale püsti ja vaatas inimese silmadega taha tema otsa. — Jõudis juba õhtu.

Lagedal väljal said nad ta kätte. Nad sidusid ta kaht kätt pidi hobuse asemele aisade külge ning kihutasid üle külmunud põllu. Rattad hüplesid konarlikul mullal. Hulk käsi seisis härjakaradega ta selja taga püsti, otsekui sõjameeste käed sõjavankris hulkade odadega. — Langes lumi laiade räitsakatena. Jõudis juba õhtu.

Nad juhtisid ta vastumäge üles. Ta läks peaaegu rinnuli maas, varbad vastu külmunud mättaid toetatud. Ta käed tahtsid õlgadest katkeda, veri tilkus ta küünte alt. Ta ei jõudnud enam. Ta langes lumeräitsakaile maha. — Jõudis juba õhtu.

„Vennad, mul on janu," ütles ta surevate huultega. „Ah, sul on janu," ütlesid nemad, ja üks neist laskis oma vett labakindale ning ulatas selle kara otsas ta huultele. — Üksikud suured lumeräitsakad langesid väga pikkamisi, taevas oli hall nagu tina. Jõudis juba õhtu, — oi, õhtu —!

*

Hilja öösel ärkas Rannus. Üksik joobnu vehkis vallil kätega, mõõtis maad jalgadega, ajas enesega juttu. — Ääretu valu täitis Rannuse rinna: Ah, kõik on tühi! Kõik on ainult kannatus! Vabaduski on orjapõli! — Joobnu

harutas kuuvalgel nagu lõngu, — kuu ämblikuvõrku harutas tema.

6

Kõrvulukustav ragin täitis kuuma õhku. Uue ehitise tõstemasinad vinnasid üles veriruskeid raudrööpaid. Graniidimurdmise haamrid langesid raskel raginal. Ja üle kõige, üle tellingute, müüride ja kivivirnade, üle lubjatõrte ning betoonivormide tõusis hõõguva päikese poole tulipunane telliskivitolmu pilv.

Rannus viilis meeleheitliku hooga. Ta käed käisid kui masina osad, kuid ta ise ei mõistnud enam midagi. Ta oli peagu kõik unustanud, — unustanud selle, kuidas oli siia saanud ja kui kaua siin olnud. Ah, sellest on kulunud äraarvamatu aeg! Nälg, palavik ja viirastuslikkus olid jõudnud tipule.

Ta oli juba rohkem loom kui inimene. Ta ei tahtnud enam head ega kurja. Elada, olla tahtis ta ainult. Elada — saada enesele üks servakenegi sest suurest vaibast, mida eluks kutsutakse, end selle all kerra tõmmata ja lamada õnnelikuna, silmad kinni ning suu täis leiba!

Palavikust õhetavail silmil nägi ta veel ainiti läbi mingi punase pilve ehitist enda ees: Kivikandjad naised tõusid aeglaselt treppi mööda, põlved savised. Nõrgad poisikesed tammusid üles lubjasälitistega, pead norgus kui väsinud hobustel. Müürimehed panid tuimalt ühe kivi teise peale.

Kas need olid loojad? Kas need olid maailma isandad? Oh ei, need olid masinad, need olid orjad, keda sama elujanu taga kihutas, nälg müüridele piitsutas. Olla, elada tahtsid nad ainult. Ei olnud mingit ühist tungi, mis neid nagu linde sunniks ühiselt soojele maile tiivutama. Ei olnud mingit loovat aadet kogu olemises.

Kes teab, mistarvis kannatatakse, võideldakse, surrakse? Kes juhib suurt maailma müüritööd? Kas see seal üleval, see teadmatu, tundmatu ja võib-olla olematu? Või see seal all, see kohutav, must ja võib-olla niisama olematu? Kuid kas ei lenda nad lõpus, maailma suurel ehitusõnnetusel, kõigi tellingute murdumisel kõik üheskoos surma pimedasse kurku?

Rannus aga saagis ristikut. Kõik jõu võttis ta kokku ja viilis kogu ragina aja. Ning viimaks, viimaks ometi oli neljaski hiiglakang läbi viilitud. Juuksekarva võrra rauda ühendas teda veel müüriga. Rannus oli vaba, kuid ta ei võinud siit enne õhtut, enne pimedat liikuda. See oli ta kõige raskem ootus. Ta jäi hirmsas näljavalus liikumatuks.

Ta langes vahetevahel meelemärkusetusse ja ärkas jälle võpatades ning leidis enese istuvat. Ta aju põles kui miilihaud. Ta nägi unesid ja nägemusi, katkendlikke ja mõttetuid. Mingid rusked pilved sõudsid ta ümber. Mingid sinkjad kerad kubisesid, paisusid ja õhetasid ning lõhkesid hirmsal valul. Ta ajusäsi kees mullides.

Ta ärkas jälle äkki ja imestas surmavaikust enese ümber. Ta ei teadnud, kui kaua oli mõistuseta olnud. Talle näis see ainult silmapilk olevat. Töölised olid lõunal. Nad olid söönud ja magasid nüüd vallidel selili ja kummuli. Nende kehad olid kui kotid tulise päikese all. Ääretu vaikus lamas üle magava orjakarja, mille liikmed olid nagu maasse juurdunud.

Vaht nr. 13 seisis jälle kongi kõrval. Tal oli punane põskhabe. Päike paistis ta liikumatusse näkku. Tal oli kõrbenud-hall munder ja suur müts. Ta oli kange ja kõva nagu karrast, hoolimata põletavast kuumusest. Ta oli liikumatu kui keisrimonument.

Korraga ilmus kustki kõrvalt mööda valli kerjus karkudel. Ta hüppas nagu must ritsikas kahe puujala vahel. Ta istus vallile, võttis põuest ümmariku leiva nagu ratta ja hakkas purema, kahe käega sellest kinni hoides. Kogu ta keha näis söövat ühes ta tühjade igemetega.

See pilt kihutas Rannuse üles. Ta ei teadnud enam, mis tegi. Ta oli nagu metsloom. Ta haaras mõlema käega lahtiviilitud ristiku ja virutas selle kõrvale. Siis hüppas ta alla ja jooksis tuigerdades sandi poole. Vaht nr. 13 vaatas pärani silmil tema nagu viirastuse otsa, ja et ta nii teraselt vaatas, siis ei näinud ta teda mitte.

Rannus haaras kinni leivast, kuid sant hoidis seda mõlema käega. Ta vaatas meeletute silmadega Rannusele otsa, pärani suu täis kuiva leiba, võimetu kisendama. Nad tõmbasid paar korda kannikat nagu vedrudega edasi-tagasi, kumbki enese poole. Siis haaras Rannus telliskivi ja lõi sandi paljale lagipeale. See murdus sisse nagu savipott.

Rannus tõmbas leiva ja jooksis peadpidi kahe kollase telliskivi-virna vahele, ühtesoodu leiba suhu toppides. Ta neelas tolmkuiva leivapuru, silmad pungis, neelas ning langes maha surnuna — tulipunases telliskivi-tolmus.

1914.

1

See osa saarestikku oli vaikne. Meri oli täis karisid, väinad saarte vahel madalad. Suured laevad eksisid siia harva.

Rahvas elas rahulikku ja töökat elu. Mehed kalastasid, kaitsesid karju ja harisid viinavälje. Naised aga istusid kedervarte taga või kõlksutasid kangaspuid.

Sügiseti saabusid kaupmehed ja tõid rauda, ehteasju ning uudiseid avarast maailmast. Saarevanema õues peeti siis laata mitu päeva. Võõrad vahetasid kauba viinaankrute ja villamärsside vastu ning purjetasid jälle mannermaale.

Esimese viina valmimise aegu pidasid saarlased igal aastal lõikuspüha.

Päeval käisid noormehed ja tütarlapsed majast majja, kandes viinakobaraid ja lauldes kõigi-rõõmustaja ülistuseks. Õhtul istusid mehed kaua väravate ees, pajatades läinud aegadest, kuna oliivi-saludest kostis tants ja mäng nagu Daphnise ning Chloe päevil.

Sest saare elanikud olid veel palju paganlikke kombeid alles hoidnud. Olevik oli neil minevikuga põimitud.

Juba nende esiisad leidsid orust marmorkuju, mis esitas magavat meest ja naist tungla valgel ta üle kummardumas. Siitpeale austasid nad teost jumala-emana, kes poega leinab.

See oli liiga elurõõmus rahvas, et isegi surma oleks võinud näha kurvana.

Nad olid heatahtlikud ja allaheitlikud. Kui saarevanem paremad kalaveed enesele võttis või jumalakoja rahalaekast aru ei annud, siis leppisid nad sellega. Mõni lambur või palgaline nurises enese-ette, kuid sõnadeni see ei ulatunud.

See oli juba kord rahvas, kes ümbritseva eluga harjunud ega oska paremat kujutellagi.

Sel aastal oli väga vali talv. Nädalate kaupa peksis külm vihm kaljusid, meri loksus ähvardavalt ja kõle tuul pühkis üle saare.

Elanikud istusid onnides tule ääres ja tegid käsitöid. Kogu talve jooksul ei juhtunud ükski võõras nende rannikule ja neist ei pääsenud ka keegi väliskaridest kaugemale. Harva sattus naabergi naabri juurde külla.

Kuid siis tulid äkki kevadised päevad. Päikesepaiste oli pimestavalt ere. Välissaarte kriitrannad pleekusid paari päevaga helevalgeks. Lopsakas rohi kerkis silmanähtavalt.

Pehme tuul paitas hõbepaju oksi kui tütarlapse juukseid. Ta tuli idast, tuli läänest, pöördus edelasse, vaikis päevadeks. Laotus õhkus sinisiidina üle helendava mere.

Kui karjane Nikias väljal näo üles tõstis, nägi ta üht taevast teise järel avanevat. Noor süda pakitsemas nukrusest, vaatles ta avarusi, mis üksteisest võrsusid kui lillenupud lillenuppudest.

Ah, see oli nii sügav, nii kauge, nii ääretu! Ja Nikias tundis end olevat nii üksi ning mahajäetu.

Kuid kui ta silmad alla pööras, nägi ta maad ja merd liikumata päikese helenduses. Nägi küla orus, nägi saarevanema suurt õue ja saarevanema tütart üle õue astuvat. Käed pea peal oleva korvi ääril, rind kõrgel, sääred paljad, nõnda astus ta ranna poole, nagu kuningatütred muistsel ajal.

Ah, nüüd teadis Nikias, miks oli nii kurb!

Seal läks ja laulis vastu merele ta armastatu. Kerged linikud lehvimas siidises tuules kui tiivad, nõnda läks see, keda ta igatses, kuid iial ei lootnud saada,

Sest mis oli tema, lambur Nikias, et võis pilkugi heita ta poole. Sau ja pajupill ning pulstunud koer, kes oma hända taga ajades ta ümber tantsis, oli ta varandus.

Kui ta õhtuti karjaga läbi küla läks, saarevanema õue ees peatus ja pilgu üle kiviaia heitis, pööras saarevanema tütar ülbelt selja. Ja kui ta seda teine kord tegi, tuli saarevanem ise ning kisendas ta peale, oksalist keppi keerutades.

Ah, nüüd teadis Nikias, miks oli nii kurb! Ja ta pööras palge küla poole ning vaatles maid, mis all avanesid.

Viinaväljad mustasid veel kui trepid mägede külgedel. Noored oksad ajasid idusid, idud lehti — viin hakkas maast kerkima päikese poole.

Mööda mäekülge tõusis viis inimest. Nende õlul olid suured punutud korvid mustava mullaga, mida nad kandsid saarevanema viinaväljale.

See oli õnnetu Koras naise ja lastega. Nende seljad olid küürus, käed rakkus ja jalad verised. Vaevalt vilkus mõttesäde Korase hallpaljas peas, kui ta nõnda oma perekonna ees läks.

See oli minu põld, kust tulen, mõtles ta; see oli minu põld, kuhu lähen, mõtles ta jälle; see on minu muld, mida kannan.

Nüüd ei ole mul midagi, mõtles ta mõne aja pärast.

Ja ta mäletas nooruse päevi, mil oli naise võtnud, mil oli perekond kasvanud, mil olid haigused ja õnnetused tabanud. Siis oli ta teinud võlgu, kuni saarevanem kõik võttis.

Ta pidi andma oma põllud ja jätma maja. Päevilisena pidi ta orjama oma endistel väljadel. Võõra nurgas kasvatama lapsi — orjadeks nagu isegi.

Ja Koras ohkas.

See näis olevat nii seatud, mõtles ta. Maailm ei püsinud muidu püsti kui nõnda. See oli kord ja õiglus helesinise taeva all. Ei ole antud õnne igaühele! õhkas ta, kergitades korvi vanadel õlgadel.

Sest pole saanud needki paremat, kes olid seda läinud otsima muilt mailt, saarte ja merede tagant. On rikkus ja vaesus kõigil pool, kuhu ulatub inimese lühike samm.

Ja Koras nägi, kuis all saarevanema valgmal Kleon, meremees ning rändaja, venet parandas. Ta vaigused riided välkusid kui saarma nahk, ta kirves tõusis ja langes laaste lüües.

Eks olnud see mees maailma näinud, aga siia tuli ta ikka jälle tagasi.

Nüüd istus ta kaksiratsa kummuli venel, pistis tubakat põske, vaatas kord merele, kord maale ja sülitas laias kaares.

Mõnus oleks elu, ütles ta abilisele, kui ei oleks rikkaid. Maailm on hea, aga mitte meile. Meie jookseme leiva järele, teiste järele jookseb leib. Muile on kuld, meile muld. Nõndaks, nõndaks, noorukene!

Ja ta sülitas jälle.

Siis hakkas ta vestma maist, kus käinud, ja neist, millest kuulnud. Maailm on imelik! Kuid ühes asjas oli ta ühteviisi: vaene tegi tööd ja rikas vaatas pealt. Lõikas see, kes ei külvanud, ja villpadjus magas see, kes polnud lambaid niitnud.

Kõvera pöidlaga tegi ta tiiru maa ja mere poole.

Kelle päralt on põllud? küsis ta. Kas selle päralt, kes kannab mulda ja istutab viinapuid? Kelle päralt on kalad meres? Eks selle, kes nad võrku saab? Kuid see ei ole nii, vastas ta jälle. Näeme meiegi merd ja maad, kuid pole meil viinaaedu ning kalavesi. Veeretame teiste ankruid, punnime võõraid venesid, see on meie ülesanne. Nõndaks, nõndaks, noorukene!

Ja ta pilkavad silmad riivasid mäekülge mööda kummargil tõusvat Korast ning peatusid mäel, kus seisis Nikias taeva helenduses, toetudes sauale, sellal kui koer oma saba taga ajades ta ümber tantsis.

2

See oli pärastlõunane aeg ja päike pooles õhtus. Õhk oli liikumatu ning täis kui kullast tolmu.

Siis toimus Nikiase, Korase ja Kleoni silme ees taevas midagi imelikku.

Avarus mere kohal oli muutunud tähelepanematult tinahalliks. Mingi raske kuppel oli kummunud üle vete laiuse. Ja sellesse hallusse tekkisid mingid kohutavad vöödid püsti ning lüngi.

Nikias, Koras ja Kleon tundsid, nagu oleks sealt ääretusest äkki külmuselaine nende poole õõtsunud.

Ikka rohkem ja rohkem lüngi valgust ilmus taevasse. See liikus nagu lõim niite sõtkumisel, üles ja alla, risti ning rästi. Siis puhus äkki otsekui tuulehoog, ja kõik oli kadunud.

Imestavate vaatajate ees tõusid hiigelsuurte majade read lumiste katustega lumiste tänavate ääres. Lund lemmetas hilju, siis vaikis sadu. Lumest vaevalt valgenes tinane taevas.

Sellal olid juba ühed ja teised külas tänavale astunud, silmad taeva poole tõstnud, siis ehmunult hüüdnud ja kätega vehkinud. Kisa peale jooksis ikka uusi ja uusi salku välja.

Äkki paistis suur linn ääretute tänavarägastikkude, lossíde, kirikute, sildade ja tornidega.

See tõusis üles kohutavana ja suurena, mattes taeva ja mere, — tornid olid kui külale kaela kukkumas!

Nikias, Koras ja Kleon pistsid jooksma, esimesel käes sau, teisel korv kummuli peas, kolmandal kirves õlal. Kleon valas nagu saarmas mööda laastulist randa, koer kargles haukudes Nikiase ümber. Siis tõmbas ta äkki hänna jalge vahele ning hakkas kiunuma.

Jooksjad segunesid rahvaparve küla tänaval. Siin oli mehi, naisi ja lapsi.

Pottsepa nägu oli savine, leiburil olid rusikad tainased ja sepp hoidis veel punast rauda tangide vahel. Habemeajaja uksel seisis mees, pool pead paljaks aetud, üle ta õla vaatas meister, veel loomusunnil kääre lõgistades.

Naised lõid pihkusid kokku, rinnalapsi käsivartel hoides. Pimedad eided maigutasid hambutuid suid, sõgedad näod pööratud taeva poole. Lapsed, pükspundid ja lestjalad, saalisid kui laadal edasi-tagasi.

Aga ikka imelikumaks ja kohutavamaks muutus taevas. Nägemus rullus lahti nagu kangas.

Avanes hiigeltänav mõõtmatu väljavaatega. Hakkas kihisema inimesi, esiti vaevalt märgatava puruna, kuni aga selgusid piirjooned: veeresid sõidukid, kihutasid ratsanikud, ruttasid jalakäijad risti-rästi.

Üle sillakaarte liikusid vankrid nagu terved majad läikivate klaasseintega. Ratsanike metallrõivad särasid, jõhvtutid lehvisid õhus. Ja üksikute inimeste kogud said ikka selgemaks ja selgemaks, — nad otsekui tantsisid üle klaasise avaruse.

Mis see oli? Ja kus see oli?

Ikka tormisemaks muutus vaatlus. Nagu tuulepuhang oleks pühkinud üle hulkade. Rühmad valgusid ühte, sõidukid kihutasid troppi, — siis aga selgus kõik jälle.

Äkki jooksis läbi rahvahulga üksik must mees, vehkides luisi käsi, suu lahti. Tekkis mingi segadus, inimeste sammud kiirenesid.

Siis äkki taganesid rahvaparved, ja mööda kumerat silda lähenes salk inimesi. Need olid enamasti räbalais naised mullakarva nägudega ja ääretu kõhnad, kandes samasuguseid lapsi käsivartel või vedades järel.

Nad sammusid aeglaselt ja raskelt. Neid jäi maha ja neile seltsis uusi juurde. Sild näis painduvat selle madala ja lookas salga armetute jalgade all.

Viimne inimene külas oli jooksnud tänavale. Nad vaikisid hinge pidades, suud lahti, käed vabisemas kui tõves. Neid oli vallanud äkki mõistmatu hirm.

Korraga tungis läbi tänavat täitva rahva esile salk vinnas odadega ratsanikke, inimesi kui eest pühkides. Nad kihutasid täies hoos lähenevasse salka, seda jalge alla tallates, odadega pistes ning mõõkadega raiudes.

See mõjus nii ootamatult saarlastesse, et naised kisendama hakkasid, peast kinni haarasid ja majadesse jooksid, et silmapilgu pärast uuesti nähtavale tulla.

See möll kestis ainult minuti, siis lõid kõik lahku, kuid lumel mustasid siin-seal vereloigud ja lamas mõni laps, armetult jäsemeid liigutades kui haavatud tsikaad. Üksik naine jooksis käsi ringutades ühelt lapse korjuselt teise juurde, oma leidmata.

Äkki tõusid silla kaare tagant mustavad rahvaparved, lähenedes ruttu. Nende peade kohal rabelesid hääletus tuules lipud, näod sulasid üheksainsaks mustaks laiguks, käed tõusid haralistena kui oksad.

Uuesti kihutasid esile ratsanikud, nende tiib lõikas rahvamurdu, kuid silmapilgu pärast oli see muristatud kui paberist lind. Ratsanikuta hobuseid jooksis üle silla, hobuseta ratsanikke langes üle käsipuude kui musti tompe.

Siis segunes kõik ühes pööritavas möllus: plangid murdusid kui papist, sõidukid kukkusid kummuli nagu mänguasjad, inimesi langes otsekui sääski. Aga neid tuli järelejätmatult, järelejätmatult mööda ääretuid tänavaid!

Siis tungis esile tääkidega salk, püssid tõusid palgesse, väikesed suitsujoad kerkisid õhku, — inimeste hulk vajus laiali kui pühitud, kuna vintsklevad kehad üksi lumele jäid.

Saarlased tõstsid kõik käed üles ja karjatasid surmahirmus. Nad jooksid lambakarjana laiali, kuid leidsid endid siis jälle üheskoos taevaranda vahtivat.

Nüüd rullusid nende ees lahti pildid, üks kohutavam kui teine.

Möllul polnud enam mingit kuju ega piiri. Ei eraldanud enam üksikuid osi inimesest ega üksikut inimest hulgast. Kõik liikus mustade ja hallide laikudena, mida aeg-ajalt suitsu ning lume pilved peitsid.

Rahvahulki heideti kui räbalaid ühe tänava äärest teise, edasi ja tagasi ääretuil turgudel. See oli nagu mustavahulise mere järelejätmatu lainetus. Ning üle kõige surmavaikus!

Siis kerkisid äkki majade tagant süsimustad pilved. Paks suits tungis tänavale, laotus üle maa, surmani haavatud liigutasid käsi ja jalgu karmupilvis.

Vaatajad läkastasid selle pildi ees, päid kätega hoides ja tasakesi oiates. Ja nad otse rõõmustusid, kui ehitiste kohal näisid lainetavad tuleleegid, värvitud ning külmad.

Aga ikka kohutavamaks ja kiiremaks muutus kihutamine. Need olid terved sõjaväed, mis nüüd vastamisi

raksatasid. Inimsalgad murenesid kui raudrullide vahel. Mingi hiiglane purustas malmist kätega maju, inimesi ning puid.

Lumi mustas verest, korjused lamasid risti ja põiki turul, langenud hobused rabelesid, jalad õhus, — kuni mingi nähtamatu jõud pühkis kummulivisatud sõidukid ja laibad ning üle pildi laius ähmjas vari.

Kuid varsti hakkasid selle tagant paistma ääretud rahvaparved, mis sammusid sirgelt ja uhkelt, sadade lippude lainetades õhus. Muinasjutuline pidurong laienes ja pikenes lõpmatuseni.

Tänavad tõusid riiulitena üksteise kohale, rongkäik looklles ussina, lipud laiusid pilvina, — üle kogu taeva lainetasid kasvavad inimread, sammudes raskelt kui pronkshiiglased ning kergelt nagu udused viirastused.

Siis hakkas kõik hääbuma, mingi loor tõmbus üle avaruse, hilju lemmetas vee lund, siis aga hahkusid pilved suitsuna, kuni paistis jälle tinahall taevas mere ning saarte kohal.

Päike oli madalale vajunud.

Läbi tuhkse pilve tungis punane kuma, laiudes vee pinnal verise mõõgana. See oli külm-valus valgus, mis virvendas mustana ja verevana, segunedes veesse ja maasse, kõike endasse sulatades.

3

Inimesed seisid kui joobnud. Siis tõusis jutukõma, mis kasvas kisenduseks. Siis vaikis ta silmapilgu, et paisuda uuesti samasuguseks tormiks.

Nikias seisis liikumata, pärani silmil taeva vahtides. Ta nägi seal veel ratsanikke kihutavat ja lippusid lehvivat. Siis äigas ta varrukaga üle lauba, kuid viirastus hõõgus ta ümber ja sees.

Koras hõõrus silmi, tahtes ärgata, kuid ta nägi teisi enese ümber niisama põrutatuina ega mõistnud, mis oli õieti juhtunud. Ikka veel nägi ta luisi käsi ning lookas ruttavaid armetuid naisi.

Üksnes Kleon muigas pilkavalt. Ta lõi sooniste kätega vastu nahkpõlle ja sülitas sõnade kinnituseks.

Kui ei paindu, siis murdub, pomises ta habemesse. Kes ei anna alla, tõuseb peale, kordas ta. Löödagu kõvemini, et tuleks isu vastu lüüa. Kõvemini, kõvemini! hüüdis ta rahva sekka.

Äkki oli ilm tuuliseks muutunud. Meri vahutas punaselt ja päike langes jumalisse kui verekarikas. Tuul rebis viletsaid katuseid ja inimeste armetuid räbalaid. Naiste näod sinendasid ja mehed seisid mõrult, rusikad taskus.

Kõigile ei jatku oma surmagi, lausus Kleon, mis siis veel elust. Taevas pole kõigi päralt, tõmbas ta läbi habeme, kõnelemata maast. Ja kuis võiks tõusta see viimsel päeval, pilkas ta jälle, kes pole eelviimseil iial tõusnud.

Nõnda öeldes tõstis ta kirve teisele õlale ja hakkas vilistades minema. Ta läks saarevanema valgma poole.

Mehed vaatasid talle järele. Nad nägid äkki saarevanema uhket maja, kauneid kalavesi ja mustavaid põlde. Ja siis nägid nad saarevanemat ennast seisvat väraval ning mehi vihaselt vahtivat.

Koras tõmbas kähku korvi sügavamale pähe ja hakkas ruttu minema.

Kuid eemale jõudes ütles ta oma kuivanud naisele ja põduraile lastele: On ülekohus, et peame oma põldu võõrale harima...

Rohkem ta ei mõtelnud seekord.

Nikias seisis veel silmapilgu, kuid siis ruttas ta laialijooksnud loomi taga ajama, meeleolu veelgi rohkem laiali.

Äkki näis kõik endine kaugel olevat, isiklikku muret polnud olemaski, ainult suuri lippe nägi ta veel lehvivat.

Tuuline pimedus tuli ruttu, kuid keegi külas ei tahtnud magada.

Mehed pöörlesid ühelt küljelt teisele, siis tõusid nad ja läksid Kleoni juurde. See istus saarevanema kalakojas laterna valgel, sügas Nikiase koera ja rääkis pead tõstmata:

Nii, nii, vennas, kärnas oleme kõik ja koerad oleme kõik. Ainult meie uriseme vähem, kõnelemata puremisest. Inimene on tagurpidi koer, halvemat sorti koer. Nii, nii, vennas, sina ei saa minust aru, kuid kas arvad, et ma inimestest aru saan.

Siis tõstis ta äkki pea ja küsis järsult:

Kas tahate maad? Kas tahate vabadust? Kas vihkate orjust?

Ja mehed vastasid kui ühest suust: Jah!

Sel ööl valvati kaua üheskoos, kõneldi sosinal. Koras õhkas pead kõngutades, Nikias vehkis kätega, palged palavikus, aga Kleon sütitas kõiki okkalise pilkega. Koju mindi hilju, varjates laternaid hõlmade all, mida maru rebis ja sasis.

Hommikul kogunesid salgad üksteise järel saarevanema õue.

Kes on ta saarevanemaks pannud? küsiti äkki. Keegi ei teadnud. Ta isa oli seda olnud, samuti vanaisa. Siis aga kadus kõik aegade hämarusse. Kuid mis tema oli teinud, selles polnud enam mingit hämarust.

Nad nõudsid saarevanemat näha, ja see tuli, veel leiba purres ja imestus näol. Mis nad tahavad? päris ta pehmelt.

Andku ta aru kiriku varandusest, öeldi talle. Andku käest leskede ja orbude rahad. Ärgu pidagu kogukonna maid enese tarvituseks.

Meil on nälg, ütles Koras teiste selja taga.

Me tahame vabadust! hüüdis Nikias kõigi ees.

Vabadust võite saada nii palju kui tahate, ütles saarevanem habet siludes, kuid kõik õigused olen pärinud oma isalt ja isaisalt.

Meie ei tunne su isa ja isaisa! karjuti talle. Tahame kätte, mis on kõigi oma!

Kuid juba oli saarevanem kadunud, ja äkki ilmusid kõigil ustel ja akendel tulelukkudega püssirauad nähtavale.

Vanem oli ammu valmis kõige vastu! Maja oli täis sõjariistus kümnikke ja käsilasi!

Koer! kisendas Kleon, esile tormates. Ma tahan ka sind sügada!

Kuid sel silmapilgul paugatasid püssid, ja Kleoni surnukeha veeres trepilt alla. Ja samal silmapilgul kisendas keegi: põleb! põleb! ning kõik nägid küla serval suitsusammast.

Nad jooksid nii ruttu kui suutsid sinna ja leidsid ühe rendimehe onni põlevat. Kuid kõige imelikum: nad tabasid saarevanema sulase tõrvikuga ka naabri talu süütamas ning tapsid ta sinnapaika.

Siis jooksis relvastatud rahvaparv tagasi külavanema maja juurde. Kivid lendasid pilvena vastu uksi ja aknaid, kõike purustades. Kuid sealsamas paugatasid jälle püssid, maad verega kastes.

Nõnda algas see verine heitlus.

See oli julm joobumus, mis täitis meeli. See oli vahutav viha, mis tahtis tegusid.

Mehed tormasid võitlusse kirveste ja tuuradega, ning naised kandsid kive põlles kui rinnalapsi. Haavatuid viidi redelitel eemale, terved tungisid üle surnute võitlusse.

Ja ses möllus ei pannud keegi tähele, millal üksik vene merele sõudis. Saarevanem põgenes. Ta kuulis kaugenevat

võitluskisa ja nägi taha vaadates tulesammast oma maja kohal tõusvat.

Kui võitlus vaikis, polnud ükski neist puutumata, kes olid ta alustanud. Olid langenud Nikias, Koras ja Kleon. Küla oli täis surnuid ja varemeid. Naised nutsid palju päevi nii ühtede kui teiste kohal.

Ja keegi nagu ei mõistnudki, millest oli kõik alguse saanud. Oli see nõidus, oli see viirastus, oli see kohutav uni? Järelejäänud hõõrusid silmi, pärisid üksteiselt, kuid ei leidnud vastust.

Aga päike tõusis ja läks looja. Elu jatkus endiselt. Ja inimesedki pidid elama.

See oli raske suvi. Olid rüüstatud väljad, põletatud majad, puudusid töötegijad. Kõva maa ei kasvatanud leiba ja tuuline meri ei annud kergelt saaki.

Ning sügisel ei tulnud imelikul kombel ühtki võõrast saarele. Saarlased ei kuulnud, mis oli mujal maailmas sündinud. Teisel sügisel oli tulijail uusi uudiseid ja vanad ununud. Ning nii jäigi saarlastele kõik teadmatuks.

Ühel varasel kevadel sõudis aga vanem relvastatud meeste saatel jälle saarele. Ta palkas teenijaid, ehitas üles oma maja, hakkas taas võtma maksusid, ja endine elu jatkus. Ainult ta kitsehabe värises rohkem kui enne.

Kui ta oma aja oli elanud, sai ta poeg saarevanemaks.

See osa saarestikku oli vaikne ja jäi kauaks selleks. Rahvas elas taas rahulikku, vaest ja töökat elu. Oli tõusnud uus põlv, kurvavõitu ja eluvaene. Ta oli endasse sulgunud, nagu midagi meelde tuletades.

Kuid esimese viina valmimise aegu pidasid saarlased nüüdki igal aastal lõikuspüha.

Päeval käisid noormehed ja tütarlapsed majast majja, kandes viinakobaraid ja lauldes muistseid laule. Õhtul istu-

sid mehed kaua väravate ees, pajatades läinud päevist, kuna oliivisalust kostis nõrk mäng ning tants.

Meeste kõne katkes vahel pikkadeks vaikusteks. Nad tõstsid näod üles ähmaselt tuikava taeva poole. Mingi mälestus vaevas nende mõtteid, ja nad küsisid enestelt:

Kas on iial midagi säärast juhtunud? Kas pole elu olnud alati niisugune nagu praegu? Kas pole see vaid muinasjutt, mida meie isad jutustasid, kui olime alles väikesed lapsed ja mängisime ranna liival?

Kuid siis sai see uni jälle tõelisuse sisu. Taevas nagu avardus nende pilkude ees. Seal viipasid neile Nikiase, Korase ja Kleoni eelkäija-kujud. Ning nad mõistsid toda kauget sangarite-aega.

Nii kiides ja küpses neis muistse kangastuse mõte . . .

1917.

INIMESE VARI

1

Mareti uni oli nii põgus, et ta kuulis toonesepa tiksutust sängisambas.

Peagu kunagi ei langenud ta nii raskesse unne, et poleks tunnud oma keha. Ta kohendas liikmeid, mis väsisid, ja kuulis läbi uinaku vaikuse suminat enese ümber. Ta liigutas suud, ja sest vaevalt kuuldavast häälest pelgusid otsekui pimeduse sõjaväed, mis seisid valvel ta kohal. Siis aga süüvis ta pilguks jälle une pimedasse riiki.

Ikka sama uni, sama une vari viirastus ta ajudes neil pikil öil.

See oli peaaegu paljas mõte pojast, kes oli kaugel. Tal polnud õiget aimust kaugusest, mis teda pojast eraldas, ja ta ei võinud kujutella maid ning kohti, kus see liikus.

Nagu üle tühjuskuristiku kandus ta mõte. See algas oma teekonda siitsamast onni eest, jatkusid sama jõgi ja samad künkad. Ta sammus kord üles, kord alla jõe kallast mööda — sajad ja tuhanded verstad. Ja mida kaugemale ta sai, seda ebatõelisemaks muutus maailm. Ümbrused sulasid

udupilviks, puud seisid kui sinisambad, jõgi kumas kui kullajoom, taevas viirles kui udukoonaldes. Kuid üks oli tõeline keset neid muinasjutulisi maid — ta poeg.

Ta teadis ta olevat lihtsõduri, kuid ometi paistis kõik, mis teda ümbritses, üleloomulikult suur. Ta nägi teda sõitvat sammu läbi ääretute väesalkade kui muistse sõjapealiku. Siis nägi ta teda käe sirutavat, ning leegionid liikusid ta märgi järgi kui merelained. Ja siis astus ta võitjana võõrastesse linnadesse, mis olid kui päikeses säravad kristallmetsad.

Ikka suurem ja suurem näis poeg Maretile, otsekui oleks ta kõik sõja-aastad ühtesoodu edasi kasvanud. Kuid mida suuremaks sai poeg, seda väiksemaks tundus Maret iseenesele jäävat. Ta tõmbus kokku kui koonal, tal polnud raskust rohkem kui nukul. Ta oli otsekui alandlik kääbus, maad ligi küürus, täis armastust.

Kuid hoolimata poja suurusest ja jõust ning ta enese väiksusest ja jõuetusest hakkas Maret teda peagi jälle haletsema. Ta oli nii kaugel ja ta ei näinud teda enam hästi. Maailm oli ta ees lahti, kuid ometi kannatas ta nälga ja janu. Ta oli rikas kui kuningas ja magas siiski paljal maal. Päike kõrvetas teda, vihm kallas talle kaela ja jäised tuuled panid ta vabisema. Siis oleks Maret tuhande versta tagant tulnud, läbi tule ja vee, et kummuli ta üle heita ja teda oma vana kehaga varjata kui lapsukest kätkis.

Oli aga veel suuremaid muresid, mis Mareti südant valul täitsid.

Ta nägi poega haavatuna, haigena ja suremas. Ta nägi teda võõraile väljadele unustatuna verest tühjaks nõrguvat ja kähiseval häälel abi paluvat. Ja Maret tahtis ta poole rutata, kuid ta jalad ei pääsenud paigast, ta rabeles ja viskles, kuni karjatades ärkas.

Ja ärgates ei mõistnud ta, kelle häält oli kuulnud: poja Jakobi, iseenese või hilise teekäija oma, kes teispool jõge läbi sügistuule venet karjus.

Ta ruttas välja ja leidis jõe kaldalt kojutuleva laadalise, rändava leierkasti-juudi või hilise külamehe. Kuid ta aukunutetud silmad ei näinud seda, keda ootasid.

Ja ometi läks nüüd ikka sagedamini sõdureid üle jõe, vahel mitugi päeva jooksul. Ühed tulid siit- ja teised sealtpoolt jõge. Enamasti liikusid nad üksikult, aga vahel ka mitmekesi. Nad tulid kõik sõjaväljalt, habemes ja toored. Mõned kirusid ja hooplesid, teised olid vait ning rõhutud. Kolmandad kandsid seljas pampusid või talutasid käe kõrval väsinud hobuseid, kelle märsid olid topitud täis siidriideid, nahku ja väärtasju. Aga oli ka neid, kes vaevaliselt edasi komberdasid või külamehe vankri päras istusid, kargud kõrval ning kiiver põdemisest teravale ninale põrunud.

Maret vahtis neid kõiki ahne pilguga, otsekui püüdes nende näolt lugeda mingit sõnul seletamatut saladust. Siis hakkas ta neilt pärima sõja kohta üht ja teist, sõudes neid üle tinaselt lainetava jõe.

Ometi ei kuulnud ta iial midagi, mis oleks puutunud ta pojasse. Sest sõda ulatus ühest maapiirist teiseni ja sellest osavõtjaid oli äraarvamata, nagu liiva mere ääres.

Ühed teadsid jutustada ainult vettimisest ääretuis sois ja metsis, teised jälle meeletuist marssidest metsikuis mägedes. Ainult üks oli kõigile ühine: viha, ärritus ning neede.

Ja ühteviisi olid nad kõik lõppeks sõjaliinilt lahkunud. Ühed tulid sõjariistadega, teised viskasid need sinnapaika, ühed hiilisid põgenedes, teised liikusid rüüstates ning vägivallaga.

Nad ei tahtnud aga enam sõda näha, neile oli sellest küllalt! Mingu need sõtta, kes seni on kodus istunud, min-

gu, tapelgu, nemad ei tahtnud aga enam! Ja nad sülitasid ning rääkisid õudseist kannatusist.

Maret kuulas seda kõike hirmust vabiseva südamega. Ta ei mõistnud pooli asju, mida räägiti, ega saanud aru sõja keerdkäikudest. Kõik peitus talle julma möllu. Ainult ühte mõistis ta: aastaid kestnud sõda lähenes lõpule. Ja ta hakkas ootama, et tema poeg tuleb niisama äkki, võõrana ja kohutavana, kuid niisama armsana, nagu olid kõik teisedki oma emadele.

Ta luges aastaid ja kuid ning päevi: sellest oli palju aega, kui poeg nekrutiks läks. See oli ammu enne sõda, ja sõda isegi oli aastaid kestnud. Ja ta arvutas uuesti ning luges sõrmedel: sellest oli seitse aastat. Seitse aastat! Ta ohkas, ja pisarad tulid ta silmi, jatkuks musttuhandeile varem valatuile.

Siis sõudis Maret ühel päeval kõrbenud kätega soldati üle jõe. See needis ja manas ning küsis lõppeks jõe ja parve ning Mareti nime. Kui ta seda kuulis, tõmbas ta oma neegrikäega põuest nahkkukru, ulatas Maretile ja lausus:

„Säh, su poeg saatis!"

Mareti põlved hakkasid värisema.

„Poeg — poeg —?" pomises ta.

„Jah, ta juhatas mulle teed siitkaudu."

„Elab ta — on ta terve —?" lõõtsutas Maret lämbudes.

„Elab, mis elab, aga halvasti läks tal," sülitas sõjamees. „Mürgine pomm põletas ta näo."

Maret haaras mõlema käega võõra varrukast kinni.

„Kus ta on? Kuhu ta jäi? Tuleb ta koju?" Ja küsimusi tuli hädaldades ta suust.

„Küllap ta nüüd juba teel on," rahustas võõras. „Oli mu haigemaja-naaber, aga jäi maha. Pole tal viga ühti, nägu

pisut must, suitsu söödud. Pea aga sina kukkur alles, — seal on raha sees."

Ja võõras pani jala kaldale.

„Ära mine veel, oota, ütle, kuhu ta jäi!" hädaldas Maret.

„Pole mul aega. Ootavad mulgi omaksed. Ja tee on kauge."

Maret seisis rannas kui joobnud, hoidis kukrut käes ja vahtis võõrale järele, kes mäerinnakut mööda tõusis ja kadus. Siis avas ta värisevail sõrmil kukru. Selles olid mõned omamaa ja mõned võõrad rahad. Omad olid paberist, võõrad kullast. Kuid Maret polnud nii üht kui teist varem näinud ega tunnud nende õiget hinda.

Ta tuli tuppa kui unes, kogu aeg kukrut käes hoides. Ta pani raha lauale ja vaatles nii kuldtükke kui kotti. Kukkur oli peen töö, seda mõistis temagi. Ta katsus seda värisevate sõrmedega ja lähendas silmile, mis nii vähe veel seletasid.

Ja siis mõistis ta äkki: ta pojal pidi palju raha olema, kui juba niisuguse varanduse esimese ettejuhtuva kojutulija kätte usaldas. Ta pidi rikas ning suur härra olema, ja seda oli ta juba ammugi arvanud!

Sest päevast peale sai rahakukkur vana Mareti imestluse ja jumalduse esemeks. Ta ei kulutanud selle sisust midagi. Ustavana tahtis ta kõik poja tulekuni alles hoida. Sest kas oli ta teda raha pärast oodanud ja kas võis mingi rahaga iial tasuda ta armastust!

Aeg-ajalt võttis ta kukru peidupaigast, vaatles seda ja silitas käega ta sametist pinda. See oli kui osa ta pojast, ta vägevuse ning rikkuse võrdkuju.

Nüüd oli ta ootus muutunud kirglikuks. See oli kui põletav janu. Ta mõtles sellele ööd-päeva, see piiras teda, see oli ta ümber ja tas eneses. Tal polnud enam muud mõtet

kui poeg, ta liikus ümber veel kui haige ja teda ei huvitanud enam miski muu. Ta vahtis maa ja vee poolt ainult ühte nägu, ja see oli ta poja oma.

Ning ta uned muutusid imelikuks. Ta nägi ainult veel musti nägusid, otsekui oleks elanud neegrite riigis. Ta nägi oma poega rändavat võõrail mail kui hommikumaa kuningaid, kellest oli kuulnud. Ta nägi poja järel käivat saatkonda Neegri- ja Indiamaa meestest. Maad vaheldusid, kaamelid tuisutasid kõrveliiva ja kahistasid arude heinikuis. Siis lõi virama jõejoom ja madalad kõrkjarannad alanesid tulija ees. Tema aga kasvas kui hiiglane, mattes endaga poole taevast; ta oli kohutav ja vali, ainult silmad ta süsimustas näos loitsid pehmelt ja armsalt...

Ning Maret nuttis läbi une.

2

Sel ööl ärkas Maret kaks korda, kuuldes otsekui kauget appihüüdu. Ta võpatas ja kuulatas, kuid kõik jäi vait, ning uuesti vajus ta unne. Kui ta aga kolmas kord üles jahmus, kuulis ta ärkvelgi kauget, nõrka hüüdu. See oli nii imelik, nagu polekski see olnud inimese hääl.

Kuuvööt paistis pärapajast sisse, ja nii kuuvalgus kui see imelik hüüd olid jatkuks Mareti unele.

Selle mõtte juures hüppas Maret äkki jalule, sest väljast, jõelt kostis tõesti nõrk ja katkeline hüüd. Rõivastega, nagu ta nüüd alati magas, jooksis ta välja.

Kuu hele valgus kattis maastikku. Mõned hõbedased pilvekoonlad liikusid ruttu taevas, musti varje üle lagendiku kihutades. Keset päevast heledust jooksis jõgi süsimustana kui tõrvajoom. Ja oli imelikult vaikne.

Otse vastas, teispool jõge istus kaldakünkal heledas valguses inimene, põlved püsti, pea kuuvalguses läikiva kiivri

all ettepoole kummaras. Ja ta suust kostis imelik hääl, mis oli kui koera ulgumine.

Maret jooksis randa ja haalas üleinimliku jõuga vene. Ta hüppas venesse ja hakkas sõudma. Aga mõne mõlatõmbe järel pööras ta vene ümber ja hakkas hoobama, et rannalolijat näha.

See polnud asendit muutnud. Kuid ta pea oli pisut üles tõstetud, kuu loitis ta näkku, ja see paistis süsimust kui neegril. Ta vari langes kastes rohule mustana otsekui ta enese jatk.

Maret hakkas vabisema kogu kehast. Ta oli veel mõni sõud rannast eemal, kui nõrkeva häälega kisendas:

„Jakob, Jakob, kas sina oled?"

Võõras ei vastanud kohe, siis mõmises ta:

„Mi —na — aita — mind — üle —"

Vene jooksis randa, kuid võõras ei liigutanud end. Maret ruttas ta juurde, haaras ta õlast ja käest kinni.

„Oi — mul on valus!" oigas võõras äkki karjatades. Ja ta osutas peaga jalarätikutega mässitud peentele säärtele. Maret laskus sõjamehe ette põlvili ja kummardas palge ta põlvede lähedale: neist immitsesid verenired. Nende ümber oli kaks rätikut sõlme tõmmatud, otsad kui lillekimbu lindid rippu.

„Pojakene, pojakene —" pomises Maret segasena, ilma et tal isegi pisaraid oleks silmi tulnud. „Kas sul väga valus on? Kuidas sa siia said? Kas sa liikuda võid?"

Kuid mees ei vastanud midagi, vaid ainult oigas ägades.

Maret pani käed ta kaenla alla, aitas ta aegamööda üles, kätega haige piha ümbert hoides, isegi kogu aeg oiates. Nad astusid taarudes vene poole, ja mees vajus selili selle pärasse, kolisedes kui luukere. Siis hakkas ta äkki jälle käsi liigutama ja kähistas:

„Kus mu pamp? Too mu pamp venesse!“

Maret ruttas uuesti kaldale ja leidis rohust raske sõduriranitsa. Ta viis selle venesse, ühele poole lookas kui veeämbrit kandes. Siis hakkas ta koju sõudma.

Kogu tee üle jõe ei rääkinud ta sõnagi. Ta vahtis pead pööramata, silmadega otsekui süües poega, kuni need täitusid pisaratega ja ta ei näinud enam midagi.

Jakob lamas selili, nagu oli langenud, põlved püsti ja pea vastu vene pära. Ta silmad olid kinni ja must nägu otsekui surnud kuu heledas valguses. Ta näis nõnda nagu pooleks murtud hiiglane.

Kuid niipea kui Maret käed ta külge pani, et teda püsti aidata, käis jälle valuraputus läbi ta keha. See andus edasi Maretile, ja nüüd pääses tulvama vana naise hädalduste ahastav oja.

Ta rääkis kogu aeg, mil nad teineteise ümbert hoides kaldarinnakule tõusid. Ses kõnes polnud kindlat mõtet, kuid see oli algusest lõpuni üksainus hädaldav küsitlus. Haige vastas aga ainult silpide kaupa, verekaotusest nõrk ning uimane.

Kui nad onni ukseni jõudsid, tahtis Jakob edasi minna. Ta püsis vaevalt jalul, kuid sihtis visalt lagedale maanteele. Maret hoidis ta ümbert meeleheitlikult kinni ja häälitses ahastuses:

„Pojakene, pojakene, kas sa ei mäleta? Me elame ju siin. Kuhu sa lähed? Siin on meie kodu, pojakene.“

Ja peagu kätel talutas ta tuikuva sõjamehe tuppa. See ei rabelnud enam vastu, vaid vajus hääletult voodisse, kael kahekorra vastu seina.

Siis süütas Maret lambi ja ruttas jälle haige juurde.

See lamas liikumata, nägu põsega vastu seina pööratud, silmad kinni, käed rippu kõrval. Maret hakkas rabelevail

käsil ta rõivaid ja jalarätte päästma. Ta ei pannud vastu, ei liigutanud end ega vastanud küsimustele. Siis asetas Maret ta selili voodisse.

Ta lamas pool-alasti, verised põlved paljad, pea jälle imelikult taha murtud ja kõrbenud habemekonts püsti. Ta polnud meelemärkuseta ega maganud, kuid ainult oigav hingamine andis tunnistust ta elust.

Maret jooksis tuba mööda, tulise rutuga haavamähkmeid käristades. Käsivartega mööda palgeid ojavaid pisaraid pühkides sidus ta haavad kinni ja peitis haige vaibaga.

See lamas mõned silmapilgud, hingas paar korda sügavalt, vaikis. Siis käis äkiline võpatus läbi ta keha, ta avas silmad ning hüppas istuli.

„Kus mu pamp on?“ hüüdis ta, hirmunult silmi pööritades.

Maret haaras ehmatades ta piha ümbert kinni.

„Pojakene, see on siin. Ära liiguta end. Ole rahul. Pamp on siin.“

„Pane ta mu päitsi,“ vastas haige süngelt, silmi sulgedes. „Pane mu kõrvale.“ Ja ta vajus jälle selili.

Maret ei teadnud, mida veel teha. Ta liikus abitult siiasinna üle toa, iga silmapilk uuesti poja juurde joostes. See aga ei liigutanud end ega vastanud küsimustele. Siis jäi ta hoopis rahulikuks, hingas mõned korrad sügavalt ning vajus unne.

Maret asetas järi voodi ette ja istus sellele.

Ta ei mõtelnud veel tükil ajal midagi järjekindlat, kuid ta segased mõtted kogunesid juba rühmadesse. Ning nende mõtete ainus sisu oli — ahastus.

Kõik, mis oli juhtunud tänasel ööl, oli tulnud äkki kui hoop magaja pähe. Ta oleks võinud pidada seda oma ahastava une jatkuks, kui see poleks olnud ometi nii kohutavalt tõeline.

Ta ees verisel palakal lamas ta poeg, keda ta oli oodanud nii palju öid ja päevi. Nüüd oli ta viimaks tulnud. Kuid ta oli tulnud teisiti, kui ta iial oli mõtelnud.

Rikkana ja uhkena kujutles ta teda tulevat, vähemalt tervena ning elurõõmsana, nagu oli läinud. Kuid ta tuli vigasena ja vaesena, kelle ees käis õudusevabin ning taga armetu viletsus.

Maret ise oli vana, vaene ja rumal, ta polnud enam midagi. Kuid ta elu oli kandunud üle pojasse, ja selles oli veel ta ainus olemasolu mõte. Sellesse oli keskendunud kõik, siin algas ja lõppes kõik. Nähes ta õnnelikku tagasitulekut oleks ta võinud surra, ilma kahetsuseta, et oli kannatanud ja muretsenud tema pärast kogu elu.

Kuid ta tuli tagasi vaevasemana kui laps ja õnnetumana kui surnukeha.

Ja Maret vaatles oma poega.

See oli suur, ta näis veelgi olevat kasvanud sestsaadik, kui kodunt lahkus. Ta lamas raskena, kaela sooned ja käsivarte lihased pingul. Ta kõrbenud näol mustasid siinseal veel habemelapid kui taimestiku jäänused põlenud metsa kohal. Ta huuled olid sinised ja ripsmetud silmalaud sügavas augus.

Ta oli kohutav ning hirmus!

Ja õudsed uned ning painajad näisid teda vaevavat. Ta viskles sinna-tänna, siis avanes ta suu, pikad hambad tulid kõrbenud habeme alt nähtavale, ta ajas kaela õieli kui heideldes, ja ta rinnust kostis üksainus oie, üksainus hädaldus:

„Ooo — hhh —!" mis kustus kahinana.

Maret langes põlvili voodi ette, viskas käed üle sonija ja peitis pea ta korisevale rinnale. See kõik oli nii hirmus ning õudne. Ja pisarad voolasid ojana Mareti silmist.

Väike plekklamp hõõgus laual. Lambi huuled olid nõest mustad ja nende vahel värises punane tulekeel, värises lakkamata ja kustumata kui ema-armastus.

3

Hommik koitis, kuid Maret ei maganud. Ta valvas poja juures, ainult aeg-ajalt silmapilguks istuli tukkuma jäädes, et siis jälle üles ehmuda.

Kui valgeks läks, hakkas ta arutama, kuis mingit abi muretseda. Missugune see pidi olema, seda ei teadnud ta isegi.

Tal polnud siin luhtadel muud naabrit kui metsavaht eemal salus. Ta elas üksi, vahel hommikust õhtuni killavoore üle laia jõe parvetades, siis aga päevade kaupa kedagi nägemata. Ja metsavahi naisega oli ta riius.

Kui ta parajasti riidu ja kõike unustades tahtis metsavahi poole rutata, nägi ta seda ennast teispool jõge tulevat, koer ning püss kaasas.

Ta sõudis metsavahi üle, kogu aeg poja õnnetut kojutulekut nuttes. Vanamees urises vihaselt:

„Eks ma öelnud: seni tapavad, kuni on kadunud viimne inimene maa pealt. Siis jäävad järele ainult hundid, rebased ja hirved. Ja siis pean mina sõda edasi!“ Ning ta naeris karmilt: „Ho-ho-hoo!“

Ta tuli sisse, vaatas silmapilgu vaikides haiget. Märg koer lähenes sellele, nuusutas ja hakkas urisema. Siis lahkusid nad jälle mõlemad.

Nii ei saanud Maret metsavahilt mingit lohutust. Ta pidi üksi kandma oma muret.

Kui päeva jooksul inimesi üle jõe sõitis, kes vähegi kuulata tahtsid, siis kaebas ta laialt juhtumuse üle ja palus

nõu. Kuid mis võisid öelda külamehed peale õhkamise või nurina valitsuse üle. Toodi muid näiteid sõjaohvreist ja mindi edasi. Kõigil olid omad hooled.

Ja päev jõudis õhtule. Taevas oli hall ja madal. Sügistuul kahistas rannakõrkjais ja üksikus nõrepajus onni akna all. Lai mudarannaline jõgi loksus tinaraskelt.

Maret oli jäänud lõplikult üksi pojaga. See vaikis valvates ja sonis magades. Ja Maret valvas ta voodi ees.

Teisel päeval ärkas Jakob juba varakult. Ta oli rahutu ja palavikus, viskles sinna-tänna ning rääkis palju. Kuid ta kõnel polnud selget sisu ja teda oli raske mõista. Ta langes ajuti vaikusse, et seda ärevamalt ärgata.

„Kus on mu raha?" kähistas ta äkki silmi lahti lüües.

„Siin on su raha, pojakene," hädaldas Maret ja ulatas kukru, mille oli saanud teekäija kaudu.

Kuid Jakob vaatas seda tömbilt, otsekui tundmata. Siis algas ta uuesti:

„Kus on mu rõivad?"

„Siin, siin, pojakene, su jalutsis."

„Anna nad siia!" kähistas haige.

„Pojakene, pojakene, mis sa teed nendega?"

„Ma tahan selga ajada. Ma tahan ära minna."

Ja ta liigutas end. Maret puhkes nutma.

„Sa oled ju haige, pojakene," vigises ta, käsi murdes. „Sa ei saa kuhugi minna. Ole rahul, pojakene. Sa ei tohi end liigutada."

Kuid Jakob nihutas ülemist kehaosa rahutult edasi-tagasi. See tegi talle äraräägimata valu. Ta kaotas silmapilguks meelemärkuse. Kuid ärgates vaatas ta hirmunult ümber.

„Kas ma ütlesin midagi?" küsis ta jahmudes.

„Mida sa pidid siis ütlema, pojakene?" ruttas Maret ta juurde.

„Ei midagi." Ta vaikis hetke, mõtteid kogudes. „Ma vahest sonin. Näen nii hirmsaid asju unes. Ikka ainult sõda, nii ööd kui päeva, aina tapmised. Prrr!" Ta väristas pead. „Sa ära kuula mind, kui juhtun neist kõnelema."

Kuid Maret ei võinud lasta ühtegi sõna kaduma. Kogu ta elu oli nüüd ainult veel poja voodi juures. Ta ei tahtnud sealt hetkekski lahkuda. Kui ta inimesi pidi üle parvetama, siis kiirustas ta sellega, niipalju kui jõud kandis, et aga rutemini tagasi saada. Teda ei huvitanud nüüd enam ühedki muud kõned kui ainult veel pojast.

Ja möödasõitjad lohutasid teda, et kõik sõdijad veel niigi õnnelikult koju ei jõudnud. Kes kuulist oli pääsenud, neid hukkus kui sääski teekonnal koju. Nad tulid kerjates, neid külmus lumistes mägedes, suri nälga, neid tapsid talupoegade salgad. Ja nende korjuseid olid täis võõrad teed ning metsad, kuhu ükski omane ei ulatu nende silmi sulgema.

Ja teekäijad jutustasid tundmatust sõdurist, kelle surnukeha oli alles äsja teispool jõge metsast leitud. Ta oli alasti ja ta nägu tundmatuseni purustatud. Oli näha, et ta oma elu eest oli viimseni võidelnud. Kuid iial ei saanud omaksed teada ta saatust ning ema ei võinud valada viimset pisarat ta mälestuseks.

Ja Mareti südant täitis kõike seda kuuldes ometi salajane rõõmutunne. Tema poeg oli kodu, ta saab terveks ja algab uut elu. Minevik on kui uni, kuhu ta enam iial ei lange!

Ning ta rõõmutses vaikselt, et poeg oli teda meeles hoidnud. Ta vaatles poja asju ja leidis nende hulgas veel neidki, mis ta lahkudes oli kaasa annud. Poja kaelas oli rätik, mille ta oli sõtta järele saatnud. See oli otsekui meelitus talle enesele.

Kuid kui ta poja voodi juurde tuli, tungis ahastus uuesti ta südamesse. Ta nägi teda valust keras, silmad kinni, liikumatuna. Kuid ta ei maganud. Maret teadis seda. Ja ta istus poja voodi ette ning vaikis tundide kaupa, usaldamata kõnet alata.

Sest mingi õudusetunne oli poja ümber, mingi neede ta otsaesisel. Ta vaikis, ja ometi ei teadnud iial, oli see valust või mõtetest.

Kuid veel õudsem oli ta siis, kui oma unenäolisest elust tähelepanematult tõelisse unne süüvis. Siis mustas ta nägu kui haud, mille põhja ei ulatunud vaatama. Ta mustad huuled liikusid, ja läbi kaetud laugude näis tungivat aegu ning avarusi piirav pilk.

Siis kartis Maret oma poega, põlvitas ta voodi ees ja palvetas tasa.

Ta aimas, et poeg oli neil hirmsail aastail midagi läbi elanud, milleni ta emamõistus ei suutnud iial tungida.

Ja ta ei püüdnudki kõike mõista. Ta mähkis ta haavu, valades kuivamatuid pisaraid. Ta nägi, et seal kohal, kus kuues oli kuuliauk, polnud ihus haava, ja et haavade kohalt olid rõivad terved. Ta ei mõistnud seda, kuid ei pärinud ka.

Talle oli küllalt armastusest, mida võis pojale ohverdada. Kõik muu oli ükskõik. Midagi muud polnud talle vaja.

Vahel, kui Jakob arvas, et ema tähele ei pane, avas ta oma pambu. Ta võttis välja oma varanduse, luges paberrahasid ja kallas kiivri kõlinal täis kulda. See oli õudne, kui ta nii istus, õlaga vastu seina toetudes, valust vaevalt meelemärkusel, käed poolest küünarpeast kullas, silmad leegitsemas. See polnud enam inimene, see oli koletis, kes tulnud altmaailmast, murdes maakoore oma musta peaga.

Ta olemasolu loorus ikka suurema õudusega. Ta hakkas ikka enam ja enam inimesi kartma. Ta laskis akna kinni peita ja elas päevalgi vabiseva tulukese valgel.

„Kes on seal väljas?“ karjus ta, istuli karates. „Kes läks akna alt mööda?“

„Kes võis see olla, pojakene?“ hädaldas Maret, lävele rutates. „Mõni teekäija ehk?“ Ta vaatas välja. „Ei kedagi.“ Ta tuli jälle Jakobi juurde. „Ei ole kedagi, pojakene, kedagi ei ole. Ja kui ka oleks, mis sellest siis? Eks inimesi ikka käi.“

„Ma ei või neid näha,“ oigas Jakob, nägu seina vastu pöörates. „Nad ärritavad mind. Ma ei taha neid näha!“

Kuid peagi unustas ta selle asja, et teisest sonida.

Ta oli ühtesoodu palavikus ja jampsis. Ta haavadesse oli löönud põletik. Ta kõdunes kui tõugu söödud puu.

Siis kuulis Maret möödasõitjailt, et arst oli kirikumõisa tulnud. Ja ta jooksis sinna. Ta käis maa, mida oli edasi-tagasi poolteistkümmend versta, kahe tunniga ära. Ta tahtis kogu aeg poja juures olla ja ometi ka arstiga kokku saada. Ta polnud enam neli ööd-päeva maganud. Kuid ta kõndis nii ruttu, et näis otsekui ettepoole kummaras jooksvat.

Ta sai tohtriga kokku ja see lubas tulla. Ning ta sõitiski õhtul sedakaudu koju.

See oli noor mees, mustade kinnastega. Sisse astudes pühkis ta prille ega leidnud, kuhu kübarat panna. Siis vaatles ta mõne silmapilgu haiget.

See sonis. Ta haavad lõõmasid.

Tohter vaatas Maretile otsa. Ta tahtis midagi öelda ja midagi ütlemata jätta. Vana naine vaatas ta poole üles kui palvetades. Ja noor arst ei osanud nende silmade ees midagi öelda.

„Teie poeg —" alustas ta viivitades, „on väga haige." Ta viivitas ja mõtles jälle. „Te ütlesite, et ta sõjas oli?" küsis ta siis.

„Jah, härra."

„Kuid ta haavu pole ravitsetud. See on arusaamatu, kuis ta nendega suutis koju tulla." Ta peatus ja pühkis prille. Siin toas oli nii umbne! „Jah, ta on haige. Kuid hoidke teda, siis saab ta terveks," lisas ta pisut muutunud häälega ja astus ukse juurde.

Maret seisis silmapilgu liikumata. Siis ruttas ta tohtrile järele, kes juba vankrile istus.

„Kas te rohtu ei kirjutagi, tohtrihärra?" küsis ta.

„Ah jaa," tuletas see meelde. „Tõsi küll." Ta võttis taskuraamatu välja ja kirjutas tähe põlvel valmis. Siis sõitis ta minema.

Maret seisatas silmapilguks läve ees, temale järele vaadates. Oli läinud hämaraks. Kõle tuul kõhistas pujudes seina ääres ning väike paberileht lipendas vana naise käes.

4

Järgmise päeva õhtul — ja see oli neljapäeval — heitis Jakob hinge.

Ta otsekui sulas oma palavikku, muutudes üheksainsaks lõkendavaks haavaks. Ta keha lillatas ja läks mustaks. Ta mürgine veri ulatus südameni. Ja siis kummus ta elu äkki surma musta ruumi nagu hõõguv raud, mis heidetakse karastamisvette.

Öösel tuli metsavahi naine surnut pesema. See oli tige vanamoor pika harva habemega lõua otsas. Kuid nüüd tuli ta ometi naabrile appi ta õnnetuses.

Nad soojendasid vett ja asetasid surnu lauale. See lamas selili, ulatudes nii peast kui jalust üle laua. Ta paistis kui metallteos, mida hallitus ja rooste on purnud. Ta põlved roosatasid, reied rohetasid, ta keha oli sinikollane ja nägu must. Ta oli uhke ning hirmus.

Ja metsavahi naine tundis ta pesemisest tiirast lõbu. Ta küüris ta keha sooniste kätega, silmis tuli ning huuled vabisemas. Maret aga oli uppumas pisarate paljusse.

Siis asetasid nad korjuse laudsile ja laulsid kahekesi paar kirikulaulu, üks kõrge ja teine madala häälega. Metsavaht seisis jalutsis ja mõtles surma, hundijahi ning viina peale.

Siis läks metsavahi-paar koju ja Maret jäi üksi oma pojaga.

Ta istus madalale pingile surnukeha kõrvale, vaatas selle näkku ja jäi nõnda liikumata kauaks ajaks. Tuli põles vaevalt vabisedes ja kõik oli vait. Mareti silmad olid kui verised haavad ja neist ei tulnud enam pisaraid. Ta vahtis aina poja nägu, sellesse süvenedes, otsekui püüdes ta jooni igaveseks ajaks meelde koguda ning südamesse kätkeda. See oli ta armastuse viimne jumalateenistus, sügavam ja kohutavam kui miski seni. See ulatus üle inimliku piiri.

Nõnda valvas ta kogu öö. Kuid koidu eel sulgusid ta silmad ääretust väsimusest. Ja ta nägi und. Kuid see uni oli nii lühike ja kohutav, et ta hirmunult ärgates ainult üht silmapilkset pilti sest mäletas.

See oli pilkeline naeratus surnu süsimustal näol —!

Ja Maret hüppas üles ning hakkas palvetama kui oma hingeõnnistuse eest. Ta palus kõiki taeva jõudusid, palus lakkamata ja kaua, värisedes kivipõrandal.

Järgmisel päeval võttis metsavaht surnust mõõdu ja tegi puusärgi. Ja veel päev hiljem — pühapäeval — sõudsid

nad kõik ühes surnuga kiriku juurde, et lahkunut viimsele puhkusele sängitada.

Kui see oli tehtud ja metsavahi-paar lahkunud, langes Maret kummuli üle värske kääpa. Ta ei nutnud enam ega õhanud. Ta vanad sõrmed ainult tungisid pikkamööda kohedasse liiva, ja ta nägu, ta suu ning silmad puudutasid niisket mulda. Ta hingas sisse selle lõhna, mis näis tulevat maa sügavusest. Ta muutus otsekui isegi mullaks, kivines kääpaks, lamades selle kohal põrmus oma musta suurräti all.

See oli ema mure, suurem kui kõik mured maailmas. Seda hoovas ema süda, tulisem kui miski laotuse all. Selle väljenduseks polnud enam sõnu ega pisaraidki.

Kui ta viimaks pea tõstis, nägi ta lähedal pingil meest soldatisinelis, mustad käed jõuetult süles. Ta nägu oli kollane ja rind sisse vajunud. Maret ei tunnud meest, kuid see hakkas temaga rääkima, vaikse ning kahiseva häälega:

„Ma kuulsin, et ta on surnud. Ma tulin teda veel vaatama.“ Rääkija peatus vähe ja köhis. „Kui lahkusime, lootsime mõlemad terveks saada. Tahtsime veel kord elu algusest alata. Kõik oli alles ees.“ Ta peatus jälle, ilma et oleks ometi mingit vastust oodanud. Siis jatkas: „Kuid nüüd on kõik möödas. Ta jõudis minust ette. Mind sööb tundmatu tõbi kui mürk. Aga mis viga oli temal?“

„Ta oli haavatud,“ vastas Maret, ja veel kord nõrgusid pisarad ta silmi.

„Haavatud?“ imestas võõras. „Ta haavad olid ammu terved. Need ei võinud iial enam kurja teha. Ainult üle pahema põse läks veel põletushaav, kuid seegi oli kerge.“

Nüüd tundis Maret rääkija. See oli sama mees, kes tõi talle Jakobi rahakukru. Ta ajas enese püsti ja küsis imestades:

„Ta polnud siis haigemajas põlvist haavatud?"
„Ei, ei kunagi."
„Ja ta nägu polnud üleni must?"
„Ei, ainult ta meelekoht ja põsk oli lilla."
„Issand jumal," õhkas Maret imelikult langenud häälega. „Mis peab see siis tähendama?" sosistas ta. „Haavad põlvis ja põlenud nägu — kust sai ta need pärast? Kes haavas teda?"
Kuid võõras ei vastanud. Ta istus imelikult kössis. Ta luised käed ei liikunud. Siis ütles ta, otsekui eneseette:
„Nüüd oleks võinud elu alata, kuid kõik on hilja. Ma tahtsin naist võtta, kuid mul pole enam elurõõmu. Ma tahtsin lapsi sünnitada, kuid mul pole enam jõudu. Kõik on juba hilja."
Ta peatus jälle. Oli läinud juba hämaraks. Raagus puud tõusid taeva poole kui vitsakimbud. Oli surmavaikne. Siis algas võõras jälle:
„Vahel näen ma surnuid, ääretud karjad. Nad ei liigu enam, nad ei mõtle enam, nad ei kannata enam. Kõik on vait, kõik on pime, kõigel on lõpp. Ja ma ei tea siis, misjaoks olen mina liikunud, kannatanud, võidelnud."
Ja silmapilgu pärast lisas ta, vaevalt kuuldavalt:
„Sest öö tuleb ikkagi, suur, rannatu, ärkamatu surmaöö . . ."
Ta hääl kustus sosinana ja vaikis.
Maret tuikus surnuaia väravast välja, nii kummaras, et teda õhtuvidevikus võis vaevalt märgata. Ta läks alla jõe randa, lükkas vene vette ja istus sisse, kuid ise sõuda ta enam ei jaksanud. Ta ramm oli korraga kadunud, ta käsivarred, mis nii kaua olid mõlasid tõmmanud, olid äkki jõuetud. Ta tundis ainult, kuis vene pärivoolu kandus, kuid ta

ei suutnud käsi enam aerupäradelt tõsta, kuhu oli kummuli vajunud.

Ta mõte oli peatunud. See oli nagu kivi, raske, külm ja liikumatu. Selle vaatlusse võisid kuluda ääretud ajad kui silmapilgud. See oli tuim ning mõttetu mõte:

„Keda, keda olen ma armastanud, keda matnud, keda leinanud?“

Kuid Maret ei saanud vastust.

Ta nägi oma onni minevat mööda ja kaduvat pikkamisi, kuid ta ei liigutanud end. Vene ja vesi näisid liikumatud, ning oli, kui oleks maja oma raagus puuga pärapaja all aeglaselt mööda ujunud. Ikka ainult edasi, ainult edasi, tarretuse jäises virus...

Kuusirp tõusis taevasse, valades külma kuma üle udutsevate luhtade. Ta valus valgus tilkus mustale veele ja maale, kust tõusid põõsaste skeletid. Taevas rohetas ja sinas selle hõbedase küünla valgel terasheledalt.

Aga vene liikus pärivoolu peatumata. Ta läbis kuuvalgel tõusvaid udukoonlaid, põõsaste kontuurid kandusid tast mööda, pilved vahetusid tema kohal taevas. Ja lõppeks näis, nagu oleks ainult vene seisnud ja kõik muu tast mööda voolanud. Voolasid taevas ja maa, voolasid rannad ning puud, voolasid jõe sünged lained lakkamata ning peatumata — otsekui ema armupisarate ilmlõpmatus.

1919.

1

Imelik kahin täitis hilissügise karget õhku, nagu oleks nähtamatu lind tiibu liigutanud. Kohises rahutu meri, kahises luite taga ruskunud kulu. Vaikne tuulepuhang läks Ilmamere mõõtmatust kaugusest tulles üle saare nukra liiva.

Kurdis seisis rannaluitel. Ühel pool ta ees sulas hall meri tinaste pilvedega, teisal ühines liivamägede looklev piirjoon tuhakarva taevaga. Tuuline avarus piiras maailma.

Vesivärvi silmil vaatles Kurdis loksuvat merd, mille kohal üksikud kajakad aeglaselt õhku lõikasid. Ta silmaterad laienesid ja vähenesid, otsides kaugusest taevaranna liikuvat joont. Valus kurbus tuksus ta õhukesil huulil.

See oli imelik, mitte-inimlik nägu: lõpmatu kõrge, tühi otsaesine ja pisuke, ümmargune lõug. Ta suurel pealael seisid hallid harjased püsti, lõual liikusid tuules mõningad valged udemed. Ta suu oli täis suuri hobusehambaid, mis sinna ei mahtunud, vaid hunnikus ees seisid, ta palgele linnu nägu andes.

See oli imelik värdjas, kõverate peeglite kaudu nähtud kuju, nagu ähmastes purkides sala maailmale toodud olend, merepõhja õudne loom.

Ja ometi oli ta süda lapselikult hell ning pehme. Ta meel oli kui kõrkjas, mida painutasid tuhanded tuuled sinna ning tänna. Ja ta laskis silmil kurvalt üle maa ning mere uita.

Valaskala seljana tõusis saar Ilmamere sinkjast sügavusest. Keset saare küüru seisis tuiskliivasse vajunud püramiidiline kirik. Kuni siia mustasid ta seinte maakivi-mürakad lubjarõngastes. Ja keset saare selga kasvas seitse marudest murtud mändi kui kisud triitoni turjal. Nende raagunud luukered mustasid taevavõlvil. Künkad olid suvipäikese leekidest veel kollased kui telliskivi.

Siis laskis Kurdis pilgu alla.

Ta silme ees seisis küla, tormidest luitunud savimajad ja kivide all lookas katused. Nende sarikad valendasid läbi pilliroo tundmatu looma luudena. Maju piirasid väikesed tuiskliiva-lapid küüslaugu haleda haljusega, võrkmate haralised kepistikud ja tuules liikuvad võrgud.

Need olid kurvad kolded, kehvad inimpesad tühja saare rannal, keset rannatu mere tühjust!

Õhk oli nii selge, et Kurdis nägi peagu soomuseid võrkudes ja soomuste ümber keerlevaid sügiskärbseid. Ainult kui klaassein eraldas teda lahetagusest külast.

Kuid aeg-ajalt kandus torupilli hääl läbi tuule kahina randa. Sest täna oli suur pidu, suur pulm — täna oli Kaspar Punase pulm!

Ah, Kaspar Punane tegi enesele ja oma rahvale rõõmu: lõhkegu pulmapill, puhkegu pulmatrall taevani! Puhugu mängumehed, tõmmaku pillipoisid, rõkaku kitsemao lai muusika üle maa ning vee!

Ah, Kaspar Punane! — kes oli vägevam, kes suurem ja uhkem kui Kaspar Punane! Kes võiks olla Kaspar Punase vastu, — kel oleks küllalt rikkust, kel küllalt võimu? Mis saaks saarest, kui poleks Kasparit, mis teeksid lapsed, mis naised ja raugad? Oh nälg, oh külm, oh viletsus ning surm!

Ah, Kaspar Punane! — nagu loss on ta maja külas, nagu kuningas ta tuulik tuulikute seas. Ta keldrites seisavad rautatud kirstud ja kastid, tündrid ning tõrred — täis kanget viina, konnaliha, tubakat ja soola. Tarvis tal käskida — ja mehed vinnavad raudsete kärudega välja leiba; ta viipab käega — ja nad veeretavad rummivaate. See maja on täis söömist keldrist katuseni! Ja saare ees merel seisavad Kaspar Punase kolm kaubalaeva: üks tuli soolaga, teisest olid rummiankrud paatidesse tõstetud, kolmas aga valmistus teele kuivade kaladega.

Ah, Kaspar Punane! — jumalad kirikus ja rahvas maal kummardasid ta ees. Ta võis süüa ja juua nii palju kui tahtis, ja iial ei tulnud tal puudust. Ta sülitas mööda templiseinu, ja keegi ei võinud talle pahaks panna.

Kaspar Punane! — täna arvas ta heaks kord jälle pulmi pidada.

Torupilli kisa käis üle laidude. See tõusis ja laskus nagu lööts pillimehe kaenla all. Ja temaga taktis rullus lipp kõrgel katusel ning viskus siis sirgu kui kollane madu.

Üle pulmamaja õue välkusid saajanaiste telliskivised käsivarred suuri konnasupi-kausse kandes. Inimeste rühmad seisid õues nagu värvilised põõsad, millele langes kahe pilve vahelt sügispäikese kahvatu vööt. Ja maja künnisel seisis mees ja valas välja viina ning õlut.

Maja värava ees närisid aga koerad luid. Nende nälginud hammaste ragin kostis Kurdise kõrvu. Nad lamasid kõrgeil peenil põlvil, ja kondiüdi tilkus nende lõugade vahelt.

„Mihuke pidu!“ mõtles Kurdis täis imestlust. „Misuke pulm! Kus on leiba ja liha, nii et kõik süües ei suuda ometi kõike ära süüa. Kuni koerteni ulatub tänase päeva suur priiskamine.“

Ja jälle sai nukraks Kurdis, koertele mõeldes. Ta mõistis neid, ta sai aru nende kurvast kaebusest, kui nad päikese veerengul äkki hirmunud ulungit algasid. Seda nähtamatut ja ometi olevat oli temagi tajunud. Oli temalegi lähedal kohutav saladus, mis kõike olevat piiras.

Koera hing, konna hing, varese hing, — ta mõistis neid. Harva, harva krimpsutas koer oma huuli naeratuseks, kuid milliseks naeratuseks! Tummalt käis konn oma rada, täis saladust ja vaikust. Ning vares, must lind sõnnikuste jalgadega, oli ta südamele armas.

Kuid inimene oli talle arusaamatu. Kus teised õnnes oma väikest laulu ümistasid, seal hiilis juurde tige inimene, pani jala looma kaelale, lõi ta nuiaga surnuks, sõi ära. Oli jõle inimene, hirmus ta kätetöö, oli läila ta hingeõhk!

Ja Kurdis tundis ahastust, et temagi pidi siin kaasas olema. Pidi olema, nagu olid kõik sel hirmsal saarel, kui tahtsid elada.

Polnud suur ta amet: istuda Kaspar Punase konnahauas ja kandlega loomi hauda meelitada. Nii mõnegi konnaloo mõistis ta. Murelikud olid need, täis sääse haledat vidinat, kauget ja peent, ning harva langes õrnalt voolava sääselaulu sekka parmu lühike bass, veel armutum ja nukram. Nagu tainapätsid langevad konnad, komberdavad ta jalge all, — tema aga mängigu!

Mis mõtles ta neil pikil öil hauas istudes? Ta rõõmutses vaeste randlaste üle, kes said konnadest peatoidust ja katet. Ning ta sulges oma mängusse loetlematute putukaparvede avatluse.

Kuid ta haletses ka õnnetuid konni, ta silitas nende külma nahka pimedas ja tõstis neid üles haua äärele, kuhu sirasid tähed ning õhkus mere fosforne kuma. Sest kaastunne kõigi vastu liitus ta südames ja tegi ta jõuetuks.

See oli õnnelik aasta: sääski oli palju olnud, konnad olid rammusad. Kudemistiigid rannal kubisesid kevadel. Konnakrookse kajas savipillina üle saare. Siis vilisesid veed poegadest ja sood sulisesid suuremaist. Hilissuvel püüti ja soolati neid ääretud määrad ning laaditi laevadele. Ja see kõik oli õnnistuseks saarele!

Sügisel lendasid lõpmatud lindude parved üle saare. Õhk kirendas nende värvest ja kajas nende kisast. Nad laskusid alla, katsid katused ja kivid ning nende sõnnikust valendasid künkad. Siis pidasid saarlased lingude ja vibunooltega jahti ning tapsid ääretud hulgad linde, kelle liha ja suled samuti mannermaale saadeti.

See oli õnnelik aasta. Koerad vedasid viljasälitseid laevalt randa ja ajasid ööd-päeva veskeid ümber. Ja igas savionnis põles rasvalamp Püha Jurjani kuju ees, tänutäheks kõige hea eest.

Ning Kaspar Suur, Kaspar Ainus ja Võrratu, oli armulik. Ta andis igaühele pisut rohkemgi kui see oli teeninud. Ta lubas peagu kõik selle, mis puhkeajal püüti, püüdjail enestele pidada. Ta ei nuhelnud nii karmilt kui harilikult.

Sest ta oli mannermaa-sõitudelt hea tuju kaasa toonud. Ta poeg oli sõjakäigul kauges lõunas õnnestunud. Imperaator oli isa vastu sellepärast armulik olnud. Ja kodusaar tundus talle veelgi armsamana.

Ta pühitses oma poolesaja-aasta sünnipäeva ja tundis enese alles nüüd mehejõu tipul olevat. Uuesti meeldisid talle naiste näod ja ta arvas heaks jälle kord pulmi pidada.

Kuid nõnda Kaspar Punasele mõeldes sai Kurdise mõte uuesti hoogu. Ta vaimustus sellest kui laps.

Ah, Kaspar Punane! — see polnud enam inimene, see oli kangelane, see oli jumal. Tal polnud enam kindlat kuju ega kohta. Ta võis ühel hoobil mitmel pool olla ja kuju muuta kui punane õhtupilv taevas.

Ja Kaspar Punane sai muinasjutuks Kurdise silmis. Ta mäletas vaevalt teda kunagi näinud olevat. Ta oli temast vist ammu kuulnud, kauges lapsepõlves.

Siis istusid võõrad laevurid vaikset ilma oodates onnis savilambi valgel, kuivatasid nahkrõivaid ja vestsid kaugete saarte jumalast Kaspar Punasest — mustava mere mürina saatel.

Kuid kõigest sellest unistades nägi Kurdis äkki üleni kollases ülikonnas meest pulmamajast välja hüppavat, igasse maailmakaarde vaatavat ja teda siis käega tõmbavat ning kisendavat.

Kurdis pani jooksu alla luitelt. Ta lehtritena mahavajunud saapasääred kahlasid liivas, hallid juukseudemed hõljusid kui ratsutades.

2

Saajamaja madalaist ustest voolas rahvas aeglaselt välja.

Kõige ees astus Kaspar Punane mõrsjaga, nende järel saare papp ja nõid ning tema järel kolmeteistkümne küla rahvas.

Kaspar Punane oli uhke kui meriröövlite kuningas. Ta pea oli malmina tore, ka keha seedrina sale. Teda kattis kübar punaste sulgedega. Ta kael oli ruske nagu pargitud nahast. Ta punane habe oli kahte pletti palmitsetud, millesse kuldniite hulka kootud. Ja ta kollase mantli näörilised

narmad jooksid maad mööda. Nii astus ta aeglaselt punaste paelkingadega, suurte kuldrõngaste kõikudes kõrvus.

Ta kõrval astus ta mõrsja Piret-neitsi. See oli lumivalge — juuksed ja nägu, loorid ning riided. Tal polnudki nägu, ta oli üksainus kahvatus, üksainus loor, üksainus ei tea mis.

Aga nende taga tuli saare papp. Ta lilla mantel ulatus ainult põlvini ja ta põlvekeermed ning nina olid lillad. Ta pomises ühtesoodu palvesõnu, tinased silmad taeva poole pööratud.

Nende ümber aga voolas rahvas. See oli lugematuarvuline ja nägematuvärviline.

Meeste pead olid paljaks aetud ja kõrvad rõngaste all rippu, hambad tubakast mustad, nooremad põlvseelikuis, vanemad mudakarva mantleis. Naiste rinnad olid raskete sõlgedega sisse surutud ja kõhud välja venitatud. Ja oli ääretu palju vanu naisi aukulangenud silmadega nahkhiire-näos. Aga kahel pool saalisid lapsed, peagu alasti, sääred ja pead punase saviga värvitud ning vasksõõrid naba kohal.

Õu täitus äärest ääreni kirendava piduliku rahvaga.

Ja kui nad parajasti minekuvalmis olid, sündis taevas äkki ime: kaks halli pilveseina taganesid ja hele päike esines, kõike üle kullates.

Lõkendasid helekollased ja punased mantlid, kui tulekeeled lõõmasid suled Kaspari kübaral ning ta mõrsja loorid roosatasid otsekui koidupilved.

Siis muheles Kaspar Punane rahul olles ja andis minekumärgi.

Kurdis laskis käed kandlele, torupillimees puhus kitsemakku, ja rong astus üle õue. Nii algas pidulik rännak mereranda, et heita lainetesse noot noorpaari õnneks, nagu oli põline komme sel maal.

Kolm peiupoissi, Niil, Manglus ja Tahve, kõndisid kolmnurgana paari järel, kandes noota kui loori.

Ja meri naeratas äkki sinisena ning sõbralikuna tulijate ees. Ta veeres sulistades randa ja alistus nagu valitsejale. Ning Kaspar muheles talle, tundes oma võimu ulatuvat nii üle maa kui vee.

Mere rannaliiv täitus kirendava rahva paljusega. Nad lähenesid laineteni, vajudes märga liiva, ja koerad tulid ning jõid merd.

Niil ja Tahve lükkasid vene lainetele, Niil sõudis ja Tahve laskis noota ning Manglus hoidis rannal selle tiiba. Nagu pardid ujusid pullad vaikival veepinnal, lõigates laia ringina merd.

Ja olid Niil ja Tahve jälle tagasi rannal, tõstis papp käed ning õnnistas loomust:

„Sulle, mõrsja, see loomus! Nii raskeks kõht, kui raske noot. Nii palju lapsi, kui palju kalu. Kerget sigimist, Issand, veel kergemat poegimist. Püha Jurjan, sinu nimel see loomus — mõrsjale!"

Vaevalt oli ta lausunud need sõnad, kui pulmalised nooda tiivust kinni haarasid. Nad jooksid kahes reas mööda liivamäge üles, kiskudes noota. See oli nagu kaks värvilist helmepaela päikese kirenduses. Ja nende kahe paela vahel seisid rannas noorpaar, papp ning pillimehed.

Nooda pullad lähenesid ruttu ja sõõr nende vahel vähenes. Siis kiskus see kokku kui silmus ja nooda tiivad tulid lohinal liivale, sätendades pisikalade soomustest.

Tõmbajate read olid tõusnud üle luite, nende pead kadusid liiva taha, ainult nende kisa kostis eemalt. Siis jooksid mõned liivas taarudes tagasi randa ja haarasid taas nooda tiivust.

Selle pära lähenes. Ta kobrutas vahust ja rohetas vesiheinust. Temas oli järelejätmatu saalimine ja segimine. Ta oli täis nähtamatuid loomi.

Ning siis tuli ta kohinal rihvale ja tõmbajad jooksid randa.

Noot oli täis kalu. Hunnikus keerlesid nad koorvahus. Nende soomused sätendasid. Nad ajasid üksteist taga ning visklesid mängeldes õhku.

Kuid nende keskel välkus ja pärlendas hiigelmerikarp, täis heledaid helmeid. Kalad tiirlesid ta ümber, otsekui nägemata ähvardavat ohtu.

Vana Manglus sirutas luised käsivarred ja võttis karbi.

See pärlendas sinisena ja lillana, ta servad kummusid kui õiekarika ääred, ta põhi pöördus all keerulisse sõlme nagu küllussarv.

Polnud piiri pulmaliste imestusel!

„See sulle, noorik," lausus Manglus ja ulatas karbi mõrsjale, „see sulle söömavaagnaks ja lapsekätkiks!"

Mõrsja sirutas käed, kuid ei suutnud andi kanda, vaid laskis selle liivale. Ta vajus vaagna kõrvale põlvili. Ta sõrmitses helmeid, ta tõstis neid õhku ja laskis kui pisaraid langeda ning rõõmutses lapsena nende üle.

Aga peiupoisid korjasid kalu. Neid said täis suured korvid. Nad särasid päikeses kui soomusehunnikud. Nad kuhjusid üle korvide.

Siis sõitsid Niil ja Tahve uuesti merele ning veel laiemas kaares visati noot lainetesse. Ja papp tõstis jälle palvetades käed:

„Sulle, peig, see loomus! Et sa ei magaks, nagu ei maga kala. Püha Jurjan jäägu tukkuma voodi ees su väsimust oodates. Olgu sul seemet kui kalal marja! Sulle, peigmees,

see loomus, nii väikesed kui suured kalad, eriti kõige suuremad!“

Ja vaevalt oli ta need sõnad lõpetanud, kui pulmalised jälle noodast kinni haarasid. Nad jooksid mõne silmapilgu vastumäge paljaste säärte välkudes. Kuid siis läks noot äkki kiviraskeks.

Nad tõmbasid, sikutasid ja kirusid. Rühk veeres nende jalgade all, nende käsivarred pingutasid, nende jalad segunesid kui maadlejail. Päike kuldas nende rabelevaid rühmi.

Siis andis noot aegamööda järele. Ta läheneb vaikselt ja raskelt. Tõmbajate silmad olid pööratud ta poole, kuni nad kadusid mäe taha. Siis jooksis üks neist tagasi, et näha seda koormavat saaki. Kuid ta kivines mäel, käed õhku tõstetud ja hääletu suu ehmatusest lahti.

Nooda aeglaselt lähenevas päras rabeles mingi olend nöörides ja meriheintes. Ta oli lumivalges vahus kui pilvedes. Kord paistis inimese pea pikkade juustega, siis valged, peened käed.

Väike rühm rannal oli tardunud värvilisse liigutusse, täis ehmatust ning imestust.

Ja siis nägid nad kõik korraga meeleheitlikult võrkudes visklevat Merineidist.

Noot oleks tagasi merre vajunud, kuid teispool luiteid olijad ei näinud imet ja tõmbasid edasi.

Noot tuli randa, ilma kaladeta, vaid Merineidis koormaks. See oli alasti, ainult pikkade ruugete juuste peidus. Ta nägu peegeldas ääretut ahastust, ta veekarva silmad kisendasid ja ta punane suujoon valges näos oli valusalt lahti. Siis nägi ta äkki merikarpi helmestega.

Ta nägu muutus, ta tegi liigutusi selle poole, nagu seda tagasi paludes. Ta vaatas kõigile, liigutas jälle käsi. Ta silmist veeresid pisarad.

Seks ajaks olid nooda tõmbajad tagasi jooksnud. Nad kivistusid, mõned mereranda, mõned poolteele, mõned üles mäele, jäsemed veel jooksu hoos.

Loetlematud ajad ei olnud neil meredel enam vesineitsisid nähtud!

Üldine tarretus oli kõiki löönud. Oli silmapilk abitut vaikust. Siis kostis äkki Kaspar Punase rahulik ja käskiv hääl:

„See on minu loomus."

Ja sellest häälest ärkasid kõik. Nad jooksid randa ja piirasid nooda. Selle ümber kuhjus hunnikusse kirju inimmüür.

Keset punaste nägude sõõri oli Merineidis. Ta tahtis end peita, kuid ei pääsenud kuhugi. Ta rabeles siia-sinna, siis kattis palge kätega ja nuttis.

Ta oli sale ja kaunis. Tal olid suured rinnad, kuid puusi peagu mitte sugugi. Ta nahk oli hele ja peen. Ainult ta nägu oli ebainimlikult valge ja huuled kisendavalt punased.

„See on minu loomus," kordas jälle Kaspar.

Ja äkki olid kõik sellega harjunud, et Merineidise noota said. Neile tundus, nagu oleksid nad iga päev merineidiste püügil käinud. Nõnda mõjus neisse Kaspar Punase hääl.

Nad mässisid Merineidise võrkudesse, asetasid mõladest raamile ja korraldusid tagasiteele.

Kaspar Punane astus ees. Ta taga kanti Merineidist ja helmekarpi. Torupillid mängisid. Punased ja kollased mantlid kirendasid. Lipud lõid lahti ja rullusid kokku. Kahel pool rongi aga kõndisid koerad sammu ja urisesid.

Kaspar Punane läks, pea veel kõrgemal kui tulles. Ta silmis põles lõke ja ta näol punase habeme all virvendas naeratus, kadus ja ilmus. Ta tõmbas pihuga üle plettis habeme ning muigas.

Ta kõrval astus hääletult ta mõrsja lumivalgetes loorides. Ta veeretas kaht helmest käes nagu laps, veeretas — ning purskas nutma.

Päike loojenes. Ta kiired tulid madalalt üle liivamägede. Taevas hahkus. Pidurongi värvid pleekusid ja kahvatusid.

3

Oli jõudnud merituuline õhtu üle saare, tähitu, kuutu, must õhtu. Vaikisid pimedalt kõik onnid. Ainult Kaspar Punase maja kiras tuledest ning rõkkas häälte kuminast.

Kaspar Punane pidas oma pulmi.

Ta suur tuba oli ehitud pidusaaliks. Laest rippusid nelinurksed raudraamid savist rasvalampidega. Seedripuust lage, mis kerkis keskelt kummina, ehtisid lindude tiivad, nahad ning narmalised vaibad. Lambid põlesid kui metsas.

Ainult Kaspar Punase pulmas said saarlased näha ta maja sisemust. Kuid Kaspar pidas pulmi ainult kolme, nelja aasta tagant. Ja vaheajul võisid nad ainult mäletada kõike seda, mis olid näinud, ja tuletada kahetsedes meelde, mida olid söönud ning joonud.

Nad liikusid ruumist ruumi, nad pistsid käsi igale poole, nad kobasid seinu, majariistu ja riideid. Nii palju oli siin asju kaugeilt meretaguseilt mailt! Ja nad avaldasid kõige üle mõmisevat imestust.

Imperaatori sünge raudkuju äratas neis hirmu. Nad nägid Kaspar Enese elusuurust maali mantlis ja sulgede kroonis. Ja siis ta poja pilti kaelkirjaku seljas mustade maleva ees.

Ruume eraldasid tammised sammastikud. Ja võõrad saalisid sammaste vahel, kuued kaugetest tuledest mustjaspunased, narmad käiste otsas kui veretilgad. Nende sandaalide lohin täitis ruume nagu looma küünte krabin.

Nad nägid uuesti ta saali, elukambrit ja töötuba. Need olid imeväärsed.

Kuid kõige imelikum oli Kaspar Punase magamistuba. Siin olid tal seinas kraanid, kust võis juua voodist tõusmata. Selili sängis võis ta enese kurguni täis võtta magusat viina! Ja siin oli kivinõu, kus ta suples, ja siin laud, kus ta tungla valgel sõi.

Kuid kõige suurepärasem oli Kaspar Punase säng. Selle sammasjalad olid seedripuust, ta küljed kivitammest ja põhi raudtammest. Temas oli neli sulgkotti ja seitse vähemat patja. Ta oli pehme ja kuum. Ta oli magus nagu patt. Teda peeti pühaks kui altarit.

Ja külanaised astusid ta juurde kikivarbail. Nad puudutasid patju aukartuses, katsusid riideid ning ohkasid.

Pooled neist mäletasid seda sängi ajult, mil olid ise noored ja ilusad. Ja vanemad mäletasid seda Kaspari isa päevilt ja veelgi vanemad ta vanaisa ajult. Kõik olid nad kord siin olnud, saja-aastasedki.

Ja nad õhkasid, suud lahti ja käed kõhul risti, õhkasid ja mäletasid läinud aegu. Õhkasid saja-aastasedki.

Ja nad tulid jälle tagasi saali. Siin katsid neitsikud söömalauda. Ja see alles oli laud! Ta ulatus saalist kööki, köögist eeskotta, eeskojast veskisse, veskist lauta. Seapahnas pidid sööma võõrad, kellele Kaspar selle kohase leidis.

Laual oli tubakas virnas nagu hein kartsas. Ja tubaka vahel tõusid õllekibud, konnalihakausid, karaskikuhjad, hülgesüldivaagnad, viinasarved ja äraarvamatuseni muud sööma ning jooma.

Kaspar Punase pulm — see oli midagi muud kui saarlased suutsid kujutella. See lõi neid imestusega, kuigi seda tihti nägid. Nad kõngutasid päid ja väänasid nägusid ning sülg korjus nende keelele.

Süüdati tunglad kätena seintest ulatuvais pilakuis, lambid lõid heledalt lõkendama, ja võõrad istusid lauda.

See aga ulatus kui hiiglasõim ühest toast teise, kuni küündis nendeni, kes istusidki sõime äärel. Kollaste ja tuhkhallide nägude read ulatusid ülevalt alla nagu maanteed mäelt.

Aga laua ühes otsas nurgas istus Kurdis koos koertega, teises aga kükkisid pimedad ning pidalkärnased õlgedel.

Vaevalt oli papp sööma ja jooma õnnistanud, kui sajad käed nende järele sirutusid. Nad tegid seda häbelikult ja tagasihoidlikult, piiludes, mis tegid naabrid üleval- ning allpool.

Kuid laua keskel juhtis söömingut Kaspar Punane.

Tema vastas istus ta ema, kelle nägu oli kui muld ja käed kui haagid. Ta silmad käisid nagu naasklid, ta suus oli ainult üks hammas, ta oli sada aastat vana.

Tema nimi oli Babiloona.

Kahel pool Kasparit istus kaks naist. Üks neist oli nagu päev, teine kui kuuvalge öö. Kuid ühteviisi mõlemad olid nad Kaspar Punase naised.

Kaspar Punase käsivarred olid sel päeval võimsamad kui iialgi varem.

Ta paremal käel istus Merineidis, oma alastuses kui rohelistes loorides. Ta veekarva silmad olid suletud. Ta tulekarva suu oli avatud.

Ja ta pahemal käel istus ta mõrsja Piret. Selle sinised silmad olid lahti. Ta nuttis. Tema pisarad jooksid ta peekrisse.

Kaspar Punase ristluis oli rohkem rammu kui iialgi ennem.

Tal oli rinnas Püha Jurjani aumärk — väljasirutatud käppadega konn. Ta tõstis käe ja näitas kõigile oma uut Rohelise Konna ordumärki. Ja ta kõneles, täis aupakkumist enese vastu:

„Imperaator on selle mulle saatnud mu seitsmenda pulma puhul. Mina olen Imperaatorile palju head teinud. Mu poeg juhib Imperaatori sõjasalku mustade maal. Imperaator võlgneb mulle pool riiki."

Ja ta lõikas enesele kiilu inimese piimast juustu, mis oli pärit neegrite maalt. See oli must.

Kuid vaevalt olid esimesed viinakruusid tühjendatud, kui söömine õgimiseks muutus. Algas ahmimine üksteise võidu, üksteise kiuste, nägemata enam üksteist.

Topiti suhu kahe käega, ja oleks olnud kolm kätt, oleks kolme käega söödud, ja oleks olnud neli, oleks söödud nelja käega. Ühekäeline mees köögis võttis jala appi ja pimedad seapahnas sõid aplalt üksteise lõugade vahelt ning riidlesid, kui käkk ei sattunud sinna kõhtu, kuhu oli määratud. Ainult koerad närisid veel igaüks oma konti.

See oli nätsutavate ja närivate lõugade näitus, mis haukasid leivapätsidest läbi, kugistasid sea sääreluid tervena ja röhitsesid küüslauku. See oli kui söömamasin, mis ajas enesele sisse, jahvatas, neelas ning seedis nõrkemiseni.

Ja viinakarikad kerkisid. Õllekibud käisid ringi. Pimedad lõid otsi ühte, päid korraga kaljatündrisse pistes. Ja jälle rüübati, puristati hobustena ning mäletseti veistena.

Aga Kaspar Punane nautis täna haruldasi asju. Ta sõi jõehobuse käppa, mis sõnniku all küpsetatud ja millele krokodill hämena peale hinganud. Siis maitses ta pikkamööda inimese süljest käärinud pähkliputru. See läks talle äkki pähe.

Ta suletutid värisesid, ta laskus seljatoele ja pidas iseenesele ning võõrastele lauakõne:

„Mina olen kõik. Mina olen algus ja ots. Peale minu ei ole enam midagi. — Imperaator on minu sõber.

„Teie olete sead. Teie kärsad pole väärt kõike, mis saate. Te peaksite pahnas elama. Te peaksite mollist õgima. — Imperaator on minu sõber.

„Täna on minu pulmad. Mina olen tahtnud täna oma pulmi pidada. Minu naine on see — kumb see on — ma ei tea. Teine neist on.

„Olen senised naised ära saatnud, ma ei tea, kuhu. Nad korjavad vist linnusõnnikut mere ääres. Ma ei tea. Mulle on see ükskõik. Kõik on mulle ükskõik. — Imperaator on minu sõber.

„Minu poeg — ma ei tea, mitmendast naisest — minu poeg on sõjas neegrite vastu. Tal on kolm miljonit meest. Ta tapab iga päev sada tuhat ja pühapäeval kakssada tuhat. Ta võib enesele seda lubada. Mis on see temale!

„Tal on hulk naisi. Tal on neegreid ja indiaanlasi, tal on sellelt maalt, mille nimi oli Euroopa ja mis on nüüd tühi, tal on Indiast ja tal on Kuu pealt. Ta ei laulata end nendega. Ta peab ainult pulmi.

„Mina sain täna naise. Ta tuli vist merest. Kas ta on inimene? Ma ei tea. Aga ta on naine. Mistarvis olekski naine inimene?

„Ah jah — mis tahtsin ma öelda? Nii jah, teie olete sead. Teil on imelikud kärsad — ah-ah — nii imelikud kärsad! Kuid mulle on see ükskõik. Kõik on mulle ükskõik. — Imperaator on minu sõber."

Ta vajus täiesti seljatoele ja jäi kõigi otsa vahtima klaassilmil.

Kuid papp tõusis kähku, kummardus üle laua ja lausus magusalt:

„Sul on tõsi: mis oleme meie? Ei midagi, mitte midagi. Sinu armust me elame: ei oleks sind, oleksime surnud. Sina oled saarel, Imperaator riigis ja Püha Jurjan taevas —"

„Jurjan on sõnnik!“ luksatas Kaspar vahele.

„Nii, just nii, sõnnik, seda tahtsin minagi öelda. Ta on taevalik sõnnik. Ta toidab meid. Ja sellepärast elagu kõik toitjad! Elagu me valitseja Kaspar, elagu Imperaator, elagu Püha Jurjan!“

Ta sõnadest haarati kinni ja nende kaja kandus seapahnani. Sealt kostis vastu pidalkärnaste häälte kahin.

Kuid selle järel segunesid nägude kollased read, tuigerdades tõusti istmeilt, veel konte närides või hammastega kruusiäärt hoides. Jutukõmin kasvas rakatavaks kisaks. Ja koerad läksid larinal purelema.

Siis pandi pillid hüürgama. Ja algas pidu saalist seapahnadeni.

Oli käimas „valge kassi tants“, mida tantsiti kükakil, oli „kirju koera tants“, mida tantsiti käpakil, ja oli „musta sea tants“, mida tantsiti, ninad vastu maad. Pimedail, pidalkärnaseil ning koertel olid omad tantsud.

Siis tõusis Kaspar Punane saajalauast ja läks oma naistega magama.

Vanamoorid talutasid ta naisi, kellest üks oli kui elutu ja teine kui surnu. See, kes oli kui elutu, oli Piret; ja see, kes kui surnu, oli Merineidis.

Ta ei liigutanud end sest ajast, kui oli koju toodud. Ta ei avanud silmi, ta ei katsunud põgeneda, ainult ta suu oli pisut lahti, ja see avaldas hääletut kisendust, meeleheitlikku appihüüdu. Ta oli kui tardunud ahastusse.

Läks magama Kaspar Punane oma kahe naisega.

Ta ema ootas teda magamistoas. Ta oli soojendanud sulgpatju, ta hoidis vaipu kätel kui tuuliku tiib purje.

Suured tunglad heitsid sammastelt sünget valgust ja linad õhkusid naiste salavoodite sarna.

Kurdis seisis samba taga, kannel käes. Sest ta pidi Kaspar Punasele ta pulmaööl mängima. See oli olnud Kaspar Punase komme: muusikat, tulist muusikat armastas ta oma rõõmude juurde! Kõigi viinade sekka tahtis ta veel häälte joobnustavat humalat.

Eemalt kostis pulma trall ja pilgar. Teispool põisaknaid ohkas öine meri. Tunglaleegid vabisesid.

Oli jäänud Kaspar üksi oma kahe naisega. Langes äkki Piret põlvili voodi kõrvale ja purskas nutma:

„Mis pean siis mina tegema? Misjaoks siis mina olen?“

Vastas Kaspar Punane alasti rinnaga:

„Sina? Sina mängi me jalutsis Merineidise helmestega. Sina, laps, mängi!“

Ja siis Kurdise poole:

„Hei, pillimees, hakka peale! Mina tahan peale hakata.“

Sirutas Kurdis sõrmed üle keelte ja värises.

4

Keskööl põgenes Kurdis meeletuna pulmamajast. Ta jooksis kui tuhande kiusaja aetud pimedusse ja tuulde.

Ta kõrvu kostis ikka veel Merineidise kisa, üksainus karjatus, kuid nii hirmus, kui oleks ta maid ning taevarandu piiranud!

Kurdis värises üle kogu keha. Tuul sasis ta rõivaid ja piirles ta pea ümber. Alt orust kostis tumedalt pulmamaja pillerkaar, saare sünge ketas viirastus vaevalt öös ja eemal liikus aimatavana mere rannatu avarus. Kuid Kurdis seisis meeletuna ja mõttetuna keset pimedust, mõistmata enam, kus oli.

Mingi kuu või tähtede kuma valgustas ähmaselt taevast.

Pilv tõusis mere tagant — veripuna-ähmane. Lõmmetas, ähmatas, kahatas, kohatas — oli kuum. Ja Kurdis pühkis palet kahe käsivarrega kui kärbes. Teisal tinatas taevas, lillatas, süvenes, lõppes — oli külm-õudne Kurdisel.

Ei olnud tunnud ta iial neid meeleolusid, neid servi ja põiki kannatusi. Ta mõte rähmles, rihmles, ta mõte venis kui nöör sõlmiline.

Hakkas harutama oma võrkmõtet Kurdis. See oli pikk ja kirju, kui lippu mässis ta sesse oma pea, kui kollases mõtteseelikus komistas ta mööda öist põlmast. Jatkusid sõnajala ja ämmelga mõtted piki tuuliseid liivaluiteid.

Mu taevas! õhkas ta hääletult: Mu meri! Anna mulle toetust, tuul; võta kinni mu käest, öine õhk; vaata lohutades mu silma, igavene soojus. Mul on nii külm, mul on nii lõpmatu külm!

Kas on muutunud hauaks kogu maa? Kas on maailm kelder, kus vagel närib ja kärnkonn nurgas kükib? Kas on kogu maailmal silmad kaetud potikilluga ja suu lahti ning kuivad hambad pärani? Kas on maailm ainult üksainus hirmus lõust, avatud tähtipilgutava taeva poole?

Mu hele taevas, päike armas, anna sooja, anna sooja! Muidu ma suren, muidu ma suren!

Ta komistas savikupitsate keskel, mis tõusid kui termiitide pesad ta ümber. Need olid hauakääpad. Nende all teadis ta istuvat loetlematuid põlvi saarlasi, — kitsas savivõlvialuses, põlved kokku surutud, käed ümber põlvede palmitud ja lõuad põlvedele painutatud, kui igavesti mõttes.

Nende surnud mõtlejate poole pööras ta oma ahastuse:

Teie, kes magate, kas näete midagi unes? Kas ei panda teid istuli, et teie mõistus püsiks selgena? Mõtelge siis, surnud! Mõtelge, mõtelge, sest elavad surevad mõttetusse, mis valitseb ülalpool teie savikummisid!

Kas ei panda teie ette savikonn, et te näeksite alati edasihüppava kuju? Liikuge siis, surnud! On ahastuseni liikumatu maailm siin üleval! On tardunud maailm julma koledusse! On kole! On kole!

Kuid ta kuulis ainult õõnsa maa kuminat. Tundus, nagu oleks maa olnud nii õhuke, kui oleks ta kõndinud otse mööda surnute paljaid päid.

Kuid teie ei vasta! ahastas ta sinna-tänna vankudes. Teie olete surnud! Teiegi olete surnud! Ei ela enam keegi, isegi surnud mitte! Maailm on suur surnuaed.

Ja Kurdis liikus jälle kohast teise. Kõik oli ta teadvuses kadunud: siht, otstarve ja eesmärk. Kõik, millest ta oli elanud, oli täna öösel kärisenud. Oli langenud kõik, mis enne teda püsti hoidis. Oli kummuli ta mõte ja tundmus üle tühja ning mõttetu maakera.

Mis oli elu? Mis oli inimene? Mistarvis viskles inimene elu puuris, mida piiras igalt poolt ainult mõttetu tühjus?

Olid inimeste keskel ainult inimesed-hundid ja inimesed-sead. Ühed rüvetasid oma jõus, teised jõuetuses olemasolu. Sai hirmsaks kõik, kuhu puutus inimene! Sai läilaks õhk, mida ta hingas, ja taevas, mille poole oma rähmased silmad tõstis!

Kurdis vankus pilkaspimedas ühest saare otsast teise. Tuuled ja mõtted kandsid teda. Ta eksis sinna-tänna, tuli tagasi endistele kohtadele ega tunnud neid enam. Ainult ta jalad ja mõtted ei väsinud.

Kuis oli ta sattunud sellele õudsele maale? küsis ta äkki eneselt. Ja ta ei teadnud sellest midagi.

Ta oli siia otsekui eksinud, ilma sugulasteta ja omasteta. Merelt oli ta lapsena leitud, siin oli ta üles kasvanud — loom loomade seltsis. Üksnes loomi oli ta armastanud, üks-

nes loomi oli ta mõistnud. Ja ta soojendas end koerte kõrval magades kui vendade keskel.

Kas oli ta üldse inimene? küsis ta niisama äkki eneselt. Ja sellegi kohta ei teadnud ta midagi.

Mitte inimene? jahmatas ta äkki sambana seisma jäädes. Mitte inimene?

Jah, ta ei mõistnud neid. Ta oli õppinud nende keele, kuid see oli võõras keel. Ta oli õppinud nende viisi mõtlema, kuid see oli võõras mõtteviis.

Aga pidi olema teine keel, mida kõnelesid tema omaksed. Pidi olema kodumaa, kus tunti nii, nagu tundis tema sügavamas hinges. Kust leida oma kodumaad, kuis meenutada lapsena kui kaudu une kuuldud emakeelt?

Ta seisis imestades, aga ta pea kohal liikus pilvestik järelejätmata. Rullusid lahti otsekui soojad virmalised. Langesid pilvkangad roosade palistustega, tõmbusid rohelised kiired mööda musti vahevaipu. Ja siis hakkas sadama otsekui punaseid valgusliblikaid...

Kuskil kaugel maal oli ta kodu olnud, mäletas ta ses tulestatud pimeduses. Mäletas veel vee pehmet paitust, heledat päikesepaistet, mäletas vendade mängu soojadel karidel, mäletas pasunapuhumist merikarpidel, laineid, mis vahtu üle peade pillutasid... Kunas ja kus oli see olnud?

Ja siis mäletas ta musti pilvi kerkivat, tuul lõõtsus üle lainete, vihmasagarad kohisesid alla, kõu kärkis ja välk rohetas laineid, nemad aga tõusid veepinnale ja süüvisid jälle alla, karjudes ning ulgudes sõnul seletamatus rõõmus. Ja nende hääl oli kui rakatav kõu, mis taevarannus piirles... Kus ja kunas oli see olnud?

Millisel rannikul oli istunud ta ema, kus kiigutanud oma last, milliseid helmeid ta naervate silmade ees õhku heitnud, mihukesel künnisel oma põue paljastanud ja sooja ning tü-

seda rinna ta suhu pistnud? Ja kas ei mäletanud ta isa, suure punase habemega, sõja-soomussärgis ja kiirgava kiivriga, kui ta tundmatu maa murul kõhutas, juttu vestis, siis enese istuli ajas ja naeris, nii et laotus vastu rõkkas... Kas ei mäletanud ta kõike seda otsekui läbi tuhande öö ja udumere?

See mõte mõjus temasse nii, et ta maha liivale vajus, jõuetuna jalul püsima. Üleval kummus ähmastes valgustes helendav taevas ja ümber avanes udutsev saar. Ta meel härdus ja tulvas kui karikas humalate kihinal:

Leiaks kuskilt ainult oma ema! Surnud on inimesed, surnud on inimese jumalad, surnud on kõik, mis piirab inimest. Kui ainult oma ema leiaks!

Nõnda lapsena liival istudes kuulis ta eemalt otsekui tuule kohinat ja jalgade jooksu. See lähenes ruttu, ja silmapilgu pärast jooksis temast mööda valge kogu, juuksed lahti ning käed ette sirutatud.

Kuuldus ainult õhu liikumine ja otsekui vaikne kaebushääl ning lainete sulin. Paistis fosforina laialikanduv virvendus rannaveel.

Kurdis tõstis pea, kuid nägemus oli kadunud. Aga ta teadis: see oli Merineidis, kes jälle tagasi merre põgenes. Selle jooksutuult oli täis veel õhk.

Seda mõeldes kuulis Kurdis äkki otsekui nõrka mängukaja. Ja nüüd alles pani ta tähele, et veelgi kannelt süles hoidis. Tuul liigutas selle keeli ja pani need vaikse muusikana kumisema.

Ta puudutas ise keeli ja kuulatas. Neist tõusid kui uued hääled, mida ta polnud kunagi varem kuulnud. Ta tõmbas üle kandle, ja nüüd kerkis viis, mis oli talle imestavalt-võõras. Seda pole kuuldud ühelgi inimlikul mänguriistal.

Ta tõusis värisedes. Ta tahtis mängida, kuid ei usaldanud. Ta vaatas imestades enese ümber.

Ta ees laius meri. See hiilgas kui fosfor. Lained veeresid sätendades liivale. Kõik oli täis imelikku hiilgust.

Ta puudutas jälle kannelt, ja uuesti tõusis sest saladuslik viis. Nüüd hakkas ta mängima. Ta mängis kui joobnud.

Ta mäng oli enne olnud kurb ja magus. See oli seni olnud lohutuseks keset ümbritsevat elu. Nüüd oli see kirglik ja võimas. See oli kui looduse enese hääl.

Ja keset mängu kuulis ta, kuis keegi merelt vastu laulis. Laul lähenes ja kaugenes, vähenes ja kõvenes. See oli kui lainete sõnuks saanud muusika.

Mängides lähenes Kurdis veele, lained puudutasid ta jalgu. Ja nüüd nägi ta vee saladuslikus hiilguses, kuis lainetest kord pead kerkisid ja pikad juuksed tuules lehvisid, kord käed talle märke tegid ning teda eneste poole kutsusid.

Ta astus esimesed sammud vette, ja kõvemaks sai kandlemäng ning kõvemaks laul merelt. Ta astus aegamööda edasi, vesi tõusis ta ümber, ja ta mäng laienes üle veepinna.

Ikka sügavamale ja sügavamale astus Kurdis, vesi puudutas juba ta kannelt, vesi tõusis keelteni, vesi mattis keeled, kuid ta mäng kostis läbi vee kui Ilmamere enese hääl.

Ja nõnda ta kadus inimeste maailmast ja nõnda ta leidis jälle oma õed ja vennad ning oma ema — kõige elava Suure Ema.

1919.

1

Sel hommikul tõusis Isand väga vara.

Ümmarguste ähmaste ruutude kaudu voolas natuke rohekashalli valgust. Tuba oli veel pime, ja Isand süütas küünla vasksel jalal.

Ta ajas punase pihiku selga ja sinised püksid jalga, kõik see aeg kangesti köhides. Siis kängitses ta jalad ja tõmbas musta, maani ulatuva kuue selga. Kui ta kingapandlaid sidus, tuli tal kõva läkastus.

Ta ohkas, võttis paela ümmarguste mustade helmestega ja hakkas neid näppude vahel veeretama, ise tasakesi huuli liigutades.

Popi oma asemel valvas ta toimetusi ruskete, niiskete silmadega. Ta tundis nende helmeste lõhna. Neis oli midagi imalkanget ja nad ei meeldinud talle. Isanda nägu oli siis ikka igav ja kurb, kui ta helmeid veeretas.

Isand jäi vait ja vaatas liikumata küünla leeki. Ta lumivalge pea oli ette kummardunud ja värisevad sõrmed veel

koos. Küünla taht põles pikaks, hakkas suitsema, kuid Isand ei pannud seda tähele.

Ta oli viimasel ajal üldse imelik. Ta tuli hilja öösi koju, istus küünla juures, murdis leiba, kuid unustas söömata, pidas palukest käes ja rääkis iseenesega.

Öösiti kuulis Popi Isandat läbi une raskelt ohkavat. Siis tõusis ta ja läheneb Isandale. Ta liputas hända, lakkus Isanda käsi ja katsus teda kõigiti lohutada. Kuid Isand ei tunnud seda.

Ta näis hirmsaid unesid nägevat, nagu Popigi, kui talle viirastusid tundmatud tänavad, täis võõraid vihaseid koeri.

Isand ohkas veel kord, tõusis üles, pani pähe karvamütsi suure nööbiga keset pealage, puhus küünla, kükitas Popi ette ja patsutas teda selga.

„No — no — no!" häälitses ta armastavalt ja silitas koera sametpehmet pead. Popi sirutas ta käe all, liputas hända, haigutas ja ulatas rulluva keele kaugele välja.

Kui hea oli ometi Isand, kui seal tema ees istus, must kuub põrandal voltis! Ta nägi vaevalt ta pehmet naeratust hommiku videvikus.

Siis tõusis Isand ja läks nurka, kus seisis Huhuu suur puur. Miks peaks ta ometi tema juurde minema! mõtles Popi kadedalt ja jooksis Isanda kõrval, kõik aeg hända liputades.

Kuid Isand ei annud Huhuule midagi, nagu Popi oli kartnud. Ta ainult ähvardas teda sõrmega ja ütles noomivalt: „No — no, sina seal!"

Huhuu oli alles praegu ärganud. Ta oli unine ja tal näis olevat külm. Ta hõõrus õlga vastu puuri ja pidas käega kuklast kinni. Isanda ähvardusele ta ainult urises kurguhäälega.

Siis pöördus Isand ümber. Popi jooksis ta ees turukorvi juurde, mis seinal rippus, kuid Isand ei pannud seda tähelegi. Norgus päi astus ta ukse juurde.

Väljas oli valgemaks läinud. Lahtise ukse kaudu paistis müür ja peen torn ning selle taga roheline taevas.

Otse Popi nina ees lükkas Isand ukse kinni. Ta kuulis, kuis Isand aeglaselt üle õue läks, värava lukust lahti keeras ja jälle lukku pani. Siis jäi kõik vait.

Popi seisis mõne silmapilgu kinnise ukse taga, pea viltu, üks kõrv pahupidi, ja kuulatas. Kuid ta ei kuulnud enam midagi. Siis pöördus ta tagasi.

Ta ei too täna liha, mõtles ta pettunult. Juba mitu päeva pole ta toonud. Kuid miks ta ei too? Tal oleks see nii kerge.

Ta tegi paar ringi ilma mingi otstarbeta toas. Ta küüned käisid kripa-kröpa ruudulisel põrandal. Ta pikk händ ja terav nina jooksid peagu maad mööda.

Oli veel nii pime, et ta komistas ja oma kõveraid põlvi vastu asju lõi. Tundus vana naha ja mööbli lõhna. Aga peale selle tundus veel kõikjal Isanda sõbralik mälestus.

Oli alles liiga pime, jahe ja igav, et valvata. Popi pöördus tagasi oma madratsile ja tõmbus kerra. Oli nii hea lamada, iseennast soojendada, tukkuda ja unistada.

Nüüd läheb Isand mööda tänavaid, mõtles ta. Palju tänavaid, palju maju ja isandaid. Kuid ükski pole nii hea kui see maja ja see isand.

Ta avas teise silma ja vaatas üles. Väljas oli veelgi valgemaks läinud. Kaks rida ähmaseid ruutusid õhkus roosalt. Põrandal näisid varjud.

See on parem isand kui ükski teine, mõtles Popi ja sulges silma. Tema tarkusel pole piire. Ta läheb välja tühja korviga ja tuleb tagasi, korv täis liha. Kes võib seda teha peale Isanda!

Popi avas jälle silma. Oli veelgi valgemaks läinud. Toas oli nii valge, et täistopitud krokodilli nahk oli laes selgelt näha. Seal ta mustas, jalad laiali ja lõuad lahti. Kuid Popi teadis, et see oli surnud. Ja rahulikuna sulges ta jälle silma.

Või kas polnud ta näinud teisi isandaid! mõtles ta. Oma isand võttis ta vahel kaasa. Seal oli neid äraarvamata palju tänavail ja turgudel. Aga nad kõik olid nii tigedad, et Isand ta nende pärast pidi ahelas hoidma.

Kuis oli ta nii hea Isanda saanud? mõtles ta. Ta oli ise hea, sellepärast oli tal nii hea Isand. Ta oli selle teeninud. Tigedail tänavakoertel on ka tigedad tänavaisandad.

Kuis oli ta siia juhtunud? Ta ei teadnud oma minevikust midagi. Talle näis, nagu oleks ta alati olnud. Ainult ta olemine lõppes äkki nagu mingi musta müüri ees.

Oma kasvamist polnud ta tähele pannud. Vaevalt mäletas ta, et kord ta käpad olid olnud pehmemad ja selgroog painduvam.

See oli siis, kui maailm oli veel nii naljakas, kui ta asju ei suutnud elusaist olendeist eraldada ja mööblilegi hända liputas. Kauge aeg, äraarvamata kauge aeg!

Oli nii hea mõtelda ja unistada. See oli peagu niisama hea kui elada või veel paremgi. Sest unistusis oli Isand talle alati hea ja Huhuule kuri, ning söögist ei tulnud iial puudu.

Ta ärkas äkki sellest, et kirp teda keset selga puri. Ta lõi hambad vihaselt selja karvadesse. Siis sirutas ta ja haigutas.

Ta oli kaua maganud. Tuba oli täis heledat kullakarva valgust. Ülemine aken, milles oli kuus ruutu tinases raamis, oli lahti. Väljast kuuldus varblaste sirin.

Popi käis paar ringi toas, nuusutas põrandat ja õhku, lähenes siis uksele ja tuli otsusele, et Isand polnud veel tagasi tulnud. Ta oli kauaks ära jäänud.

Popi kõndis edasi, kogu aeg terav nina põrandal. Näis, nagu poleks jalad pead kannud, vaid pea jalgu vedanud. Ta riivas astjakirstu, lõuka ja raamaturiiuli lõhnade piirkonda. Vanad lõhnad, kuid igal hommikul ometi uued ja õpetlikud. Oli imelik, et väliselt samasugused asjad olid loomult siiski nii mitmesugused.

Läbi kirstu lõhnasid vanad tinataldrikud ja kannud. Lõuka juures lõhnas torupilli magu, pihid, nahklõõts ja kaks suurt õllekruusi, kumbki omal viisil. Raamatuis oli naha, koi ja juudi lõhn.

Kuid kõige paremad lõhnad tulid ometi köögist. Ja Popi jooksis oma nina taga ajades sinna. Ainult ta pikk händ vilksatas poikvile jäänud ukse vahel nagu siug.

See oli kõrge ja kitsas hoone, mille keskel oli neljakandiline lõugas, millest alt lai ja ülal ikka kitsamaks ja kitsamaks minev korsten otsejoones üles tõusis. Lõukas mustasid raudkolmjalad, pannid ja nõgised orad.

Popi tõstis koonu ja liigutas märgi sõõrmeid. Lõhnas nõgi. Läbi korstna lõõri kuuldus siingi varblaste sirin.

Ka siin oli palju kasutuid lõhnu, mis ei tähendanud rooga ega üldse midagi. Ka siin oli Isand tina ja vaske sulatanud ning kõrte keetnud, mida ta ise ei söönud ega teistelegi pakkunud.

Ka siin oli rohelisi retorte, lähkreid, toope, tinapudeleid, kruuse, pika varrega pisukesi panne ja palju muud raudkraami.

Kuid siin-seal imbus õrn juustu, rasva ja liha lõhn poti kaane vahelt. Köögi laud hoovas lõhnu, mis panid Popi sõõrmed ägedalt liikuma ja südame kloppima.

Siis tundis ta äkki jälle maa, rohu ja vee lõhna: nurgas suures vitskorvis olid segamini kõrvitsad, melonid, lillkapsad, artišokid, porgandid ja tomatid.

Popi süda läks vesiseks ja ta lahkus köögist. Ta jäi keset tuba seisma, nagu oleks katsunud midagi meenutada, mis oli ununud.

Äkki liigutas end Huhuu, ja nüüd tuli Popil meelde, mis ta oli unustanud: Isand polnud kodus.

Huhuu liigutas end jälle, ning Popil tuli kohe teine mõte: Vahest on Isand tagatoas, magab või istub laua juures ja on vait? Ning ta läks sinna.

Selles toas olid hoopis teistsugused aknad kui eelmises. Need olid laiad piidad, mida täitsid lugematu-värvilised, mitmesuurused ja mitmekujulised pisukesed ruudud tinastes raamides.

Kui päike heledalt paistis, siis langes valgus põrandale, seintele ja mööblile sinilillade, oliivroheliste ja košenillpunaste lappidena. Ja neis lappides võis näha inimeste päid, voonakesi, lillesid ning tähti.

Õhtupoolikuil tuli Popi siia end soojendama. Iga värvilapp andis isesugust sooja. Popi tõstis koonu ja vaatas pilusilmil klaase. Talle näis, nagu oleks iga värv iseviisi lõhnanudki.

Toa ühes nurgas punase baldahhiini all, millest rippusid tolmused tupsudega nöörid, oli Isanda voodi. Muu osa tuba oli peagu ääreni täis mööblit.

Siin oli kõike hunnikusse kuhjatud, nii et sammu ei saanud astuda: mosaiik-ustega kappe, nahktoole ja vanu kellasid, mis näitasid tunde, päevi ja kuid, maa- ja taevakaartidega.

Siin oli spinette, kitarre ja noodipulte, raudkaantega muistseid raamatuid, kiivreid ja mõõku, klaasist ja metallist peegleid, vaipu, patju ja kuld- ning purpurkuubi.

Ja laest rippus kullatud laevamudel: mehed istusid kahes reas laevalael ja mastikorvis seisis mees punases fessis

ning näitas kaugele. Meeste keskel keset lage istus kuningas troonil, kroon peas, õun ja valitsuskepp käes.

Seda mudelit vaatles Popi tihti, nina üleval ja kõht peagu vastu maad. See oli igatahes midagi tõelist, midagi olevat, millel oli olemusekohane lõhn.

Aga selles toas oli ka palju pettust ja valet. Võiks öelda, siin oli otse viirastusi ning unenägusid.

Siin oli isandaid, kes ometi polnud isandad. Oli võõraid koeri, hobuseid ja linde, kes ainult näisid olevat. Ja siin oli roogi, mis ei äratanud kellegi isu. Nende olemus oli niisama tühine ja petlik kui unenägudes.

Nad olid nimelt seintel, lõuendil, varisenud kuldraames.

Siin olid pildid, mis esitasid seinu, täis roogitud loomi, sisikondi, kopse, keeli, päid ja nahku.

Siin olid lauad tallede, hanede, luikede, kalkunite, haugide, forellide, lutsude, angerjate ja merivähkide virna all.

Ja siin olid korvid nagu küllussarved, täis tomateid, peterselli, küüslauku, spargleid, artišokke, kõrvitsaid ja lillkapsast.

Kuid siin olid veel pildid viinakobarate, kabjuliste faunide ning põgenevate nümfidega.

Ja seinavaip esitas jahti: noormehed mandoliinide ja neitsid tuilindudega, õhus paabulinnud ning papagoid.

Ja siin oli pilt kirikute, tuulikute, saemeeste ja raagus metsaga jäise soo rannal, mida peitis õhuke lumi.

Ning seal pimedas nurgas mustunud kobrus kangas, mis esitas väävellendu nahkhiirte, põislendajate, muikude, tiibangerjate ja ninajalgsetega.

Kõik viirastused olid oma paigul, kõik unenäolised isandad naeratasid seintel, aga tõeline Isand polnud siin.

Popi lähenes voodile. Ta nuusutas Isanda argikuube ja ta öömütsi ning liputas neile hända. Nad meenutasid talle nõnda Isandat, et ta silmi sulgedes teda lõhna järgi nägi.

Kuid see oli ometi paljas kujutlus ja pettus. Ja Popi tuli jälle kurvalt eestuppa.

Päike paistis läbi pudelipõhja-taoliste ruutude. Huhuu puuri ümber värises kuldne tolm. Oli vaikne.

Varblased ei siristanud enam. Ja — korraga tundus Popil õudne.

Ta hakkas kärsitult tuba mööda edasi-tagasi jooksma, ühtesoodu nuuksudes, nagu üksijäetud laps.

Miks ei tule Isand? küsis ta. Miks ei tule Isand? Kuhu on ta jäänud? Ta pole iial nii kaua ära olnud. Kus ta on? Kus ta on?

Siis istus ta madratsile, tõmbas hänna enese ümber, kuulatas, nuuksus vahetevahel tasakesi ja väristas nahka piha ümber, nagu oleks tal külm olnud.

2

Isand aga ei tulnud. Aeg kulus, juba oli keskpäev möödas, kuid ta ei tulnud. Päike pöördus teisele poole, ainult lüngi riivasid ta kiired veel ähmaseid aknaid, kuid Isand ei tulnud ikkagi veel.

Huhuu kõndis ägedalt puuris edasi-tagasi. Nähtavasti piinas teda nälg. Ta lõgistas puuri pulkade kallal, ulatas siis käe küünarpeani välja, korjas salatilehti ja pistis aplalt suhu.

Kui imelik ta oli, kui seal kükitas: nägu vastu puuri pulki ja kaks kõhna kätt välja sirutatud, nagu vana naine, kes kangast seab.

Popi vaatas pilusilmil oma seltsilise poole, pea maha painutatud. Ta silmad käisid Huhuu käte järel. Kes on Huhuu? küsis ta eneselt mitmendat korda.

Ta tundis ennast — ta oli Ise. Ta teadis ja tundis ka Isandat. Ta teadis ka teisi võõraid koeri ja võõraid isandaid. Aga kes oli Huhuu?

Seal ta istus, salatileheke käes. Ta sõrmed olid kõhnad, õrnad ja süsimustad, nagu oleksid tal peened nahkkindad käes olnud.

Kõrbhallid karvad katsid kogu ta keha. Ta juuksed kuklas olid püsti, sest ta hoidis tihti sealt käega kinni, nagu oleks tal peavalu.

Isegi ta nägu oli karvane, ja sellepärast ei saanud iial aru, mida ta mõtles, kas ta rõõmus või kurb oli. Liikumata võis ta tundide kaupa kurbade silmadega vaadata.

Ta oli kahtlemata halb. Mitte muidu poleks Isand teda puuris pidanud. Iial ei võetud teda kaasa, ja ta ei teadnud tänavaist, turgudest ning teisist isandaist vist mitte midagi.

Ta polnud seda väärt, otsustas Popi. See oli talle paras, et ta puuris oli. Roogagi anti talle palju halvemat kui Popile: salatit, õunu ja muud mittesöödavat.

Kuid ometi oli Huhuu nii Isanda sarnane: ta kõndis kahel jalal ja tal olid sõrmed. Kes ta oli? Kas mõni teine isand? Üks kuri ja tige isand, keda peab kinni pidama?

Nälg vaevas Popit. Ta tõusis, läks oma saviastja juurde ja võttis sealt kondi. Sellel polnud liha, kuid närida võis seda ajaviiteks ometi.

Ta näris mõne silmapilgu põrandal kõhuli lamades ja esimeste käppadega konti hoides. Aga sellest tuli ainult vesi suhu.

Siis jättis ta kondi sinnapaika, tõstis koonu ja vaatles aknaid. Ta südant pigistas valu ja mingi hirmus aimus.

Korraga läks päike pilve alla. Tuba muutus esmalt kollaseks ja siis tuhakarvaliseks. Kuuldus, kuis tuul paar korda korstna lõõris tõmbas, ja siis rabises kaks-kolm suurt piiska aknaruudule.

Popi nuuksus kõvemini ja kergitas vaheldumisi esimesi käppi, neid konksu tõmmates, nagu oleks ta jääl istunud.

Mõni silmapilk jatkus seda igavat ja jahedat vaikust. Kuuldus ainult Popi peen ning õrn vingumine.

Huhuu istus ja kuulatas. Siis äkki turtsatas ta, hüppas kaks korda neljal küünarnukil, peatus, kuulatas, prahvatas kõledalt naerma ja hüppas jälle, nii et luud kolksusid.

Hirmunult tõmbas Popi laiad taksikõrvad ligi pead. Kui õudne, kui õudne oli! Kus oli Isand?

Siis hakkas Huhuu püstijalu puuris edasi-tagasi jooksma, kätega kord ühest, kord teisest pulgast kinni haarates ja neid võngutades.

Hõredad kollased pilvetordid ruttasid päikesest mööda, toa valgustus muutus igal hetkel. Popi nägi ses tuhkses videvikus ainult, kuis Huhuud nagu musta varju edasi-tagasi heideti.

Siis raksatas äkki puuri uksepeel. Huhuu peatus silmapilgu — ja kuuldus, kuis tuul vastu aknaid löötsus. Siis tõukas Huhuu ust, — see läks tasakesi pärani lahti.

Huhuu oli ehmunud, ta polnud seda oodanud ega teadnud, mis teha. Siis lähenes ta avausele, istus lävele, väga ettevaatlikult ja tagasihoidlikult, käega piidast kinni pidades.

Popi vaatas oma madratsilt hirmunult tema poole, poolistuli, tagasääred konksus, küür seljas ja karvad püsti.

Huhuu istus ainult hetke seal imestades. Siis ajas ta rinna ette, vajutas lõua vastu rinda, tõmbas hänna kõve-

raks ja astus puusast kinni hoides kaks väikest sammu Popi poole.

Ja siis korraga turtsatas ta ja näugus ning hüppas!

Popi vajus ulguva kerana astjakirstu alla. Sinna jäi ta lömitama, sest kirstualune oli madal. Ta süda lõi nõnda, et küüned põrandakivil rabisesid, kuigi ta ise oli liikumatu.

Esmalt oli mõni silmapilk vaikust. Siis kuulis ta, kuis Huhuu pehmeil kätel põrandal kõndis, siis peatus ja vait jäi.

Popi roomas tasakesi kirstu ääreni, nii et silmad ulatusid nägema.

Väljas oli õhtu jõudnud, toas oli videvik.

Keset hämarat tuba kükitas Huhuu ja sõi salatilehte, mõlema käega sellest kinni hoides. See lõppes otsa. Siis vaatas ta ümber ja nägi suurt purpurist vaipa, mis oli visatud üle tagatuppa viiva ukse.

Ta lähenes vaibale, katsus sõrmedega narmaid ja rapsas siis käega. Vaip langes alla ja peitis enesega Huhuu. Ta vassis selles mõne silmapilgu hirmunult, pääses siis vabaks ja taganes, kogu aeg umbusklikult vaiba poole piiludes.

Ta hakkas jälle toitu otsima. Ta leidis laualt mõne lilloa ja sõi need. Siis juhtus ta köögi lävele, ja kohe oli ta aedvilja-korvi kallal.

Popi kuulis, kuis ta porgandeid puri. Siis aga näis talle teine nõu tulevat. Ta sikutas korvi vangupidi tuppa ja lükkas ümber. Kõrvitsad, melonid ja tomatid veeresid põrandal laiali.

Ta istus nende keskel ja sõi vaheldumisi õuna ning lillkapsast. Popi oli tast ainult mõni samm eemal, lõug vastu külma põrandat vajutatud ja teine esimene käpp teisel pool lõuga.

Ta mõtted olid hirmu pärast segi. Ta vaatas Huhuu poole violetsete silmadega, karvad kuklas püsti.

Varsti jättis Huhuu söömise pooleli ja hakkas suurt kõrvitsat põrandat mööda veeretama. Hämaras toas kuuldus ainult kõrvitsa nagin ning Huhuu paljaste jalgade müdin.

Siis veeres kõrvits laua alla pimedasse ja Huhuu kaotas ta. Ta peatus. Tuba oli hämar, ja ta näis seda kartvat.

Tagatoa aknast hõõgus õhtukuma läbi punase klaasi. See tuba oli õhtuti valgem ja sealt voolas lahtise ukse kaudu eestuppagi kahvatu valgusjoon.

Huhuu jäi umbusklikult lävele seisma. Siis astus ta mõne sammu, ja Popi nägi, kuis ta peen karvatu händ uksepiida taha kadus. Siis kuuldus riiete kahin ning Huhuu üksik naerukatse, ja siis ei kuuldunud enam midagi.

Popi ootas kaua hirmust põksuva südamega, kuid kõik jäi vait. Siis roomas ta tasakesi kirstu alt välja ja lähenes kartlikult tagatoa lävele.

Läbi kirju akna imbus kitsas joon tumepunast ja tumevioletset ehapuna. Purpurist baldahhiini all Isanda voodil istus Huhuu, Isanda öökuub seljas ja öömüts peas, kuue kaelus üle kõrvade tõmmatud, ning magas.

Popi vaatas teda mõne silmapilgu liikumata, koon voodi poole tõstetud. Siis taganes ta tasakesi jälle kirstu alla ja roomas värisedes kaugemasse nurka.

Tema väikesed ajud olid segi minemas. Mingi uni, mingi jamps toimus ta ümber, tema aga lömitas kirstu all, koledusest värisedes.

Mis oli juhtunud? Ta ei teadnud seda isegi. Kuid midagi õudset, midagi arusaamatut oli liikvel.

Kunas ja kuidas oli see juhtunud? Popi katsus meelde tuletada: Isand oli kodunt ära läinud, ta oli istunud ja Isandat oodanud. Siis läks päike ära, tuul tõusis, tuba oli kollane, Huhuu hüppas puuris —.

Kuid mis oli s i i s sündinud? Mis oli sündinud kollases hämaruses? Kes oli rullinud purpurist vaipa, kes oli veeretanud kõrvitsat põrandal?

Kus oli Huhuu? Oli see Huhuu, kes istus baldahiini all, kollane kuub seljas ja punane müts peas?

Toas oli kottpime, väljas niisama. Tuul lööfsus vastu aknaid ja seinu. Siis hakkas vihma rabisema, esiti harva ja siis tihedalt, mitu tundi.

Kus oli Isand nüüd? mõtles Popi. Kuhu on ta läinud? Kuhu on ta jäänud? Kas ta tuleb?

Ja kogu öö läbi valvas Popi külma seina ääres, vabisedes külma ja hirmu pärast. Ta kuulas vihma kurba rabinat ning ootas Isandat. Isand aga ei tulnud, ei tulnud iialgi enam.

Alles hommiku koidikul suikus Popi silmapilguks. Ja ta nägi und:

Oli õhtu, ja tema oli ühes Isandaga teel koju. Taevas oli tuhkhallides madalates pilvedes. Tänavad olid hämarad ja läksid silmanähtavalt hämaramaks.

Popi ei teadnud, kust nad tulid. Nad olid juba väga kaua teel. Tänavale järgnes turg ja turule tänav, kuid kodu ei tulnud ikkagi veel.

Popi vantsis väsinult, ühelt kõveralt jalalt teisele vaarudes, neid lõputuid mudaseid tänavaid. Oli nii imelik, et kõik nii hall ja tühi oli.

Isand läks ta ees, pea kummaras ja küür seljas. Ta astus väsinud sammul, Popit nööri otsas talutades, taha vaatamata ja peatumata.

Kui väikeseks ja kõhnaks oli Isand jäänud! Ta must kuub lohises maad mööda ja ta pead polnud nahkmütsi all nähagi.

Popi väsis ikka enam ja enam. Ta jäi Isandast ikka kaugemale. Ta nöör tõmbus sirgeks ja Isanda käsi paindus

kaugele taha. Isand ise aga sammus peatumata ja taha vaatamata.

Popi vaatles õhtuhämaruses Isanda kätt. See oli väike ja karvane. Ta sõrmed olid süsimustad ning pikkade küüntega. Ja korraga tundus Popil nii õudne.

Kust nad tulid? Kuhu nad läksid? Ja kes talutas teda nööri otsas? Oli see Isand?

Nimetu hirm haaras äkki Popi südame keset halli hingetut tänavat. Ta vabises üleni ja ei jõudnud enam minna. Kuid eesmineja sikutas teda kaasa, taha vaatamata ja peatumata.

Nii läksid nad veel mõne sülla. Popi nõrkes ikka enam ja enam, nii et ta peagu järel lohises. Ta kaelus surus kurku ja nahk otsmikul läks volti, nii et tal raske oli silmi lahti hoida.

Siis äkki mõistis ta koledas hirmus: ei, see polnud Isand! Ja ta lõi käpad vastu ning ta küüned kriiksatasid kivil. Nöör pidi ta pea otsast kaksama.

Siis käänas eesmineja esimest korda pead ja vaatas taha, ning Popi nägi tema nägu —.

Hädaldava kisaga kargas Popi astjakirstu alt keset tuba, üleni vabisedes. Ja samal silmapilgul nägi ta Isandat seisvat tagatoa lävel, käega uksepiidast kinni hoides, argikuub seljas ja öömüts peas.

Mõne lühikese hetke vaatas Popi teda uimaselt, minutise rõõmu riivatud. Siis aga tõusid karvad ta kuklas äkki ja ta silmis kujunes ääretu hirm.

See oli seesama, keda ta oli näinud unes!

3

Sellest päevast algas nende ühine elu. See oli tõde, viirastuslikum kui uni, ja uni, hirmsam kui tõde.

Popi ei teadnud, kus lõppesid elu piirid ja kus algas unenägu. Ta ei usaldanud enam kedagi ja elas päevast päeva, vabisedes kahe äärmuse vahel.

Hommikul ärgates, kui päike tuppa paistis ja ta eneses uut elujõudu tundis, oli tal veel lootust ärgata sellest jampsist.

Endine Isand tuleb koju, mõtles ta, võidab Huhuu, paneb uuesti puuri, ja õnnelik elu algab jälle.

Kuid see oli paljas unistus.

Varsti kuulis ta Huhuu räuskamist teisest toast, ja peatselt ilmus see isegi lävele.

Tal oli peagu iga päev ise ülikond. Ta avas kapid ja pööras kirstud pahupidi ning ajas enesele selga, mis meeldis.

Tundide kaupa ehtis ta end peegli ees nagu laps mängides. Ta asetas kolm peeglit nurka, servad koos, ja vaatles edvistades end kord eest, kord tagant.

Ta kallas enesele juukseõli selga ja hõõrus oma põski nagu naine, kes mingib. Siis käänas ta selja peeglile ja püüdis oma kukalt näha, silmad pahupidi.

Ta oli õnnelik ja rõõmus kui laps. Neil hetkil oli ta leplik, ja Popi võis kartmatult põrandal söögijäänuseid nuuskida. Huhuu ei lasknud siis end millestki segada.

Ta maitse rõivaste valikus oli kõige imelikum. Ta ajas vahel kolm ülikonda pealiti, või ta pani kasuka alla ja särgi peale, või siis ilmus ta jälle täiesti alasti, ainult kübar peas ja pitskrae kaelas.

Ta tuli vahel rüütli mustas sametkuues, kroogitud käiste, tressitud kaeluse ja suurte läikivate nööpidega, põueoda vööl.

Või ta oli vahel kui kometinäitleja, tumepunases kuues, millele suur kõht ette õmmeldud, ning helepunases kolmeharulises kübaras, mille harudes kuljused kõlisesid.

Või ta tuli, ehitud kui kuningas laevamudelil: purpurmantlis, piibrinahkse voodri ja lohiseva hännaga, keed kaelas.

Siis jälle ilmus ta äkki kui tõusnud surnu, kolletanud linarüüs, must rist rinna kohal ja peakott otsaesisele tõmmatud.

Kuid ometi oli ta rõivaste kandmises korratu. Ta käristas rõivad lõhki, rebis nad tunni pärast seljast ja unustas põrandale.

Ta leidis muid asju, mis teda huvitasid.

Kõigepealt ta sõi. Ta avas köögikapid ja võttis esile söögikirstudest, mis kätte sai. Ta krõbistas karaskeid ja biskviite. Mis üle jäi, pillas ta põrandale. Ja neist toitis end õnnetu Popi pimedail öil tasakesi seinaääril liikudes.

Peamiselt sõi Huhuu aga aedvilja. Siis toppis ta põse täis lehttubakat ja muid vürtse. Need meeldisid talle. Ta suu hakkas vett jooksma, ja ta sülitas kui meremees.

Ta päev kulus mängudes. Ta kogus purpurist vaibale heledaid pallikesi, kunstasju, lauariistu ja helmeid. Neid võis ta tundide kaupa pihus veeretada nagu laps nipkikive.

Ta istus vahel ka laua taha tööle. Aga tal polnud endise Isanda püsivust. Ta lõi katki prilliklaasid, murdis jala pealt gloobuse ning rebis raamatud lõhki.

Ta istus põrandal ja rullis pärgamendi lahti, aga selle asemel et silmadega uurida, katsus ta seda hambaga. Ja ta viskas rulli kõlbmatuna eemale.

Siis kangutas ta lahti suure seinakella. Ta murdis ära tunninäitajad ja rebis masinavärgi välja. Käsi silme ees hoides uuris ta pisukesi rattaid ning kistavarsi.

Ta lõhkus ja hävitas. Ta rikkus pildid, aknad ja peeglid. Ta kiskus seintelt alla ja laegastest välja, mis aga suutis, kuid ei pannud enam midagi tagasi.

Ta meenutas kõigiti Isandat, ja ometi oli ta midagi hoopis muud. Ta oleks võinud olla hea ja tark, kuid ei tahtnud seda. Sest ta oli juba kord tige ning halb.

Kõige hirmsam oli ta aga õhtupoolikuil, kui mängust väsis. Siis hakkas ta Popit piinama, ja tema tigedusel polnud piiri.

Ta kihutas teda tuba mööda taga, pildus köögiriistadega ning torkis mööbli alt raudoradega välja.

Ta lõi talle kepiga pähe, kallas vedelikke kaela ja pistis ta kõrvad täis aukusid. Popi ainult vingus ta käes hirmust ning valust.

Ta katsus vahel küll vastu panna. Ta klähvis kirstu all vihaselt haukuda ja lõi hambad larinal orasse, millega Huhuu teda torkis. Kuid kõik oli asjata.

Tema ainus päästepaik oli astjakirstu alune. Kuid see oli liiga madal, nii et ta jalad seal all veelgi kõveramaks kasvasid. Et ta tihti liiga ruttu pidi sinna põgenema, siis kulusid karvad ta kuklast ja seljast, ning tema nahk oli kopras.

Ta sai viletsalt süüa ja kannatas päevade kaupa hirmsat janu. Ta magamine oli rahutu ning täis hirmu, sest et uni tõelust täiendas.

Ja tema aju pimenes. Ta mälu jäi väga nõrgaks, ja ta ei suutnud enam vahet teha mineviku ja oleviku, tõe ning viirastuse vahel.

Ta kaotas sideme endisega. Tal oli veel hämar mälestus mineviku õnnelikust elust, Heast Isandast ja kaugest Kuldsest Ajast. Aga see oli viirastuslik, oli niisama kui uni ning pildid.

Millal oli ta näinud Head Isandat? Sellest oli ääretu aeg, kui ta läks. Oli see täna, eile, kuude või aastate eest?

Ta unustas ikka enam ja enam Hea Isanda hääle ja näo. See muutus uduseks ning kadus kui kauguses.

Üksnes unes nägi ta teda veel selgemalt. Ta nägi tema lumivalgeid juukseid ja pehmet naeratust. Ta ärkas, ja talle näis, nagu oleks Hea Isand teda hüüdnud.

Aga kui ta täiesti virgus, siis nägi ta ainult tõelust: Kurja Isandat ja rüüstatud tuba.

Ta ootas vahel veel kedagi tulevat. Ta ei teadnud, kas Isandat või keda. Ta kuulis mõnikord koguni hääli üle müüri ja puukottade klobinat tänaval. Kuid keegi ei tulnud.

Ja ta leppis uue Isandaga. Ta oli harjunud kedagi kartma ja austama. Ta oli vana, haige ning ogar. Temale sai sellestki Isandast.

Ta teadis küll, et see oli õigupoolest Huhuu. Kui ta seda enam muust poleks tunnud, siis vähemalt lõhnast.

Kuid ta kaotas usu lõhnadesse, nagu oli kaotanud selle muusse. Ta haistmismeel läks sandiks, ja ta eksis lõhnades. Kõik oli petlik maailmas, isegi lõhnad!

Ta vahetas ära mõlemad Isandad. Õieti sulasid nende olemused ühte. Need olid ainult sama isiku kaks poolt.

Ja nagu ta oli imestlenud kord endise Isanda tarkust, headust ja ilu, nii imestles ta nüüd uue Isanda kurjust, tujukust ning inetust.

Peagu kõik tegi uus Isand vastuoksa, võrreldes endisega, kuid ometi peitus selleski salatud tarkus ning saavutamatu osavus.

Kui endine Isand oli ukse kaudu läinud, tegi nüüdne Isand seda akna kaudu. Ta hüppas lauale, lükkas akna lahti ja kadus. Popi jäi imestledes keset tuba ootama.

Ta võis vahel tundide kaupa õues olla. Mis ta seal tegi, seda ei teadnud Popi. Igatahes näis talle see niisama saladuslik ja tähtis olevat kui endise Isanda äraolek kodunt.

Huhuu tassis vahel riideid, raamatuid ja patju õue. Asemele tõi ta õuest halge, tühje ankruid ja telliskive.

Ta täitis kirstud õlgedega ning ammutas aknast kapaga vett sisse.

Tal näis olevat teistsugune arusaamine asjade väärtusest. Ja ta muutis tubade lõhnad põhjalikult.

Ta jäi vahel kauaks ära, ja toas oli hääletu. Siis hakkas Popil ta järele igav. Ta oli rahutu, ta jooksis ühest toast teise ja nuuksus nagu endise Isanda järele.

Ta oleks tahtnud, et ta oleks tulnud ja teda kas või löönud, kui ta aga ainult ei oleks pidanud üksi olema.

Mis aga kõige imelikum: ka uus Isand näis Popi eest hoolitsevat. Ta tegi seda küll oma kalgil ja tujukal kombel, kuid Popi oskas seda hinnata.

Nimelt tõi ta kord liha.

Ta oli kaua ära, ja kui ta tagasi tuli, oli tal võõras turukorv kaasas. Selles oli aedvilja ja leiva all päntsakas verist liha.

Huhuu kummutas korvi põrandale, ehmus verest ja läks eemale. Popi aga haaras liha, puges kirstu alla ja näsis seda mitu päeva.

Sellest päevast peale tõusis Huhuu väärtus Popi silmis, ja ta mõistis, et see oli tõesti Isand.

Peagi pärast seda ronis Isand veel kord üle müüri. Aga ta tuli varsti tagasi, ja tänavakoerte käre haukumine saatis teda.

Ta kuub oli narmastes, nahk lõhki ja ta käpad jätsid veriseid jälgi, kuhu nad puutusid.

Ta ronis kõige üksildasemasse nurka. Seal ravitses ta kaeblikult urisedes oma haavu ja oli kaua haige.

Siis tundis Popi, kui lähedal ta temale õieti oli. Ta läheneb talle öösiti ja hommikuti nagu endiselegi Isandale, et oma haletsust ja kaastunnet avaldada.

Isanda sinihallid karvatud silmalaud olid kinni, kuid ta hingas nii tasa, et ta uni näis põgus ja erk. Ta näol oli sügav tõsidus ja ta lohkus põsed olid imekurvad.

Ja Popil hakkas temast hale. Ta muretses nagu vana teener oma jälle lapseks saanud härra eest. Kui vanad ja vaevalised olid nad mõlemad! Kui üksikud ja mahajäetud!

Nende elu muutus veelgi kurvemaks. Päevad olid lühikesed ja päikesekehvad. Hommikust õhtuni sadas külma vihma.

Popi värises madratsil. Huhuu oli enese vaipadesse mässinud, oli kohmetu ja kange mängima, istus lõdisedes ning tuimalt enese ette vahtides.

Ühel päeval leidis ta köögist väikese ankru ja veeretas tuppa.

Ta pani kõrva veereva ankru vastu ja kuulatas, — sees sulises. Ta nuusutas tapiauku, — oli imeraske, magus ja uimastav lõhn. Siis kangutas ta tapi eest.

Sellest päevast peale hakkas ta jooma.

Tal polnud enam muud muret ega muud rõõmu, kui aga pea täis saada.

Ta ärkas hommikuti, pea pohmelusest raske, karvad kõhnal näol püsti ja silmad punased. Siis tõstis ta ankru suu juurde ja võttis tihedate sõõmudega, kuni tuju heaks muutus.

Varsti hakkas ta tantsima ja tralli lööma. Ta kargles ja kepsutas, kuni väsis. Siis istus ta jälle põrandale, tõstis

ankru ja jõi, nii et punane viin kahes joas põski mööda jooksis.

Ja joobnuna jäi ta magama, ankur süles, käed ankru ümber ning nägu naerul.

Nii meeldis ta Popile. Säärasena meenutas ta kedagi teist, kes oli samuti õhtuti tule juures istunud, kannu tõstnud, muhelnud ja enesega rääkinud.

Nüüd ei kartnud Popi enam Huhuud. Nad magasid ühes ja soojendasid teineteist. Purjus Huhuu otsis Popi pead ja Popi lakkus ta käsi.

Nad joobusid mõlemad, Huhuu joomisest ja Popi peamiselt viina lõhnast, mis täitis kogu maja. Ja nad ei mäletanud enam midagi.

Kui üks ankur tühi oli, otsis Huhuu teise. Nüüd oli tal selleks eriline anne. Ta aimas lõhna järgi seda, mis tuju tõstis. Ta avas pudeleid ja tõmbas tapid eest — ning jõi.

Ühel päeval hakkas lund sadama, laia kui villa. Kahvatu kuma langes lakke, ja värvid muutusid. Läbi katkise akna hõõgus lume jahedus ja vaikne tuulehingus kandis räitsakaid rüüstatud mööblile.

Kaks vana joodikut tõstsid pead, — kõik oli nii valge!

Kuid kõigepealt: viin oli otsas. Vaevalt oli Huhuu pärast uinakut saanud alata, kui juba lõpp tuli. Ja ta tuigerdas kööki uut otsima.

Ta otsis kaua, kuid ei leidnud enam midagi. Ta pildus vana koli ümber ja pööras kõik pahupidi. Viimaks leidis ta mürgiselt lõhnavate kruuside ja kannude hulgast, kuhu endine Isand oli oma keediseid valanud, ühe nõu.

See oli nelinurkne karrast kast, igast servast kinni joodetud. Kuid Huhuu arvates pidi siin viin olema. Ta arvas isegi selle lõhna tundvat. Ja ta tuli kastiga tuppa tagasi.

Sel päeval oli Huhuu seljas punane vateeritud vammus. Popi istus ta ees, koon üleval ja pikk händ vastu põrandat.

Huhuu püüdis kasti avada. Ta urgitses küünega ja katsus hambaga. Siis tõstis ta kasti üles ja viskas vastu põrandat.

Kuuldus hirmus plahvatus ja leek tõusis laeni. Huhuu lendas vastu üht ja Popi vastu teist seina. Ning maja vajus mürinal pooleks.

1914.

Kolm järve läikis reas kui kolm pikergust peeglit. Nende pinnad olid üksteisest kõrgemal. Nagu klaasastmeid mööda tõusid pilvede vastupildid, rutates üle külma sügistaeva.

Ülemise järve kaldal kõrgete puude all punasid mõisa kivikatused. Härrasmaja sirged sambad tõusid põõsaste raamist, kandes lumivalgete kätena kõrgeid ärkleid pikkade akendega.

Järve piirasid kahelt poolt rusked ja hallid künkad. Tõustes ja vajudes venisid nende külmi allikaid niristavad ning taevarandu varjavad seljad. Siis aga laienesid nad ja näitasid põhjas hilissügise siniseid kaugusi.

Alumise järve randa mööda liikusid inimesesööjad.

Juba kaua olid nad sügisese maastiku keskel marssinud. Nende jalad olid väsinud mättaist, silmad aga raagus puist ja tinahallest pilvist. Kuid veelgi lõi nende mõttekujutus aeg-ajalt lõkkele otsekui kadakas.

Üksteist huigates kahistasid nad kalmustes. Rasket inimesesööja ametit kirudes tammusid nad nätskel saviran-

nal. Pika pussiga lõikasid nad põõsast inimliha, närisid vaese ristirahva luid, kuni näod olid ühest kõrvast teiseni lepapargist kollased, ja vandusid:

„Küll on aga palju verd! Kuradi päralt, küll on palju verd!"

Kõige ees astus punapäine moonaka poeg Jürna. Ta kandis käes kisulist metsmehe kärpa, ta vasikanahast kollaste saabaste sääred olid lehtritena alla vajunud ja sealt välkus paljas väits.

Ta vandus, sülitas ja vilistas vahetpidamata, mõlemaid mudaseid käsi suhu pistes. Ta pööritas silmi ja liigutas peast eemal seisvaid kõrvu nagu hobune roos robinat kuuldes.

Tema järel piilus sepa poeg Jaan, vaikne poiss valgete juustega. Ta hallid silmad peatusid vahel kui unes, vari peitis ta kahvatu näo, — kuni ta jälle Jürna saladuslikust sihinast ärkas.

Nende järel tuli puusepa tütar Miili, kel oli nööbisarnane pea, kitsad silmad ja kollane seelik. Ta kilkas hirmust ja naerust kordamööda, talutades väikest venda Jassi käe kõrval.

See oli paksu kõhu, peene kaela ja suure peaga ning komistas kõrtes, mille kangus näis talle võitmatu. Ta mõistis ainult nutta.

Viimasena vantsis mägrakoer Sami, vaevaliselt ühelt jalalt teisele vaarudes, põlved väljapoole ja küüned koos. Ta oli üleni pruunkollane nagu sügisülikonnas, kõhu all hulk nisanööpe kahes reas.

Läbi võhumõõkade võsa jõudsid inimesesööjad tammini ja läksid luugist alla. Siin oli videv, niiskus tungis ninna, laudseinu peitis sammal, aga pool põrandat oli kuiv.

Kui kaugel näis kõik siit!

Ülal pea kohal igritses liigsilma nire, mille läbi õhkus kollane kuma, aga silla teises otsas avanes taeva kahvatu kaugus, mida poolitas mõni raagus oks.

Jaan seisatas keset sillaalust ja kuulatas vee sulinat. Talle näis, nagu oleks teda silla otsas hüüdnud hääl, mida ta oli kaua kuulanud, ning libastades jooksis ta sinna.

Mustal veepinnal keerlesid siin kollased kublad, kive katsid sisaliku silma karva täblad, pulstunud kulu peitis randu. All aga algas ääretu heinamaa puusalkade ümber keerlevate ojaharudega.

Kivilt kivile hüpates jõudsid inimesesööjad oja saarele. Seda katsid kõrged sanglepad. Lopsakate musta sõstra põõsaste vahel mädanes rohi. Suured vesirotid hüppasid ruskeis lehtedes.

Puude raagus oksad sirutusid nagu käed risti-rästi üle pea. Külmad taevalapid helendasid läbi metsa hallide sõrmede. Veekeerud kandsid varisenud lehti nagu musti laevukesi.

Siis pöördusid inimesesööjad üle ibesoo ranna poole. Maa õõtsus nende all, nad kisendasid hirmust, Jass nuttis, Sami vaarus laukasse, enne kui nad randa jõudsid.

Kadakane nõmm tõusis äkki soost. Lapsed jooksid ühe kadaka tagant teise taha, koer haukus kive, — ja äkki olid nad avaral mäel.

Keset mäge, nagu pealage, seisis kaks söestunud jaanitulesammast. Muru mustas tuleasemeist kui armidest. Sulanud klaas läikis tuhas nagu maa silm.

Kui avar oli siit vaade: ühel pool metsade kaugesina, teisel mõisa punakatused puude keskel, all järve tinahall pind.

Otse laste ees algasid künkad, mis ulatusid ruskete lainetena taevarannani. Teisel pool orgu mustas mäeküljel vana lubjaahju kõrge kivikatus madalate müüride kohal nagu püramiid.

Kuid üle selle halli maastiku laotus hilissügise taevas tuhksete pilvedega. Neid tuli vesikaarest salkade kaupa, rutates läbi tuuletu taeva. Nende piirjooned sulasid suitsuna õhtuvalguse külmas vinetuses.

Jaan heitis selili kulusse ja pani käed pea alla. Pilv läks üle ta pea, heites palgele kahvatu varju. Tuul puhkas korra tulepostide redelis, — ja jälle kuulis ta otsekui oma õe kauget kutset.

„Keegi ei ole Juulit leidnud," ütles ta kurvalt, silmi sulgedes. „Kolm päeva on ta kadunud, ja keegi ei tea, kus."

„Aga mina tean," vastas Jürna ja lõi naela kärpa. „Ta on viinameistri toas luku taga."

„Miks peaks ta seal olema?" tõstis Jaan pead.

„Mine tea!" vastas Jürna, kuid lõi sel silmapilgul sõrmesse. „Olen aga neid ise näinud istuvat linnasekastil," jatkas ta ja pistis sõrme suhu. „Ma eksisin aurus, siis nägin neid kastil jalgu kõigutavat ja naervat."

„Aga kolmel päeval pole teda enam keegi näinud," kordas Jaan kurvalt. „Kõigil pool on teda otsitud, kuid kuski pole leitud."

„Küll su isa otsis ka viinakojast," ütles jälle Jürna ja hakkas saapasäärele oma verega käe jälge joonistama. „Aga ta ei leidnud. Ma kuulsin ise, kuis ta viinameistriga rääkis. „Kus on mu tütar?" küsis ta. „Kas mina su tütre vaht?" vastas see. „Mis oled sa teinud temaga?" kisendas vanamees. Aga meister laskis koja auru täis ning hüppas aknast välja."

Jaan lamas sõnatult. Ah, kui kurb, kui kurb oli ta meel! Iial polnud ta oma õde nõnda näinud, nagu praegu siin lamades. Tema silmi nägi ta õhus, tema juukseid ja seelikuid liigutas vaevalt tunduv tuulehingus. Õhk ta ümber oli täis õde.

Ta nägi, kuis see hommikuti sepikoja tagakambris pisukese peegli ees juukseid seadis, kuis ta siis läbi koja läks ja poisid nõnda õhetavale rauale virutasid, et sädemete meri ta jalge ümber tuiskas. Siis haaras ta mõlema käega riietest kinni ja jooksis kilgates välja. Sellid aga naersid nõgistesse habemetesse.

Ta läks puusepa tuppa, kus mehed otse tema jaoks kõige paremast puust kõige peenemaid laaste hööveldasid. Põll pingul täis vaigust lõhnavaid laaste, jooksis ta üle maantee kodu poole, kuna puusepad ta järel naljatasid.

Siis lõi ta savikausis tainast, puhus tulle, nii et paled õhetasid, küpsetas kooke ja riputas peent suhkrut. Jaan luges akna all raamatut, kuid nägi ühe silmaga leeki lõukas lõkendavat ja kuulis teise kõrvaga rasva raual särisevat.

Aga kui õhtu jõudis, heitis Juuli liniku juustele ja kadus välja, kuna vana sepp nurises ning needis. All viinakojas lasti auru katlast, see tõusis kui pilv maja ümber, pilvest kostis pillihääl.

Suvisel ööl laulsid künnilinnud mõisa pargis ja rooside lõhn voolas üle müüri. Ärgates nägi Jaan kuuvalgel, kuis Juuli hääletult end rõivaist päästis, kaua voodi serval istus ja künnilinde kuulas.

Nõnda nägi Jaan teda ikka veel istuvat, juuksed kuu hõbedases õhetuses lahti, huuled avatud roosilõhnade poole, künnilindude järelejätmata lauldes.

Kuid kuhu oli ta tõeluses jäänud? Miks olid kõik nii ehmunud, kui temast räägiti?

Isa otsis teda sellidega kogu pühapäeva mõisas ja metsas, öösel vedas ta laternate valgel järves noota ja küsitles hommikul laadalisi suurel maanteel. Kuid keegi ei teadnud midagi.

Nagu läbi une aimas Jaan mingit saladust, mida kõik mõistsid. Jälle nägi ta isa vihast nägu ja kuulis naisi mõisa õues päid ühte pistvat ning sosistavat. Läbi viinakoja aurupilvede viirastus talle elu kohutav mäng.

Ah, kui kurb, kui kurb oli ta meel!

Aga Jürna oli vaheajal ühe verise käe valmis saanud ja alustas uut. Veri hüübis ta haavas, kuid ta pigistas seda vägisi välja ja tikkis sääred täis kohutavaid pilte.

„Nõnda teevad indiaanid," ütles ta. „Kord avan oma elusooned ja värvin enese üleni punaseks. Siis maetakse mind kui indiaani."

Et keegi ei vastanud, jatkas ta:

„Kui indiaanidel pole soola, siis avavad nad käesoone ja joovad soolast verd. Nõnda elavad nad rohtlaanes nädalate kaupa oma verest."

Kuid nüüd oli ta enese haav lõplikult kuivanud ja ta ei saanud sealt enam tilkagi. Ta vaatles oma meistritöid saapasääril ja jatkas:

„Kui indiaanid on teel, siis kannavad nad verekotte seljas. Leeritule ääres kallavad nad verd pealuust karikasse ja rüüpavad. Siis tõmbavad nad punastest sulgedest mantlid üle kõrvade ning norskavad."

Jaan tõstis pea Jürna poole ja Miili vaatas hirmunult talle otsa, suu lahti.

„Aga keskööl tuleb mustas mantlis indiaanlane valgel hobusel metsa äärde, pistab sõrmed suhu ja vilistab — nii!"

Ning äkki pistis Jürna sõrmed suhu ja vilistas läbilõikavalt, nii et juuksed kõigil püsti tõusid.

Inimesesööjad hüppasid üles ja vaatasid hirmunult ümber.

Vaheajal oli õhtu jõudnud. Üle halli maastiku lendasid tuhksed pilved kasvava hooga. Nagu õudsed loomad kihu-

tasid nad, ruttu kuju muutes. Nüüd oli seal hobuseid lehvivate lakkadega, ratsanikud heljutasid mantleid, lipud rullusid, — külm tuul lõõtsus pilvedesse.

Kadarik mustas mäeveerul, mõis oli kaugel taevarannal, künkad jooksid lainetena eemale, keskel lömitas lubjaahi.

Laste näod kahvatasid, — kõik oli nii õudne.

Korraga näitas Jürna käega lubjaahju poole ja hüüdis kurguhäälega: „Seal! seal!“ Siis pistis ta pöidlad suhu ja vilistas läbilõikavalt ning pani teiste ees mäenõlvakut mööda alla jooksu.

Nad põiklesid kadakate vahel, orus sulises vesi jalge all, siis lõppesid põõsad ja algas kuiv põlmas.

Käpuli kõrres nagu siilinõeltes roomasid nad nõlvakut mööda üksteise järel üles, Jürna esimesena, paljas nuga põiki hammastes, Sami viimasena, maad ligi vaglana lookas.

Vahetevahel paindus Jürna vastu maad ja laskis kuuldavale hoiatavat sisinat, siis tõusis ta kätele ja jatkas teed. Kogu aja vandus ta hääletult, sülg tilkus mööda nuga ja verised saapad rabisesid kõrtes.

Nüüd mustas lubjaahi mõnekümne sammu kaugusel. Maa oli lubjast valge, põõsad kasvasid läbi pehkinud niinekottide. Katkine käru oli kummuli, sääred püsti; kõrges kulus mustasid kerrakiskunud tõrrevitsad ussidena. Kõike ümbritses mahajäetuse õudus.

Jälle sisistas Jürna ja andis veriste kätega märke, nuga hambus. Nad jagunesid kohte ossa: Jürna hiilis ühelt ja muud teiselt poolt lõõvi.

See oli neljanurgeline ehitis, müüridest vaevalt jalg pealpool maad. Neljalt poolt tõusid järsult ühesuurused telliskivise katuse kolmnurgad.

Maad ligi lookas, nuga käes ja silmad enesel hirmust pärani, tuli Jürna nurgal nähtavale. Kuid siis peatus ta jah-

matades: kogu sellelt poolelt, mida polnud mõisa näha, olid vargad katusekivid ära viinud. Paljad roovlatid valendasid kui looma luukere.

Inimesesööjad lähenesid ettevaatlikult müüri servale ja vaatasid sisse. Ahi mustas kuristikuna pilkaspimedalt. Tuul tõmbas vaevalt tunduvalt roovlattides.

Kuid siis sündis nende pärani silme ees midagi nii viirastuslikku, et nad seda esiotsa tähelegi ei pannud. Tuuletõmbusel hakkas mingi must eesvaip nende ees kõrvale liikuma, imetasa ning hääletult. Ja hetke pärast vaatas inimese nägu pärani silmil nende otsa, otse nende peade kõrgusel.

Nad jahmusid, kuid enne kui said millestki aru, kadus nägu niisama hääletult. Nad taganesid hirmunult, ilma mõistmata, mida nägid, silmad pööratud pimedusse.

Kuid nüüd nägid nad, kuis sama must eesvaip varjuna kõrvale vajus, ja inimese nägu lahtiste juuste keskel tuli nähtavale, suur ning tõsine.

See oli ülespoonud inimene, keda tuul liigutas!

Nuga langes Jürna käest, ta haaras veristest saapasäärtest kinni, et oleks kergem joosta, ja vajus ulgudes mõisa poole. Ainult mõne silmapilgu paistis veel ta lookas kogu ja kostis saabaste rabin kõrtes.

Jaan ja Miili püüdsid talle järele minna, kuid nende põlved vabisesid nõnda, et nad paigalt ei pääsenud. Ja äkki panid nad tähele, et vaheajal oli öö tulnud. Maad kattis läbipaistmatu pimedus, mõisast polnud enam midagi näha. Hirm tõusis silmapilgu jooksul, nii et nad selle all pidid lämbuma.

Siis sai Jaan sedavõrd jõudu, et kähiseval häälel sosistas: „See oli Juuli."

Ja Miili vastas nõndasama vaevalt kuuldavalt: „Jah."

Nad pöördusid vabisevail põlvil ahju juurde tagasi. Nüüd oli see neile nii hirmus, et nad sellest mitme sammu taha jäid. Kuid nende silmad seletasid selgesti Juuli allavalguvaid juukseid ning pimedas õhkuvat nägu.

„Hüüa talle," sosistas Miili, „ehk ta elab."

Kuid Jaani suu andis vaevalt mingisugust kähinat, mis polnud isegi mitte sosin. Ta võttis kõik jõu kokku, kuid ta sõnad jäid hääletuks. Ta vankus jalul ja pidi Miili õlast kahel käel kinni võtma, et mitte kukkuda. Nõnda seisid nad kolmekesi surnu ees, tütarlaps kahe poisikese vahel.

„Juuli!" sai Jaan lõppeks häält. „Juuli!"

Kuid enese häält kuuldes sai ta julguse jälle tagasi. Ta astus otse müüri äärde, ta silmad olid peast tungimas, kui ta näo vastu roove surus ja pilgu pimedasse puuris.

Surnu nägu oli ülespidi, natuke teisel õlal, süsimust juustepeo rippus sirgelt alla, — nõnda liikus ta vahetpidamata, kordamööda nägu ja kukalt vaataja poole pöörates.

„Juuli, kuuled sa mind, Juuli?" hüüdis Jaan. Ta rääkis veel mitu lauset, isegi mõistes, et see oli asjata. Siis pöördus ta selja taga seisva Miili poole: „Ta on surnud." Ja imelikul kombel ei tulnud tal pisaraid, vaid selle asemel ütles ta: „Ma võtan ta maha."

„Ei, ei!" hädaldas nüüd Miili. „Ära puutu teda, ära puutu! Ma kardan nii!"

Kuid juba oli Jaan müüri servale tõusnud ja katsus roovlattide vahelt sisse pääseda. Ta oli saanud äkki imerahulikuks ja otsustavaks. Pimedas näis ta suur ning kange.

Ta leidis laiema lativahe ja pääses sisse. Kuid siin mõisti ta kohe, et surnu ei rippunud mitte roovlati või sarika, vaid mingi põikpuu küljes, mis läks risti läbi katusealuse. Kätega kobades leidis ta selle, kuid surnu oli temast liiga kaugel.

Siis kiskus ta enese kaksiratsa talale ja hakkas nõnda edasi minema. Peagi leidis ta nööri, kuid see oli kõvas umbsõlmes, mida ta ei suutnud avada.

Hetke peatus ta pimeduses ja tundis jälle hirmu ning silme ees otsekui tulesädemete lendu. Ta pööras pead ja vaatas üle õla. Väljas oli juba nii pime, et vaevalt nägi roovikuid ja nende vahel Miili pead mustavat.

„Anna mulle Jürna nuga,“ hüüdis ta Miilile ja hakkas tagurpidi tagasi tulema, nööri tala mööda kaasa libistades. Kuid surnukeha võnkumine ja käe puutumine selle juustesse pani ta pööritama.

Viimaks ometi oli ta roovide juures ja sirutas käe välja, kuid ei ulatunud noani. Siis tuli ta talalt alla ja astus mõne sammu ahju siseserva mööda, käsi kogu aeg välja sirutatud.

Äkki nägi Miili, kuis see käsi pimedusse kadus. Siis kuuldus karjatus, ja selle järel ei kostnud ahju pimedusest muud kui keha pehme mütsumine kivilt kivile.

Jaan lamas mõne silmapilgu liikumata, uimane kukkumise valust. Kuid siis tõusis ta istuli ja kobas enese ümber: ta istus maadunud lubja hunnikul, kus kasvasid mõnesugused kõrred. Ta tõusis ja ulatas käed välja: kõikjal ümbritsesid teda klaaslibedad seinad.

Siis kuulis ta Miili ja Jassi kisa ning tõstis näo üles.

Kõrgel ta üle õhetas hämar taevas läbi lattide ja otse ta pea kohal rippus musta tombuna õe surnukeha. Ning äkki tundis ta jälle seda mehist julgust, mida oli tunnud ülal poomisnööri päästes.

„Ärge nutke seal!“ karjus ta. „Mul pole midagi viga.“

Siis nägi ta Miili pead roovide vahel mustavat ja kuulis teda hirmunult ta üle pärivat.

Kuid Jaan hakkas ringi käies kätega kaeviku põhja uurima. See oli ümmarik ja täis kive ning lubjahunnikuid.

Seinad olid siin-seal sulanud kivist libedad kui jää, siin-seal aga jälle auklikud ja muhklikud.

Siis katsus Jaan seina muhke mööda üles ronida, kuid kukkus peatselt selili lubjahunnikusse. Ta tegi mitu katset, kuid kõik asjata.

Siis meenus talle, et all ahju servas pidi uks olema, mis viis orupoolsele küljele. Ta otsis kaua käpuli, kuni viimaks ka ukse leidis. Kuid see oli võlvini täis kive, lupja ja mulda ning mõne silmapilgu järel mõistis ta, et seda oli võimatu paljaste kätega avada.

„Siit ei pääse välja," ütles ta ja istus väsinult maha.

„Mu jumal, mis saab küll!" kuulis ta Miili nuttu ja Jassi nuuksumist.

Kuid just nende nutt julgustas teda.

„Ärge nutke," ütles ta jälle. „Minge koju teatama, et Juuli ja mina siin oleme."

„Ei, mina ei lähe!" hädaldas Miili. „Ma ei julge minna. Ja kuidas jääd sina üksi siia?"

„Aga ma ei pääse ju välja," vastas poiss hauast.

„Siis jään ka mina terveks ööks siia," luksus Miili. „Kui sina jääd, siis jään ka mina," kordas ta lämbudes. „Ja vahest ütleb Jürna kodus, siis tulevad kõik veel öösel siia."

Kuid nõnda rääkides said nad täiesti aru, mis oli õieti juhtunud. Nad pöörasid silmad hääletult Juuli surnukeha poole, kuid ei näinud pisarate pärast enam midagi.

Nad langesid kummuli maha ja pidid sulama järelejätmatult voolavasse silmavette. Nende südamed olid lõhkemas piiritust valust, nii et nende kõhnad kehad šoigustes rappusid.

Ei olnud enam kohutavat ööd nende ümber, õudset kohta ega koledat korjust. Oli ainult surnud nende ühine sõber, vanem mänguseltsiline ning õde.

Ei tähendanud midagi surmaviisi koledus. Ainult lahkunu kannatusi ja igavest kadumist mõistsid nad. Ei mingi jõud saanud tehtut tegematuks. Must surma linik oli heidetud üle kõigi võimaluste.

Ei iialgi enam! nuttis Jaan. Ei iialgi enam!

Kui ta silmad lõppeks kuivasid, tõusis ta vabisedes istuli. Ta pea huugas ja silmad ei seletanud isegi pimeduse süngust enam. Ta kuulis Miili nuuksumist kui läbi paksu udupilve.

Ta vaatas enese ümber, kuid sametine pimedus peitis kõik. Siis aga hakkas ta lubja niiskuse ja mingi taime lõhna tundma, mida polnud varem tähele pannud.

Ta vaatas üles: taevas oli heledamaks läinud, mõni täht värises läbi roovide, ja ta tundis jahedust.

„Miili!" hüüdis ta. „Miili!"

Ainult nõrk nuukse oli vastuseks.

„Kas Jass on sinu juures?" küsis poiss. „Ja Sami?"

„Jah," vastas tütarlaps vaevalt kuuldavalt.

„See on hea," ütles poiss ning vaikis.

Ta istus ja vaatas mõttes üles. Kui pikkamööda kulus aeg! Mis võis kell olla? Tähed tulid ikka selgemini nähtavale. Ja poisike tundis külma vapustust.

„Mul on külm," ütles ta hambaid lõgistades.

„Külm?" küsis Miili enese ümber kobades. „Oota natuke." Ta päästis ruttu seeliku paelad selja peal ja pistis rõiva läbi lattide. „Võta vastu!" hüüdis ta. „Peida jalad sellesse."

Seelik vajus nagu kott poisi pähe.

Miili istus õhukeses alusundrukukeses jälle maha. Jass nuuksus tukkudes. Miili võttis ta sülle ja hakkas äiutama. Peagi magas laps, veel läbi une vahetevahel luksudes. Sami tõmbus tütarlapse jalgadele kerra ja magas niisama. Miili

õõtsutas end külma pärast edasi-tagasi ja tundis, kuis laps ning koer teda soojendasid. Ta ei nutnud enam.

Siis kuuldus sügavusest poisikese hääl:

„Ma olen mõtelnud: miks tappis Juuli enese, mis ajas ta surma?“

„Kas sa seda ei tea?“ vastas tütarlaps last kiigutades. „Ta ei võinud elada,“ ütles ta. „Viinameister oli ta maha jätnud.“

„Jah,“ vastas poiss mõttes. „Kuid sellepärast poleks tarvis olnud surra.“

„Minu ema ütles, et ta oleks lapse saanud,“ vastas jälle tütarlaps.

„Lapse?“ imestas poisikene. See tuli talle nii ootamata, et ta vait jäi. „Mispärast lapse?“ küsis ta.

„Sellepärast, et ta oli viinameistrit armastanud,“ vastas tütarlaps.

Armastanud, — seda sõna oli Jaan küllalt kuulnud, samuti nagu oli kuulnud kõneldavat lapsesaamisest. Kuid sündisid siis lapsed armastusest ja mindi siis laste pärast surma?

„Miks ta siis armastas, kui see nii halvasti lõpeb?“ küsis ta.

„Ei või midagi armastuse vastu,“ vastas tütarlaps. „Kui see tuleb, ei või keegi selle vastu.“ Ta õõtsutas last üles ja alla. „See on kui uni, nagu magaks sulgpadjus ja näeks und äraarvamata paljudest kompvekkidest.“ Ta ohkas. „Ja pärast seda sünnivad lapsed.“

Kõike seda olid nad mõlemad kuulnud ja tähele pannud. Isegi lastesaamise viis polnud neile täiesti saladus. Ja ometi, kui imelik näis kõik olevat! Kuis oli täis saladust kõige vähemgi asi! Oli, nagu oleksid nad kõike seda alles sel ööl esimest korda näinud.

Nad istusid mõlemad kahvatute nägudega ja valust lõhkeva rinnaga, otsekui oleks maailma mure nende südamed külmade käte vahele võtnud. Järelejätmatult löötsus öö vööraid mõtteid ja tundmusi, ähvardades neid enda alla matta — tähthele, karge öö.

Jaan vaatas üles: ikka enam ja enam süttis seal tähti. Sügaviku pimedusest paistsid need suured ja lõkendavad. Maine maailm oli külm ja kirgas, kuid kõrgused näisid hõõguvat lopsakate tähtede tules.

Ja nüüd seletas silm tähtede valgel ahju seinugi. Nende klaasised ääred lõid särama rohelistes ja sinistes tuledes, nagu jäälilled puhkesid õilmitsema pea kohal, kiired murdusid läbi värviliste kivide, — otsekui pitserikivist kaevus istus Jaan.

Armastus —? mõtles ta õe surnukeha vaadeldes. On siis see armastus? Ja ta meenutas kõike, mis oli sest kuulnud ning lugenud. Magusa valu teadis ta selle olevat, mida igatsetakse; õnneliku hulluse, mis sunnib tegema, mida ei taha, ja jätma tegemata, mida tahaks. Ning lõppeks, isegi surma pimeda piirini ulatus armastuse tuline lõõsk!

Jaan tõusis ja katsus kätega valutavaid liikmeid. Ah, kuis pakitsesid ta jäsemed ning süda! Jälle oleks ta tahtnud nutta selle valu pärast, nutta kaua ja mehiselt. Kuid siis tundis ta seelikut enese jalge ümber.

„Miili!“ hüüdis ta. „Miili!“

„Ole vait,“ vastas see tasa. „Laps magab.“

Ja jälle äiutas ta poisikest põlvil. Nii oli ta kui noor ema sügisöös, tühjade küngaste keskel. Kaugele siia ja sinna, ette- ja tahapoole pole kedagi peale nende kolme unustatud lubjaahju juures. Ainult pimedus, ainult pimedus üle põlmaste tühjuse!

Kuid korraga nägi ta kaugel taevarannal õõtsuva tule, siis teise ja kolmanda süttivat. Ta hüppas ehmunult üles ja kisendas silmapilgu pärast rõõmsalt:

„Nad tulevad, nad tulevad!“

„Kes need tulevad?“ küsis poisike hauast.

„Nad tulevad kodunt meile järele!“

Ta ei mallanud enam istuda ega paigal püsida, vaid hüples ühelt jalalt teisele, rasket last süles hoides.

Tuled aga lähenesid ja suurenesid ühtesoodu. Nad tõusid künkale ning laskusid orgu, ilma et nende kandjaist oleks vähimatki näha olnud. See oli nagu kollaste tulepallide rongkäik öistel põldudel.

„Nüüd lähevad nad orgu,“ hüüdles Miili iga silmapilk. „Nüüd ei näe neid enam,“ teatas ta jälle. „Nüüd tõusevad nad uuesti mäele!“ kisendas ta.

Kuid siis hakkasid pimedusest paistma inimeste kogud. Kõige ees jooksis Jürna, püsti juuksed taga tulevate laternate valgusest veripunased. Tema järel kiirustasid sepad, suurte nahkpõlledega kobistades ja puukottadega kivides kolistades, nõgised näod hiiglasuurte laternate valgel süsimustad.

„Kus on nad praegu?“ küsis poisike ühelt jalalt teisele hüpeldes.

„Tulevad just mäe külge mööda üles,“ vastas tütarlaps ja lisas siis äkki: „Ära näita, ära näita neile minu undrukut!“

Ta hääl oli õrn nagu neitsilikud koidupunad häbelikul taevarannal.

1916.

TOOME HELBED

Päikesepaiste värisevad lapid langesid kollasele liivale. Toome helbed pudenesid tasa okstelt, kadumismurest õrnad ja puhtad kui liuglevad lumililled. Uniselt õõtsudes tukkusid puude helerohelised ladvad kevadhommiku soojuses.

Leeni silmad käisid nagu unenäos rohekate varjude tantsu järele. Varisevad õilmed katsid pärjana tüdruku valkjasruuge pea.

Ta juuksed hargnesid ikka enam ja enam. Nende salgud vajusid üle kõrvade ja üksikud kiud värisesid kui kuldniidid silmade ees. Kitsas pale uduste silmadega õhetas selle siidise võrgu all.

Ta oli oma nukud mustavale mullale magama pannud — kolmekesi kõrvu. Ja nüüd oli ta ise väsinud. Või ei pea siis muretsev ema väsinud olema! Ah, need lapsed on ju nii vallatud, nii sõnakuulmatud! Ei nemad oska ema armu hinnata, ta unetut hoolt omaks võtta. Mure on ema südame all, valu ta vaates. Tantsides tuleb ta nende poole, samet on ta peopesades. Ja või pole ta siis nendega vaeva näinud! Kõn-

dima ja kõnelema oli ta neid õpetanud. Aga sammu ei astunud nad ilma temata, ja nende lapselikke soove pidi ta nende siniseist silmist lugema. Ja neid lõpmatuid laule, mis oli ta neile kätki kohal laulnud — lilledest, inglitest ja taevast! Tulevast elu laulis ta neile: suurteks pidid nad kasvama, kolmeks kuldjuukseliseks kuningatütreks. Nõiutud metsas nad elavad, nõiutud lossis nad magavad — sajaaastast und. Ja kuningapojad eksivad metsas ning otsivad õitsvat sõnajalga, et leida lossi juurde teed.

Kõik armastus ja hellus liitus üheks hällilauluks.

Valus kiskus ta süda kokku, kui nägi nukkusid nutmas. Seda võis ainult tema näha — armastav ema. Siis laulis ta kolmest kuningatütrest nõiutud lossis. Ja ta süda naeris nende naerule kaasa ning hõiskas nende hõiskamistega. Sedagi võis ainult tema mõista — armastav ema. Siis laulis ta kolmest kuningapojast, kes eksivad nõiutud laanes.

Kuid nüüd oli ta nii väsinud ja rauge. Õhk oli raske ja lämmatav. Mõtted käisid peas kui hallid udupilved, alguseta, lõputa. Ja enam kui iialgi ennem oli ta süda laste pärast mures: need olid viimasel ajal nii tuimad, nii elutud. Oleks tahtnud, et nad ometi kord oleksid kõigile nähtavalt naeratanud, kord käed talle hõisates vastu sirutanud, et nad muinasjuttu oleksid imestanud ja uinudes sinised silmad kord kinni pigistanud. Kuid ei — kurdiks ja tummaks pidid nad eluajaks jääma! Ei tulnud enam ema suust laulusõna, ei olnud usku jutustada eksivaist kuningapoegadest.

Mustale mullale pani ta nad puhkama. Las nad magavad! Las nad näevad und — ilusat ja laulvat nagu kevadine maailm! Las nad näevad und oma ema armastusest, murest ja igavusest! Ja kui nad ka kurdid ja tummad on, siis on unenäomaailm neile lahti. Sest kõik noored ja ilusad asjad näevad und ning laulavad ja naeravad unes.

Ta istus, käed sülle langenud, ja vaatas üles, kus läbi toome lehestiku taevasina helendas. Ja juba tärkasid ta peas mõtted, palju suuremad ja kaugemad kui ta lapsed ning nende unenäod.

Kõrge ja suur on taevas ning maailm! Maa on pehme ja roheline, aga taevas sügav, helesinine. Tahaks ainult istuda selle taeva all ja unistada, tume lein ning õnnetundmus südames.

Ta ohkas väsinult.

Silmi pilukile pigistades vahtis ta värisevate lehtede poole. Seal nad liikusid, seal nad kiikusid. Ja üks käis üles ja alla kui roheline liblika tiib. Ning ta ootas juba: nüüd ta murdub, nüüd ta variseb — rohiroheline liblika tiib!

Ta tõmbas rinna sügavalt õhku täis, viskas pea selga ja jäi poolselili toetudes istuma. Hallitanud puutüved jooksid silme ees ringi, haralised ja kõverad, täis pragusid nagu kinnikasvanud haavu, vanu eluvõitluse arme. Avanes looduse salanurk: pundar kägarasse kasvanud oksi, elavaid ja kuivanuid, lopsakaid ja loogelisi nagu sõlmes usse, muhulisi nagu vererohkuse paisepõdemises. Ja seal nende peal lehtede ja õite telk, valge ja roheline, elav oma südame tuksumises, lämmatavas soojuses võrsuv ning janunev. Ja seal niiskes hämaruses takjate, nõgeste ja metsvabarnate rägastik, laileht, hiirehernes, verihein — kõik, mis roomab, mis vingerdab, maad mööda terava ninaga teed katsub ning puutüvesid mööda taeva poole keerleb, õhu ning valguse järele hingeldades. Ja kõige selle taga alt otsast sõestatud jämedad aiapostid ja nende ristpuud ning läbi ämblikuvõrkude kitsad lapid taevast, põldu ning mustavat metsa.

Vabarnapõõsas laulis väike lind lõpmatut laulu ja iga takjalehe all saagis rohutirts. Kuid talu aia taga oli vait nagu surnud. Ainult kuskil kaugel tilises mäletseva lamba

kaelas kelluke, tasa ja ühetooniliselt, nagu oleks temagi ainult osake sest pühapäeva hommikupooliku looduse südametuksest.

Leeni sulges silmad. Oli nii imelik väsimus, nii imelik rõõmu ja kurbuse tundmus, kogu ihus unistav raugus. Ei kuulnud ega näinud enam midagi. Ainult läbi silmalaugude virvendas kollane kuma ning kaugel tilises kellukene.

Ja korraga — nagu läbi une kuulis ta seda — inimeste naer, sosin ning rohu kahin jalgade all. Väsinult virgusid peas mõtted. Häältest tundis ta tulijad, ei olnud viitsimist nende pärast pead pöörata ja taha vaadata. See oli õde Marie, ja see — sulane Kusta.

Ah, miks peaks Marie ometi nii teravalt ja torkavalt naerma! Nagu nuga lõikas see Leeni väsinud kõrvadesse. Ei, ka siin ei pidanud ta rahu saama, et olla üksi oma mõtete ja nukkudega. Ikka nad tulevad, räägivad ning naeravad.

Kuivanud oksad ragisesid jalge all ja põõsad kahisesid. Nüüd olid nad juba toomedest mööda. Jällegi sosin ja jällegi Marie naer, lämbuv ja tantsiv, edev ning salapärane.

Leeni nägi ta punast seelikut oksade vahel vilkuvat, kirjut ja edevat nagu ta kandja. Nüüd olid nad vist juba maha istunud, sest oksad ei kahisenud enam. Ainult sosin ja naer, naer ja sosin . . .

Leeni sirutas väsinult. Aah! Rind oli kauasest istumisest valus. Ta hingas sügavalt mesist õhku. See oli täis musta sõstra koore ja toome õite lõhna. Ta tõusis, ja tuhanded kollased ja rohelised värvilapid tantsisid ta silmade ees, vormitud ning värsked.

Üle võsa paistis aed, täis vanu sammaldunud õunapuid; ja seal eemal punased mesipuud, murumättad otsadel; ja seal pihlapuurägastik, humalaist põimitud; ning kõige selle taga kõrgel taevas kaevuling nagu hiiglase ähvardav käsivars.

Ja siis nägi Leeni Kustat ning Mariet. Nad istusid seljaga vastu aeda nõjatades tühjal mesipuul. Marie oli käed Kusta juustesse löönud, sasis ja silitas neid, toetudes rinnaga vastu poisi õlga, ise täis luksuvat naeru.

Kustal oli suur võileivakäär käes. Ta sõi seda laia suuga, naeris suutäite vahel ja hoidis teise käega Marie ümbert kinni.

Seal nad istusid, ja Leeni vahtis neid.

Korraga oli ta väsimus ja uni kadunud. Ta oli ärevil nagu nemadki. Mingi saladus haaras tedagi.

Ah, miks süda ometi nii peksis, kui ta kummargil põõsaste all nende poole roomas! Nagu vasarad tagusid rinnas.

Nüüd oli ta juba nende selja taga.

Aga, tõtt öelda, mis puutus see kõik temasse? Las nad istuvad, las nad naeravad. Tema mängis oma nukkudega ja läheb tagasi mängima. Või tuleb rahulikult põõsast välja ja astub neist mööda, nagu poleks midagi olnud. Ja mis on siis üldse olnud? Ainult poiss ja tüdruk istusid mesipuul ning naersid!

Aga kuidas süda ometi peksis! Ta seisis hinge pidades õitsvate oksade vahel, värisevad huuled avatud.

Kusta lõpetas söömise. Ja siis haaras ta äkki oma võimsate kätega tüdruku ümbert kinni, ning päid selga visates sulasid nende huuled kirglikus suudluses, milles nende lihased kui võitluses pingule tõmbusid ning käed värinal koomale kiskusid.

Aa!

Leeni vaatas pärani silmi. Ahaa! Nüüd sai ta aru, nüüd mõistis ta kõik. Ta põlved värisesid, ta pea käis ümber. Ta esimene mõte oli: kõigest väest jooksma pista, sellest eemale põgeneda, mida ta nii kartis... mis oli lõpmatu inetu... ah, ei, ei, mis oli nii keelatud, nii saladuslik!

Kuid järgmisel hetkel täitis teda ainult ääretu uudishimu. Seljaga vastu toome toetudes ja kätega hõõguvat palet peites, nii tardus ta, täis hirmu ning häbi.

Värisevate sõrmede vahelt nägi ta nende kokkusulanud päid ja Marie lainetavat juustekuhja, milles oleksid otsekui ussid keerelnud. Ta nägi, kuis õe pea alla vajus ja Kusta kaela ümber visatud kätele rippuma jäi. Nad naersid sõnatult, naersid iga liikme ning lihasega. Ja siis kostis Marie lämbuv sosin:

„Aga sellele Maalile ei tohi sa enam vaadata! Ei tohi!"

„Ei... ma ei vaata..."

„Nii nagu tahaksid sa teda ära süüa, nagu oleks ta sulle kes teab mis! Ta pole sulle midagi, mitte kui midagi!"

„Ei midagi... ei midagi..."

Nende rinnad vajusid kokku. Poisi pea kaldus tüdruku hõõguvale palgele. Ja jällegi sosin:

„Ei ole ta noor, ei ole ta ilus, ja vaene on ta nagu kirikurott! Mis on sul asja temaga või temal sinuga? Ja vaadata ei tohi sa enam temale, nagu oleks ta sulle kes teab mis!"

„Ei midagi... ei mitte midagi..."

Üks väike lind laulis vabarnaoksal lõpmatut laulu ja õhk oli lämmatav-magus kui mesi. Leeni kuldsetele juustele varisesid valged toome õilmed ja ta väike peake käis ümber värvidest, lillelõhnadest ning hõõguvast sosinast.

Ah, kui hea oleks kõigest sest eemal olla — kaugel, kaugel!

Uimaselt läks ta läbi toomevõsa, tasakesi ja väsinult. Ta unustas oma nukud magama, ja need jäid nüüd päikese kätte. Sest varjud taganesid nendelt — ja neil pidi soe tulema, nii et üle roosade põskede higipisarad veerevad. Ja päike põletab nende näokesed ruskeks, nii et nad on nagu Moabi lapsed või Mooramaa mehed. Nagu oleksid

nad nädalate kaupa lõikuspõllul olnud ja tükitöös särgiväel selga murdnud. Või oleksid palgega palul maganud, ning nüüd aitab ainult veel maahõbeda kaapimine.

Ta unustas oma lapsukesed. Las nad näevad und, et nende ema on väsinud, nutta ja kaevata tahaks ja ei tea, mis peaks tegema! Las nad näevad und, kuis ta väike süda häbist ja valust rinnus rabeleb!

Leeni läks aiast välja, läks läbi õue ja siis nurmedele. Põllupeenar käis talirukki ja ristikheina välja vahel. Kõrgel pea kohal sinas lõpmatu taevas nagu meri. Ja selle taeva all võrsuvate väljade keskel astus väike tüdruk, õnnetu ja väsinud, pea täis kibedaid meeleheitlikke mõtteid.

Ah need suured, need suured inimesed! Tal oli häbi, tal oli valus nende pärast. Tal oli tundmus, nagu oleks temagi nende saladust teades sest osa võtnud. Tal oli tundmus, et ta kõigest peaks isale ja emale rääkima, kõik üles tunnistama, nende peale kaebama — ja siis nende eest andeks paluma — kas või põlvedel paluma!

Ah need suured, need suured inimesed! Kuidas nad räägivad ja kuidas nad on! Nii salameelikud, nii kavalad on nende mõtted. Aga kõvasti nad naeravad, kõvasti pilkavad kõike, mis on lapselik-õrn, mis elab iseenesele. Sest nad naeravad tema ja ta laste üle. Ja nad ütlevad: „Suur tüdruk sa oled — ja nukkudega mängid! Aeg mehele minna — ja nukkudega mängid!“ Ei nemad saa aru ta armastusest, ei tunne ise seda, ei tea iialgi! Kõik on neile nii toores, nii lihtne kui lage heinamaa, kui mustav turbasoo.

Oh, miks peaksid nad teda ometi kiusama, miks haavama — iga oma sõna, iga oma teoga! Mustaks muutuvad toome helbed, kui nad neile pilgu heidavad, ja lilled kaotavad lõhna, kui nad neist mööda lähevad.

Ta purskas korraga nutma, valusalt ja kibedalt. Ja pisarad jooksid üle ta põskede — alla musta mulda.

Ah, nutta ainult jääb temale, nutta — maailma ja elu ja kõige ilusa ning õrna pärast, mis elus on ja mida inimesed ei näe, ei tunne ning tunda ei taha!

Nutus kerkis ja vajus ta rind. Ja mida kaugemale ta läks, seda enam ununesid Marie ning Kusta kodus. Rinda täitis üldine lein elu pärast, valu kõigist haavadest ja ülekohtust, mis maa peal sünnib. Ning selle kõrval tärkas tundmus elu suurusest, rõõm olemisest, tärkas igavene igatsus.

Pisarad kustusid ta silmis. Ah, kui nüüd ainult minna ja minna — ühel pool rukkinurm ja teisel ristikhein — ning kahe välja vahel keerleb põllupeenar taeva kaugusse! Ta läheb ja läheb — ainult nurmed ja taevas, taevas ning nurmed!

Aga taevas oli lõpmatu sinine, ning ses sinises meres ujusid kerged lumivalged pilved kui pleekivad kangad. Ja üle pilvede voolas alla päikese valgus, nirises pilvepragudest nagu kuldne vihmavalang. Ja pehme maapind, karvane ning kore, võttis seda vihma vastu, imes endasse, sünnitamisvalus tuksuv, hõõguvas janus hingeldav, loomise õnnetundes värisev ja õhkav. Maa sügelevat ja pakitsevat koort läbi murdes paiskasid lehekesed ja nupukesed oma päid üles. Niiskes ja kuumas hämaruses roomasid muruheinte niidid, kord maa alla kadudes, ema rinda imedes, kord lehepungasid päikese poole visates. All soojuses auraval mullal märgade hallitusrakukeste vahel käisid pisikesed putukad, helepunased nagu vereva sameti tombud. Iga lehekese, iga lible all istus keegi, vaatas salakavalalt välja, näitas keelt ja sarvi ning ümistas oma laulu. Igal kõrrekesel kiikus mõni metslane, õõtsudes ja kaasitades. Varsi mööda ronisid imelikud olevused, asetades aeglaselt

oma pikki kisadega koibi, rippudes ja kõikudes helvetel, suud ammuli peas, silmad pärani — nagu arust ära.

Õhk oli nagu mesi ja maa nagu magav laps lämmataval suveööl: ta nägi und ja sonis läbi une, hingas sumedat õhku ning aeles õrnade sõrmekestega kätkinööride kallal.

Nurmed lõppesid. Leeni läks küngaste rajakestel, mis keerlesid siira-viira põõsaste vahel ja mille esimesi tallajaid keegi ei tea: nagu oleksid taevaalused linnud nad välja valinud ning sääsed samblasse sõtkunud.

Ta läks ja tundis ülevoolavat rõõmu kõigest, mida nägi ja kuulis: jalgade ümber krabisevast kanarbikust ja tee ääres puuoksal istuvast punasest oravast, kes kogu jumala maailmale palgesse sülitas, valgest kasetohust ning oma väikesest elust. Ta unustas, kust tuli ja kuhu läks. Ta tahtis ainult minna, ilma ainsagi mõtteta peas, ainsa tundmusega rinnas: tahaks midagi, ja ei tea, mida; on rõõmus ja kurb, ning ei tea, miks.

Ah, kui nüüd keegi vastu tuleks — ükskõik kes — ta naeraks sellega ja nutaks rõõmu pärast! Ja nad jookseksid teineteise järel pärimäge plaginal orgu. Oo, õhk vinguks kõrvade ümber ja kase oksad lööksid palgesse! Ning lilled vilguksid mööda kui helmepael!

Ja korraga pistis ta jooksma. Ah, kuis süda peksis ja hing rinnus rabeles! Maa vajus jalgade all ja õhu lained võtsid ta vastu. Aga ta jooksis ikka kiiremini ja kiiremini, otsekui oleks teda keegi tuhandeil tiivul taga kihutanud. Ah, ikka edasi, läbi vinguvate õhuvirnade, edasi kinniste silmadega — avanevasse tühjusse!

All puude vahel istus ta mättale. Veri huugas mühiseva lainena ta peas ja rinnus langesid hiiglavasarad. Ta vaatas tuksuvate silmadega üles, võimetuna midagi mõtlema.

Kõrgel vilkus taeva sina ning valged pilved nagu lumised mägede harjad.

Ta hakkas edasi minema. Korraga vilksatas põõsaste vahel midagi läikivat. See oli oja, mis nagu madu põliste saarepuude ja sangleppade lookas tüvede vahel vingerdas. Hüpeldes ja põlvili käies, ähvardades ning meelitades, nii lookles ta küngastikust alla. Seal, kus tee kitsas ja läbisaamine raske, võis ta varjuna viisakaks ja painduvaks muutuda; aga kus ta sügavate võrengute kohal pikali heitis, seal oli ta salameelikult umbusklik ja kõrk. Kärestikes naeris ta edevalt, neitsilikult puhas ja läbipaistev; aga võrenguis kaapis ta ööde hämaruses kaldaid sisse ja uputas puid ning põõsaid. Nii läks ta põldude ja metsade vahel, paisudes ikka suuremaks ja suuremaks, kuni kord nooruse vallatused täiesti unustas ja teadlikult ning tõsiselt keset laiu luhtasid rahulikult merede poole rändas, palgel vanaduse must mureilme.

Rohutirtsude parved hüplesid niidul. Kalda võsade ümber saalisid esimesed suvekiilid. Nende sinised metalltiivad läikisid klaasises vees vastu, kui nad oja kohal põrisedes keerlesid.

Leenile oli see kõik vana, igavesti tuntud, nii kaugele kui ta mälestus ulatus. Seda oja oli ta ikka armastanud, nii varaseil kevadeil kui hilissügisesil koltumispäevil. Ta oli nagu isegi osa sest ilusast maastikust, kus iga rohukõrs teda mõistis, iga angervaks peakesega ta poole kummardas.

Mõttes läks ta kalda puude vahel, kus päike latvades kadus ja ilmus. Rada laienes, ja läbi võimsalt ülesvisatud saarepuuoksade punetas savine mägi. Sealsamas oli oja kõige sügavam võreng, must ja mäda. Teisel kaldal muutus ta ilgeks rabaks, kus kõrkjas kasvu ajas ning teod kalmuste lehil läikisid.

Haua kõrgel kaldal istus karjapoiss Vidrik, õngevibu pihus, ja vaatas üksisilmi korki, mis kiirgaval veepinnal veidi värises.

„Vidrik!"

Vaevalt pööras see pead ta poole ja põrutas siis vihase häälega:

„No ole nüüd sinagi vait! Hakkas viimaks võtma, aga sina hirmutasid jällegi ära!"

Ja ta sülitas ärritatult vette. Koer, kes istus ta kõrval, kummardas vee sulpset kuuldes kähku pea ja nägi ainult, kuis sülg vees laiali läks.

Kurvastatult ja väsinult istus Leeni Vidriku kõrvale ning hakkas ka korgile vaatama.

Vidrik oli imelik poiss. Ta kuivetanud hallis näos, millest vaatasid mõttetarga poolsuletud silmad, ta õhukestes kuivades huultes, mille ümber oleks nagu pilkav naeratus värisenud ja mida ometi polnud, ta kohmakas, raskes kõnnakus ja kinnises, rahulikus kõnes, kus oleks nagu iga sõna hoitud, — kõiges selles oli midagi vanamehelikku. Kui ta naeris, siis oli nii, nagu oleks ta öelnud: „Vaata, ma naeran, aga ma naeran inimeste rumaluse üle!" Ja kui ta vaikis, siis nii, nagu poleks ta maailma asju juureldes midagi märganud, mis ümber sünnib või sündimata jääb. Ta oli katkenud ja kõhn, nagu oleks nädalate kaupa metsapadrikus istunud, puult koort närinud ja taeva poole vahtinud. Aga ta ei pannud seda tähelegi. Talle oli ka see ükskõik, et ta igal suvel ise peremehe juures, aga vahel suve jooksul kaheski talus karja hoidis. Sest harilikult läks ta ikka tülli, ja nad ajasid ta lihtsalt minema.

Need tülid ei tulnud aga sellest, et ta halvemini ametit pidas kui teised karjused, või oleks ta leidnud, et süüa vähe saab. Ei, need läbirääkimised tulid mõtete pärast, mis sel

poisil peas keerlesid. Mõtete pärast! Miks ei taha need lollid mõista, et temalgi võivad omad mõtted olla! Kuid nad andsid talle ikka hundipassi, niipea kui selgus, et karjapoiss oli peremehest enesestki targem. Ta tahtis seda neile tõendada, aga mis mõistavad säärased ogarad maailmast! Kord oli ta isegi kirikumõisas karjuseks. No sealt tõstsid nad ta juba nädala pärast välja. Sest sel poorasel olid isegi pühakirjast omad arvamised!

Kuid kas nad mõtlesid talle sellega, et ta minema saatsid, midagi ära teha? Mitte midagi ei saanud nad teha! Ta läks, täis teadvust ja kurbust maailma üle, kes ei tea, mis teeb. Ta võttis ühe kaenla alla pastlapaari, teise alla koti, karvane koer Eku käis ta kondis — ja nii ta läks. Aga kotis oli kannikas kivikõva leiba ja kolm raamatut. Kahes neist kõneldi taevalaotusest, aurumasinast, aegadest ja kuningatest. Kolmas oli käega kirjutatud — sinisele paberile, ja seda polnud veel ükski võõras iialeski näinud. Seal oli koguni verega kirjutatud lehekülgi — rusked tähed täis kohutavat saladust. Seal olid katked Seitsmendast Moosesest, rahaaukude nõiasõnad, aasta õnnetumad päevad. See oli punaseid nõiariste täis nagu saladuslik surnuaed.

Tema tahtis karjuseks jääda. Selles oli midagi toredat: istud lõpmatu taeva all ja voolid kadakapuust pütte. Tema armastas kalu püüda. Selleski oli midagi erilist: vaatled korki ja mõtled: milline kala peaks nüüd küll võtma: suur või väike, ahven või särg; võib-olla aga, et ükski ei võta. Ja kui siis tunned, kuis ta juba ussi pureb, siis on, nagu siputaks maailmne saladus su jõhvi otsas.

Ta istus küürus, keha kõhnadele kätele toetatud, paljad mustad jalad nagu puujuured välja sirutatud. Ja tema kõrval istus koer. See oli juba vana. Ta silmakulmud ja

habe olid valged, ja ta külgedelt olid aeg ning eluvõitlused karvad võtnud. Seal võis ta küljeluid lugeda ja näha, kuis ta süda tuksus. Ta oli surmani kõhn ja sügavalt tõsine. Kui ta istus, siis rippus ta pea teravate õlgade vahel, huuled ripakil, suunurkades kibedad jooned.

Leeni vaatas korgile. Kuid tal oli igav ainult seda näha, mis ei liikunud ja milles polnud midagi erilist. Sellevastu olid koera ja Vidriku silmad sinna nagu naelutatud. Iga korgi vähema kui värina juures värisesid ka nende õlgade vahel rippuvad pead. Hinge pidades puurisid nad siis pilgud korgisse, süda täis ootuse ärevust, otsekui oleks nende eluõnn kaalul. Ühteviisi mõistsid nad mõlemad iga kalmuste kahinat või vesivirvete mängu.

Keset pingul ootust läks kork korraga vee alla.

Koer hüppas üles, ainuke pilk sähvas ta silmist Vidriku palgesse, ja siis kostis ta kurgust tume urin.

Vidrik tõmbas vabe vinna ja jõhv vihvatas veest välja. Kuid kala õnge otsas ei olnud.

„As'sa kurat!“ hüüdis Vidrik, ja Eku istus maha, täis häbi, viha ning meeleheidet, karvutud kõrvad ripakil. „Tund aega käib ta siin ümber: ei võta, ei lähe ka ära!“

Kuid kui ta ussile tahtis sülitada, et seda uuesti vette visata, nägi ta, et kala oli ikkagi võtnud, kuid ussi ühes konksuga ära tõmmanud. Nüüd alles süttis Vidriku viha.

„As'sa hirmutis, as'sa peletis, as'sa nimetu metslane!“

Ta peatus, nagu oleks kalalt vastust või vabandust oodanud. Kuid see ei vastanud säärasele teotusele midagi. Ta sülitas ja algas uuesti, noomivalt ning aeglaselt:

„Kellega arvad sa tegemist olevat? Kas pead mind lolliks, tolaks või muidu rumalaks? Või arvad sa, et maailm on ainult sinu narrimiseks, ainult nagu naljaasi?“

Aga kala ei vastanud ikkagi veel.

„Parem oleksid sa võinud olemata olla! Parem oleksid sa kärnkonnaks või kaaniks sündinud! Kurat sinu ja su suguvõsa sisse!"

Ta pani uue konksu õnge otsa, aegamööda ja vanamehelikult nohisedes. Ja sealjuures rääkis ta juba vaiksemalt, nagu inimene, kes oma hingerahu jälle tagasi saanud, täis teadvust, et kui teda on petetud, siis ka petja pole sest kasu saanud:

„Ma tahaksin teada, kuhu sa lähed — konks kõhus! Ära lõped sa, nagu raibe sa kärvad! Tükid peadpidi mutta ja sured seal! Sa arvad, et mind narrida said? No—o, on ju mõned enne sindki seda katsunud. Aga ..."

Ta sülitas põlgavalt vette.

Leeni vaatas pärani silmil talle otsa.

Iial polnud ta teda täiesti näinud, võõras oli ta kõigile olnud. Ta kartis seda imelikku tõsist poissi, kelle karvase pea ümber oli vanaduse saladus laotunud. Ta kartis tema vihast vaadet aukulangenud silmist ja ta naeru, mil nahk kiskus silmade juures kipra.

Ah, kui üksik, kui õnnetu oli see Vidrik! Keegi ei hoolinud temast, keegi ei teadnud, kust ta tulnud ja kuhu ta läheb. Räbalad olid ta ruskel ihul, kõhnad sõrmed kõverad kui teoorja käed ning nälginud lõualuul sinised varjud.

Ta oli vihane ja trotsiv kõige suhtes. Talle oli elu veel ainult kui narrimäng, nagu poleks enam midagi uskuda, midagi loota.

Ta sidus konksu kinni, rebis suure vihmaussi pooleks, pistis ühe poole konksu otsa, sülitas sellele ja lausus siis õnge vette visates ähvardaval toonil, otsekui oleks tal leegionidega läbikäimist:

„Saame näha!"

Ja siis vaatasid nad mõlemad — karjapoiss ning koer — üksisilmi kiikuvale korgile. Ja jälle valitses oja kohal endine vaikus, täis kesklõunase päikese valgust ning angervaksade lõhna. Ees mustas võrengu sügavus, selle taga sinasid savikihid, mille vahelt tilkusid allikanired, ning puude heleroheliste latvade keskel punasid taevaserval künkad.

Leeni vaatas pilukile pigistatud laugude vahelt Vidriku ja Eku nälginud kogusid, mis istusid nagu põlenud kännud kaldal, karvased ning luitunud.

Ja korraga oli tal neist mõlemast kahju, nii lõpmatu kahju. Ah, kui keegi ometi Vidrikut hästi kohtleks, kui keegi teda meelitaks, temaga naeraks ja temaga nutaks!

Ja ta ütles äkki endalegi ootamatult poolsosinal, pead poisi poole kummardades:

„Vidrik, mis sa nüüd ikka siin oja kaldal istud?"

„No kuhu ma siis peaksin minema?" vastas see ärritatult, jämeda häälega.

Ta ei käänanud peadki ta poole! Selline unimüts! Ja jälle oli minut lämmatavat vaikust.

„Vidrik... kas sa tahad... ma toon sulle võileiba?..."

Ah, seda ütles ta lämbuva, väriseva häälega, nagu armu paludes ütles ta seda!

„Võileiba?" Nüüd pöördus ta ometi ja vaatas pooleldi küsivalt Leenile otsa. Ja ta pea järele käändus ka koera nina, ühesugune ilme mõlema näol. „No miks ma siis võileiba ei peaks tahtma!"

Leeni hüppas üles, ja korraga täitis teda selline ootamatu rõõmutuju, et ta heledalt kui lauldes lastekeeli hüüdis:

„Piópile pisiin! Pimpina pitúpilen pivárspiti."

Aga kui Vidrik talle arusaamatult jäi otsa vahtima, siis hüüdis ta, ise juba jooksul:

„Ole siin! Mina tulen varsti."

Ta jooksis peatumata, kuni juba talu õlgsed harjad hakkasid puude vahelt paistma.

Viljad väljadel olid helerohelised, libled värisesid vaevalt. Päikeselõõsa all auras muld raugestavat niiskust, mis tardus maa lähedal nagu õrn suitsuvina. Kogu taevaalune oli täis seda rõõska udu, ja raskelt rändas selles päike, pale hõõguvast kuumusest punane.

Talu oli endiselt vaikne. Õde Marie toetus aiavärava vastu, silmad väsinult poolkinni, kolm kullerkuppu juustes.

„No kust siis sina jooksed?" küsis ta väsinult ja osavõtmatult.

„Mina ... ah, mina olin seal all niidul ... tead, kus on see suur Kalevipoja kivi ..."

Ah, ei, ei, ta pidi valetama! Keegi otsekui käskis seda.

„Tead, seal on nii lõpmatu palju kullerkuppe ja pääsusilmi ..."

„Ja-ah?"

Marie unised silmalaud värisesid, närbunud kullerkupud kummardusid üle ta otsaesise.

Hämaras, jahedas aidas lõhnas hallitus ja kopitus. Ülevalt laeritvadelt venisid ämblikuniidid alla tühjadesse salvedesse. Palkide vahelt paistis päikesevalgus sisse. Kiirtepuntras tantsis kuldne tolm.

Leeni aga ei pannud enam midagi tähele. Ta tõusis kikivarbaile ja võttis laudilt laia leiva nagu sõjakilbi. Vintske tainas rullus pika noa ümber. Ta lõikas tugeva lahmaka leiba ja määris sellele palkide vahelt langevas valgusjoones värisevi käsi hiiglakorra võid.

Talu muru oli endiselt tühi. Päike käis punetavate silmadega taevas.

Ah, et nüüd nii saaks minna, et keegi ei näeks! Aga mis sest, kui näevad? Las vaatavad, las teavad, et ta viib selle leiva Vidrikule! Kuid siiski, ei, ei . . . Sest selles on midagi toredat, et kõik on seekord teisiti kui harilikult, et saladus iga ta sammu varjab.

Ta lippas tare akendest mööda, jooksis läbi aia ja peatus lõõtsutades puudepadrikus.

Toome helvetes, keset päikese heledat lõõska, puhkasid ta lapsed. Ah, need väetikesed nägid hirmust, hirmust und, sonisid viirastustest ja visklesid higiste kätega. Nad nägid und, et nende ema neist osavõtmatult möödus, ainult ühe pilgu neile heites, pea täis teisi mõtteid, süda muud muret täis. Nad nägid und, et ta möödudes oma juukseid silus, üksikud kiud alla otsaesisele raputas ning nelgililie lokkidesse pistis.

Aga ei, ärgu ta lapsed mõelgu, et ema on nad unustanud. Ainult aega pole tal nüüd. Kas nad ei tea, et Vidrik on nii nälginud, oi, kui nälginud? Ja kas nad ei mõista, et ta on nii lõpmatu hea ja lõpmatu üksik?

Küll tuleb ema kord tagasi, silub nende juukseid, paitab nende palgeid ja laulab laulu kuningapoegadest!

Sealt, kust kahe murtud aiaposti vahelt käis koerte tee, läks Leenigi nurmedele. Ja endiselt jatkus ta rada väljade vahel, mille kohal tukkusid põuaauru viirud. Ja päike kõndis ta selja taga, vaatas palavail silmil üle ta õla võileivale, kuni või sulama hakkas.

Leeni aga läks kiiremini ja kiiremini, värisedes ärevusest ja ootusest. Tal oli ääretu hea meel, et Vidrik ometi talt võileiba tahtis. Tal oli koguni tundmus, nagu oleks Vidrik seda palunud: „Leeni, tead, mul on nii nälg, nii lõpmatu nälg!“ Ja nagu oleks ta siis hooletult lausunud: „No ma

võin ju sulle midagi tuua. Teistelt aga ei saaks sa suutäitki mitte..."

Juba vilkus oja tüdruku ees.

Vidrik istus endiselt kaldal. Ta sõimas Eku siiraimal saatel ahvenat-kuradit, kes oli ta õnge läbi närinud ja nüüd endise visadusega teda kiusas, täis saatanlikku tigedust ning pöörast kavalust. Vidrik nägi selgesti, kuis ta vagla ümber käänles, sabaga korki alt üles lõi, — ja kui ta naerda oleks võinud, siis oleks veest ta põrgulikku irvitust kuulnud.

Ainult hetkeks vilksatas Vidriku silmanurkades heameele helk, kui ta võileiba nägi. Ta võttis leiva, murdis sest osa koerale, sülitas korra vette ja hakkas siis ahnelt sööma.

Leeni istus ta kõrval ja vahtis üksisilmi ta suule. Ah, kuidas ta sõi! Nagu poleks ta eluilmas midagi peale aganase leiva ja vesise kartuli näinud! Või nagu poleks kolm päeva enam söögiiva ta suhu saanud!

Tüdruk vaatas. Ta pale õhetas ja kõrvad hõõgusid. Vaene Vidrik, vaeneke! Ainult nagu vari on ta, murelik ja üksik, mõtleb ja unistab. Ah, miks on nad teineteisest nii eemal olnud! Kui nad kõik oma mõtted, mured ja lootused vastastikku räägiksid! Ja tema ärgu arvaku, et Leenigi elus ei kannata, et temalgi pole leina. Ei, ka temast ei saa keegi aru, keegi ei mõista ta nutvat ja igatsevat südant.

Ah, kuis süda tuksus, nagu oleks ta rinnust tahtnud hüpata! Ta hõõguv pea käis ümber kui uimastavast mürgist, mida hoovas mustav oja.

Aah... Nüüd pani ta väriseva käe tasakesi Vidriku katkenud kuue ümber ja toetas pea pehmelt ta õlale. Ah, nüüd peab õieti vait olema, muidu lõhkeb süda, muidu lõhkeb rind!

Tumenevate silmade ees lapid taevast, musta vett ja punast mäge, rinnas valu, häbi ning ahastus, nii toetus ta poisikese najale, ootusest värisev.

Ah, nüüd tuleb midagi suurt ja toredat, nii nagu kõik muinasjutud, mis on kohutavad ja kaasakiskuvad, saladuslikud ning kiirgavad! Ta tuleb nii, nagu luiged kevadel tulevad, või nagu toomepuu üleöö õitsema lööb.

Sinised vesikiilid keerlesid oja kohal ja roheline konn istus vesiroosi lehel ning vaatas pilusilmil päikese poole.

Aga Vidrik ei märganud sedagi. Ta näris ja neelas, otsaesisel sügavad kortsud. Ta pilgud uuristasid sinisavi märgade kihtide vahel, tõusid sealt aeglaselt ning hakkasid kivistunud konnakarpe seina küljest kangutama.

Ja siis pani ta uue liivikese konksu otsa ning heitis selle jällegi vette, rahulikult ja külmavereliselt.

Leeni käed vajusid jõuetult rüppe.

Aah, kuidas pea valutas! Rind oli nagu tuld täis ja silmad ei näinud enam midagi.

Ta kattis palge kätega, ja tähele panemata hakkasid pisarad ta sõrmede vahelt voolama, esiti tasa ja siis ikka kõvemini ja kõvemini. Ning korraga täitis kogu ta olemust meeleheitlik nutt.

Vidrik pööras pea ta poole.

„No mis sina siis? ...“

Leeni langes rinnuli maha, pisarad jooksid ojana üle ta põskede, ja ta oigas kaeblikult:

„Vidrik ... sa ei ... armasta mind!“

Kuid samal silmapilgul hüüdis Vidrik:

„St! Võtab!“

Vibu paindus looka ja veest vilksatas suur ahven päikese käes sätendava soomusega kaldale. Vidrik haaras ta lõpustest kinni ja lõi vastu maad, nii et kallas tümises.

Koer aga hüppas kala ümber indiaanlaste sõjatantsu, hallis habemes heameele-pisarad.

„As'sa kurat!“ hüüdis Vidrik täis võidurõõmu. „Keda sa arvasid narrivat? Sa arvasid enese kõige targema olevat kogu maailmas — sina! Pooli asjugi ei tea sa! Leeni, vaata, kui vihane ta veel on!“

Leeni aga ei näinud enam midagi. Ta silmad olid pisaraist pimedad. Aeglaselt astus ta rada mööda kodu poole, aeglaselt, nagu oleks äkki vanaks saanud, nagu oleks elurõõm igavesti ta südamest kadunud.

Jällegi viljaväljad ja jällegi talu õunaaia helerohelised ladvad sinises taevas. Ja nurmed painutasid oma päid tuulekese ees ning pehmed lained käisid hilju üle põldude.

Ja uuesti oli ta aias. Maa oli varisenud toomehelvetest lumivalge. Õied katsid nukkude riideid ja juukselokke.

Ja nukud nägid und:

Kellukesed helisevad õhus. Ah, kuningapojad sõidavad! Nad kihutavad lossimäele üles, mantlid õlgadel kui kotkaste tiivad. Muusikamehed käivad nende ees, pead paljad, ruugetel juustel rukkililledest pärjad. Ja kandled oigavad keset hobuseraudade tule valingut armastushümne.

Ja nüüd pahvatavad väravad pärani ning kuningapojad tulevad sisse. Nende peast võetud kübarate punased suled jooksevad maad mööda. Ja nüüd küsib üks neist põlvili langedes:

„Ja teie olete need nõiutud kuningatütred? . . .“

Ja need vastavad häbelikult sosinal:

„Meie . . .“

Aga — ah, miks nad äkki seljad pööravad, näol pilkav naeratus?

„Preilid, vaadake ometi peeglisse!“

All lossi teel käib tuli hobuseraudade all ja kandled oigavad uusi armastushümne helistades.

Aah! Päike on nad ruskeks põletanud nagu Mooramaa mehed!

Leeni langes nukkude ette põlvili.

Väike tuuleke libistas toome ladvul, ja viimsed õied pudenesid. Viimsed, — ja nüüd polnud neist enam ühtegi üleval. Puud mustasid tumeroheliselt. All aga oli maa valge nagu vaiksel talveõhtul. Ja sel valgel vaibal põlvitas väike tüdruk, närbunud nelgilill juustes, ja ta rind värises valus, nagu väriseb ohvri süda, mis põleb kuskil taevaranna altaril ning mida jumalad pole vastu võtnud.

1907.

Mees sosistas paar korda tüdruku nime, liigutas tasakesi ka ust. Kuid aidas oli kõik vait. Ukse lähedal magas väsinud naine. Ta hingamine kostis siinsamas kõrva ääres, kui poiss pea vastu võtmeauku surus ning kuulas.

„Maali, kuuled sa? . . . Maali! . . . Maalikene! . . .“

Aida põranda all jooksid hiired. Ja siis oli vait. Ja siis jooksid jälle hiired. Ning siis jäi uuesti vait.

„Maalike! . . .“

„Mis? . . . Kes seal on? . . .“

„Mina olen . . . Sa siis häälest ei tunne? Kusta olen . . .“

Tüdruk liigutas end voodis. Õled kahisesid ta külje all. Siis ütles tüdruk:

„Ja sa oled ometi tulnud, kuigi ma ütlesin, et sind sisse ei lase? . . .“

„Ja ikkagi ei lase?“

„Ei! Mine ära.“

„Maalikene, kuule . . .“ ja poiss laskus rinnuli ukse najale ning sosistas õige tasa.

„Ah, jäta mind rahule!“ hüüdis tüdruk pahaselt.

Õled kahisesid. Naine käänas vist teise külje.

„Mis sa karjud? ... Jumala pärast, tasemini ... sosinal ... Kas Mari täna siin ei maga?“

„Ei. Ta on lauda peal heintes. Nüüd mine aga ära.“

„Maali ... Maalikene, kas sa siis tõesti niisugune oled? ...“

Oli kuulda, kuidas tüdruk naeris. Jah, seda, missugune ta on, oli talle vist sagedasti ette heidetud. Ta naeris, ja kui hiired olid jälle oma korra jooksnud, ütles ta:

„Missugune? Ah niisugune, kes mitte iga poisi järele ei jookse? Seda sa tahad ... jah! Nüüd aga mine ära ... saad aru, mine ära! Või muidu ma jooksen välja ja lähen lauda peale Mari juurde ...“

„Jumala pärast, ainult üks öö üksi, ja sedagi mitte! ...“

„Või lähen kambri ja kaeban peremehele, et sa mulle rahu ei anna!“

„Ptüi, kurat! Seda veel vaja!“

Sulane sülitas ja istus siis veskikivile, mis oli aida trepiks. Tummalt vaatas ta enese ette maha. Siis tõstis ta silmad elumaja ja rehe poole. Need puhkasid päeväväsimusest. Suvine öö tukkus nagu hällitades talu kohal, ja talu oli vait, talu magas. Üleval olid vahest ainult veel sulane aida ees ja tüdruk aidas. Talu õu oli pime. Suur aida vari lõi muru enda alla. Õunaaed mustas. Kuu tõusis aida taga. Kaevuling ja rehesarikad valendasid. Poiss istus pimedas ja nägi valgustatud põllul iga kivihunnikut, mis ta ise ühes Maaliga oli kokku kannud. Pikad kased karjatee ääres heitsid musti varje üle rukkivälja, mis kuu käes kollaselt kumendas.

Öö oli suvine, sume. Taevas pime ja madal. Üleval üksikud udused tähed. Ja siis koplis värisev haab ja kask ning

see ilus rahulik talu. Ja seal kaugemal sügav nõgu, mets ja lai vesi ning valendav tolmune tee...

Poiss nägi kõike seda, ja temagi südamesse valgus tasast rahutunnet. Ainult külm oli tal natuke. Ta tõmbas kuue särgile lähemale ja surus jalad, mida katsid ainult aluspüksid, kokku. Nii istus ta seal ja mõtles pahaselt tüdrukule, kes oli nii turtsakas ja edev, et teda aita ei lasknud. Ka edev polnud ta, aga tont seda teab, mis tal viimasel ajal oli! Kurnavere talgu tantsul istus ta kui nui tule ääres ja vaatas pimedusse ning jooksis pärast Kusta käte vahelt metsa. Paar ööd ei lasknud ta poissi enam aita. Ja täna õhtu eel, kui nad kahekesi heinamaalt tulid, ütles ta:

„Ära sa täna öösel enam tule. Ma ei lase sind sisse."

„Mispärast siis?..."

Tüdruk ei vastanud midagi, vaid hakkas oma ruskeks põlenud käega rätti kohendama.

Kusta istus veel natuke aega ja tundis, kuis ta südames selle tüdruku peale, kõike seda meenutades, viha tõusis.

„Ah siis niisugune oled sina!" hüüdis ta.

Maali käänas end voodis. Õled kahisesid.

„Kas sa polegi veel ära läinud? Luupainaja säärane — ei anna rahu!"

„Maali, Maalike!" sosistas poiss. „Mispärast nüüd niiviisi?..."

„Mine Mari juurde! Mis sa minust tahad? Tema on niisama tüdruk.. ümmarik ja pehme..."

„Aga Maali, jumala pärast! Ära räägi niiviisi, mõtle ometi!..."

Tüdruk tõusis vist voodist üles. Põrandalaud riiksatas, ja hiired jäid hirmunult kuulatama. Ja siis mässis tüdruk vist vaiba enese ümber, nii et ainult ruskeks põlenud kael

välja jäi. Ja siis ohkas ta, nagu millegi üle kahetsedes või haledust tundes.

„Kas lased... no kas lased sisse?“ päris poiss, kuna ta süda valjult peksis.

„Mine Mari juurde!“ juhatas tüdruk kiusakalt. „Mäletad, sa kiitsid teda kord sääraseks paksuks, muhedaks. Ja tema võtab su hea meelega vastu.“

„Jäta järele, Maali!“ vastas poiss ärritatult. „Ma saan vihaseks ja lõhun aida ukse maha, kui sa muidu sisse ei lase!“

„Mis sa siis minult tahad, mida sa temalt ei või saada?...“

Kas tüdruk naeris, või oli ta hääl pahane — ei tea. Kusta tõusis ja vaatas vihaselt madalale uksele.

„Hea küll, sina!...“ pigistas ta läbi hammaste. „Hea küll!...“

Tüdruku hääles oli nüüd häbelik värin, kui ta küsis:

„Mis sa siis muud tahad? Mitte kui midagi... Hoolimatu... häbitu...“

Ja siis hüüdis ta vihaselt:

„Kõik teie, Pära valla poisid! Miks jooksete teie ümber? Nagu teist mõni muud tahaks! Ronite aga laopealseid ja aitasid pidi... Pärast tehku tüdruk mistahes! Uputagu ennast kas või ära! Keegi ei hooli! Säärased!“

Oli hetk vaikust. Siis köhatas Kusta, naeris ja ütles:

„Kustsaadik sina, Maali, neid asju nii hästi tunned? Pole sind ennem kuulnud nii kõnelevat.“

Natukese aja pärast lisas ta juurde:

„Maali, lase ometi sisse! Sa arvad, et ma mees ei olegi, et ma sind ära võtta ei oskagi. Sa siis sedasi loodad meest saavat! Ega see meeski siga ole. Külma sinu kuramuse pärast pool ööd aida ukse taga! Kas lased sisse või ei?“

Aidas oli vait kui hauas.

„Maali... Maalike..." sosistas poiss, kuna kuum verehoog talle pähe lõi, silmad hõõguma hakkasid, sõrmed närviliselt uksepiita mööda liikusid. „Ava ometi uks! Mul on siin külm! Kui kaua olen sind juba palunud, aga sina ei hooli sest midagi. Armsakene, ole ometi nii hea! Vahest tuleb peremees välja, näeb. Kuule nüüd ometi!..."

Poiss palus, poiss sosistas palavalt. Hing pidi tal rindu kinni jääma, kurgus oli kuiv, pale õhetas.

„Kui sul külm on, siis mine Mari juurde! Tema ehk ootab sind."

Seda ütles tüdruk nii torkavalt, et Kusta sülitas ja siis vihaselt lausus:

„No kurat siis sinuga! Nagu mul sind õieti tarvis on! Hallita! Hea küll, ma lähen siis lauda peale."

Ja ta astus aida varjust välja. Kuu oli kõrgesse taeva tõusnud. Uduviirud nõo kohal valendasid. Tähed aga sulasid õrnas piimakarva pilvevinas, mis oli üle kogu taeva laiali.

Vaevalt oli poiss paar sammu astunud, kui uks tasakesi avanes ja tüdruk pea välja pistis.

„Kusta, Kusta!..." hüüdis ta. „Sa lähed siis tõesti Mari juurde?"

Poiss peatus sedamaid. Kõik ta paha tuju ja jonnakas meeleolu oli korraga kadunud. Rinda asus seesama tundmus, mis oli tal juba aida juurde tulles magusalt südames hoovanud, nii et ta silmad sulges ja hõõguvad käed kokku surus. Jaa, jaa... nüüd varsti on ta tema juures, võtab ta palava keha ümbert kinni ja kuuleb tasast vastuvaidlevat sosinat, mis teda veel enam sütitab... Nüüd... varsti...

Ruttu astus Kusta jälle aida varju.

„Ega ma sind ometi veel sisse ei lase," ütles Maali poolsosinal, nagu oleks kedagi kartnud.

„Mis sa ometi, inimeseloom, mängid?“ lausus Kusta tusaselt. „Mis sa sest jonnist saad? ... Noh? ...“

„Kui tahad vägisi tulla, löön ukse su nina ees kinni!“ ähvardas tüdruk.

„Kurat sinuga küll!“

Kusta istus veskikivile, kuna Maali lävel aset võttis. Oli minut vaikust.

„No mis me siis siin konutame?“ küsis poiss.

„No mine siis ära, kui igav on.“

Ah, nii tahtis ta teda vihastada! No küll on alles inimene!

Poiss tundis eneses jällegi sedasama pahurust tõusvat, mis ennegi ta rinnas pöörles. Nüüd aga asus sinna kõrvale teine tundmus, mis oli palju vägevam kui esimene. See oli iha selle naise järele, kelle rind ta lähedal nii kiiresti kerkis ja vajus ning kelle päikesest põlenud nägu näis öö hämaras nii kahvatu-unistav. Oi, kui see kuradi tüdruk ometi teaks, milline tundmus see on! Kuis see tinakerana liikmeis veereb ja kiiresti ning kõvasti tuksuvas südames kui miski põletav, hõõguv pöörleb, kuis ta silmad helkima ja käed värisema paneb! Keset sumedat, lämmastavat suveööd langeb ta mustava udupilvena inimese peale... kõik, kõik kustub, kaob kuhugi kaugele... kas tulgu homme viimnepäev või surm... ei ole enam midagi muud kui ainult see ilmotsatu, kuum, uimastav ... iha ...

„No mis sa tahad?“ küsis tüdruk ja naeris tumedalt-tumedalt, nagu salaja midagi lubades. „Noh?“

„Mis ma tahan, küsid sa? ... Mina ...“

Ta tundis eneses korraga seda meeleheitlikku julgust ja jõudu, mis muidu alati puudus. Ta tõmbas võimsate kätega tüdruku soojast pihast kinni ja surus põlevad huuled selle suule. Tüdruk rabeles ja käänas pea kõrvale.

„Mina ...“ sosistas poiss lõõtsutades. „Mina ...“

Siis tundis Maali, kuis Kusta ta sülle haaras ja tema raskuse all taarudes pimedasse aita astus. Oi, kui tükeldi poiss hingas ja kuidas ta silmad pimedas põlesid nagu kassil! Läbi suurräti ja seeliku, mis tüdruk oli enesele ümber visanud, tungis poisi käte soojus. Oi, kuis ta ometi pigistas! Kas on ta metsaline või on ta hulluks läinud?

Poiss aga tundis, et ta sel silmapilgul peaks tüdruku kas või ära murdma, puruks pigistama. Kõik mõtted olid segi läinud, ajus mühises kui kuum tuul. Ei olnud enam armastust ega halastust selle naise vastu, keda ta praegu süles kandis. Teda ümbritses vaid nagu mingi must-õhetav udupilv...

Maali rabeles esiti vastu. Siis aga väsis ta, jäi uimaseks... Jah, see on Kusta, kes teda kätel kannab... Oh, kuis on ta vahel tema järele igatsenud... vana tüdruk noore poisi järele! Öösiti ei ole uni tulnud... valusad pisarad tilkusid peaaluse kotile... tööst väsinud käed surus ta vastu rindu... Eriti aga kevadel!... siis tahtis ta tema järele igatsedes hulluks minna...

„Kusta..." sosistas Maali.

Oi, kui kuum, kui uimastav on ta kaisutus, ta suudlus! Ja milline magusus voolab läbi kogu keha!

Aga... mis ta pöörane ometi teeb? Ah, see on ju Kusta, kes teda kannab... Ei, ei!... Kas on ta hulluks läinud? Ega ta ometi seda tohi arvata, et tüdruk sellega nõus on!

Aga kui tõesti kord... Mis see siis on... säärane tung ja säärane iha?... Üksainus kord... Kuidas teised elavad... Kui ometi kordki seda tunda... ja see on ju tema, Kusta... ja siis... siis tulgu kõik, mis tulla võib!

Suudlused hõõguvad päikesest põletatud palgel ja kaelal. Kusta kirglikud kaisutused on nii valusad ja raugestavad. Voodi õled kahisevad, hiired krabistavad põranda all.

Aga — kas ta siis tõesti seda tahab? Või mõtleb ta, et tüdruk sedasama ihkab, ainult jonni ja silmakirja pärast keeldub?

Ei, ei, tuhat korda ei!

Maali tegi äkki tugeva liigutuse, tõmbas enese poisi käte vahelt ja jooksis läbi poikvile jäänud ukse õue.

Esimesel hetkel tundis ta vaid otsatut hirmu, mis pani kõik ta liikmed värisema; siis aga ka kahetsust ja haledust. Milline metsaline! .. Kuid see oli ju tema Kusta ... tema, tema ... Kuidas ta vaeneke võib küll vihastada! Aga Maali ei või ju seda lubada ... ei milgi tingimusel mitte! Miks poiss siis seda ei taha mõista? Miks ta ainult enesele mõtleb! Kui ta tõesti teda armastab, siis ta säärast ohvrit ei nõuaks. Aga vahest ongi see armastuse pärast nii? Mehed on ju üldse imelikud: kes teab, vahest armastavad nad kõik ainult sellepärast? ... Kuid — kuidas see siis olla võiks? ... Puhas armastus ... jaa, jaa ... puhas armastus ... Ei, ei, mis see siis tõesti oleks? ...

Kusta tuli püsti päi ta poole Mis ta siis nüüd peaks ütlema? Aga ta ei öelnud midagi, vaid lähenes üksisilmi vihaselt tüdrukule vaadates.

Taevas, mis mõtleb ta teha? Kas ta siis tõesti tahab vägivalda tarvitada?

Maali tahtis esiti „mäele“ põgeneda. Siis aga pistis ta karjatanumat mööda jooksma. Üle õla vaadates nägi ta ehmudes, et Kusta pikil sammel järele viskas.

Öö oli vaikne. Oli läinud sumedamaks ja soojemaks kui õhtul. Tähed olid kustunud. Kõrgel taevas valendas rõõsk udupilv enam kui mujal. Seal oli kuu. Kaskede varjud kadusid.

Nurmel ristikheinas häälitses rääk ja kudrutas unine põldpüü — tasa, kutsuvalt, meelitavalt ... Ristikhein õit-

ses ja uimastav-magus õielõhn täitis niisama uimastavat, sumedat suveööd.

Maali jooksis, ja korraga näis talle kõik nii naljakasimelik: Tüdruk lidub tanumat mööda metsa poole, lahtised juuksed hilbendavad ta pea ümber. Poiss viskab pikkade koibadega ta järel, pea ja jalad paljad, aluspüksid välguvad. Kui nüüd mõni seda nägema juhtuks!

Ja kõige endise pahameele ning hirmu asemel asus Maali südamesse lõbus naerutuju. Edevalt itsitades vaatas ta üle õla taha.

„Ära jookse, ega sa mind ometi kätte saa!"

„Kurat, või ei saa!" ähkis poiss.

Ja tüdruk nägi ta vihast nägu ning rusikas käsi.

Ei, ega ta ometi nüüdki jäta, kui kätte saab. Aga kätte saab ta tingimata. Tüdruku jõud oli lõppemas. Ta lõõtsutas raskelt. Seelik jäi jalgu.

Maali jahmus jällegi. Valus hirmuhoog läbis ta südame. Viimase jõu võttis ta kokku, tõstis seeliku eest üles ja jooksis kiiresti pärimäge alla oja poole.

Kõrgete sangleppade all seisis ojal lagunud veski. Paari aasta eest olid sügisesed suured sajud tammi mürinal ja kolinal alla viinud. Rasked tammipakud peksid allpool veel poole tosina võrra veskeid puruks. Vahune vesi aga kiskus leppi juurtega välja, lõhkus läbi Kuradiniidu enesele uue tee ja mattis Valgeristi vanamehe tubakavälja liiva alla. Teised veskid ehitati uuesti üles või parandati jälle ära, aga Kaarnanurme oma jäi, nagu ta oli. Järv oli peagu maha jooksnud. Ainult siin-seal välkus kõrgete kalmuste vahel tume vesi, mille põhjas läiklesid nilbed veerasva mullid.

Lagunud veski mustas kõrgete puude varjus nagu suur sipelgapesa.

„Sinna!“ vilksatas mõte tüdruku peas. „Kui aga uks peaks lahti olema!...“

Just oja kaldal, kust purre viis üle tasaselt suliseva vee, kahmas Kusta Maali õlast kinni.

„Aih!“ karjatas tüdruk, ja otsatu hirm ning paluvad pisarad kostsid ta hääles. Ta ropsatas ja jooksis siis kiiresti üle purde. Poiss, kes oli astunud veerevale puunotile, libastas ja langes, nii pikk kui oli, oja kaldale kastesele rohule.

„Sunniku nõid!“ vandus ta täie päralt.

Vihaselt tõusis ta ja nägi, kuis tüdruk veski uksest sisse vilksatas.

„Oota, sa kurat!“ mõtles poiss hambaid purres. „Arvad, et olen sulle poisijõmpsikaks mängida! On aga kurat tüdruku näol! Ei leia teist säärast maailmas.“

Jonnakalt pead seljas hoides astus Kusta veski ukse ette ja raputas seda kärsitult. Tüdruku-mait oli sees puuriivi ette lükanud. Veskis oli vait nagu hauas.

„Maali!“ hüüdis Kusta häält võimalikult pehmeks tehes. „Mitme ukse taga sa täna mul ometi manguda lased? Ära ole narr, tee uks lahti!“

Lopsakate paju- ja lepapõõsaste all veski otsa taga sulises vesi. Oja kaldal tõmbas tirts aeglaselt poognaga: sirr... sorr... ja talle vastas ritsikas veskis: triiks... triiks...

Muidu oli kõik vaikne, ja kui poiss kõrva vastu ust surus, ei kuulnud ta seest kihku ega kahku.

Kusta vaatas vihaselt ringi. Kui ometi mõni muu auk veskisse viiks! Tammi pool oleval aknal olid raamid küll eest ära, kuid nende asemel jämedad roostetanud rauad. Poiss vaatas raudade vahelt sisse. Oli pilkane pime. Vaevalt valendasid tolmunud trepiastmed, mis viisid pööningule. Kõik teised aknad olid paksude lauatükkidega kinni löödud.

Aga talle meenus ometi midagi: alt liiasilma otsa juurest viis väike hallitanud uks vesiratta juurde, ja sealt sai jälle üles veskikotta. Pimedas kobades ja poristest puujuurtest, mis voolav vesi välja uhtnud, kinni hoides laskus ta alla oja põhja, mis näis nagu mustav haud. Palgesse õõtsus niiskus ja külmus. Kuskil lähedal sulises vesi ja lõhnas musta sõstra põõsas, mille all konn kahistas. Põksuva südame ja ärevusest värisevate põlvedega astus Kusta ühe külma ja sammaldunud kivi otsast teise otsa, kartes igal hetkel libisemist ning kukkumist. Määratu pimedus, mis valitses kõrgete, ülalt kokkukasvanud puude all, pani mehe pisut kartma, ja kui konn äkki vette hüppas, lõi ta jahmudes tagasi. Kord puutus Kusta jalg jahedasse vette. Ettevaatlikult varvastega kobades leidis ta jällegi uue kivi.

Hallitanud seina mööda käega katsudes leidis ta viimaks ka ukse. Ta tõmbas. Uks oli kangesti vettinud ja tursunud, kuid ometi polnud ta lukus. Hinged kriuksusid haledalt ja käredalt ning uks tuli pooleni lahti. Muld, mille vesi seina äärde kannud, ei lasknud tal pärani minna.

Kusta astus kottpimedasse ruumi ja põrkas kohe mädaneva vesiratta vastu. Renn, mida mööda vesi kord vulinal ja sulinal rattale jooksis, oli nüüd kuiv; ja ratas, mis oli kord võimsalt mühisedes ja mürisedes liikunud, nii et kogu veski sisikond tema järel rappus, seisis nüüd jõuetult paigal.

Kusta surus vastu luuki, mis viis üles veskikotta, kuid see ei liikunud. Kogu oma jõu võttis mees kokku ja rusus vägeva õlaga, nii et trepiastmed jalgade all ragisesid. Kuid luugil lamas midagi nii rasket, et võimatu oli seda üles tõsta. Poiss sülitas, sügas pöidlaga kuklatagust, mõtles pilgu aega ja hakkas siis tuldud teed tagasi kobama. Pea käis kui kangest viinast ringi, pimedus ja ta enese valendavad aluspüksid keerlesid ta silmade ees. Ta oli kuumast

ihast ja põlevast vihast, mis tinaraskes peas segamini keesid, uimane ning purjus.

Keset oja libastas ta kivil ja kukkus põlvini jahedasse vette, mis ülalt Pangodi allikaist oli kokku nirisenud.

Ptüi, kurat! Mis inimene ühe tüdrukuraipe pärast küll ära ei kannata! Rooma nagu kuutõbine tühja veskit mööda ja aja teda pool ööd taga, kui nii hea oleks eilsest tööst puhata!

Ta ronis jälle lõhutud tammile, alalõpmata tundes, nagu oleks keegi tahtnud küüntega ta kananahksest säärest kinni kahmata ja teda sinna mustavasse kuristikku tagasi lohistada.

Kui Kusta uuesti veski ette jõudis, siis kuulis ta, nagu oleks sees keegi kõndinud. Ei, see oli vist eksitus. Ainult ritsikas siristas vana ahju truubis.

Mees istus väsinult akna alla pakule ja jäi mõtlema.

...Miks on ta ometi nii jonnakas? No mis see temale siis tegema peaks? Ega see ühe vaiba all magamine tal tükki küljest võta! Kas ta aru ei saa, et see nii hea on?

...Kui Maali asemel oleks Mari olnud... Jah, see on teistsugune inimene... Praegu oleksid nad lauda peal värskeis heintes väherdanud... sõrmed vaheldumisi, jalad segamini... nagu läinud nädalal.

...Uh, ta ei kannatanud seda tüdrukut! Vastik näis peretütar Mari sulasest poisile Kustale. Liiga lodev on ta: igaühega magab, kes aga tahab; igaühte suudleb, kes aga pead kõrvale ei pööra... Ümmarik, pehme säärane!...

Aa — ah! Kuis haigutused peale kipuvad! Eilsest tööst valutavad kondid. Kui ometi magada saaks!

...Tüdruk ei tohi kedagi teist tahta kui ainult ühte, tüdruk peab p u h a s olema. Ja kõige selle pärast ta tahabki just Maalit. No see aga on sihuke pöörane, nagu arust ära!

Oä — ah! Kui hea oleks praegu magada . . . ja kui oleks veel tüdruk kaisus . . . Soe, magus-uimastav tundmus jookseb läbi väsinud ihu . . . silmad on roidunult kinni . . . Ära näpista! . . . No sinu tegu küll! . . . Arvad, et ma sulle ei saa sedasama teha? . . . No — noh! . . .

Üh, kurat, kuis see uni peale tükib! Tahtmata jääd tukkuma.

Äkki läbistas Kusta pead terav mõte: aga mis siis, kui Maali sellal, kui ta vesiratta kambrit mööda kobas, ära läks? Uni oli korraga kadunud ja viha kustunud. Rinnas torkas ainult kibe, valus tundmus.

. . . Kui ta ometi teaks, kuis poiss ta järele igatseb! Siis ta küll nii ei mängiks. Sest tema on nii heasüdamlik ja armas . . . Oi, kui ta ometi sellest aru saaks, mis Kusta südames kui kuum kerisekivi pöörleb ning põletab! Kuis Kusta ta oma janunevate huultega kas või sööks, kui teda suudleb! See on kustumatu iha, mis ööl ega päeval rahu ei anna . . . No on siis poiss selles süüdi, et nõnda seda tüdrukut himustab, et üks mees ja teine naine on? Oi, kui ta kõike seda teaks! . . .

Ta laskis pea käte najale.

. . . Maali aga arvab vist, et ta on üldse nii toores, hoolimatu, südametu . . . Ta ei saa arugi, et see kõik sellepärast nii on, et ta teda armastab . . . Ja see Mari — mingu ta põrgu, säärane libu! . . . Ta armastab ju seda puhast, armast, head Maalit, kes ei taha aga temast midagi teada . . .

Valus pisaratehoog voolas ta krobelistele töömehekätele, õlad kerkisid kramplikust nutust.

Sel silmapilgul pani keegi tasa käe ta sassis juustele ja ütles pehme häälega:

„Kusta!"

Poiss jahmus ja vaatas järsku selja taha. Teispool jämedaid raudu seisis Maali pimedas veskikojas. Kusta kahmas ta jaheda käe oma sooja pihku, mis oli pisaraist alles märg.

Esimesel hetkel ei osanud neist kumbki midagi öelda. Kuu tuli pilverünka tagant välja ja valgustas Kusta pisaraist ligedat häbelikku nägu. Kalmuste vahel läikles vesi. Nurmel häälitses rääk.

„Maali, miks sa nüüd niisugune oled?" ütles viimaks poiss.

„Mis sa minust õieti tahad?"

Kusta ei vastanud midagi, vaid istus pakule, ilma et oleks tüdruku kätt lahti lasknud. Ka Maali najatas aknalauale.

„Sa tead ju, et ma seda ei või..." kõneles tüdruk edasi.

„Miks sa mind siis sedasi piinad? Sa näed, et ma sind nõnda tahan..."

„Aga mina ei või ju!... Sa arvad siis, et mina ise" — tüdruku hääl muutus palavaks sosinaks — „et ma omalt poolt... Aga seda ei tohi ju, ei tohi!..."

„Mispärast?" päris Kusta niisama sosinal, surudes näo otse vastu raudu.

„Sa tead ju isegi... Sul pole midagi karta, aga mis teen mina!... Kuhu ma lähen?..."

Maali käsi värises ärevusest.

„Ma võtan su ära..." ütles poiss väriseval sosinal, ega uskunud ometi isegi, mis rääkis.

„Ei, sa ei taha mind... ma olen vana... ja vaene..." vastas tüdruk kurvalt, aga ta hääles kostis põlev palve: „Võta, kallikene, võta ometi!"

„See kolm, neli aastat minust vanem... mis see siis tähendab..."

Ta pigistas Maali kätt ja ütles siis:

„Lase nüüd uks lahti."

„Ei, ma ei lase. Teie, poisid, olete ju säärased metsalised: ainult läbi raudade võib teiega rääkida."

Kusta vaatas mõttes järvele. Kuskil võrengus, mille pind kuu käes läikles, lõi suur kala. Ringitaolised lainekesed veeresid laiali, valkjaskollane kuu tantsis nende turjal, purunes ja sündis uuesti, kuni vesi viimaks jälle vaikseks jäi, lained raugesid ning veepind endiselt siledalt helkis.

Kõrged lepad tõusid mustavate mägedena selgiva taeva poole. Õhk lõi kargemaks. Külmast ojast õõtsus jahedat niiskust.

Kusta tundis endas midagi uut, võimsat ja puhast tõusvat. Ta käsi, mis Maali oma hoidis, värises.

„Maali," sosistas ta. „Maali!"

„Mis?"

„Ega sa mulle pahane ei ole?"

Tüdruk ei vastanud midagi. Ka tema käsi värises. Ta nägu näis ümbritsevas pimeduses kahvatu-kurb.

„Ära arva, et ma niisugune olen . . ." sosistas poiss. „Aga ei tea, vahel, kui . . . ei saa enam isegi aru . . ."

„Kusta, Kusta! . . ." nuuksus korraga tüdruk kibedalt. „Kui sa minu elu tunneksid, sellest aru saaksid! . . ."

Ojana jooksid pisarad üle ta päikesest põlenud ja tuulest ahkunud näo. Rind tõusis ja vajus kramplikult. Süda tuksus valjult ning valusalt.

„Seitse aastat olen ma Kaarnanurmel teeninud . . . kui hobune ööd ja päevad tööd teinud . . . ning sõimata pealegi saanud . . . Kogu selle aja olen oodanud kedagi, kes minust ka midagi hooliks . . . no, kui ära ei võtaks, siis armastakski, mõtlekski minule . . . Oligi Jaak, lubas ära võtta . . . aga viis mu kolme aasta higi ja vaevaga teenitud palga ära . . ."

Ta nuuksus valjusti, ise rinnuli aknalaual. Kusta tundis, kuis miski valusalt ta südant torkas.

„Mitte kedagi ei ole... Sina... ma tean, mis sina tahad... Minust aga ei hooli sa midagi. Oled kui metsaline: võtad oma osa ja lähed minema. Kui armastaks, ei siis nii teeks..."

„No ei saa ju kuidagi teisiti armastada," vastas poiss kohmetult. „Kui tahakski — no ei saa ju..."

„Kuidas mina saan?"

„Oled ju naisterahvas..."

„Nagu sellepärast elada ei tahakski? Aga mis sinuga rääkida! Keegi ei hooli... igaüks naerab... kõneleb rumalaid sõnu..."

Tüdruk nuttis jälle valjemalt.

„Kuidas sa elad või oled! Kakskümmend kuus aastat olen vana. Sellest ajast peale, kui meelemärkusele jõudsin, pole muud teha olnud kui ennast kaitseda. Iga mees, kui su peale vaatab, ei mõtlegi muud, kui aga nagu metsaline kallale karata..."

Kusta tundis, kuis ta aegamööda ikka raugemaks ja rahulikumaks jäi. Ihu värises jaheda käes. Must õhetav udupilv lahkus ta pea ümbert, ning ta tundis veest tõusvat külma niiskust.

Tüdruku hääl oli aga hõõguvaks, paluvaks sosinaks muutunud. Nagu paitades võttis Maali vahel kuumaks läinud kätega poisi käest kinni, raputas seda ägedalt, abi paludes; surus siis kahvatu näo õieti raudade lähedale ja rääkis ruttaval sosinal, mis äratas poisi südames midagi ammu uinuvat, sooja.

„Kusta, kallikene!" sosistas Maali kiiresti ja kiiresti. „Kuidas ma sind armastan... ei leia enam isegi sõnu... Vahel, kui öösel üksinda kõval asemel uneta laman, tuled

sina meelde... võtan peaaluse koti kaissu, surun vastu rindu... Sina! Sina!..."

Kusta tundis, kuis ta pea sest hõõguvast sosinast ringi käis.

„Ja vahel, kui söögilaua või töö juures sind vaatlen... kui suur, kui kange sa oled... nägu nii õhetav, käsivarred võimsad... Ja kui sa kord sügisel Valjangu kõrtsi juures kõik Kurnavere poisid läbi peksid... oi, kui uhke ma sinule siis olin!.... Sina!... Sina!"

Maali kuumad pisarad langesid poisi käele, ja korraga tundis see, et üle temagi põskede suured pisarad veeresid. Ta pühkis neid ja pühkis ning häbenes isegi tüdruku ees.

„Kusta, kui sa mu ära võtaksid!" sosistas tüdruk. „Sina ja mina! Kui seisaksime altari ees ja algaksime siis oma elu ... Teeksime hurtsiku Kaarnanurme maa peale. Sina käiksid tööl ja mina käiksin tööl, ja kõik oleks nagu siiamaalegi..."

Siis aga lisas ta õige tasa ja häbelikult juurde:

„Ja lapsed oleksid ka!"

„Maali!" sosistas Kusta ärevusest värisedes. „Maali!..."

Nagu kokkurääkimist mööda sirutasid nad huuled korraga ühte ja andsid suud — ning mõlemad naeratasid selle juures. Siis ütles Maali:

„Kuule, lähme nüüd õige koju."

Ta lükkas riivi ukse eest ja hakkas purret mööda üle oja minema. Kusta astus kui sõnakuulelik ori ta järel.

Järves lõi kala, ja laiad ringlained läiklesid täiskuu heledal helgil. Kõrgete puude all põletas jaaniussike armastuse ilutulesid ja seal laulis ju ka tema ise — hiline ööbik. Puude ladvad hõbenesid kumendava kuu käes. All aga valitses sügav öö.

Kaks inimest läksid sõnalausumata teineteise kõrval. Mõttes vaatasid nad maha. Nende näod olid kahvatanud, aga nende südameis värises valu, kaebus ja õnn.

„Kui ilus öö!“ ütles Kusta viimaks väsinud häälega ja tõmbas külma pärast kuuehõlmad lähemale.

„Jah, ilus öö,“ vastas Maali mõttes. „Kuuled?“

Ta osutas käega ristikunurme poole, kus rääk heledalt häälitses.

Nad tulid jälle mõne sammu vaikides.

„Jahe on,“ ütles Kusta.

„Tule siia. Suurräti all on soe.“

Ta võttis Kusta oma räti alla.

„Kui imelik on see öö!“ lausus poiss siis mõttes. „Kõik on kui unenägu . . . Kodus vist magavad . . . Mari ka lauda peal . . .“

„Sul on vist kahju, et tema juurde ei läinud!“ naeris Maali ja mõtles: „Oi, oi, kui hea ja lapselik see mees ühtlasi on! . . .“

Ta tundis poisi külmast veidi värisevat külge oma sooja puusaga kokku puutuvat.

„Vaesekene!“ mõtles ta. „Tal on ju jahe . . . temal!“

Ta tundis, kuis ta soontes õrn-armastav iha selle poisi vastu tuksus. Magusas, pigistavas valus peksis ta süda, mis nii kaua, nii kaua oli teda oodanud. Kui see tõesti nii läheks! Kui võtaks ära, peetaks pulmad, ja kui siis kõik pulmalised oleksid juba läinud, siis istuksid nad mõlemad sängi äärel ja kõneleksid sest tänasest ööst. Ja naine teeks aseme valmis ja tõmbaks mehel saapad jalast ning kustutaks tule . . . Ja no siis tuleksid kord ka lapsed. Vanem oleks poeg, ja paneks talle nimeks: Kusti. Oleks ka teisigi lapsi, tütar oleks ju ka . . . Ja kui siis istuksid isa ja ema õhtu hämaras küdeva saunaahju ees ja kõneleksid oma elust ning muidugi

ka sest suveööst. Sest ega neil ju midagi muud meelde jäägi kui see öine jooksmine karjatanumat mööda. Või mis see teenija inimese elu muidugi on! Aga lapsed istuksid siinsamas ja häälitseksid: „Esä! Memm!..."

Oi, oi, kui magusas valus süda pakitses! Tüdruk võttis poisi käe, kes sammus juba pooltukkudes ta kõrval, ja mõtles talle otsekui midagi öelda, kuid vajus jällegi oma rõõmsaisse ning õndsaisse mõtteisse.

...Jaa, jaa, lapsed oleksid! Ega selles siis midagi erilist ole. Ei oleks ju küll mitte nii, kuis poisid tahavad... laulatatud oleks ju... Kuis on ta neid lapsi ihaldanud! Häbenes eneselegi tunnistada, aga tahtis neid siiski. Oli alles Kurnaveres karjatüdrukuks, kuueteistkümne-aastane... siis, jah, ühel kevadisel sumedal ööl ärkas ta äkki õhetades ning tundis, kui hea oleks, kui oleks... laps! Oh, kuis ta siis häbenes ja kartis, ei julgenud kaua aega enam meestele otsa vaadata, punastas, kui lastest räägiti. Tegi siis karja juures veel nukkusid, meelitas ja paitas neid, peksis ja andis — oh, kui seda keegi ometi näinud oleks! — andis nukkudele isegi rinda! Oi, oi, kui häbitu ja rumal on ta olnud!

Kuid — mis see on? Ah jah, nüüd läheb ta ju Kustaga kõrvu kodu poole. Vaata, kui tõsine on Kusta. Mis peaks ta küll mõtlema? Ehk naerab südames ta üle, pilkab, et lollid olete teie tüdrukud kõik! Kes on seda ometi näinud, et üks niisugune poiss kui Kusta võtaks säärase vaese ja vana teenijatüdruku, nagu on Kaarnanurme Maali? Miks ei peaks ta mitte pere-Marit ühes Kaarnanurme taluga kosima? Sõidaks läbi valla, uhke hobune ees, kellad tiliseksid ja naine kõrval... ning see naine oleks Mari...

Ei, ei, kuidas see võiks ometi nii olla? Ta võtab, ta peab tema võtma! Tema, tema! Kas pole ta teda armastanud juba sestsaadik, kui nad kokku said? Kas tema armastus peab siis

tasuta kustuma ja ta väsinud süda, mis nii kaua, nii kaua on teda ootnud ja lootnud ja uskunud, peab nutupisarais jahtuma? Kas on vananeva naise igatsev armu-unistus nagu võilille valminud nupp, et kui puhub jahe õhtutuul, siis lendavad helbed kõrgele, kõrgele ja langevad siis madalale, madalale ning kaovad eha hämaras laial kesaväljal? Või on ta pisarad, mis ta lootuste purunemisel üksinda pead padjasse surudes kibedalt nutab ja nii magama jääb ning kord ärgates möödunud õnnejutu igaveseks unustab, — või on need pisarad samasugused kui külmad tilgad, mis sügavas sügisöös kalgist taevast alla vihisevad ja raagus lepikus mutimulda nõrguvad, ilma et keegi neid näeks ning keegi neid teaks?

Kuu oli jällegi madalale vajunud. Tulijate järel liikusid nende pikad ühtinud varjud. Kui nad väravasse jõudsid, oli kuu juba kadunud ja taevas lõi hommikus koitma. Nad seisatasid teineteise käest kinni hoides.

„Küll aga saab täna vähe magada," lausus Kusta. „Ei tea, kuis homme jalul püsime."

Nad seisid ja vaatasid teineteisele silma, otsekui oleksid midagi öelda tahtnud. Siis ütles Maali:

„Armsakene, vaata, juba hakkab valgeks lööma. Mine nüüd ära magama."

Kusta viivitas veel ja kogeles viimaks:

„Maali . . ."

Tüdruk mõistis, mida poiss palus. Ta kummardus ettepoole, ja ilma teineteist kätega puutumata suudlesid nad. Ning siis läksid nad mõlemad omale poole.

Maali seisatas pilguks aida trepil ja nägi, kuis Kusta aluspüksid kambri ukse vahele vilksatasid. Siis läks ta ise aita, lükkas uksele taba taha ja hakkas rõivaid seljast võtma. Seelik langes põrandale, tüdruk istus sängi servale ja algas jakinööpide lahtivõtmist. Võttis ühe lahti ja jäi mõt-

lema, kuna sõrmed uniselt veel teise nööbi kallal liikusid. Kuid lahti võtmata see jäigi.

Ta mõtles ja mõtles. Naerumuie mängis ta unisel näol. Väsinud silmad vajusid juba kinni. Kuid ilusad mõtted jooksid ikka veel, naersid ja kilkasid, kuni viimaks täiesti segunesid ning kustusid. Ta langes rinnuli voodi ja jäi magama, aga hiired võisid lühikese aja jooksul kuni päikese tõusuni kuulda, kuis tüdruk läbi une mitu korda otsatus rõõmus nuttis ja naeris ning palaval sosinal kedagi palus.

Ta nägi ilusat, ilusat und, vahest kõige ilusamat kogu oma elus.

... Oi, kuis päike paistab ja kuis need punased palsamililled ning verevad moonid õitsevad! Pääsud teevad räästa all pesa, aga keegi sõidab kirikuteel ning kellad helisevad hobuse pea ümber: till-till-till ...

... Ma nopin lillesid ja punun pärga punastest, punastest lilledest ja tõstan siis selle pärja su juustele, ja siis oled sina kui tõusev, veretav päike, mu armas, mu kallis! Paista, paista mu peale, mu päikene, et minu rinnas lööksid lahti punased armastuslilled ...

... Kaugel kirikuteel tilisevad ja helisevad kellukesed ... kellukesed ...

1906.

ARMASTUSKIRI

1

Lugu algas sellega, et Kantre-Juuli sai kirja.

Õieti ei tulnudki veel kiri, vaid ainult eelteade, nii öelda esimene hoiatus, et kiri on tulemas. See ise oli alles kaugel ja tema päralejõudmiseni kulus veel mõnigi päev. Nii oli ta oma teekonnal ikka aeg-ajalt puhanud, aga nüüd näis tal olevat see päris puhkus, enne lõplikku reisipingutust. Ja selle jooksul levis vaid kõma ning kuulujutt ta lähenemisest.

Ei olnud kirjal ka just kerge Juulit kätte saada. Sest seda ei tuntud kuigi laialt, kus Juuli elas või mis oli ta pärisnimigi. Kantre-Juuliks teda küll kutsuti, aga seda vaid sellepärast, et elas seal endise Kantreküla ääremail, tädi saunahütis. Muidu oli kord siin, kord seal ja tegi, mis ette juhtus. Ja ega mingi post polnudki varem temani teerada tallanud. Tuli siis ka sel kirjal tulla nagu läbi metsa, silmnäolt sihtides. Ikka samm astuda ja jälle ringi vaadata.

See esimene hoiatus toimus Kohkva talu linapõllul ja esimeseks teatetoojaks oli va Pulsti talu peremees.

Seal need talud kõrgel ojakaldal ridamisi seisid: Kohkva, Pulsti, Käo ja Pajari. Ikka nurmed, siis hallid katused puude all ja jälle nurmed. Olid need talud küll igaüks omaette, kuid moodustasid ka nagu mingi terviku. Nüüd kattis kõike seda aastaaja-kohane hall-sompus taevas ja ümbritses sügismulla nukker hõng. Aga taevas oli ikka veel küllaltki kõrge ning ilmgi alles kuiv.

Sedapuhku oli Kantre-Juuli Kohkval ja liikus ühes teiste linakitkujatega. Ikka rops ja rops, käbedalt ja kärmelt. Ta polnud enam just noor, kuid ometi kõhn ja kleenukene, peene tedrekirjaga kitsal näol. Oli ka pisut nukrapoolne, karmi-ilmeline, kinnine. Kui teised lõkerdasid, siis ta harilikult vaikis. Kui aga just temale öeldi, siis vastas ta lühidalt, vahel küllaltki teravalt. Mis ta aga omaette mõtles või kas üldse mõtles, kes seda teadis.

Nüüd siis sõitiski Pulsti peremees linapõllust mööda. Ega neil mail selle töö juures küll jõudu soovita või võõrastega juttu aeta. Kõige rohkem lauldakse väga tasa omaette, mis kostab nagu kauge kure kudrutus. Kõik see toimub tulevase lina valguse pärast — ükskõik kas ustakse seda enam või mitte. Aga Pulsti peremees ei hoolinud palju vanust kombeist. Liiatigi nägi ta seal ka Kohkva vana ennast, kes vaid ajaviiteks väljale komberdanud.

Nii peatas Pulsti oma linalaka, tervitas ja kiskus Kohkva vanagi jutusse. Ja-jah, et suuremat see linapidamine nüüdsel ajal sisse ei too, et ehitasidki selle vallamaja nii kaugele ja et Leevi meier olevat surnud ning Holdre-Juhan läinud talle kirstu tegema. Aga sellega oli ka jutt õieti läbi ja Pulsti tõmbas juba ohjadest, et minema sõita, kui märkas Kantre-Juulit.

„Näe," ütles ta. „Juuli ka siin. Kuule, sulle on vallamajas kiri."

Juuli ei taibanud esimesel hetkel õieti midagi. Ta sirutas ainult selga, kuuldes oma nime mainitavat.

„Mis kiri?" küsis seevastu Kohkva vana.

„Kust mina tean," vastas Pulsti. „Kuid pealtnäha kiri nagu kiri ikka. Mõtlesin kaasa võtta, aga näe, meelest läks."

Nähvas siis piitsaga hobust ja sõitis minema.

Tükk aega kuuldus vaid kaugeneva vankri käginat ja linakitkumise robinat. Eemal keerutas vanasulane vihkusid läbi õhu, lüües kupraid otsast. Siis lausus Juuli kõrval küürutav Kohkva Leena:

„Kuule, sulle olevat kiri tulnud."

„Mida veel," vastas Juuli mõne aja pärast. „Pole mulle eluajal keegi kirjutanud. Ega ole kirjutajatki. Juttu kah!"

Näis, nagu oleks ta koguni pahane olnud. Ja sellise pahatuju tähe all kulus päevgi lõpule.

Õhtuks tõusis pisut tuult ja pilved käisid madalalt. Juuli läks otse üle põldude kodu poole. Tal oli veelgi tunne, nagu oleks talle mingit ülekohut tehtud. Sünge ilm ja väsitav tööpäev seljataga, kuid peale selle vaevas veel miski muu. Ja siis selgus talle: see oli kiri.

Missugust juttu võivadki inimesed ajada! mõtles ta peagu kibestunult. Polnud tal ühtki sugulast, sõpra ega tuttavatki, kes võinuks kirjutada. Tea, vahest tegi Pulsti oma lapsikut nalja veel mujalgi... Ja nüüd seda muudkui korrutatakse. Mis nad ometi kiusavad kehva inimest, kes pole kellelgi ees!...

Jõudis lõpuks niisama pahasena koju. Ja ega siingi miski eriliselt tuju tõstnud. Elasid kaks üksikut naisterahvast mäeveerul onnis, üks üle viiekümne ja teinegi juba kolmekümne lähedal. Olid nagu kaks töömesilast, kellest kõik elurõõmud mööda läinud. Ja ees ikka seesama: päevad tulevad ja lähevad, aga silmad näevad ja käed teevad ühte ning sama.

Küllap märkasid vähem enese elu jooksu kui lehma ja lambapaari oma siinsamas onni teises otsas.

Seal ta oli, see Anna-tädi: hallid silmad nurgelises näos, vali suu ja igavesest tööst kulunud käed.

„Mis seal küla peal kuulda?" küsis ta nüüd harjumuse kohaselt, seades kehva õhtulauda.

„Midagi," vastas Juuli ükskõikselt ja lisas siis: „Leevi meier olevat surnud."

„Või surnud. No eks sa kuule. Tea, kas oli poiss- või naisemees?"

Kuid Juuligi ei teadnud seda. Ja oli ka kauge, tundmatu inimene ega äratanud mingit erilist huvi. Aga eks sure nii neid poissmehi kui jää leskigi leinama.

Tuba oli juba ammu pime, aga Juuli lamas veel uneta, õiendades väsinud liikmeid. Tuul kahises onni otsas vanas toomingas ja paar korda rahmles lehm teispool seina. Juulit vaevas ikka mingi rahutus. Ja kuskil kõige all kipitas veelgi mõte sellele kirjale.

Tea, oli seal nüüd mingit pära või niisama tühi jutt... Kes võiks talle küll kirjutada? Kuid Juuli ei söandanud oma rahutust tädilegi pihtida. Kes teab, mis veel mõtleb või ütleb...

Ja vahest oleks Juuli võinud isegi asja unustada, kui seda poleks päev hiljem uuesti osatatud. Aga see juhtus juba Pajari talus, kus ta sedapuhku tööl oli.

Sinna oli lõunaajaks juhtunud ka Holdre-Juhan, see pisut lonkur puusepp. Nimepoolest küll puusepp, aga tegi kõik, mis ette sattus — piibukahast kuni valdaskaevuni. Oli keskmist kasvu, rippuvavurruline, muheda näoga mees. Kes teab, kas oma elukutse või kehavea pärast, kuid tal oli pisut mõttetarga kalduvusi. Elas küll inimeste elu kõigiti kaasa, aga armastas ka omaette mõtiskleda. Ja ringi rännates oligi

tal juhust inimesi ja asju tähele panna ning oma otsuseid teha.

Nüüd istus Juhan parajasti peretoas ja proovis koos teistega puskarit, kui Juuli juhtus toast läbi minema.

„Ei teadnudki, et su nimi Raudsepp on," ütles Juhan silmi Juulile tõstes.

„No mis sul sellest?" vastas Juuli üle õla. „Kas su jalgu jääb või?"

„No ei. Nimi kui nimi. Ainult kui kirja peal näed ja kuuled, siis imestad, et eluaja elad, aga ei teagi, mis teise nimi."

See pani Juuli juba kuulatama.

„Kus kirja peal sa teda siis nägid?"

„Eks ikka vallamajas. Sul seal nimelt kiri ootamas. Ja juba mitmendat päeva."

„Mis jutt see ometi on? Ja kes ütleb, et see mulle on?"

„No ega teatudki, et just sulle. Aga kui oli seda hulk inimesi näinud ja valla kirjadestki järele vaadatud, siis olevat ikka sulle küll."

„Tühi jutt!"

„Oled aga sina uskumatu!" naeris Juhan. „No kui ma ütlen, et oma silmaga nägin. Oli sihuke pikergune, roosa ümbrikuga, peal suurte tähtedega: Preili Juuli Raudsepp, Vastsemaa. Kärbsed olid veel peal käinud ja jälgi jätnud."

See pani juba tahes-tahtmata uskuma, aga haavas ka kuidagi. Et jätavadki tema kirja lauale vedelema, võõraste inimeste vahtida ja kärbeste reostada! . . .

„No miks sa ära ei toonud, kui nägid?" sähvas pere-Teele vahele, käänates oma käharpead.

„Tead sa teise asja tuua või olla," laotas Juhan käsi. „Ja ega ma aimanudki, et just siia juhtun. Aga sulle ta oli, see on sihker."

„No too siis ära, kui nii kipitab!“ viskas Juuli, teadmata, kas naljaks või pahameele avalduseks, ja valmistus minekule.

„Seda võib ju katsuda,“ arvas Juhan. „Aga alles paari päeva pärast. Näe, ei saanud veel Leevi meieri kirsturaha kätte ja pean uuesti minema. Ning vallamaja on ju sealsamas. Eks ma siis too.“

„Tea, kas see Leevi meier oli naise- või poissmees?“ algas perenaine uut juttu.

„Minu teades samasugune vabahärra nagu minagi!“ naeris Juhan.

Nii palju Juuli veel kuulis. Ja sellega asi näis jäävatki, kuid ei jäänud ometi. Veel koju minneski mõtles Juuli kirjale. Nüüd ta juba uskus selle tõesti enesele olevat, ja see tegi ta rahutuks. Kes küll ja mis küll see peaks olema? A'gu veel midagi rutulist, ja kiri muudkui vedeleb seal vallamajas...

„Mis külas uudist kuulda?“ küsis tädi Anna.

„Mis seal ikka,“ vastas Juuli tüdinult. „Ah jah, too Leevi meier olnud poissmees.“

„Noh, pole teda siis kellelgi leinatagi. Sihuke sureb kui susi metsas. Ainult sugulased purelevad veel päranduse kallal!“

Aina vaid rahutust ja pahandust! Ühel üks mure, teisel teine. On paha, kui sul pole millelegi mõelda ega midagi oodata. Aga veelgi pahem, kui pead mõtlema ja ootama asja, millest isegi midagi ei tea. Ning kui see lõpuks ka midagi ei ole, siis on pettumus veel peale kauba!...

Teisel päeval oli Käol midagi kartulitalgute taolist. Palju seal ju polnud, aga poolteistkümmend inimest ikkagi. Oli kõledavõitu, kuid endiselt kuiv, ja sellepärast kärutas perenaine õhtuootegi põllule. Ja seal nad siis istusid kivikalme kõrval ning sõid. Mäekühmu kohal kollendas külm sügis-

taevas. Üle oja kostis paukuvaid kirvehoope. Seal tahus Holdre-Juhan uue sauna nurki.

„Ega töö maailmast lõpe!“ õhkas vana Pulsti Mai. „Töö on vanem kui inimene.“

„Ja-jah,“ ässitas noorsulane, „ega sa temast muidu pääse, kui viska vedru välja!“

„Nagu tegi seda Leevi meier.“

Naerdi ja lõõbiti, küll ühes, küll teises suunas. Ainult Kantre-Juuli istus eraldi ja vaikis.

„No mis sina siis nõnda murelik?“ kiusas sulane. „Või leinad Leevi meierit?“

Juuli tegi tüütunud liigutuse ega vastanud. Selle eest itsitas aga Pajari Teele:

„Ta mõtleb kirja peale.“

Ja kuigi Juuli omalt poolt mingit põhjust ei annud, hakkasid nüüd kõik sellest rääkima.

„Tea, kellelt see peaks olema?“ kaalutles üks.

„Küsi Juuli enda käest!“ soovitas teine.

„Ega kiri kunagi head tähenda,“ arvas jälle Mai. „Ikka mõni tahab sult midagi või keegi on ära surnud.“

„Noh, vahel on ka head — pulmad või pärandus.“

„Näe, linnas tulnud ühele pesunaisele kiri: onu Ameerikas surnud ja miljoni pärandanud. Nii et hea ja halb korraga.“

„Ja vahel saadetakse ka armastuskirju — poisid tüdrukutele või tüdrukud poistele, nagu just juhtub.“

„Hi-hi, Juuli, kes sulle armastuskirju kirjutab?“ sai nüüd Teele tuld takkudesse. „Ütle, ütle, kesse kirjutab?“

Juuli tõusis sõnalausumata ja asus oma vao kallale. Tal olid otse pisarad silmis. Ja töö lõpul ruttas ta kohe koju, enam Käole minematagi, kus taheti veel talgu lõpikut pidada. Ta oli segane ja laokil mõtetega. Ta ei teadnud tädile

enam ühtki uudist öelda, isegi Leevi meierist mitte. Õhtul ei maitsenud talle söök ja öösel vähkres ta unetuna.

Oli osatatud kõige aremat tema hinges. Seda, millele ta õieti kunagi polnud mõelnud, kuid tihti alateadlikult tunnud. Armastuskiri — temale?! Polnud ta näolt just viimane ja oli kord nooremgi olnud, aga kõik see oli tast ometi mööda läinud. Oli kuulnud küllalt poiste lõõpimisi, küllalt ka käsitsi nendega heidelnud. Aga et tõelisi armusõnu, isegi suusõnaliselt, saati siis veel kirjas — ei. Ainult raamatust oli neid lugenud.

Aga seal nagu ei rääkinudki lihast ja luust inimesed, vaid kauged varjukujud. Nad tekitasid südames vaid halemagusat valu, mida ei saanud elus kunagi kogeda.

Juuli sirutas raugelt. Oli kuidagi häbi ja kuidagi hea.

Nüüd oli see kiri ta mõttekujutuse lõplikult vallutanud. Ta püüdis enesele küll veel kinnitada, et pole seal midagi erilist. Kuid kaalutles samas, kuidas saaks kirja ise ära tuua, kellegi nägemata-kuulmata. Ja tema ärevus üha vaid kasvas . . .

2

Hommikul tõusis Juuli kahvatuna ja niisama hajameelsena. Õnneks ei tarvitsenud täna kuhugi kaugemale minna. Nad võtsid vokid esile ja hakkasid vuristama. Ning juba enne lõunat sabistaski väljas peent sügisvihma.

Läbi vihma kahina ja vokkide vurina avaldas tädi Anna pikkade vaheaegade järel arvamisi oma lehmast, Pajari uuest saunast ning Leevi meieri surmast. Oli näha, et ta mõtted kogu aeg liikusid, kuid ainult nende tipud ulatusid kuuldavuseni.

Juuli aga mõtles üksnes kirjale. Ja ta kartis kogu aeg, et tädi võib ta rahutuse läbi näha.

Oli juba õhtu eel, kui nad ukse taga jalgade kopsimist kuulsid. Ega siin küll palju võõraid käinud, — mõni vaid tuli tädi Annalt kedrust tellima või Juulit tööle kuulama. Aga see polnud ei ühe ega teise asja ajaja. See oli Holdre-Juhan.

Juuli kahvatas ja läks siis punaseks. Ta oleks tahtnud Juhanile vastu joosta ja teda üksinda kohata. Tegigi juba sellekohase liigutuse, kuid oli juba hilja. Ning tädi vaatas imestades kumbagi.

Juhan aga raputas märga kaabulodu, kaapis jalgu ja lausus kõige rahulikuma häälega:

„No terekest jõudu! Näe, istuvadki kodu, nagu arvata oli. Ja mis oleks ka säärase ilmaga paremat!"

Ta laskis pilgu ringi. Noh, väljast paistis onn armetu küll — katus katki, räästad ripakil. Kohe näha, et mehe käsi majas puudub! Kuid sees tundus kõik ometi kodusena. Kehva küll, aga ikkagi hoole ja oskuse jälgi. Ingli pilt seinal, valge vaip voodil, fuksiapott aknalaual. Ja midagi lisaks, mida mees kunagi kätte ei saa. Hoopis teine asi, kui temasuguse ajutisis urkais!

„Noh, toeta jalga, kui oled kord siin," lausus tädi, ikka veel kohmetades.

„Egas mul pikka asjaajamist," vastas Juhan toolile toetudes. „Aga pisut puhkamist ei tee paha."

„Kust kaugelt siis? . . ."

„Ikka sealt valla südamest. Egas muud, aga tee läks libedaks. Ja mul see üks jalg ka pisut peru." Juhan naeris. „Ning kõik jumalamuidune vaev."

„Kuidas nõnda?"

„No käisin tolle Leevi meieri kirsturaha sisse nõudmas. Aga tühja läks. Ei mäletagi enam, kes sõber või tuttav selle esimeses leina-ähmis tellis. Ja arvasin ka, et see ongi hoopis

lisna küsimus. Aga näe, ei olnud. Nüüd sättisin küll oma käigu päris matusepäevale, kus kogu suguselts koos. Kuid mis sellestki kasu. Riidlevad muudkui päranduse kallal, aga maksjat mitte kellestki. Olgu muidu, mis on, aga need naised..."

„Ta pidi ju poissmees olema."

„Minu arvates kah. Aga vaata, ei olnud. Oli tal neid koguni kaks."

„Koguni kaks?" ehmus tädi. „No kuidas see võimalik oleks?"

„Aga näe, oli. Varem ei nähtud ega kuuldud ühestki, kuid nüüd olid mõlemad kohal. Ja üks hoiab meieri kasukat kaisus, teine ta pühapäeva-prakki hõlmas, ning uluvad nagu ühest suust: „See mu südamest armsa Alfonsi mälestus, ei mina seda käest anna!" No kõnele seal siis kirsturahast või muust. Ptüi, kuramus!"

See jutt mõjus veidrana ses vanatüdrukute varjupaigas. Tädi Anna nägu oli nuhtlev ja Juuli oma karm. Kõik vaikisid, ja kuuldus vaid vihma vihinat. Siis ütles Juhan:

„Egas mul pikka püsi. Astusin ainult sisse, et toda kirja ära anda."

„Mis kirja?" jahmus tädi.

„No kui Juulile oli vallamajas kiri. Ja mina kui käisin seal, siis võtsin kaasa. Aga mis ta sees, seda ma juba ei tea."

Nüüd kahvatas tädigi:

„Jumal hoidku, kelle poolt siis?..."

„Aga eks te varsti näe."

Juhan nööpis oma vihmast kastese jopi lahti ja tõmbas põuetaskust paksu tassenpuki. Seal olid koos ta tööarved ja meistermehe märkmed. Aga kõigist pabereist pikemale ulatus roosaka ümbriku äär. „Ja kohe, kui ma seda äärt

nägin," tavatses tädi hiljem rääkida, „ma tundsin, et..." Aga mis ta just tundis, see ei selgunud kunagi. Sest kogu see lugu oli nagu üks kuutõves käimine...

Nüüd võttis Juhan oma kirvemehe-käega selle ümbriku ja tahtis Juulile anda. Aga Juuli seisis teispool lauda, käed külgedel rippu. Ja Juhan pani kirja lauale:

„Eks võta ja loe."

„On see tõesti mulle?" sosistas Juuli.

„No kellele muule siis? Näed isegi, mis ta peale kirjutatud."

Juuli ulatas aralt käe ja tõstis ümbriku nurkapidi üles. Ta nägi küll, et seal oli kirjutatud: Preili Julie Raudsepp, Vastsemaa. Aga nii sõna „preili" kui nimigi nõnda kirjutatuna tundus ilmvõimatuna. Tal oli kordamööda soe ja külm. Ning ta laskis kirja tagasi lauale.

„No-noh!" imestles Juhan. „Mis seal's ikka?" Ta avas oma käänispea ja lõikas ümbriku lahti. „Loe nüüd!"

Juuli võttis jälle kõheldes ümbriku. Ja sedamööda, kuidas ta kirja värisevail sõrmil ikka rohkem välja tõmbas, tundus, nagu oleks ühes sellega ka mingi imalalt-magus lõhn toas levinud. Ning tädi kinnitas hiljem, nagu oleks ta sealt isegi roosakat udu voolamas näinud. „See oli nagu silmamoondamine," ütles ta. „Ja muidu ei mõistakski seda..."

Juuli seisis näoga vastu akent, hoides kirja kahe käega. Ja see kestis väga kaua. Tema kõhnadest lõuapäradest nägi, et ta aeg-ajalt suud liigutas. Siis pöördus ta, näost valge, ja vajus toolile.

„Jumal hoidku, mis seal ometi on?" hüüdis tädi.

„Ma ei tea," sosistas Juuli. „Ma ei mõista," parandas ta.

„Loe siis kõvasti," käskis tädi.

„Ei." Ta ulatas kirja tädile ja ütles murtud hääli: „Loe ise."

Tädi vaatas kirjale. „Mul oli," seletas ta hiljem, „nagu oleksid tähed kõik silme ees tantsinud. Nad just nagu elasid ja vahetasid värvi." Kuid tõeliselt oli ta kehvapoolne kirjutatud sõna lugeja ega tahtnud seda näidata.

„Ei mina näe nii peent kirja," ütles ta. „Aga las Juhan lugeda."

„Ei, ei, tema mitte!" ägestus nüüd Juuli ootamatult. „Tema ei tohi seda lugeda!"

Ta tegi takistava liigutuse, kuid tädi oli kirja juba Juhanile ulatanud. Ja seegi tundis nüüd toda magusat lõhna, mida kiri levitas. Juuli aga vajus laua najale, nägu kätega kattes.

„Mis seal's on," lausus Juhan ja hakkas lugema. Ta tegi seda esialgu niisama ühetooniliselt nagu oleks ajalehte lugenud. Kuid varsti pidanuks temagi tunnistama, et tähed ta silmis tantsisid ja oma värvi muutsid.

See oligi tõesti armastuskiri.

„Mu magus, mu magus Julia," algas ta, „mu öö ja päeva kustumatu janu!" Ja sõnad jatkusid niisama ilusalt kui kõige ilusamas juturaamatus. Seal võrreldi kirja saajat taevatähtede, liiliate ja Greta Garboga filmis „Armastuse tormid". „Mu süda, mu hinge õhkamine, mu armuunelmate uni!" Ning sõnad muudkui voogasid — niisama uimastavalt, nagu voogas kirjast leviv magus lõhngi.

Kuid ühtlasi olid need sõnad sellised, et kuulajad poleks iial söandanud neid oma tundmuste avaldamisel tarvitada. Nad võisid iga päev hoopis hullemaist asjust lõõpida, aga see siin tõi siiski puna nende palgesse. „Kas mäletad," küsis kirjutaja, „kuidas sa viimast korda minu pool viibisid? Oh neid õndsaid hetki, mil su lahtised juuksed mu ees hõljusid nagu tormised muusikahelid tangos „Kire lained"! Oh seda andumuse söösti ja saladuste avardumise imet!" Ja nii kir-

jeldati terve lehekülg seda koosviibimist, mis olnud üksainus tundmuste palang ning kiretorm, täis naudingute uima.

Siis aga muutus kirjutaja süngeks, nagu oleks must vaip ta peale langenud. „Kuhu sa kadusid, mu ihu ja hinge igatsus?“ ahastas ta. Kõik maailm olevat sellest peale pime. Ei veetlevat enam ei naised, ei laul ega viin. „Oh tule tagasi!“ hüüdis ta. „Tule tagasi! Ma tahan taas süüvida su kaisutuste õndsusse ja tunda su armastuse otsatust! Ja kuigi su tundmused oleksid lahtunud, siis tahaksin olla vähemalt su ori, kelle verisele südamele sa julma naeratusega astud. Ma tahaksin suudelda su sandaali ja õnnest hõisata, keset sünget üksindust ning tormi ulungit. Oh tule tagasi, tule tagasi!“

Nõnda ihaldas ja avatles kirjutaja veel terve lehekülje. Ja kui ruum viimaks täitsa lõpul oli, siis lõpetas temagi: „Sinu igavesti igatsev, sinu igavesti janunev Alfonso.“

See võttis aega, kuni Juhan kõik need neli lehekülge läbi sai. Ja ega ta ühe hooga lugenudki, vaid peatus aeg-ajalt, lüües silmad kord kirja ümbrikule, kord teda kuulavatele naistele. Ta nägi, kuis tädi Anna pärani pilgul vahtis, nagu oleks ta halvatud, ja kuidas Juuli pea ikka madalamale vajus. Ta pidi vahel hoopis pooleli jätma, sest mõnigi koht näis talle mõttetu olevat. Aga siis algas ta jälle uuesti, sest tedagi uimas nagu sest paberist hoovav roosa udu . . .

Nüüd lõpuks lamasid ümbrik ja kiri nende ees laual — kaks heledat laiku juba videvaks tõmbunud ümbruses.

Tädi võpatas nagu ärgates.

„Mis see siis tähendab?“ küsis ta madalal, kähiseval häälel.

„Ma ei tea!“ purskas Juuli nutma.

„Ja kes on see — Alfons?“

„Ma ei tea!“

„Kuidas sa ei tea, kui ta sulle kirjutab?“

„Ma ei tea. Pole näinud ega kuulnud. Midagi ma ei tea!“

Nüüd pöördus tädi juba Juhani poole, nägu enesel lapiline:

„Mis see ometi tähendab?"

„No kust siis mina tean!" laotas Juhan käsi. „Minult juba ära küsi!"

Nad ei osanud enam midagi öelda. Juhanil oli nii ebamugav, et ta oleks kaabu haaranud ja kohe kadunud. Kuid just nagu kiuste valas praegu otse kohinal vihma.

Seevastu tõusis tädi ja väljus turtsudes. Esikust kostis ta vihast ämbritega kolistamist.

Toas oli hämar. Juuli toetus ikka veel küünarpeadega lauale. Aga nõnda teist nägemata usaldas ta jälle suud avada.

„Mis ma sulle kurja olen teinud," sosistas ta silmi pühkides, „et sa mind sedasi trotsid? ... "

„Mina?" jahmus Juhan. „Ei mina ole sind kuidagi trotsinud."

„No sa ju tõid mulle selle kirja, ja kõik need sõnad seal sees ..."

„Aga egas mina seda kirjutanud," punnis Juhan vastu „Mina ei tea temast midagi!"

„Või nii!" sisistas äkki tädi lävel seistes. „Häbene ometi nõrka naisterahvast nõnda narrida!"

Oli n'd Juuli nutuga, kuidas oli, aga see tädi jutt hakkas Juhanit juba vihastama.

„Saage ometi aru," hüüdis ta, „et mul kogu selle kremp-liga pistmist pole! Ainult et kui tema ütles, et kui sa ikka sinna poole lähed, ja mina, et hea küll, kui ma juba sinna poole lähen, olgu siis pealegi heamehe poolest ..."

„Või heamehe poolest hullutatakse tütarlapsi! ..."

Juhan tahtis veel midagi öelda, tõmbas aga siis kaabu sügavale pähe ja tormas välja voolavasse vihma. Alles tüki maa tagant pomises ta ägedalt: „Kuradima naised! ..."

Oli juba pime, ja Juhan läks ning libastas aeg-ajalt oma lombaka jalaga. Ta astus esiti mööda rohtunud teed ja siis piki põllupeenart Pajari talu poole. Vihm ladises ta ümber ja lõi talle näkku.

Ta oli esialgu ikka veel vihane. Näe, mõtles ta, millisesse sekeldusse inimene satub, ilma et oleks eeskätt kurja undki näinud. Ja mis veel siis, kui oleksid ise kas või sinna poolegi lükanud! Aga, jumal tänatud, temal oli ikka seevõrra taipu, et oskas seni naistest eemale hoida . . .

Kuid siis hakkas asi talle naljagi tegema. Ja seda just seepärast, et tal polnud sellega vähimatki pistmist.

Näe, mõtles ta, elavad inimesed omaette hiljukesi, ei erilist rõõmu ega muret, ikka vaid päev päeva järele. Aga siis raksatab äkki selgest taevast, asja ees, teist taga. Ja oleks veel midagi tõsisemat, aga ainult mingi narr paberilora. Kuid sööb mitmeks ajaks meelerahu. Saa sa sest siis aru! . . .

Ta peatus äkki keset teed.

Kuramus, mõtles ta, tolle Leevi meieri nimi oli ju ka Alfons! Ja sihuke nimi ei tule tihti ette. Egas ometi tema? . . . Ja seda sellest hoolimata, et tal oli juba niikuinii kaks naist ja et ta lisaks on juba surnudki ning just tema, Juhan, on talle oma käega kirstugi teinud? . . .

Aga miks mitte, vastas ta samuti ise, kui kiri oli mõni aeg enne meieri äkilist surma kirjutatud . . .

Kuid säärasel puhul, mõtles Juhan ootamatu vihaga, pidi see mees ka alles üks jäär olema! Ja mis veel hullem, siis peaks ka Kantre-Juuli tui-näo taga midagi hoopis muud peituma, kui palja silmaga nähagi. „Mäletad, kuis sa viimast korda minu pool olid," püüdis Juhan kirja sõnu meenutada. „Ei unusta ma iial neid õndsaid silmapilke . . ." Oh sa pagan küll! Otse pea pani huugama!

Kuid kuidas oleks see siiski võimalik? küsis ta jälle. Ei, tõesti mitte. Või muidu peaks ta inimeste tundmises lausa kurt ja pime olema!

Nõnda oma mõtetega heideldes jõudis Juhan läbi vihma ja pimeda Pajari väravani. Elumaja oli nagu surnud, kõik aknad mustad, ja ainult koeralarin võttis Juhani vastu. Ta loovis tigedast loomast mööda ja ronis lao peale. Aga seal oli juba hoopis pime ja üksik, nagu oli üksik olnud Juhani kogu senine elugi. Näe, mõnel on mitugi naist, mõtles ta kibedusega, mõnel jälle mitte ühtegi...

Kuid tollipulga ja vaaderpassiga polnud siin nähtavasti midagi peale hakata.

3

Ei võetud sel õhtul Kantre onniski tuld üles. Tööpäev oli niigi küllalt pikk, õlitilk kallis, ja ega olnud tujugi selline, et oleks tahtnud üksteist näost näkku vahtida.

Vaikselt ja vihaselt heitsid naised pärast käsikaudu tehtud õhtutalitusi voodi. Seal pidasid nad mõne aja vaikides vastu, aga siis hakkas Anna-tädi jälle usutlema. Et mis see siis õieti on, mis see peab tähendama, ega ometi või olla, et Juuli sest midagi ei tea...

Juuli kuulas tükk aega vaikides, aga kui enam ei suutnud, vastas nutumaiguse häälega:

„Midagi ma ei tea. Jäta mu hing rahule!"

Ja siis vaikisid nad lõplikult ning arvasid varsti teineteist magavat.

Juuli lamas kerratõmbunult, ja tal oli tunne, nagu oleksid kõik liikmed valutanud, kuigi täna polnud mingit rasket tööd. Kuid võõrad elamused ja kibedad mõtted vaevasid otse kehaliselt. Ja peamiseks tundmuseks oli ikka see, et teda oli veriselt haavatud ning talle kisendavat ülekohut teh-

tud. Ei olnud ta küll ainult tädi selja taga kasvanud ja oli ju peretubades mõndagi kuulnud. Aga see siin oli ometi midagi muud ega saanud seda külapoiste hariliku lorana võtta. See haavus oli just seda valusam, mida käsitamatum ta oli.

Ja mida raugemaks ta jäi, seda keerulisemaks muutus ka haavuse tunne. Kui ta ainult ise oleks sellest teadnud, vahest polekski kõik enam nii kibedana tundunud. Aga nüüd tädi Anna oma karmusega, veel enam see Holdre-Juhan, peaaegu võõras mees... Üksi oleks see piirdunud vaid omaette häbiga, nüüd oli ta otsekui maailma ees alasti võetud. Talle oli öeldud avalikult seesuguseid sõnu, ja kuigi ta polnud ise kuidagi süüdi, oli neid ikkagi öeldud!

Siis aga püüdis ta neid sõnu meenutada, vastu tahtmistki. Nii ei kõnelnud küll keegi tõeliselt, nagu ta isegi teadis. Vähemalt siin külas toimus kõik hoopis lihtsamalt. Siin ajasid poisid lorijutte, käisid ehal ja käisid kosjas, võeti naisi ning mindi mehele. Aga nagu ses kirjas — nii võidi rääkida vahest ainult kuskil kaugel võõral maal, hoopis teistsuguste inimeste juures. Kuid just sellepärast tunduski see nii imeväärsena, salapärasena, avatlevana. Ning sellele oli vahel siiski nii magus mõelda — isegi temal...

Ta suigatas lõpuks selle valusmagusa mõttega. Kuid see mõte elas ta unises alateadvuses edasi. Ja kui ta mõne aja pärast uuesti virgus, jatkus kõik samast kohast, kus oli uinudes peatunud.

Nüüd oli vihm nähtavasti üle jäänud ja kuu välja tulnud. Lauale akna all langes ta valguselaik. Kuid ühtlasi näisid pilved ikka veel taevastpidi kihutavat, sest see laik ähmanes ja helenes ühtesoodu. Ning keset seda vahelduvat valgust nägi Juuli midagi veel valgemat esile tõusvat.

Talle meenus sedamaid kiri. Et see jäigi sinna lauale vedelema! kahetses ta. Ta oleks tahtnud kohe tõusta ja selle ära võtta, kui poleks kartnud tädi ta pärimistega. Kuid tädi pimedast nurgast kostiski nüüd vaid magava inimese hingamine. Ja siis tõusis Juuli, hiilis laua juurde, kahmas kuuvalgusest kirja ning peitis oma padja alla. Ja uuesti lamas ta valvates voodis.

Nüüd aga tundis ta jälle kirja magusat lõhna ja ühes sellega kirja enesegi lähedust. Kuu paistis taas heledalt, ja laua juurest kuni voodini oli õhku jäänud nagu kirja toomise jälg. Juuli unised silmad nägid seal kuuvalguses neid magusaid sõnu virvendavat...

Äkki kuulis ta tädi Anna häält. Tädi istus sängi serval ja rääkis unise, kuid tungiva häälega:

„Juuli, kuuled sa? Selle Leevi meieri nimi oli ka ometi Alfons! Et mul see varem meelde ei tulnud! Ja ega see Holdre-Juhani jutt meieri kahest naisest ka niisama ilmaaegu olnud. Ju ta ikka sihtis millegi poole. Ütle ometi, mis see tähendab? Ei ole võimalik, et sa ei teaks!"

Aga Juuli tegi enese magavaks ja magaski tõesti mõne aja pärast.

Järgmisel hommikul pidi ta jälle Pajarile minema. Ta mäletas nüüd eilseid sündmusi juba pisut tuhmununa, nagu läbi une. Kuid mäekühmule jõudes ja Pajari poolt kirvehoope kuuldes jahmus ta nõnda, et põlved vabisema lõid.

Juhan oli ju seal tööl, ikka selle saunakõkatsi kallal. Ja ega ta ometi teistele rääkimata jäta, et Kantre-Juuli sai eile armastuskirja. Ning missuguse veel! Selline lugu on otse maiuspalaks külas. Ja kui ta veel hakkab ette laduma, mis tema Alfons talle kõik kirjutanud: õndsaist silmapilkudest, lahtistest juustest ning käsikäes läbi elu roosiaia käimisest... Seda tüdrukute lõkerdamist ja poiste hirnumist!

Juuli jalad otse tõrkusid vastu, kuid ta võitis enese ja läks edasi. Lõpuks ei pääse sellest ometi, ükskõik kas täna või homme. Ega maailmast saa välja joosta!

Kogu söömavahe kulus hirmunud ootamises, ja Juuli oli veel vaiksem kui muidu. Aga lööbiti küll ühest ja teisest, kuid sellest mitte poolt sõnagi. Ei, ta pole seda seni siiski rääkinud, mõtles Juuli. Kuid kauaks see jääb! . . .

Keskhommikul istusid nad kõik ühes söömalauas, nii talurahvas kui saunameistrid. Ja siis just torkaski Teele pähe küsida:

„No kas Holdre-Juhan tõi su kirja ära ja mis seal oli?"

See tuli kõige ootamishirmu peale vaatamata siiski nii ootamata, et pala Juuli kurku kinni jäi. Ta läkastas ja läks juuste juurteni punaseks. Juhan vaatas teda oma rippvurrude alt muheldes ja lausus siis vähese vaikuse järel:

„Kuuldus olevat tädi ühe kauge sugulase surmateade."

Juuli pea vajus veel sügavamale longu.

„Nii polnudki see siis armastuskiri!" kilkas Teele. „Kui kahju!"

„Seda minagi," arvas perenaine omalt poolt, „et pidi olema midagi kurba. Näe, Juulil pole kogu hommikupoole oma nägu ees olnud. Aga mis sa tast nõnda muretsed, kui oli ainult tädi kauge sugulane!"

„Jah, inimesed muudkui surevad ja surevad," venitas Juhani käsilane, vana Tuhkru. „Näe, too Leevi meiergi öeldakse surnud olevat. Aga oleks ka hull, kui kõik igavesti elama jääksid. Juba nüüd maa peal kitsas, mis veel siis rääkida!"

Kuid lauast tõustes juhtus Juuli Juhaniga otse näost näkku vastamisi. Nende pilgud peatusid küll ainult ühe hetke teineteise silmis, kuid sellestki piisas vastastikuseks mõistmiseks: neil oli siitpeale omavaheline saladus. Juhan oleks nagu muhelnud ja Juuli silmad kiskusid tänulikkusest

nutule. Ning ta tundis, et on siitpeale otsekui selle mehe pihus ja see võib temaga teha, mis tahab...

Nad ei näinud selle järel küll palju teineteist, veel vähem võisid omavahel rääkida. Kuid nad mõtlesid teineteisele ja tollele armastuskirjale ning kõigele käsitamatule, mis oli kogu looga seotud. Ja mida rohkem nad mõtlesid, seda käsitamatumaks kõik muutus. Tundus, nagu ümbritseks tollest kirjast tõusev roosa udu neid ikka tihedamalt...

Pajari saun oli valmis, ja Juhan liikus oma riistadega jälle muil mail. Samuti olid Juuli tööpäevad taludes lõppenud ning ta õiendas koduseis asjus.

Praegu loputas ta onni ees oja kaldal pesu, kuna tädi Anna oli külla läinud kedrust viima. Oli juba õieti vilu, ja tüdruku paljad käsivarred sinasid kananahas. Üle sügistühjade väljade kandus pleekivate linapeode hõng. Kuskilt kaugelt kostis peksumasina nõrk huugamine.

Siis nägi Juuli vaevalt silmanurgaga Juhanit eemalt lähenevat. Ta põlved lõid värisema, kuid ta ei pööranud enne pead, kui mees oli otse ta kõrval. Nad olid mõlemad nii kohmetud, et kohe sõna suust ei saanud.

„No kust sina siis?..." küsis viimaks Juuli.

„Eks ma käinud jälle toda Leevi meieri kirsturaha otsimas, kui juhtus tööde vahel vaba päev olema."

„Ja said kätte?"

„Või veel!" Juhan vaikis ja lisas siis madalamal toonil: „Ega olnud ka vallamajas sulle enam kirja."

See oleks nagu jää nende vahel murdnud. Nad istusid varsti vana upakile vajunud sanglepa tüvel ja rääkisid tasase häälega. Õieti rääkis küll vaid Juhan, kuna Juuli õhetava näoga kõrvale vahtis. Ta kiskus oma kortsunud jakikäiseid alla, kuid ei märganud ise seda mitte.

„Noh nii," seletas Juhan, „eks ma ju ole üks lihtne käsitööline, kes peab kümne küünega oma igapäevast leiba teenima. Aga päris paljas pole ma ka mitte. Ja mis puutub viinavõtmisse, siis oma suu ma ju seks teen, aga et pea täis võtaksin — seda mitte. Hoopis kurvem on see jala asi, — ikka nagu puudulik teiste hulgas."

„Kas ta sul valutab ka?"

„Pole millaski valutanud. Ainult tsipa teisest lühem, juba maast-madalast peale. See on kõik ta viga."

„No siis ei tee see ju midagi!"

Juuli ei osanud seletada, et see väike viga talle Juhani koguni kuidagi südamelähedasemaks tegi.

Sellega olid asjad nende vahel selged. Kuid just samal ajal, kui Juhan üht künkarada mööda lahkus, lähenes sealt tädi Anna teist mööda. Ja Juuli juurde jõudes küsis ta pisut sisiseva häälega:

„Mis see Holdre-Juhan siin jälle? ... Tõi ta sulle tänagi mõne kirja? ..."

„Ei, seekord rääkis suusõnaliselt."

Naistel on eriline meel mõnede olukordade mõistmiseks. Nüüd oli Anna pilgus hetkelist kibedust, kuid otsekohe ka heldimust. Sealt võis lugeda: nii kerge südamega jätadki sa mu maha! Aga siis jälle: andku jumal sulle, mis ta mulle andmata jätnud! Tal olid pisaradki silmis. Aga künka taha kaduva Juhani poole vaadates lausus ta:

„Ega tal ju viga ole, kuigi vahel teeb varsa tempe... Nagu see kirja lugu... Aga hea, et vähemalt nüüdki meele pähe võttis!"

See oli päris harilik lihtinimeste kiindumise lugu. Aga nendele enestele ei paistnudki ta nii harilikuna, sest nad kogesid seda siiski ainult kord elus. Ja mis nende omavahelistes juttudes ütlemata jäi, seda ütles nende eest nagu ikkagi

see kiri, mis kõige taga oli, ja see õhtu, mil teda loeti. Ning selle valgusel paistis ka nende oma lugu peagu niisama ilus olevat, nagu neid leidub vaid raamatuis.

Juuli luges neil ajul üksi jäädes tihti seda kirja, mida hoidis nüüd nagu kalleimat varandust. Ja tal oli tunne, nagu oleks selle ikkagi just Juhan talle saatnud. Selles oli tema arvates kõik see imeilus öeldud, mis nad tundsid, kuid mida nad eluilmaski öelda ei oskaks ega söandaks.

Kui aga Juuli peamiselt tundis, siis Juhan ka mõtles. Tema oli siiski maailmas rohkem näinud ja tahtis kõike nähtut mõista. Mis pagana kiri see ometi oli? küsis ta eneselt. Ja mida rohkem ta küsis, seda ärevamaks ta läks. Ning lõpuks, kolm päeva enne laulatust, jõudis ta nii kaugele, et äkki Juulile järsu küsimuse esitas:

„Sa ei tunnud siis seda Leevi meierit?"

Juuli vaatas ehmunud silmil talle otsa.

„Ei."

„Tõesti?"

„Ei, nii tõesti, kui ma elan, nii tõesti, kui mul miski püha on," vastas Juuli pisarsilmi.

Nende elu läks nii hästi, kui seesugustel inimestel üldse minna võib. Juhan asus oma riistakasti ja poissmehe-koliga tädi onni ning jatkas sealt oma töödel käimist. Aga varsti hakkas ta ka koduõuele palke ja muud ehitusmaterjali koguma. Ja siis ehitas ta juba eneselegi kambri, sinnasamasse tädi kambri otsa. Ning ajapikka veel oma töötoagi, nii et ei tarvitsenud enam valda mööda ringi rännata. Aga siis oli ka ta perekond juba hoopis suurem.

Kuid ammu enne seda, juba paar kuud pärast pulmi, selgus Juhanile ka üks asjaolu, mille kallal ta nii kaua oli pead murdnud.

Juhan tuli jälle vallamaja kandist. Oli juba ammu talv, ja tuisune tee väsitas. Vahest polekski veel nii raskena tundunud, kui poleks teadnud, et see kõik oli jälle üks jumalamuidune vaev. Nüüd aga, küllalt heidelnud, astus Juhan Jamakivi veskisse jalgu puhkama.

Seal ta siis istus aknalaual ja vaatas ringi. Aga ei olnud siin seesugusel aastaajal suuremat tegevust. Veski mühises ja müdises küll, kuid siis muutus ta käik ikka aeglasemaks ning hädisemaks, kuni lõpuks kogu klapervärk peatus.

„Näh, seekordne portsjon jällegi läbi!" lausus veskipoiss vesiratta ruumist üles ronides.

Ning paistis, et tal polnudki selle puhkuse vastu midagi. Olgu peremehel vett vähe, — sulase leivajahu oli igatahes jahvatatud! Ta asetus teisele aknale, võttis sealt pappkasti oma suitsuvärgiga ja hakkas piipu toppima. Olid tal koon ja käpad ilmetult valged, aga silmist siiski näha, et suur lõuamees.

Juhani pilk peatus kastil, mida poiss põlvil hoidis. Oli sihuke ümmargune, kollakat värvi, lahtisel kaanel mingi must kiri. Ja Juhan hakkas seda ajaviiteks veerima, just nagu silmade prooviks. Esiti olid seal vaid üksikud tähed, mis hakkasid aga siis ikka rohkem ja rohkem mingi nimede kuju võtma. Ning lõpptulemuseks oli: Julie Raudsepp.

Juhan hüppas jahmunult aknalaualt ja lähenes poisile. Kuid lähedaltki luges ta ikka üht ja sama. Siis tegi Juhan, nagu oleks tolle kirja just praegu avastanud, veeris kõvasti ja küsis:

„Ju-li-e Raud-sepp — kes see siis on?"

„Ah see?" naeris sulane samagonni piibukolusse surudes. „Noh, oli mede rahva kaugelt sugulane või midagi seesugust. Aga sai temaga alles nalja!"

„Mis nalja?"

„Küllap mõistaksid, kui oleksid teda ise näinud!" naeris poiss, välgumihkliga mässates. „No ilmus too preilikene siia ootamatult külla ja ähvardas eluotsani jääda. Oli lokitud ja lakitud, üleni suu- ja sõratõves — oh sa mu meie! Ning ütles olevat pettunud kogu maailmaelust, eriti aga meestesoost, kes tegevat ainult sõnu ega midagi muud. Nüüd arvas veski mürinas olevat leidnud oma südamele rahusadama. Imestles siis ühe päeva mühisevat vesiratta võlli ja ütles, et see alles olevat mehine. Teisel päeval oli tal juba igav: ega see võll ikkagi muud ei tegevat kui käivat ainult ringi. Aga kolmandal päeval sõitiski talle samasugune saks linnast järele. Kus siis langesid kogu laadarahva nähes üksteisele kaela: Oh sa mu Alfonso! Oh sa mu Julia! Ja oh sa mu meie! Ning padavai mõlemad minema — kes teab jälle missuguseid vesiväravaid imestlema! Ja preilist ei jäänudki siia muud mälestust kui see kübarakarp."

„Kunas see oli?" küsis Juhan oma ärevust varjates.

„Kes teda tühja mäletab. Aga sügisel see oli, nii kartulivõtmise aegu või pisut enne."

Juhan pahvatas äkki nõnda naerma, et veskipoisi naerul nägu tõsiseks tõmbus. Siis haaras Juhan mütsi ja sööstis välja. Ta läks, nii et lumi ümber tuiskas, läks ja naeris peagu suure häälega. Ning alles tüki maa taga ta pidurdas hoogu ja hakkas rahulikumalt mõtlema.

See kõik oli jälle lisaks ta senisele elutarkusele. Näe, ütles ta enesele, inimesed elavad eri kohtades, ei tunne ega tea teisest midagi. Ja sellepärast arvaks ka, et nad ise oma elu juhivad ega ole sellega teistel mingit pistmist. Aga ometi lähevad nende teed segamini ja nad mõjutavad üksteist vastamisi, ilma teise olemasolugi aimamata. Just nagu korraldaks seda keegi kolmas mingi kavala plaaniga! . . .

Juhani esimeseks mõtteks oli kohe koju jõudes oma avastusega naistki üllatada. Aga kui ta teda nägi seal nii kinniselt-südamlikuna, hääletult-õnnelikuna, siis ei söandanud ta seda mitte. Kas ei põhjenegi palju kõigest meie ümber sel kujutlusel? küsis ta eneselt. Ja hakata seda nüüd hävitama? Ei — ehk olgu siis, kui oleme juba vanad ja see meile enam midagi ei tee...

Aga ometi tuli see küsimus jälle kõne alla, kuigi teist serva pidi. Sest Juuli päris kohe Juhani päralejõudmisel:

„No kas said viimaks kätte?“

„Kus sa sellega!“ viskas Juhan käega. „Nüüd paistab nii, nagu poleks meier iial elanudki ja sedamööda ka mitte surnud ega talle kirstugi tehtud. Keegi ei tea millestki midagi. Ning olgu ta pagan siitpeale minugi poolest olemata!“

„No mis sa oma kahju üle siis nõnda rõõmustad?“

Aga Juhan naeris edasi ega vastanud. Ja ega sobinudki ju vastata, et tema enese perekonnaelu osalt ikkagi sest meieri ja tema nimekaimu loost olenes ning et võis selle eest ka pisut maksta.

Aga roosa kiri oli neil ikka alles ja vahel sattus ta neile kätte ja nad lugesid seda uuesti. Õieti oli roosa paber juba peagu valgeks pleekinud ja magus lõhngi lahtunud. Kuid nemad nägid ja tundsid seda ikka endisena. Sest ta meenutas neile nende elu kõige ilusamat ja sisurikkamat aega.

Mida rohkem Juhan maailma tähele pani, seda selgemaks talle sai, et too Alfons õieti narr oli. Ei ta tunnud ega teadnud tõelisest armastusest midagi. Oli vaid kes teab mis kergats, ja samasugune näis ka tema Julie olevat. Kuid see ei tähendanud, et too kiri oleks täitsa tühine olnud. Peaasi, et ta ainult õige adressaadi kätte jõudis. Sõnad omaette ei maksnud ju midagi, neil oli väärtust vaid teatud olukorras.

Siis võisid nad inimese saatuseks saada, nagu oli saanud seegi kiri.

Ja sellepärast hakkas ka Juhan ajapikka kujutlema, nagu oleks ta just ise selle kirja Juulile saatnud. Teadis küll, et kõik see oli üks lapsemäng, aga eks võinud naljaviluks niigi mõtelda.

Liiatigi toetas tema kujutlust ka tädi Anna suhtumine asjasse. Sellele oli Juuli ikka olnud nagu tütreks ja sellepärast olid ka ta tundmused tema mehe vastu nagu ämma omad. Ja nii ei usaldanud ta Juhanit elulõpuni, eriti selle kirja asjus.

Ses suhtes olid ta arvamused käsitamatult kahepaiksed. Ühelt poolt muutus kiri ja kõik sellega ühenduses olevad asjaolud ikka salapärasemaiks, peagu kohutavaiks. Siin oli tegemist mingi põrguliku avatluse, saatanliku hingevõlumise ja nõiatembuga. Teiselt poolt polnud aga kirja taga ometi keegi muu kui ikka seesama lihtne ja lõbusamoeline Juhanmehikene. Kuidagi ta oskas need kaks poolt oma kujutluses ometi liita. Ja aeg-ajalt torises ta väimehe puhul:

„Muidu mõistlik mees, aga tookord... Ma juba arvasin kohe tol õhtul, kuidas asjad nende vahel on... Aga selle asemel, et mehe moel asju ajada, tema justkui alp poisikene... Kah mul — Alfons!"

1944.

HUNT

1

See oli kolm päeva enne jõulu, kell kaksteistkümmend öösel.

Pilved olid õhukest lund külmunud hangedele riputanud. Üksikud tähed loitsid üle tuhkvalge maa.

Saariku talu koer Polla jooksis talu tagamail jänese jälgi ajades. Ta terav nina riivas lund, karvad ta kuklas olid püsti, ja ta väristas külma pärast nahka kintsudel.

Paar korda juhtus ta metsavaraste juurde. Need jahmusid püsti ja saag langes kõlinal maha.

Vahel lähenesid jänese jäljed majadele. See oli kaari ja keerusid teinud, üle hangede ja puhmaste hüpanud, õunapuu koort maitsnud ning jälle metsa kadunud.

Polla sörkis sööti mööda, mitmed jäljed jooksid üle ta tee, õhk oli täis loomade lõhna, kuid ta püüdis omast kinni hoida. Ta nina valis agaralt lõhnade ja jälgede keskel.

Ta tegi ringe lumiste kadakate ümber. Jahune hang tõusis ta rinnuni, ta lahmis käppadega selles, ta nahk sai märjaks ja levitas omakorda koerahõngu.

Kui ta parajasti nõmme rinnakut mööda tõusis, tundis ta äkki pärituult võõrast ja võigast lõhna. Pöördudes nägi ta hunti oma jälgi mööda järele laskvat, ammuli hammaste ja püsti karvaga.

Polla pistis jooksma, tulisel kiirul, surmahirmus, jättes jänese ja kõik muu sinnapaika. Hunt aga tuli hambaid lõgistades ta järel, halli tombuna tuhkses lumes.

Kumbki oli vait, ainult verehääl ja hõimuviha olid mõlemale selged. Nad vajusid edasi, nii et lumi üle pea lainetas.

Lähemale jõudis hunt, aga lähemale ka Saariku talu. Koera süda oli lõhkemas hirmust, — seal, seal inimese juures leiaks ta kaitset!

Ta jõudis väravani, kuid lumi oli augu, kust Polla sisse ja välja käis, kinni tuisanud. Ta jooksis meeleheites siia ja sinna, haledalt vingudes.

Hunt lähenes, lumehang tõusis. Polla jooksis üles hange harjale, tegi meeleheitliku hüppe ja veeres siis ulguva kerana kambri ukse ette.

Sealt vaatas ta taha. Aia nurgas mustas lumehangest piiratud kaevu nelinurk; hunti polnud näha, aga kaevust kostis sulin ning urin.

Siis lõi Polla küüned ulgudes kambri uksesse. Hulga aja pärast tuli unine peremees, vana Saariku Andres välja, haigutas, sügas kukalt ja laskis koera rehe alla.

Polla lamas keras põhul ja nägi painajalikke unesid: õhk oli täis jäneseid, nad hüppasid ja lõid kepsu, lumivalged ja pehmed kui padjad. Siis muutusid nad äkki huntideks, lõugade lõginal jooksid nad ta järel.

Peremees kuulis koera vinguvat ja urisevat, ta käänas teise külje ning õhkas: „Oh, oh, kurjad ilmad, — pole sel lumel otsa ega äärt!“

Viimaks uinusid mõlemad rahulikus unes, nii Polla põhus kui peremees naise kõrval. Aga kolmas, kes heitles külmas kaevus, ei mõelnudki magamisele.

2

Saariku omad olid kõik jumalakartlikud inimesed, üks kristlike kommetega rahvas, — välja arvatud ainult sauniku poeg, kes juba enne rääkima õppimist oli tule peremehe heinasaadu pistnud.

Saariku pere oli suur. Eesotsas seisis vana Andres — viiekümne-aastane, laiade õlgadega, rahuliku, kurva näoga mees.

Siis tuli perenaine Reet — südamlik ja hea, paks ning õhetav, ja peremehe ema — vana mullakarva inimese-krõbu, nagu kell kägisevate kistavartega.

Siis Andrese kahekümne-aastane poeg Joosep ja kaks tütart, Leena ja Laura, ning Laura kahe-aastane poeg.

Siis sulane Jaan Talas — Laura peigmees, ja saunamees Mats ning ta vend Madis.

Siis veel Matsi väleda keelega naine Anu ja kaks poega, Jaagup ja Ats — punaste püstjuuste ning laiade kõrvadega poisid.

Nii suur pere, ja kõik elasid suurimas sõpruses, — jumaluke, kus seda mujal nähtud!

Eriti mõnus mees oli pereisa Andres Eenok ise. Ei tema kannatanud tühja juttu, armastas ikka lühikest ja tõsist vastust.

Perenaine Reet oli headus ise. Oh, kuidas tema sandikesi ja lesknaisi vastu võttis! Andis ikka, mis käepärast juhtus olema: liha, villu, soormaid-tangu, leiba, kartuleid, raha ja muud, et aga tütred mehele saaksid.

Ja et keegi lapsi ära ei teeks. Näe, poega Joosepit oli keegi kurja silmaga vaadanud: ei saanud ega saanud enam viinast lahti!

Jumalakartlikud olid, nagu öeldud, kõik. Kevadel karja esimest korda välja lastes tõmbas vanaema lauda uksele risti, kobistas karvakapukate ja villatupsukeste kallal ning pomises loomi saates:

Metsa intu, metsa untu,
metsa härtu härrakene,
metsa heldene emanda,
metsa kuldane kuningas, —
võta hoida minu utte,
võta kaitsta minu karja!

Pärast seda ei usaldanud vanakuri enam mõnel ajal nina Saariku karja pista. Liiga kõva oli kaitsevägi, otsekui tuli lõikas see ta jumalavallatu luisse ja liikmeisse.

Kord oli sauna-Anu näinud, kuis kuri lauda kallale kippus. Esiti oli ta õige julgesti väravale lähenenud, siis aga enese äkki kerra tõmmanud ja haledalt vingudes metsa punumud.

Ka muidu olid Saariku inimesed usklikud. Perenaine Reet ja saunanaine nutsid alati suure häälega, kui vana soldat vennastemajas piiblit luges.

Saariku eluruumidki tunnistasid enese eest: igasse nurka olid jumalasõna lehed liimitud, inglite ja tallekeste piltidega. Ei siin olnud värvilisi paberilipakaid kõiksugu ilmaliku jumalavallatusega.

Ja lävesse oli hobuseraud naelutatud, et kuri jalgupidi kinni jääks. Ühe sõnaga, kõik näitas, et siin jumalakartlik rahvas elas.

3

Kukk laulis kolmat korda. See tähendas, et oli paras karjatalitamise aeg.

Saunanaine Anu ajas köhides vana lambanahkse kasuka selga ja mehe rasked vene saapad jalga. Siis läks ta kambrisse ja äratas Leena, kes omakorda Joosepi voodist välja kangutas.

Joosep oli õhtul käinud kalmistul vallavaesele hauda kaevamas ja tilga viina saanud: oh, kuis ta pea huugas! Seda ilma elu, seda õnnist elukest küll!

Värskes õhus võbisedes võtsid Joosep ja Leena toobri õlale ning astusid alla kaevu poole. Anu läks aovidevikus ees, ta kasukas kobises ja lumi rudises.

Ning nüüd olid nad juba kaevu juures. Anu tahtis parajasti pange alla lasta, kui kaevu põhjast kostis vee sulin.

„Vist kukkus jäätükk sisse,“ mõtles Anu, kuid jäi ometi kuulatama. Ja siis kostis sügavusest sünge urin.

„Issa, pojuke, püha vaimuke!“ kiljatas saunanaine ja hüppas tagasi, kuid lõi pea vastu toobrit, millega Joosep ning Leena olid pärale jõudnud.

„Issand, halasta!“ karjatas ta, mõlema käega peast kinni haarates. „Viimnepäev on käes!“

„Mis seal on?“ küsis Joosep, kes lume rudina pärast midagi ei kuulnud.

„Oh, Issand, heida armu! Viimnepäev on käes! Oh, Jessuke, oh, jumaluke! Päästa meid patuseid! Oh sa püha talleke!“

„Mis seal ometi on?“

Kaevust kostis äkki jälle sulin ja kange urin. Ning toober kukkus kolinal maha.

„Viimnepäev on tulnud! Oh sina jumala kolmekordne vereleping! Vanakuri on ahelad läbi närinud! Nüüd ta

tuleb ja neelab maailma! Oh sina Issanda heldus! Oh sina taevane äralepitus!"

Seni olid kõik paigal seisnud, nüüd aga punus Anu sauna poole ja Joosep ning Leena mäele. Anu ehmatas oma mehe ja Madise luist ning lihast läbilõikava kisaga üles.

„Mis on?" hüüdis Madis istukile karates.

„Oh sa püha vaimuke, püha ristike, püha talleke —!"

„Mis püha ristike ja talleke?"

„Oh sina Issanda heldus —!"

„Mis, kurat?"

„Saatan on ahelaist lahti! Viimnepäev on väljas!"

„Mis viimsepäeva lori see siis on?"

„Võeh, missugust hirmsat sõna tema veel tarvitab! Juba inglid laulavad õues, ja tema veel vannub! Jessuke —!"

„Inglid? Vai inglid!" jahmus Mats. „Anu, anna mu saapad!"

Ta kobistas tulise rutuga saabaste kallal, kuna Madis aluspükstes ja palja jalu välja kargas. Kaevu äärde oli juba mäerahvas kokku jooksnud.

„Või vanakuri ise lahti!" õhkas perenaine käsi kokku pannes. „Või juba lahti! Kas temal hullul aru või otsa!"

„Ei ole vanakuri," mõmises vanaema. „On ikka kodukäija, päris kodukäija."

Tema oli vanim inimene peres ja küllap ta juba teadis. Oh sa heldeke, ei olnud otsa ega äärt neil kodukäijail ja luupainajail, kes teda ta eluajal vaevanud!

„Mis seal siis ikka!" lausus peremees Andres. „Mõni vasikas on kaevu kukkunud, ja nemad karjuvad kui meelest ära!"

„Võeh, või vasikas!" rõkkas saunanaine. „Mis tema ka ütleb: vasikas! Peremeheke, ütlen ikka viimsepäeva palge

ees, et ise oled vasikas, kui nii kõneled. Kust vasikas siia sai? Nägin ise, missugune metsaline see on: silmad peas kui laternad, ja hambad —, oh sa jumaluke, oh sa püha talleke —!"

Samal ajal kostis jälle läbilõikav ulgumine ja sulin, otsekui suurte vete liikumine. Kõik langesid näost ära.

„Reet, Reet!" kisendas Andres-peremees. „Mine jookse, too lauluraamat!"

Varsti oli lauluraamat toodud. Läbi hommikuse videviku kostis hale laul — metsalise veel haledama ulgumise saatel:

Avita, Jeesus, et võimust või saada,
kae, kuis pimedus tükip mo pääl',
otsip mo petta nink kahjo mull' saata,
ega küll asjanda põrguriik tääl!
Kurat mo kavalast kiusata nõvvap,
sõglata, rikku nink kurvasta püvvap.

Iga reaga jäi kodukäija ikka vaiksemaks ja vaiksemaks. Ning kui laul lõppes, lõppes ka viimane veesulin kaevu sügavuses.

Nüüd alles julgeti laternaga kaevu üle kummarduda ja sügavusse vaadata. Väike tulekübe valgustas vaevaliselt ülemisi külmunud rakkeid.

Siis lasti kardne lamp ämbris alla. Ta paistis kui ähmane kuu läbi halli udu, seinad mustasid, all välkus pime vesi.

„Juba kadunud," kinnitas vanaema pühalikult. „Ei ta kannatanud jumalasõna."

Kõik ohkasid otsekui koorma alt pääsedes. Ja jälle kostis läbi hommikuse vaikuse laul:

Nüüd, ristirahvas, rõõmusta . . .

4

Hommikuse ao-une ajal rakendas Madis hobuse ree ette, veeretas veevaadi peale, võttis Anu ühes ja sõitis teise tallu vett tooma. Oma kaev oli püretatud, selle vesi võis loomadele paised selga ajada.

Kruubi peremees seisis parajasti keset õue, käed tondinahast pükste taskus, kui veevedajad pärale jõudsid.

„Noh, Saariku rahvas, vett vaja?“ küsis ta vaati nähes.

„Jah, egas teil endil ometi vähe ole?“ vastas Madis.

„Vaata imet, või neil veepuudus,“ ütles jällegi Kruubi peremees. „Teil kaev ometi madalas kohas. Ja olid ka pehmevõitu ilmad. Või neil pole vett!“

„Vett on küll, kuid vanakuri segas ära.“

„Mis vanakuri —?“

„Oh sina heldeke, Kruubi peremees ei teagi veel, mis õnnetus meil täna juhtus!“ hakkas nüüd Anu jahvatama. „Oh sina heldene aeg! Oh sina jumaluke —!“

„Mis siis oli?“ imestas Kruubi peremees. „Ma ei saa veelgi aru.“

„Kurat käib maailma mööda. Oh sina Issanda heldus! Kurat läks meie kaevu —.“

„Ei olnud see kurat,“ õiendas Madis. „Oli ikka kodukäija.“

„Jah, jumaluke, kodukäija läks meie kaevu. Oeh, Jessuke! Küll me ehmatasime! Arvasime, et viimnepäev tuleb.“

„Noh ja siis?“

„Hakkasime laulma — nii kaduski ära. Eks see kodukäija olnud ikka Tõru vanamees, kes see muu!“

Kruubi peremees kuulas, suu ammuli. Siis segas end Madis Anu jutuvoolu vahele:

„No kuidas siis veega on?"

„Ah veega või?" päris Kruubi peremees ja sügas kuklatagust. „Ei meilt vett saa. Meil isegi puudus. Kaevu põhjas ainult kamalutäis muda."

„Või ei saa!" viskas Madis käega. „Ega ole siis midagi teha. Tarvis aga sõita. Viitsimegi kõnelemisega palju aega. Anu, no kobi aga peale."

Madis pööras hobuse ümber ja sõitis õuest välja. Kruubi peremees jäi vahtima, käed püksitaskuis ja suu ammuli.

5

Teel peatas Madis hobuse, pööras pea Anu poole ja küsis:

„Mis siis nüüd teha? Ega ilma veeta või koju minna. Sõidame õige Käärule. Neil kaev all orus, ega neil ole veepuudust."

Käärule oli Kruubilt veerand versta.

„Nõõ! Mis sa magad!"

Lumi rudises reejalaste all. Koitis hommik.

Viimaks jõudsid nad Käärule. Õues polnud kedagi näha.

„Kas hakkame kohe vinnama või minna küsima ka?" arutas Madis ja astus kambrisse.

Kääru pere oli hommikust võtmas.

„Tere, ristirahvas!" tervitas Madis.

Noor peremees tõstis pead.

„Tere, tere!" vastas ta. „Noh, mis Madisel head kuulda?"

„Tulin vett paluma," vastas mees.

„Kus see toop siis on?"

„Ega ma juua taha, tulin vaadiga vett viima," seletas Madis.

„Istu siis, soojenda keha, — kuhu sul rutt."

„Pole aega istuda, eit ootab hobusega väljas."

„Kust sa siis äkki eide võtsid? Olid ikka põline vanapoiss."

„Polegi minu eit, on venna oma."

„Vaata, vaata, või venna naisega!" naeris Kääru peremees ja tõmbas käega üle suure, noore näo. „Või siis vett tulid otsima? Kas oma kaev tühi?"

„Paha vaim solkis ära..."

„Mis lora sa ajad?" pahvatas peremees. „Mis paha vaim?"

„Jah, paha vaim... Teie, noored inimesed, ei usu... Oeh, küll ehmatas hommikul ära!... Oli päris kodukäija..."

„Mis naiste lora sa nüüd ajad! Vana mees, aga varsa aru. Mine koju ja võta rahuliku meelega vett. Paha vaim pole kaevus, vaid sinu peas!"

„Ei või omast kaevust võtta..."

„Pea parem suu! Säärase jutuga ära tule minu majja."

„Oeh, oeh, noor inimene! Kui terav! Või nüüdne sugu siis midagi usub. Kui oleksid ise seal olnud, küll siis räägiksid teisiti. Ei ole nüüd enam vanade austust. Ei usta enam nende sõna. Oeh, oeh!"

„No kui sul paremat pole öelda, siis mine sinna, kust oled tulnudki."

Kogu pere naeris laginal. Pisike valgete lokkide ja siniste silmadega poisike seisis Madise ees, nägu ühel hoobil imestav ja naerev.

„Ja vesi?" küsis Madis.

„Mis vesi?" vastas peremees.

„Kas saan siis vett?"

„Too sealt, kus su loba ustakse!"

Madis sülitas, pani nahkmütsi pähe ja astus välja. Ta järel tulid ka mõned pererahvast õue.

Madis istus reele ja käänas hobuse pea sõna lausumata värava poole.

„Kuhu nüüd?“ imestas Anu, kellele ootamine juba igavaks läinud. „Miks sa hobust kaevu manu ei aja?“

„Et neid kurat sööks!“ vandus Madis vihaselt, lõi nuiaga hobust ja sõitis väravast välja.

„Vaadake, kaks lolli sõidavad!“ ütles Kääru peremees ja osutas käega sõitjate järele.

6

„Et te nagu põied lõhki läheksite!“ urises Madis. „Et te kiirsurma sureksite! Et hundid te kondid laiali kannaksid!“

Anu, kes ei teadnud Madise pahameele põhjust, vahtis teda ehmunult. „Ära on teinud kurjad inimesed,“ mõtles ta, „ära on teinud.“ Madis aga vandus järelejätmata.

Ilm oli vahepeal külmemaks läinud. Anu lõdises ja lõi hambaid kokku. „Õõõ—õ—,“ venitas ta.

Madis käänas hobuse Tõru talu poole metsatuka ääres. Kui nad puude tagant välja sõitsid, kostis, kuis talu õues keegi naine kõvasti pahandas.

Nad ei pääsenud õue, sest väravad olid kinni. Madis peatas hobuse ja tahtis parajasti reelt maha kobida, kui pahandaja tema poole pöördus.

„Mis sa, hernehirmutis, luusid ringi oma pimeda hobusega!“ hüüdis naine ja näitas Madisele rusikat.

„Ja mis sina, hammasteta nõid, seal urised!“ kõrvetas mees vastu, kes oli juba isegi vihane. „Mis sa lõugad! Tee parem värav lahti.“

„Vaat seda sulle!“ Ja naine raputas jälle rusikat. „Ah nüüd tuled sa vett otsima? Kelle meest sa aga teotasid?

Kuidas sa julgesid õelda, et vana Tõnu olla teil kodu käinud?"

„Kunas ma seda ütlesin?"

„Ah nüüd sa veel ei teagi! Tunni aja eest olid sa, kuriloom, Kruubil, rääkisid seal, et vana Tõnu olla teie pool kodu käinud. Seeliku tädi oli kuulnud, tuli siia, rääkis ära. Ah sina, ronkade roog! Minu mees tuleb nüüd kodu käima! Tema, õndsake, säärane jumalakartlik inimene. Oota sa, oota sa, see ja teine!..."

„Jäta lõugamine ja tee väravad lahti!" käsutas Madis.

Naine ei liigahtanudki, vaid sõimas aga kasvava hooga edasi. Oleks peagu kuulda võinud, kuis ta lõualuud nagisesid.

Madis läks ise väravat avama. Juba oli see pärani, kui naine rusikatega Madise kallale tormas. Aga see lükkas ta eemale.

„Kae ronka!" sülitas mees. „Või sa siin mõni perenaine oled! Kui poeg kuuleb, küll ta sind siis õpetab, kuidas elada. Mina juba tean. Otsisin talle ju ise naise."

Madis hakkas hobust õue juhtima. Seal hüüdis Tõru eit:

„Muri, Muri! Paka!"

Nurga tagant hüppasid kaks suurt koera välja.

„Äss, äss!"

Koerad tormasid vaese Madise kallale, kes vaevalt jõudis nuiaga vastu vehkida.

„Äss, äss!"

„Ai—ii!" karjatas Madis, kui Paka ta sääremarjast kinni haaras.

Viimaks sai ta rekke.

„Nõõ, kurat!"

Hobune sai tulise hoobi üle küljeluude ja pani minema. Koerad kihutasid haukudes järel, perenaine ässitas, Madis plaanis hobust ja Anu kisendas hirmu pärast.

„Et sind põrgus põlevasse tõrva kastetaks!" hüüdis Madis, kui nad metsast välja jõudsid.

„Et sa mätta otsas mädaneksid!" kordas Anu.

„Et sa elavalt ära . . . !" kinnitas Madis.

7

„Nii mine või veeta koju!" arutas Madis, kui ta vihatuju natuke lahtus.

„Lähme Pargla mõisa," soovitas Anu.

„Ükstapuha."

Parglasse oli versta võrra maad. Varsti olid nad seal.

„Kuule," ütles Madis, „ega ole hea mõisa sisse minna. Hakkavad veel pärima ja võrgutama. Võtame parem mõisaalusest tiigist."

Nad ajasid tiigi juurde, moonanaiste pesupesemiskohale. Mõlemad kobisid maha.

„Sa kilusilk!" kahmas Madis korraga öelda.

„Mis on?" küsis Anu.

„Millega me vett võtame? Pole ju pange kaasas. Võtku neid kodukäijaid! Mihukest häda kõik kaela ajavad!"

„Võta mütsiga."

„Mütsiga? Mis sa, pöörane, veel välja ei mõtle!"

Madis jättis Anu hobusega tiigi äärde ja läks ise moonamajja ämbri järele. Esimeses toas, kuhu ta astus, leidis ta kurdi ja pimeda vanaeide eest. See ei vastanud Madise küsimusele midagi. Teises toas pesi naine kolmjala juures.

„Mis sa jälle tahad?" küsis ta Madiselt tigedalt.

„Pange paluksin," vastas see.

„Jumal, päästa setudest!"

„Kas saab siis?"

„Vaat seda saad sa!" ja naine virutas Madisele luuakontsuga vastu pead ning lõi ukse kinni.

Vihaselt tuli Madis tiigi äärde. Vihaselt ja sõna lausumata võttis ta mütsi peast ning hakkas sellega jääaugust vett tõstma.

Anu vaatas vaikides seda toimetust. Kõigil kolmel, Madisel, Anul ja hobusel värisesid jäsemed pakase pärast. Hobuse ninasõõrmete ümber oli valge härmatisemets.

Pooletunnise töö järel hakkas vaat täis saama. Madis väänas vee mütsist, pani selle pähe, istus rekke ja juhtis hobuse kodu poole.

„Pole ma varem veel sääraseid nägureid näinud!" urises ta hääletult.

Parglast Saarikule oli paar versta. Kui nad koju jõudsid, oli juba lõuna käes.

Väraval peatus hobune äkki kui kivipost. Madise viha lõi lausa lõkkele ja ta keerutas nuiaga hobuse pea kohal. Hobune ehmus ja tõmbas äkki rege. Veevaat veeres maha, vajus kummuli ja vesi jooksis kohinal lumme.

Madis seisis kui piksest rabatud paigal ja vaatas, kuis lumi vaadi ümber raskeks ning sinihalliks läks.

„Os'sa, os'sa!" pomises ta ainult.

Aga vesi jooksis ja jooksis. Viimaks oli vaat tühi. Madis veeretas ta rekke ja sõitis lauda ette. Andres ootas seal.

„Tohoo, Madis, kui hilja sa tuled!" hüüdis ta. „Kuid hea, et viimakski jõudsid. Lase aga nüüd panged täis!"

„Kust kurat ma lasen! Vett pole tilkagi."

„Kus sa siis ometi kolasid? Mis sa õiendasid? Poole päeva on kodunt ära ega too tilkagi vett. Nagu oleks maailma otsas käinud!"

Andres noomis veel kaua, vaikse ning madala häälega, nagu oleks surnu majas.

Madis ei vastanud midagi, rakendas vaikides hobuse eest, viis talli ja läks tuppa. Toas laskus ta ahju najale, ilma et oleks mütsi peast võtnud.

„Mis sa ahju najal seisad, nagu kinni naelutatud?“ küsis Anu, kasukat seljast ajades.

Madis ainult urises vastuseks.

„Ära on teinud, ära on teinud kurjad inimesed Madise,“ mõtles Anu ja küsis jälle: „Mida sa ootad? Võta märg müts peast!“

„Võta siis ka, kui on pea külge külmanud! Hull olin, kui sinu nõu järgi tegin,“ vastas Madis mõrult ja pööras teise kõrva vastu ahju. „Et need kodukäijad oma kaela käänaksid!“

8

„Lõpe nüüd kas või kõige karjaga janu kätte!“ kurtis Andres lauda lävel ja sügas kukalt. „Leena, pane pada tulele, too lund ja hakka sulatama.“

Seejärel läks pereisa kaevu juurde ja kummardus üle rakete. „Ega ta silma ometi karga,“ mõtles ta. Kaevus ei näinud peale mustava vee midagi.

Pärast lõunat tuli Sirpiku tädi Saarikule. See oli Saariku pereema sõber ja sobitas Leenat oma pojale naiseks. Talle räägiti kohe, milline pahandus Saarikul olnud.

„Ja te ei julgegi nüüd kaevust vett võtta?“ päris tädi.

„Nii see on sõtsike, jumal paraku!“ õhkas Reet.

„Oeh, ei kodukäija vett püreta!“ sädistas nüüd Sirpiku tädi. „Olin alles tüdrukuke, viieteistkü'-aastane, vaata, siis käis meil ka kodukäija. Kus ikka mässas teine kõik piimapütid ja jahusalved läbi, nii et aga tolm taga! Ei usaldanud me siis ise enam midagi aidast pruukida. Kartsime, et

kes teab, mis haiguse veel kaela toob. Kuid, sõtsike, häda ajab härja kaevu! Ei aidanud miski, pidime kodukäija nuhitud asju sööma. Kuid midagi ei teinud! Mitte midagi, terved olime nagu jumala linnukesed taeva all."

„Võeh, või midagi ei teinud!" imestas Reet. „Eks sa vaata Issanda imet! Ja meie, vaesekesed, õhkame ja mõtleme: kust ikka vett saaksime?"

Sirpiku tädi läks varsti minema. Jõulu ajal lubas ta tagasi tulla.

Lume sulatamine jäeti kohe järele. Esiti ei julgenud küll keegi kaevust vett võtta, kuid pärast harjusid kõik ära.

Üks õnnetus oli aga siiski. Anu tuli mäele ja teatas, et Madis olevat ära tehtud. Või see mõni naljaasi, kui inimene ära tehakse!

Pererahvas jooksis sauna juurde. Madis, vaene, lamas voodis, üleni sinine, lõdises ja lõgistas hambaid.

„Külm on! Tooge kasukaid!"

„Ära on tehtud, kullakesed!" sosistas Reet käsi kokku pannes.

„Pole kedagi tehtud, — Pargla tiigi ääres külmetasin —, vaat mis!"

„Ei ole midagi külmetanud, — ära tehtud!"

„Kurat teid võtku!" turtsus Madis. „Muud laulu polegi kui: ära tehtud, ära tehtud!"

„Mine ava nüüd äratehtud inimese silmad! Või ta ise aru saab!"

Samal päeval tegi pereisa taari ja õlut ning hakati kõigiti jõulude vastu valmistama.

Õhtul tuli Madise teise venna poeg — seesama, kes teenis Kikepära viinaköögis — vaest äratehtud inimest vaatama ja tõi toobi piiritust haigele kontide määrdeks. Ma-

dis määris peale ja võttis sisse: kui ühelt poolt aitab, ega siis teiseltki paha tee!

Ja elu läks omasoodu edasi.

9

Jõulude teine püha oli käes ja Saarikul oli palju külalisi. Oli Sirpiku tädi pojaga, oli Oriku onu, Taagevere Pärt ja Paljasärgi mölder, oli Abritse vana, Madise vennapoeg ning palju teisi.

Külalised tulid, nagu kohane õigele ristirahvale, teisel ega mitte esimesel pühal, kus iga korralik inimene kirikusse läheb või kodus istub, lauluraamat ees. Ainult jumalavallatus rõkkab kõik pühad ringi, täis ilma lusti ning rõõmu.

Külaliste keskel oli rahulik meel ning hea tuju. Saariku omad oskasid ju võõraid vastu võtta! Seda võõrustamist, seda kostitamist, seda õllekese väljakallamist ja jutukese vestmist!

Kodukäijast ei lausutud aga sõnagi. Muidugi, külalised teadsid seda kõik, perenaine ise oli mõnele sõtsikesele kõrva sosistanud: mine hoia nüüd säärast rasket asja üksi südame peal!

Vööd lasti lahti ja istuti lõunalauda. See paindus süldivaagnate, käkikausside, jõulumaugutaldrikute ja koduõllekannude all.

Lasti maitseda jumalaviljakest, söödi taskuväitsede ja sõrmedega, nuusati ning pühiti rasvaseid huuli suurte rätikutega. Inimesed läksid süües raskeks ja pingid paindusid söömaaja kestes looka.

Pärast küllalist lõunat läks saunarahvas karja talitama, aga võõrad ohates ning oiates majapidamist vaatama. See

oli alles majapidamine, ses Saariku talus! — sellega olid kõik nõus.

Korraga kostis õuest hirmus kisa. Külalised ja perevanemad jooksid kaevu äärde, kus hädaldas saunarahvas.

„Vanakuri on kaevus!“ kriiskas Anu.

„Saatan ise!“ lükkas Mats.

„Kurat koera nahas!“ kinnitas Madis.

Nende kõne läks segamini. Keegi ei saanud enam õieti aru.

Viimaks pääses Andres kaevu äärde.

Tõesti, kaevus vee peal lamas loom, karvad veest mustad, silm padasinine ja hambad kibedalt irvi. Muud ei seletanud silmad.

„Oeh, Jessuke!“ lõid naised käsi kokku. „Oh sina isa, poeg ja püha vaim!“

Nõnda ahastati kaua. Siis märgati, et elukas kaevus end ei liiguta.

„Surnud on,“ ütles noormees.

„Või surnud“ sädistas sõtse. „Mis sina, noor inime, sellest tead! Ei kurat sure. Kaval on ta. Lamab venekooluses, et meid aga võrgutada. Oi tema tembukesi, Issand halasta! Oi tema krutsikuid, taevas hoidku!“

Viimaks koguti ometi julgust. Noormees laskis kivi kaevu. Teine sihiti juba metsalise pähe. Kuuldus potsak vastu märga nahka ja vee sulin. Aga kaugemale ei saadud. Siis toodi jälle lauluraamat.

Kuni õhtuni seisid inimesed kaevu ümber ja laulsid. Möödasõitev Sälu kaupmees tõusis saanis püsti ja küsis üle aia:

„Hei, Saariku rahvas, keda te laudsile panete?“

„Kuradit, kuradit,“ kostis keegi üle õla.

„Mis sa ütlesid?“

Kuid kaupmees ei saanud vastust. Siis tuli ta õue.

„Mis te siin jorutate?"

„Isa, pojuke —"

„Mis te jorutate, küsin ma. Otsekui arust ära. Paljaste peadega säärase külma käes! Kas ammu olete hulluks läinud?"

Eided ja taadid vaatasid talle otsa, huuled külmalt ning nuhtlevalt kinni nagu sinised jooned. Viimaks tungis kaupmees kaevu juurde.

„Tule jumal appi!" lõi ta kollaseid nahkkindaid kokku. „On koera kaevu uputanud ja nüüd laulavad nagu surnut kirstu pannes! Mis te ometi vahite, kui raibet välja ei tõmba?"

„Ei ole raibe, vaid vanakurat ise," ütles sõtse huulte otsast.

„Mis vanakurat! Koeraraibe on see! Võtke meel pähe ja tõmmake raibe välja!"

„Eks sa katsu ise tõmmata, kui hing armas pole. Küll sa näed, kuidas kargab näkku, oi, kuidas kargab näkku!"

„Jah, eks kaupmehehärra katsu ise tõmmata," rääkis salakavala näoga vanamees, poolides põlglikult sõnu, „eks katsu ise tõmmata, enne kui tuleb teisi käskima."

„Mis häda mul teie raipeid kiskuda! Tehke ise, mis süda soovib, te oinad!"

Kaupmees istus saani ja sõitis minema. Taha vaadates nägi ta, kuis Saariku õues ikka veel salk paljaste peadega inimesi külma käes lõdisedes kaevu ümber laulis.

10

See oli kella kolme paiku pärast lõunat. Hakkas juba hämaraks minema.

„Mis õige arvate, kui ta tõesti välja tõmbame?" ütles Andres. „Kaua me siin ikka nõnda seisame?"

„Mine tõmba teda kuramust! Näe, Sälu kaupmeeski ei usaldanud! Ja on juba kord suure suuga ning hakkaja mees.“

„Ega teist ometi keegi ei karda?“

„Kes teda hullu siin kartma peaks!“ lausus vana soldat. „Taplesin isegi türklastega ega kartnud ühtigi.“

„Madis, mine too pootshaak!“ käskis Saariku pereisa.

Pootshaak oli varsti toodud.

„Kes siis tõmbama hakkavad?“

„Eks peremees ole ikka pea.“

„Kus tema, peremees, nüüd tõmbama läheb!“ hädaldas vana Saariku eit.

„Noh, Joosep, eks sina siis lähe?“

Joosep vaarus kohe lähemale, punase nina ja värisevate kätega.

„Kas elu või surm, kas elu või surm...“ pomises ta õndsa naeratusega. „Kui tuleb siit ära minna, siis mine — hik — siis mine risti ette löömata — hõk!“

„Oeh, ristiinimesed,“ hädaldas Reet, „kus siis Joosep läheb! On alles lapsuke!“

„Kui ei, siis ei,“ lausus Joosep tõsiselt ja alistuvalt ning loksus eemale.

„Aga Oriku onu, eks hakka sina pihta?“

Kuid Oriku onu vastu:

„Mõtelge, ristiinimesed, mul naine ja lapsed. Kuidas need leinama jätan? Kes neid toidab? Mõtelge: surma peale välja minna...“

„Aga Taagevere Pärt?“

„Pärt peab tõmbama, tema alles poissmees!“ kinnitas kohe Oriku onu, otsekui kivi alt pääsedes.

Ja Pärdil polnud midagi vastu vaielda. Ta hakkas, ehk küll ettevaatlikult, pootshaagist kinni.

„Aga Palu pereisa?“

„Oeh, mis te minust kiusate! Mul puhtad rõivad seljas! Ei mina lähe! Mis te pereisadest tahate! Võtke esiti ikka sulased ametisse."

Ta jäeti rahule. Selle asemel pandi aga Abritse peremees tööle.

„Ja siis Paljasärgi mölder, — eks ta näidaku nüüd oma suurt jõudu!"

„Mis teil mõttesse tuli! Kuhu mina oma suure kerega lähen? Ei sünni ju kaevu lähedalegi."

Ka tema jäi priiks oma suure kõhu pärast. Aga selle eest pidi Madis tööle asuma.

„Nüüd vana kroonu-onu!"

„Mina? Ei mind. Mõtelge, kuidas ma lähen! Üleeile kukkusin maha, käsi nikastus, labaluud nagisevad. Kus sa sellega, et mina tõmbama hakkaksin!"

„Vahest sa kardad?"

„Mina kardaksin! Kes seda ütleb? Türklasega sõdisin — ja ei kartnud! Ning nüüd peaksin kuradit kartma!"

Viimaks leiti ometi viis meest, kes asusid pootshaagi juurde. Selle kisa suruti metsalise sisse, aegamööda ja raskelt, kõigil süda kurgus.

Ja siis hakkas ta tõusma, aegamööda ja raskelt, händ sorgus, turi läikiv, lapp-kõrvad veest nõretavad. Korraga kriiskas üks tüdruk läbilõikavalt:

„Liigutab!"

Ja — pauh! langes metsaline kaevu tagasi, kuna inimesed kõrvale pahvatasid.

„Kas pole pöörane!" kaebas Andres. „Ei anna ega anna järele!"

Nad ootasid jälle, loom aga ei liigahtanud, ja uuesti hakkasid nad vinnama. Ja ta tuli, ta tuli, see metsaline

sügavamast põrgust, tuli liigagi äkki kiljatavate naiste salka.

„Eemale, eemale!" kisendas keegi. „Vaata, kui kargab üles ja lööb hambad sääremarjadesse!"

Kuid loom ei liigahtanud.

„Näita tuld!" käsutas Andres.

Madis tõstis laterna üles. Lumel jalgade ringis, mille vahelt jooksid teravad valgusjoad nagu kiired päikesest, lamas tursunud märg loom. Kõik kummardusid ta üle.

„See on hunt!" ütles korraga väike vallakooli laps heleda häälega.

„Kuradi hunt!" hüüdsid kõik ühest suust.

11

„Hirm ajas karvad püsti!" ohkas Andres-peremees ja pühkis varrukatega otsaesist.

„Kurat võtku! Ja tema sunnik vedeles siin kaevus, kuna meie pidime seda solki jooma!"

„Ök!..." tegi Paljasärgi mölder.

„Õk!..." vastas Sirpiku tädi ja laskus aia najale.

„Eks ma öelnud, et see hunt on... öö—ök!..."

„Mina niisama, aga kes uskus... õõ—õk!..."

„Kurat võtku... Hundi raibe... Kas koduõlu ka selle veega oli tehtud, kali niisama?..."

„Kõik ikka sellesamaga..."

„Oeh, issake... Okse tükib peale... oeh, aidake... Hõõ—õõk!..."

„Ho — ho — hoidke otsa eest!..."

Kõigi tuju oli halb, väga halb.

Viimaks mindi tuppa. Pada pandi tulele ja hakati jälle lund sulatama.

„Andke juua! Kurk kipitab!“ hüüti igalt poolt.

„Kust sa, heldene aeg, ikka annad!“ õhkas Reet. „Kõik vesi, mis on, on ikkagi kaevust võetud. Minge sööge lund. Ehk aitab.“

Viimaks oli sedavõrd lund sulatatud, et võidi vabarnateed teha ja külalised said oma kurkusid puhastada. Jutuajamine läks jälle elavamaks.

„Mis nüüd selle kaevuga peale hakata?“ küsis Andres.

„Ei nüüd oska minagi õiget nõu anda,“ õhkas Sirpiku tädi. „Ei tule muud meelde, kui et peate hundi raipe kaevu viskama ja kaevu kinni ajama. Uue kaevu peate kaevama, muu ei aita.“

„Aga kuidas sa kaevad talvisel ajal uut kaevu! Ei see nõu lähe.“

„Kutsuge õpetaja!“ lausus jumalakartlik Palu peremees. „Las ta õnnistab vett, küll siis kaob kõik.“

„Võeh, või õpetaja!“ algas vanaema. „Kas siis nüüdne vana sarnane on? Vana oli õige hingekarjane: tuli, õnnistas maja, et kuradid sisse ei pääseks. Aga kas noor veel seda teeb! Ta noomib sind ennast, et küll saab, aga kuradit ei tule noomima. Ei sellest nõust tule midagi. Uus kaev tuleb kaevata.“

„Nii näib,“ lausus peremees mõttes. „Tuleval suvel tuleb uus kaev teha, seni aga vett mujalt vedada. Jah, eks need hundid ole majapidamisele kahjulikud küll. Kõnelemata sellest, et nad lambaid metsa veavad, püretavad nad sul isegi kaevu õues ära!“

Võõrad tegid minekut. Ei nad tahtnud kauem enam üksteist näha. Mõnel oli isegi veel järgmisel päeval paha olla.

Sirpiku eit sõitis pojaga läbi lumise metsa. Kaua vaikisid nad, siis hakkas eit rääkima, tigeda ja sihiseva häälega:

„Eks sa näe hullu, pole neil milleski õnne. Joosep joob, Laura sai toona lapse ja nüüd kukkus hunt kaevu. Ega see head tähenda! Küll sa näed, küll sa näed! Hoia parem neist eemale. Kes teab, kuidas veel Leenagagi lugu on!"

Ja siis läks sõit jälle sohinal, vaikiva metsa vahel. Poeg magas kresla vastu toetudes, suur ja tüse kui tala.

12

Sama päeva õhtul istus Madis saunas küdeva ahju ees ja kuivatas rõivaid. Ta oli käinud Maarja allikal, mis Saarikult versta võrra eemal, vett vedamas. Seal oli ta pimedal sool lätte kohale juhtunud ja sisse kukkunud.

„Kuidas kondid lõdisevad!" mõtles ta. „Hea oleks nüüd tilk viina võtta."

Ta oli piiritusele, mis vennapoeg tõi, vett lisanud ja nii paraja viina saanud. Ta otsis pudeli nurgast. Sel hetkel astus Joosep Pollaga sisse.

„Kes kurat sind siia kandis!" kirus Madis ja peitis pudeli selja taha.

Joosep heljus lähemale, haaras Madise käerandmest oma külmade sõrmedega ja sosistas punaseid silmi pilgutades:

„Sul on, ma tean. Anna mulle kah. Ma magasin kogu selle aja. Kuidas nüüd pead lõhub! Anna kinnitust!"

„Tont võtku!" sülitas Madis. „Pane vähemalt uksele taba taha. Nüüd ma rüüpan ja siis saad sina."

Madis tõstis pudeli suu äärde ja ta kõrisõlm liikus. Joosepi pilgud tõusid ühes pudeli põhjaga nagu kassi silmad pääsukese järele, ta niisked silmamunad välkusid.

„Oh ma lammas, oh ma oinas!" hädaldas äkki Madis. „Ma segasin ju piirituse kaevu veega!"

„Ei see väike täpe tähenda midagi," arvas Joosep, sirutades pudeli järele luisi käsi. „Ega jumalavilja või maha visata. Eks me katsu siis."

Ja ta võttis tugeva lonksu. Nad rüüpasid mõlemad vaheldumisi. Seal ütles Madis:

„Mul on paha."

„O—on mulgi. Aga mis to—ost."

„Pööritab südame all."

„O—oh, küll sa oled nõrk — õks!"

„Oeh, oeh — oo—ok!"

„Säh, võ—võta kinnitust!"

Kuid Madis viskus selili pikale pingile, näost kollane kui kapsaleht.

„Oeh, Jessuke!" oigas ta, kätega kõhu ümbert hoides. „Pea väriseb ja kõht käib ringi. Võ—võtku kurat neid hunte!"

Sel ajal lamas Polla ahju kumas, jalad sirgu ja nina välja venitatud. Tal oli hea olla. Ta oli jälle oma õndsais koeraunedes, täis imelikke loomi ja kõige avatlevamaid roogasid.

Ta jooksis lumist nõmme mööda jänese jälil. See oli eriline jänes, suurem kui kõik jänesed, jäneste jänes, jäneste jumal. Ja tema isegi, Polla, polnud harilik koer: ta oli loetlematuid kordi suurem, lihavam, tugevam kui kõik muud koerad, ta oli koerte koer, koerte jumal.

Ta laskis uhket sörki olematute puude all, nuusutades olematute loomade lõhnu olematuil jälgedel. Kui hea on olla koer — üks väärtuslikum loom kui kõik muud loomad!

Äkki nägi ta kadakapõõsa tagant hunti tõusvat ja enese ees jooksu pistvat. See oli suur hunt, nagu mägi mustas ta

puude all, oksad murdusid, kui ta läks — see suur hunt, huntide hunt, jumal-hunt.

Aga Polla laskis ta järel, võimsam ja julgem kui ükski hunt maailmas. Ta lähenes nagu tuul hundile, ta tundis selle imalkangeid lõhnu, — selle rõvedaid metslooma lõhnu tundis ta otse nina ees.

Nüüd avas ta lõuad, et hambad hundi kuklasse lüüa, — ja ärkas kiljatades.

Ta vaatas segase, tuhmi pilguga enese ümber ja nägi kaht lõtva kollase näoga meest pingil seina najal lamavat — kustuva ahju valguses.

1902.

Ema viis hälli heinamaale,
kandis mu kiigu kesa peale,
pani parmaste vahele;
pani käo kiigutama,
suvilinnu liigutama.

Maha jäi ta, marjukene, päkapikku poisikene. Ei olnud pea paitajat, üle läve aitajat. Isa matsid nad ja ema peitsid mulla rüppe. Hingekella helin vaikis varsti.

Vanaisa pühkis silmi ja eidekene kuivatas pisaraid.

„Vaenelaps, kuidas sina ka maailmast läbi saad?“ ohkas vanaisa.

„Maimukene, kes sulle ema eest on?“ õhkas vanaema.

Kuid pisikene vaatas võõrastades mõlemale otsa ja küsis suurte siniste silmadega:

„Millal on mu emal kortsud palgele tulnud ja kunas on isal juuksed halliks läinud?“

Aga nemad need olid, — ta kortsunud põskedega ema ja halliks läinud isa.

Ainult üks põlv tagasi, üksainuke põlv.

Ja nemad ütlesid:

„Kes sind siis aitab, kui mitte mina?"
„Kes sulle siis ema eest on, kui mitte mina?"
Teisel päeval silus taat kätkivibu ja mõtles, mitme aasta eest oli ta seda viimast korda teinud.
Ja teisel päeval pühkis eit põllenurgaga silmi, kui saunaunkast väetikese nuttu kuulis.
Mõlemad imestasid, et nende kössivajunud sauna katuse all oli jällegi pisike laps. Ja mõlemal oli imelik tundmus, nagu oleksid nad ise uuesti nooreks saanud.
Nii asus väike Aidu suitsunud seinte vahele ja paindunud parte alla, mis polnud enam ammu lapse nuttu ega kilkamist kuulnud. Sest need, kes siin olid nutnud ja hõisanud, olid suureks sirgunud ning noorena mulla varju vaibunud.
Nädala pärast uskus ta isegi, et isal olid hallid juuksed ja emal kortsunud pale.

*

„Sihka-sahka, sihka-sahka!" tõmbas taat osmiku ees laastuga üle vikati. Lüsi oli otsapidi maas, lüüs vastu põlve, ise hoidis ta vitsa äärest kinni ja laskis laastuga mööda lehte, ikka paremalt ja pahemalt poolt: „Sihka-sahka, sihka-sahka!"
Ja nõndasama tõmbas kuskil aiakurus ka rohutirts vastuseks, pikkamööda ja tõsiselt:
„Sirr-sorr ... sirr-sorr ..."
Taat pani vana Ungase puutelgedega vankri ette, lapsekiigu pära peale, mässis vikati lehe narmasse, pistis püti heintesse ja siis läksid nad heinale.
Siis oli nii.
Karjaplika kadus lammaste ja lehmaga lepikusse. Poolpime koer tolgendas heinaliste taga. Aga koju ei jäänud

ihu ega hinge. Väike see koht ju ka oli. Koomitsa uksele suruti puutaba taha, aga osmikuväratile tõugati ormis ette. Nii oli siis. Nii olid ajad. Ja nii inimesed. —

Versta viis oli heinamaa eemal. Mätlik oli ta ja kühmuline. Metsa ääres kasvasid tedremaran ja maarjahein, väljaspool võttis väriseja võidu. Künkal valendas kassikäpp ja sinas palusibul, kuusiku ääres roomas reburaig ning kerkis karusammal. Säärane oli heinamaa.

Juba kolmkümmend aastat tuli taat igal suvel siia eidega heinale, niitis, pani kuhja, aga talvel reeteega vedas koju.

Ime, et kaseladvad nüüd oma päid kokku ei pistnud ega hakanud juttu sahistama, kui eite Aiduga nägid.

Võib-olla nad tegidki seda, nagu külaeided laupäevaõhtuti vennastemaja juures pajude all istudes või põlvini Veriojas seistes ja lambaid pestes, — kui nad pead kokku pistavad ning sündinud või alles sündimata lastest sosistavad.

Ega siis nemad teadnud, et väike Aidu oli vaenelaps ja et see oli vanaema, kes teda süles hoidis.

„Nihukee! . . .“ venitas taat, kui hobune äkki seisma jäi.

Siin oli Kuruvariku algus. Siin olid eite-taati harilikult peatumas. Siin võttis vanamees Ungase vankri eest ja pani sangleppade alla sööma.

Päike helendas puude ladvus, aga selged kastepisarad särasid veel rohuhelbeil. Tuhandes hääles hõiskas keegi nähtamatu ja tundmatu haljas lehekojas.

Aga tema naeris ja naeris, see pisukene. Naeris vastu haljale metsale ja sinavale taevale.

Ilus oli see koht. Poolakas ja Roots olid siin sõdinud. Veri oli ojas vee asemel voolanud. Maad oli ta niisutanud, see soe, punane veri. Ja sellepärast õhetasidki need kaldad kevadpäevil punaste lilledega nagu kirjud kangad päikese paistel. —

„Vanamiis, tii nüit äll valmis."

Ja eit kobis ratastelt Aiduga maha.

Aeglaselt nohises taat:

„Pole koskile ruttu... ega ilm iist ärä joose... aiga küllält..."

Kuidas kiike valmistada, seda teadis vanamees hästi. Oli ta seda siin ju nii mõnigi kord teinud — nendele, kes mullas puhkasid. Nii ka nüüd.

Sirged olid Verioja kased. Kogu Varamargu kandis polnud teisi sääraseid. Taat ronis aeglaselt ja kohmakalt noore kase otsa ning kaalus selle ladva oma raskusega maha. Eit tõmbas alt. Nii oli painduv vibu valmis, koorimatu, leheline. Kõigest jõust pidas vanamees okstest, et puu jälle sirgu ei läheks, aga eit sidus kätkikorvi nööriga ladva külge.

„Tuu nüit väikemiis, kaeme, kuis lätt," lausus taat.

Eit võttis mähkmeis lapse ja pani kätki põhjale. Siis päästis vanamees kaseladva käest.

„Ee—hh!"

Ja ta venitas suu lahti ning unustaski lahti.

Viuh! viskus kask nagu vibu sirgu, ja laps lendas otsekui lahtipääsenud lingukivi õhku.

„Esä, pojake, pühä vaimuke!" kiljatas eit hirmuga.

Kask õõtsus vihaselt, nagu oleks ta praegu midagi halba oma kaelast raputanud. Tühi häll kõlkus ta küljes siia ja sinna.

„Taevas, nüit ta katte!"

Öeldakse, et suuredki maailmast ei pääse, väikesed seda vähem. Pisike Aidu lamas just Verioja kalda kohal kasvava paju okstel. Veel jalg maad — ja ta oleks all ojas olnud. Aga ei, — ta kiikus pehmetel okstel.

Asi oli nii imelik, et vanamees pärast esimest ehmatust täiesti tõsiselt pajatas:

„No küll veli lennäs!"

„Sina, mõtsaline, ka midägi mõistat!“ pääsesid nüüd eide keelepaelad. „Väändse nigu karu. Tõse elo olle juba juussekarva küllen. Panda su endä kah niisama lendämä!“

Väike oli ainus, kes sellele juhtumile enamvähem rahulikult vaatas. Ta ei kavatsenud nuttagi, otsekui poleks need inimesed tema pärast nõnda ehmunud.

Ta ainult naeris suvisele taevale. Aga taevas sinas ja helendas.

*

Kui õhtu-udu juba luhalt tõusis ja heinasaadude piirded videvikus ähmusid, köhatas taat kõvemini kui muidu ja tegi tööle lõpu. Kaugeilt luhtadelt heljus magus heina lõhn ja kajas lauluhääl. Aeglaselt rakendas vanamees Ungase ette.

Vikat seljas, astus vana soldat, keda ka Ungaseks kutsuti, niidult kodu poole. Vanarahva juures peatus ta, vestis paar sõna juttu ja kuulis ka, kuis väike Aidu oli õhureisi ette võtnud.

„Njaa,“ noogutas Ungas — ikka see kahejalgne — asjatundlikult peaga. „Njaa, võib juhtuda . . .“

Ja ta kuuekümne-aastane keha lõi sirgeks nagu tikk.

„Kaugele lendab see poiss! Kui juba nüüd, mil veel a'd ega b'd ei oska, nii kaugele kargab, mis veel siis, kui kord meheks kasvab! Kõrgele lendab see poiss!“

Vana Ungas — see neljajalgne ikka — ohkas aisade vahel, otsekui oleks ainult tema vana soldati sõnades kahelnud.

Kaugel eemal mustasid heinasaod segaselt, justkui oleksid videvikus elavaks läinud. Rohus tõmbas keegi aeglaselt ja ühetooniliselt:

„Sirr-sorr . . . sirr-sorr . . .“

1904.

Väike saarestikuaurik lähenes mütsudes sadamale. Seal polnud muud kui ajast luitunud laidur pehkinud postidel ja selle taga rannal punakas kuuritaoline ehitis. Viimase otsa juurest algas rohtunud tee, tegi käänaku ümber ruske kaljukühmu ja kadus siis metsa, mis näis katvat kogu saart.

Laiduril, nagu kogu rannal, polnud ühtki elulist peale hallivatilise vanamehe, tohikpaun seljas. Ta seisis alistunult, vesihallid silmad sihitud lähenevale laevale. Tea, kas ta nägi laeva või mitte, või nägi seal veel midagi hoopis muud kui laeva. Pidi temas voolama viikingite veri ja kõnelema esivanemate hääl vähemalt viiekümnest põlvest. Tõeliselt kostsid ta hoiakust ja näost ainult sisesaare ning karjakopli vastukajad. Ja nüüd pidi äkki veel ühes oma tohikpaunaga kuhugi minema, — köh, köh, — just nagu reisile...

Auriku välisserval rippus pika saarmakehaga ja lühikeste jalgadega mees, hoides ühe käega laeva kardkatusest

ning keerutades teisega kulunud köieotsa. „Ahoi!“ hüüdis ta ja viskas köie laidurile. Tõusilmus hüppas maha põntsatades veel kord õhku, pööras teise külje ning jäi siis lamama. „Ahoi!“ kordas saarmaselg. Ja nüüd alles ärkas ning hädaldus ka tohikpaun. Ta kahmas mõlema käega köie ja sikutas silmuse puuposti ümber. Ohkis ja ähkis sellejuures nagu karu. Kuid tundis ühtlasi, et oli temagi tarvilik selle meresõidu õnnelikuks kordaminekuks. Köh, köh!...

Punaka nina ja prillidega kapten kummardus oma kohalt ning jälgis laeva randumist. Nüüd see müksas vastu laidurit, nii et piimakarrad tekil tärisesid, kapten kisendas midagi alla kütjale, ja siis kostis ahtrist ägedat vee mulinat. Saarmanäoline sikutas astmelaua esile ja heitis otsapidi laidurile. Harilikult ta seda ei teinud, — las ronivad niisama, ega seda pole piletile märgitud, et peab veel maale aitama. Aga kui oli daame või lehmi maha minemas, siis küll. Ega need oma kõrgete kandade või libedate sõrgadega kergesti saa. Pidi ikka ka peenemaid kombeid olema — ho-hoo!

Seekord lehmi polnud, küll aga daame. Jah, seal nad juba ootasid kolmekesi reas oma kompsudega. Ja nüüd tõstis esimene, kõige pikem, oma lakkpunase kinga porisele astmelauale, kuid kohe ka komistas, taarus ning kiljatas. Saarmanägu sai veel parajal ajal oma aitava käega jaole. Daam ulatas talle peenelt üheainsa sõrme ja astus siis tippivail sammel laidurile. Seal pöördus ta, tegi väikese niksu ja lausus daamiliku naeratusega: „Thank you!“ Saarmanägu lükkas tubakarulli galantselt ühest põsest teise ja aitas teisedki daamid kaldale. Samal ajal vinnas ka tohikpaun enese kohmakalt üle auriku serva sisse. Sest ta polnud ikkagi kindel, et astmelaua kulu just temagi piletihin-

nasse on arvatud. Seejärel lohistas saarmas ka kolm-neli tühja piimamannergut plärinal laidurile.

Kapten oma kohal jälgis kõike seda raudraamilise prilli pahase pilguga. Siis sirutas ta käe ja andis esimese vile. Auruse röögatuse vastukaja tegi tiiru saarte vahel ning kadus siis metsa. Kapten heitis pilgu kellale, — ikka veel paar minutit vara. Tea, kes sealt mändide tagant küll peaks veel tulema, aga kui juhtud enneaegu ära sõitma, siis on jällegi kisa. Liiatigi, et selle aurikuloksi osanikke leidub siin metsaküladeski. Ja seda pahem.

Ei olnud kapten hommikust peale heas tujus. Pea huugas eilsest napsitamisest ja tänaseist sekeldusist. Ja isegi see ilm oli sihuke vindunud, mossis, ei päikesepaistet ega vihma, — isegi vihastada ei saa ta peale õieti. Kõik just nagu kiusu pärast!

Aurik ootas, tasa laiduri kõrval mulistades, ja samuti ootasid kolm daami. Oli selge: nad tahtsid näha laeva lahkumist, et sellele siis järele lehvitada. Just nagu mõne suure reisijateauriku lahkumisel, — see on nii ilus ja peen! Jah, seal nad seisid reas, nagu kolm Seeba kuningaemandat, kõik ühteviisi rõivais ja ühesuguste planknägudega. Peas olid neil lakkmustad kübarad, millel želatiiniläikega puuviljakoormad, seljas litritest läikivad mustad kleidid ja jalas kriiskav-punased kingad. Päris reisiülikonnad need ju polnud, aga kui end kord näidata, siis juba täies hiilguses! Just nagu Hollywoodi peenem seltskond, — nii olid nad hommikul saarestikulinnakeses otsustanud. Nende üleolev, kuid ühtlasi ka andestav pilk aurikule, laidurile ja kogu ümbrusele osutas, et nad olid kõigest täitsa teadlikud. Oh, nad on laias maailmas hoopis muuga harjunud, kuid mida võibki neilt mahajäänuilt siin kodus nõuda!

Ja nii nad seisid, ühel käe otsas kollane papagoipuur, teisel läikiv grammofon, kolmandal aga tohutu käekott, mille punasele põsele tikitud tantsiv Micky-hiir. Nad seisid uhke peahoiakuga, nägu tardunud ülevasse naeratusse, poetades aeg-ajalt omavahel mõne sõna, millest aurikule muud ei kostnud, kui et see pidi olema inglise keel. Papagoi näis külmetavat, oli enese õrrel kössi tõmmanud ja vaikis.

Kogu see vaatlus ärritas ja vihastas kaptenit. Ta sirutas jälle käe ja tõmbas ägedalt vilet. Ning vee kohal tiirlev tume röögatus meenutas talle midagi muud, kui oli ümbritsev tõelisus.

Oi jah, oleks võinud temagi olla suure ookeaniauriku kapten, seista praegu selle juhisillal ja heita kotkapilgu üle mastide metsa. New York ja Liverpool, Hamburg ja Marseille... Pressitud püksid, viski ning havanna sigarid. Päriskodu ja perekond siin põhjas, armuseiklusi aga igas maailmajaos... Jah, midagi selletaolist oli temagi kord kujutelnud. Ja kõik see oleks võinudki olla. Tõeliselt aga tongis eluaeg selle künaga nende neetud saarte vahel, vedades külaeitesid, piimamannerguid ja põrsaid. Ning meeskonnaks vaid see saarmanägu ja teine samasugune kahejalgne masinaruumis. Seal su esimene ja teine tüürimees, su ohvitseridekabiin ning suitsetamissalong. Ptüi!

Ja nüüd veel need Seeba kuningaemandad! Juba laevale tulles laiutasid, ajasid endid kohevile, kiskusid oma planknäod suurilmadaamide naeratusele ja püüdsid kapteniga ainult inglise keelt rääkida. Oli ta ju sedagi omal ajal pisut õppinud, kuid kellele kuramusele seda siin vaja! Ja ära ununes, palju muud ei jäänudki järele kui „yes — no". Ning tundis ta ju ka neid daame ja nende inglise keelt. Olid vaid Ameerikast kodu külastama tulnud köögitüdru-

kud. Nüüd tahavad seda metsatagust üllatada oma grammofoni, papagoi ja peente kommetega. Jah, et vaadake, nii elatakse seal uhkel ning rikkal Ameerikamaal!

Kapten tõmbas viimase ägedusega kolmat korda vilepidet. Saarmanahk sikutas astmelaua sisse ja hüüdis siis laidurile: „Ahoi!" Kuid et seal polnud nüüd kedagi peale nende diivade, siis polnud sellel ka soovitud mõju. Nad liigutasid end küll, kuid tulemuseks oli vaid hädaldav „yes — no". Tohikpaun, kes tundis enese olevat seotud tõusilmuse sattumisega posti otsa, hädaldas samuti ja oli peagu valmis uuesti välja ronima. Kuid siis hüppas saarmanägu laidurile, vabastas köie ja viskas laevale ning ronis ise järele.

Nüüd asetusid Seeba emandad jälle oma majesteetlikku poosi, ninarätikud pihus, ja kui arvasid õige lahkumishetke olevat, tõstsid käed ning hüüdsid kooris:

„Good-bye!"

Kapten puri vihaselt lõuapärasid. Saatan söögu, kui siin käib vaid see merede valitsejate keel, siis käigu temagi poolest! Ta pilk langes läigatavale grammofonile ja see meenutas talle midagi. Ta ajas rinna ette ning karjus kütjale rämedal häälel:

„His masters voice!"

Kes teab, mis see mees seal all sest arvas, aga masina pani ta käima igatahes. Aurik eemaldus laidurist, tegi käänaku ja müdises siis edasi, üks külg ees nagu koeral. Laiduril, mille postide vahel loksus äratatud lainetus, seisid Uue Maailma imed ja vehkisid kätega. Ning papagoi ärkas, soputas tiibu ja kisendas neile kaasa:

„Good-bye! Good-bye!"

Äkki tõusis kaptenis silmitu viha: kui laseks õige sel laevaloksil minna, nagu ta ise läheb! Ei hakkaks enam nende

neetud neemede ümber kaarlema, vaid kihutaks täie auru all otse edasi! Ründaks nagu maruiil üle karide, püsti kaljudele, nii et tulejuga taga! Kui on kogu elu olnud üksainus tongimine ja keerlemine, külaeitede ja põrsaste vedamine, saarmanägude ning tohikpaunade kamandamine, siis olgu vähemalt lõpuks üks uhke maailmakärakas!

Kuid see viikingi vere mäss kestis ainult hetke. Aurik pöördus vasakule ja kadus neeme varju. Ning üle vesise näitelava laius endine hall elutus.

1942.

Vana Kikerpill istus laua juurde ja lõi ajalehe lahti. Ometi üks silmapilk enese mõnuks ja meelelahutuseks! Oli ju tänagi nende üürilistega rassimist ja protsessimist, — ikka see pole hea ja too pole paras! Nagu peaks tema maailma omal kulul soojaks kütma. No seda ei ole!

Sestap oligi nüüd hea puhata ja lugeda. Et mis maailmas uudist, kes kellega sõda peab või mis muud lahti. Olgugi et see temasse ei puutu. Aga just sellepärast mõjubki see rahustavalt. Otse lust kuulda, kui kuskil maa väriseb või tuld purskab. Nimelt mõnel võõral ja kaugel maal, millega pole midagi pistmist. Muhele vaid ja silu habet (ikka hea, kui sihuke viht omast käest, — ei ole vaja lipsu ette ega muud edevust!).

Aga seekord läks ometi kõik teisiti.

Sest äkki nõksatas Kikerpilli pea, — ta leidis lehest oma nime. No mis nad temast tahavad? Maksud ju makstud ega ole kohtu alla antud. Ta luges loo ähmides läbi, kuigi silmade ees ähvardas kirjuks minna. Neetud, — oma raha

eest pead sa seesugust lugema! Ta viskas lehe lauale ja hüppas üles. Veel kord neetud!

Siis toppis ta lehe taskusse, haaras kaabu ja tormas välja. Ta tahtis minna ja neile näidata. Keda just „nende" all mõelda, see polnud talle eneselegi selge, seda selgem aga tahe „näidata". Ükskõik, kas isiklikult läbi materdada või istuma protsessida. Jah, las sitsivad, sihukesed lõõbid! Teise inimese au teotajad — need kirjutajad, toimetajad ja trükkalid! Las sitsivad, saatananahad!

Viha lainetas temas nõnda, et käimist takistas. Aga ühtlasi andis ka hoogu ja auru, et oleks võinud müürist läbi murda. Ta ähkis nagu vedur ja vehkis tuulikuna käsi. Ning peas ikka sama mõte: saatananahad — need üürnikud, toimetajad ja kogu maailm! Kõik üheskoos vangla väärt!

Nii kihutas ta kesklinna poole, nägemata maad või ilma. Kuid mida lähemale ta jõele jõudis, seda taltsamaks ta sai. Nagu oleks külm vesi ta ägedust jahutanud.

Kõigepealt oli ju lugu tõsi, millest kirjutati. Pisut küll väänatud ja käänatud, aga ikkagi sinnapoole. Juhtus juba nii sandisti. Ja teiselt poolt, mõni hullem nüke oli veel mainimatagi jäänud. Mine nüüd protsessima ja neid väänakuid õgvendama, — kes ütleb, et sellejuures need rumalamadki haagid paistma ei hakka? Jaa-ah, ka sellele pidi mõtlema, p i d i mõtlema...

Kikerpill peatus keset silda. Lihunikusell põristas mööda, ohjapärasid keerutades. Tudeng kurameeris oma preiliga ja poisipõnn tuigerdas jalgrattal. Ning all sogasel jõel juhtisid venelased vandudes oma parve sillaavausse. Kellelgi polnud aga Kikerpilli haavuse ja vihaga asja. Nii see maailm on, mõtles ta kibestunult. Ega seda ole, et keegi teisest hooliks!

Kuid mis teha? Ei, ega ta nii loll ole, et midagi uisapäisa teeb. Ikka on tolku tarvis, olgugi hing täis. Ja keda's kuradimast ta seal kohe kätte saabki, — kuigi vihast piisaks poolele linnale?

Ja Kikerpill käänas ümber ning hakkas tagasi tulema. Nüüd liikus ta hoopis aeglasemalt ja abitumalt. Viha nööris ikka veel ta kõri, aga mitte ei saanud otsa peale, mis peaks tegema. Kui vähemalt teaks, kesse lõõp on, küsis ta. Egas muu, vastas samuti, kui ikka mõni ta enese üürnikest. Küllap see koolmeister Otstavel, — nokk püsti ja nägu tark peas, aga püksitagumik lõhki. Käratas, et kohelgu vana Kikerpill teda viisakamalt, tema olevat entelligent inimene (justkui sõimusõna!). Või jälle masinameister Oolup, — kah nagu kirjamees. Aga üürimaksmisel, — siis on teine lugu. Muudkui: „Mitte kuidagi ei saa täna, aga homme, ülehomme, nädala pärast. Teate isegi, rasked ajad!“ Aga kes küsib vana Kikerpilli rasketest aegadest? Äh? Kirjutama-trotsima ollakse aga küll meistrid!

Ta ei märganudki, kuidas oma põiktänava otsast möödus. Aga jalad teadsid ise, kuhu viia. Ta tõusis mäkke, tegi paar käänakut ja astus surnuaia väravast sisse. Väraval kiri: „Õndsa omma ne koolnu . . .“ Küllap nad seda on, — kindlasti on. Kuid sellele võib vaid pühapäeval mõtelda. Muu aeg purele aga siin nende koertega. Ole siis veel õnnis või muud!

Ta läks tükk maad vasakule, koperdas rohtunud kääbaste keskel ja peatus siis naise haua ees. Võttis kaabu kaenlasse ja luges meieisa, ise oma haavustele mõeldes. Näh, mõtles siis jälle, oleks ju pidanud siia lilli või muud seesugust istutama. Ikka nagu teistel inimestel, — muidu arvavad, et vana Kikerpill ei raatsi. Aga näe, tema pole suutnud seda

sula leina pärast. Mälestage ja armastage oma südames, — nii on öeldud. Ja nii ta just teebki.

Mitte küll seda, et ta oleks oma naisterahvaga selle eluajal kes teab kui hästi läbi saanud. Ega see kerge olnud! Teadagi, need naised — nooremas eas hilbud ja edvistused, vanemas jälle liigne jumalasõna ning kirikuskäik. Ega ta, kadunuke, raha või sõnaga just kokkuhoidlik olnud. Ja kui teine seda jälle on, siis on ju lausa häda koos elada.

Aga nüüd oli see kõik juba ammugi möödas ja naine puhkas siin. Ning vana Kikerpill oli koguni liigutatud. Tal oli viisiks ikka naise hauale tulla, eriti kui teda miski vaevas või kui talle ülekohut oli tehtud. Nagu kaebama või nõu küsima. Et mis sa, Amaali, sest jällegi arvad? Kas võib Kaasiku üüriga kannatada või Suslapil lasta siga pidada? Sest need pärimised selgitasid Kikerpillile enesele asja. Ta küsis, mõtles järele ja vastas siis ise. Aga ometi näis, nagu oleks naine asja lahendamisel abiks olnud. Ikka hea, kui inimesel on keegi, kes toetab, olgugi surnud. Muidu söövad silmad peast! (Ja kõige lisaks: see ju päris hinnata nõuanne, mida võid ajalikust maailmast asjata otsida. Tunneb ta neid ahukaate ja muid asjamehi!)

Nii istus Kikerpill ka nüüd haua äärde, võttis seitungi välja, pressis põlvel sirgeks ja hakkas lugema. Esiti tasa, siis aga ikka kõvemini ja kõvemini. Aeg-ajalt ta peatus ja küsis kääpa poole pöördudes: „Kuuled sa, Amaali, mis nad kirjutavad? „See tuntud ihnuskoi ja inimestekoorija Taela tänavalt...“ No mis sa ütled selle kohta? Eks ole vembla väärt?“ Naine vaikis, nagu nõus olles (oli surnuna üldse väga järeleandlik). Ja nii luges Kikerpill loo lõpuni, ikka aeg-ajalt naisega nõu pidades. Ning naise vaikiv üksmeelsus rahustas teda.

Kuid kalmistult lahkudeski polnud Kikerpillile naise nõuanne veel päris selge. Aga oli ka alati nii, et see alles koduteel lõplikult selgus. Meenutades järk-järgult kahekõnet kadunuga, hakkasid asjad paremini paistma. Mis poolt ja mis vastu ning mis kõigest sest arvata, — kuni oligi klaar.

Nii hakkas ka nüüd juba Kikerpilli rühist see selgusele jõudmine paistma. Mida samm edasi, seda hoogsamalt ta astus. Ja ähkis jälle nagu vedur. No oodaku nad kuramused seal majas! Küllap on nemadki juba lehte lugenud ja itsitavad. Eks nad seda ikka niisama kümne peale osta nagu tema koos naaberperemehega. Ning loevad siis ja kahjurõõmutsevad, et nüüd see vana Kikerpill sai. Aga ei saanud ega saagi saama!

Ta astus sõjakalt väravast sisse ja komistas kohe Suslamuti kana otsa. „Ma tahan teada," kisendas ta roostetanud häälega, „kas see on siin mõni jaanalinnukasvatus või mis!" Kuulgu, kuulgu kõik, et tema pole veel kellegi löödud mees. Seda tahtis ta öelda, vajudes rõminal oma uksest sisse.

Seal asus ta kohe laua taha, lükkas raudraamidega prillid ette ja otsis kirjutamisriistad esile. Tindipotist lendas porikärbes välja ning paberiga oli lugu veelgi pahem. Sellesse vihikusse oli ta seni küll ainult oma võla- ja maksuasju märkinud. (Puha rahutu maa rahad, — ikka rublad, margad ja kroonid, — tea, mis türgi raha veel viimaks tuleb! Ja vaene inimene muudkui rehkenda, nii et pea suitseb!) Kuid küllap ta kõlbas nüüd sellegi arve jaoks, kõlbas veel eriti hästi!

Kikerpill valis puhta lehekülje ja alustas konarlike tähtedega: „Ausdud toimendus!" Jah, just nii tahtis ta oma arveid tundmatu vastasega õiendada. Kas polnud ta kül-

lalt näinud, et seitungis vastastikku vaieldi ja üksteist trötsiti. Kui ei saa oma vihameest kätte, siis ütle nii, et kõik kuulevad, küll siis kuuleb ka see koeranägu. Ja Kikerpill pigistas sulevart, nagu oleks see malakas pihus.

Tähedki, mis tulid ta kriuksuva sule alt, olid maruvihased. Ja nagu kasvas viha, nii kasvasid ka tähed. Millest ta kirjutas? Kõigest. Otstavelist ja Oolupist, Kaasikust ja Suslapi seast, Taela tänavast ja sest linnast ning kogu eesti rahvast, niipalju kui ta sellega oli kokku puutunud. Kirjutas kõigest läbisegi ja ühtekokku. Kõik olid kupatamise väärt! Polnud ta seni küll kirjatööga palju tegemist teinud, aga kui nüüd on arveteõiendamine, siis olgu! Ta mõnules oma mõtteist ja silus jälle kahjurõõmsalt habemevihta.

Jõudis juba õhtu, aga Kikerpill kirjutas. Tuba läks hämaraks, — ta vehkis edasi. Ta higistas ja ähkis jälle nagu vedur. Tal oli palju ütelda, kogu eluaja ülekohtu pärast kaevata. Jah, just kogu eluaja ega mitte ainult selle ajalehe juhusliku lora pärast. Süüdistusmaterjali korjus nii palju, et ta selle all otse läkastas. Ikka veel ja ikka veel! Mida polnud ta kõik kannatanud! Tal oli ühel hoobil enesest hale ja see vaimustas teda ühtlasi. Teda valdas otse nägemus ja tema palavikuline looming paisus pimeduses, nagu oleks Amaali ise talle haua tagant ette öelnud.

Mis olid temaga võrreldes kõik kirjamehed ja hari-itlased (pähh!).

1941.

TEADMISJANU

Monte Pincio lehestik on nii tihe, et selle all tundub hämarana. Kuid ometi avaneb linna pool küljes puude vahelt taeva avarus. Selle tagapõhjal tõusevad alt sügavusest Igavese Linna pleekinud katused ja tornid. Kõige nähtava piirina kummub Peetri kiriku rahulik kuppel. See piirjoonestub sinerdavas udus ainult veel opaalse siluetina.

Puiestiku vaikust segab vaid purskkaevu sulin. Loid veejuga tõuseb paari meetri kõrgusele, peatub seal hetkeks ja vajub siis alla. Vaevalt kunagi kõrgemale, vaevalt madalamale, mingit märgatavalt uut variatsiooni otsimata. Ikka üks ja sama, vee raskuse ning surve tasakaalust sõltuv mäng. Nagu oleks juba täiuslik vorm saavutatud ega maksagi midagi uut taotleda. Ei mingit rabelemist ega katsetamist enam, lõplik rahulolu enesega. Nõnda kas või viimsepäevani, — kui seda on Igavesel Linnal.

Siis kostab puude vilust ometi rabinat ja käätsatamist. Seal on meie onupojad-ahvid oma harilikus seltskondlikus tegevuses. Nad tukuvad, tuimalt enese ette vahtides, ärka-

vad siis äkki, üks paiskab teisele käsitamatu sõimusõna karvasesse näkku, teine sikutab kolmandat karvuta hännast, ja siis on kära enam kui küllalt. Turtsuva ja kräunuva karjana kihutavad nad ühest puuri otsast teise, et lõpuks väsinult peatuda, jälle oma õrrele istuda ning tuimalt enese ette vahtida.

Täna on neil ometi erakordne päev olnud. Keegi on neile peegli annud, ja nad on selle kallal kiselnud, kuni see kildudeks lendas. Nüüd on lahing läbi ja selle tulemused on nagu ikka sõdade puhul: ühed naudivad võiduvilja, teised aga lakuvad lahinguhaavu. Need, kellel õnnestus saada tükk peeglit, on põgenenud ülemistele õrtele ja andunud eneseimestlusele. Üks lähendab saladusliku klaasi otse ninale ega suuda oma õilsast silmnäost küllalt vaimustust tunda. Mis on kõik maailma pärdikud temaga võrreldes! Milline vormitäius ja ilmeõrnus teiste kirvenägude kõrval! Mõni teine tahab tingimata ka oma kukalt näha, nagu edev daam oma soengut. Küll ta siis käänab kaela ja pööritab silmi, nii et need peagu pahupidi lähevad, klaasikild veriste näppude vahel. Oi jaa, seda ta oli juba ammugi arvanud, nüüd aga näeb oma silmaga: selles nupus on ilu ja oidu, ega mitte nii nagu mõne ligimese karvases kolus! See on pärdiklik rahulolu enesega — või ka inimlik. Ainult peeglitükist osatuks jäänud istuvad mornilt, meel kibe, süda täis ühiskondliku alamuse tunnet ja revolutsioonivimma.

Nende mõnulejate ja sapitsejate kõrval on aga siiski üks hoopis eri tüüp. See on noor määrkass madalas puuris, mis ehitatud purskkaevust voolava ojakese kohale. Teda tuleks õieti alamal arenemisastmel olijaks pidada, kuid ometi avaldub just temas enese isikust kaugemale ulatuvaid huvisid. Ta ei roni, kuid ei karda ka teiste kombel vett. Ta

sulistab vapralt oma ojakeses, ainult kahust kassihända kõrgel hoides. Päevade kaupa on ta veest valgeid kivikesi tõstnud, neid vaadelnud ja kaldale reastanud. Väike, kuid ikkagi omaette algatus. Siis on see aga tüüdanud, ja nüüd istub ta teiste kombel igavust tundes ühel kohal. Ta silmad käivad ringi: puurimaailm on nii kitsas, ta tunneb kõik, mida see sisaldab. Ei ole uut päikese all!

Kuid siis avastab määrkass äkki midagi, mida pole kunagi varem märganud: laudpõrandas, mis peidab poolt ta puurialust, mustab oksaauk. Kus on ta silmad seni olnud? Ta läheneb ettevaatlikult augule, peatub selle ees ja esialgu ainult vaatab. Mis see on? Nii imestleb ta tükk aega. Siis lähendab ta pea põrandale ja hoiab musta silmanööbi otse augu ees. Kuid ainult pimedus vaatab talle vastu! See peagu kohutab, nii et määrkass isegi paar sammu taganeb. Nii kõhkleb ta jälle tükk aega. Kuid see asi ei anna talle enam rahu. Mis see ometi on? Ta läheneb uuesti augule, esiotsa veel mingi erilise kavata. Kuid põrandat käega kobades pistab ta sõrme nagu kogemata auku. Ja suur üllatus peegeldub ta näol: pole mingit põhja! Jälle mõni aeg liikumatust, kuni tärkab ta uurivas peas idee. Ta hakkab sõrmi üksteise järel auku pistma, esiti ühe, siis teise käe omad kordamööda. Ta muutub seejuures ärevaks, satub palavikku, otsekui leidur katsete juures. Kuid ülim ime: ükski sõrm ei ulatu põhja! See on ühel hoobil abitusetunne, kuid ka mingi saladuse aimus, mis teda nüüd valdab. See probleem ei anna ennast lahendada tema kasutada olevate vahenditega. Ja ta jääb augu äärde kükitama, enam mingit nõu leidmata.

Ma olen juba poole ajalehte läbi lugenud, kui teda jälle liikuvat kuulen. Ta on parajasti lombis ja täidab seal oma kardkopsikut. Olen teda vahelgi näinud sellega vett ran-

nale kandvat ja niisama naljaviluks maha valavat. Kuid nüüd on tal uus idee! Ta astub põrandale ja valab kopsiku sisu oksaauku. Ta jälgib teraselt vee voolamist. Nüüd on kopsik tühi, — kuid samuti ka auk. Kust võib määrkass teada, et vesi põranda alt jälle tagasi ojja voolab! See on pettumus, millest ta niipea ei toibu. Pikk mõtisklus: mis see ometi tähendab? Kuid siis virgub ta veel kord, on uuesti oja ääres, täidab kopsiku ja tühjendab auku. Ning seda veel mitu ja mitu korda. Kõigel peab ometi mõõt olema! Miski ei või lõplikult täitmatu olla! Kuid auk on ikka tühi. Ja määrkass on oma katsetega läbi. Ta vajub augu äärde kössi, pettumusest lõplikult löödud. Ta ei suuda enam midagi leiutada, tema uurimishimu on tühja jooksnud. See on suur melanhoolia, mis teda valdab, kui ta liikumatult mustavat mulku vahib.

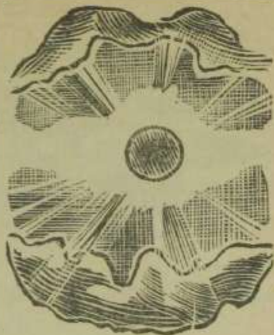
Maailmas on salapäraseid asju! Auk täitmatusse ääretusse! Müstilise otsatuse algus! Mis kõik võib selle taga peituda? Kuhu võib see lõpuks välja juhtida? Võib-olla algab siit igaviku tee? Võib-olla on seal taga ahvide Hades, kelle juurde nende hinged kord viimsel tunnil suubuvad? Ja selles tunnetuses toimub vahest uue määrkasside filosoofia ja usundi sünd, millest need kergemeelsed suguvennad naaberpuuris veel midagi ei tea. Nad arvavad maailma olevat probleemideta ja lõplikult valmis, nagu on Igavene Linn nende ümber. Ei, see on täis suuri saladusi, sünged sügavusi, üle ahvliku aju käivaid küsimusi!

Nii näen seda määrkassi seal müstilises harduses ikka veel kükitavat.

1941.

MINIATUURID

Vaene Lelian

„Pauvre Lelian, mis oled sa täna teinud?“

„Mõtelnud, mõtelnud!“

„Mis üle oled sa mõtelnud?“

„Olen mõtelnud, et meie olemasolu on nii mõttetu ja olematus veelgi mõttetum. Olen mõtelnud, et me nii vähe teame, ja seegi, mida teame, meie tundmise vastu sõdib. Olen saavutanud teadvuse kõige teadmatusest.“

„Kuid selleks ei tarvitsegi mõtelda.“

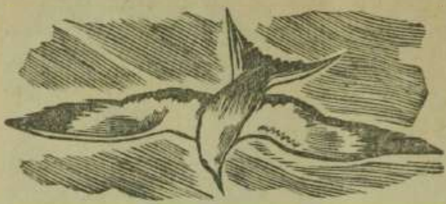
„Jah, ka sellele olen ma mõtelnud. Jah, ka seda tean ma, et mu meeletu mõttepingutus on tühi töö, täitsa tühi töö. Tean sedagi, et see mu viimse elujõu sööb ja mind mitu korda viib lähemale kõige tühjusele.“

„Siis lõpeta kord!“

„Kuis oleks see võimalik? Kas poleks seegi mõtte tagajärg? Ja kas ei tunnistaks see lõplikult kõige lootuse kadumist?“

„Oh Lelian, Lelian!... Vaata välja: kevad on jõudnud, taevas on sinine ja päike helendab. On ilus, selge ja muretu maailm. Tõuse üles, Lelian, sina mõtteisse surnud ja elu nägematu! Tõuse üles ja vaata: maailm on su ees!“

1920.

Kontsert

Oli nägusid, liikumist ja värve. Siis kadus kõik peale helide. Ja kadusid pikkamisi needki. Saabus nagu hetkeline unustus, tühik, üleminek ühest maailmast teise. Ja siis hakkas kujunema taas liikumist ja värve. Just nagu lahendub surnud filmilint uuesti eluks ja hõiskamiseks. Ei tunne enam kohta ega taju aega. On vaid nägemuslumm.

*

Kuula!

Kostab nagu merimehe sammusid sadamasillal ja ankruketi raginat. Vesi loksub, pladiseb, pulbitseb. Jälle kettide raginat, ja siis hakkab kõik kuhugi liuguma.

Hüvasti, hüvasti! Tuuline sõiduk läheb teele. Kui kord taas kohtume, oleme teised!

Purjed ahmivad õhku ja mastid nõtkuvad nende raskusest. Ümber kajakate valendust ja soolast veetuisku. Rannad löövad laiali nagu mandri hõlmad. Ning tuul lõõtsub kõigi poognate jõul.

Avameri! Laev lendab pahinal läbi sinirohelise pilve. Ikka kiiremini, ikka kergemini! Ja nüüd nagu irduks kõigest kombitavast. Ümber veel lendlevaid vahutorte kui pilvesagaraid. Ja siis vaid avarus.

Puhub idatuul ja lõõtsub läänetuul, loivib lõuna-, pahiseb põhjatuul. All pöörleb rohesinine gloobus.

Nüüd juba kaugel, väga kaugel. Nii kaugel, et piirdub olematusega. Ainult taktikepp kannab veel. Kuid seegi ebamäärastub, on vaid nagu tuules kõikuv oks. Ta viskub siia ja sinna, ajab pungi ja lehti ning puhkeb õitsele. Ja siis pole enam midagi reaalset.

Jookse, jookse, mu mõte! Lenda, mu tundmus! Levita tiivad, tõuse, irdu kõigest!

Avane, suur luule, nagu hele järv põhjala suveöös! Laiu, taevas kuldne, ta üle! Levige, kumad, helendused, valguse vastukajad!

Olla vikerkaare vend, olla koidupuna hõimust! Kerge, kerge! Mis on kõik muu!

Hetk peatust kõrguses. Lõplik täiusetunne, ülim õnnepõli. Eeter virvendab, avarus tuksub. Ei tõusu ega langust enam!

Kuid siis hakkab sügavusest jälle nagu maapealsete asjade mälestust kumama. Ja see paisub katastroofiks universumi orkestris.

Läbi udu õhetab sureva planeedi punane ketas. All laiub hall soo kääbusmändidega. Eha põleb selle kohal ahastavalt ja kustub. Paks pilv peidab taeva ning hakkab pisardama nõgivihma.

Päevale heledale järgneb öö pilkane. Ning süngesse unne, süngesse unne kannab ta mind!

Ei ole enam tahet, ei tiibu ega kaugustki. Ainult igavesti vaevelda, igavesti surra ja olla suremata. Olla vaid üksainus olla-või-mitte-olla. Võngutada ainult puurivarbu ja jõuetult haliseda. Prometheus, kes iial ei vabane.

Oi valu, oi mõru kurbus!

Oi mu igatsuste kõrgmäär, unistuste ülim aste — kuhu kadusid, kuhu hääbusid? Kuhu kaob kõik mu käte vahelt, kuhu põgeneb mu ümbert, kuhu langen ma isegi?

Oi illusioon! Oi unistus! Oi unistuste unistus!

Vanglavalvur vaid sammub mööda metallist kõnniteed. Ta kaugeneb ja läheneb. Ei, kuula! See lööb meeletuse kell, hulluse kell — paugub, põrutab pöörasuse kell!

Kui lähedal on pimedus!

Veel samm — ja algab suur pimedus!

Mu kodu — pimedus — mu ainus kodu!

Kõik peatub hetkeks, ja vaikus tipib lühisammel läbi ruumi.

Siis äkki energiapuusk: ei, siiski mitte see! Mitte see!

Pinguta uuesti end! Virguta tahet! Raputa enesest unistuste liigliha!

Näe, taevarannas puhkeb kirsspunane viir. Siis purskab avarusse tuld ja lained all roosatavad. Ikka lähemale ja lähemale! Siniroheline merepind on jälle siinsamas ja purjed paisuvad värskes tuules. Ning üle merelageduse käib fanfaaride hõise nagu avastusretkelt saabudes.

*

Laev randub toolide kolinal. Ja üks väsinud mees puldil raputab pulstunud pead.

1918.

Eoseíd

1

Sammaldunud talumaja haabade ja toomingate vahel. Mälestis muistseist aegadest, teopõlve päevist. Õlgkatus on nagu mingi kasvandus, — laigud rohelist, punast, lillat, — sammal, kastehein, oblikas. Keset harja kasvab igivana kääbuskask. Ja hommikuti lendab peoleo-lind, laskub oksale, vibutab hända, vidistab.

Millest laulab peoleo-lind?...

2

Mees kündis sööti. Väike hiirukas hobune tõusis pingul sääri mööda mäenõlvakut. Lubjakivid ragisesid saha ümber. Siin-seal purunesid palusibula kobarad ja tolmasid ämmatussud. Ämblikuniidid lendlesid.

Siis peatus mees ja vaatas taha. All orus laius madal mets, selle kohal sinine kaugus. Metsast tõusis suitsusammas, kõrge postina püsti. Mis suits see sihuke? mõtles mees, äiates varrukaga üle lauba. Oli keskpäev.

3

Tormine sügisöö. Kõrts suure maantee ääres. Must tõld saabub läbi saju. Tõllast väljub reisimees mustas mantlis.

Jalg tõllaastmel, tõmbab ta hammastest tuld oma sigarile. Tuul keerutab ta mantlit. Hirmunud kõrtsisulane seisab sajus, kardlatern käes.

„Khadorra!" köhiks nagu keegi läbi tormise avaruse. „Khadorra!"

4

Kalur murdis vaevaliselt oma paadiga edasi. Üle ahkja jääsupi langes juba videvik. Siis nägi ta eemal midagi mustavat ja pressis selle poole. Mida lähemale jõudis, seda selgemini nägi, et seegi oli jääsuppi takerdunud paat. Nüüd oli ta otse selle kõrval ja haakus sellesse kinni. Paadis oli miski mustav kogu, just nagu suur isahüljes röötsakile pingil. Mees vahtis kõheldes läbi tiheda hämaruse, püss pihus. Ei, nüüd seletasid silmad: see oli külmast kange neeger.

5

Mai tõusis ja astus akna juurde. Väljas oli alanud lumesadu. Suured räitsakad keerlesid aeglaselt ruutude taga. Nagu märjad liblikad langesid nad pimedas.

Siis pöördus Mai võpatades. Laua nurgal põles väike kardlamp, sinirohekas leek pubises lambi hõõguvate huulte vahel. Miski polnud muutunud.

„Ikka seesama!" õhkas naine hääletult.

Siis lähenes ta uksele, mis viis kõrtsituppa, ja surus näo vastu ümmargust klaasruutu. Ka seal põles kollakas tuli laelambis. Paistis letinurk ja sellel rühm musti pudeleid. Vanamees tukkus letil läikiva õllelombi ääres. Ta kiilaspea õhkus tuhmilt.

„Ikka seesama! Ikka seesama!"

Ja äkki täitis Maie südant viha — sõgestav, punahurmane, lõhestav nagu mõrvari nuga! . . .

6

Väike talu kõrgel mäel. Ühel pool kollased väljad, teisel sügav org. Tee läheb oru järsku äärt mööda. Üle oru ümmargused künkad sileda muruga. Mõni üksik kadakas, mõned maasapiõie heledad laigud. Üle kõige põudne taevas mõne pilvekoonlaga — nagu näitelaval.

Ühel pool õue elumaja, teisel tall ja laut. Õue murus mõned suured hallid kivid. Põiki üle õue, elumaja otsast kuni aidani, tõmmatud roostetanud traat. Traadilt laskub kett, ots kinni koera kaelarihmas.

Koer liigub edasi-tagasi üle õue ja kett jookseb kõrinal mööda traati. Koer on räpakas-kollane, ta pulstunud kulmude alt paistavad tigedad, punased silmad, nagu oleks ta nutnud.

On kuum. Ei talus ega ümbruses liigu ühtki inimest. Kõik on kui surnud.

Ainult kärbsed lendlevad koera ümber. Puutäi on imenud ta kõrvasse — pingul täis, lillakas, sõrmeotsa suurune. Koer rabab täid käpaga, lõmpsab kärbseid lõugadega. Kuid miski ei aita. Ja viha paisub ta tigedais silmis.

— Nagu draama algus.

7

Vanade kaskedega koppel, selle taga madal, rabane laas. Siin-seal padrikuid, kuhu poleks inimjalg nagu iial ulatunud. Nende all salapäraseid sõnajala- ja ääril putkerägastikke. Siis läbi punaka turba lõigatud kraave roostese veega, milles siplevad mustad kullesed. Vahel sekka ka midagi jahmatamapanevat: äkiline linnu rabin puuladvas või keerdus uss kännu ümber . . .

— Eesti looduse tagamaa.

8

Maa on kõntsane, kulune. Sügeleb nagu haav kärna kohalt, kuid all pole veel uut elavat nahka. Nokitseb vana vares, siblib tohlakas kana, aga varbad alles külmetavad keltsasel pinnal. Ja taevaski on mossis, pisarais, vihane. Ning vihane on kogu universum, habe turris.

See on maailma agulipilt, luitunud raamide vahel, koprakiskunud taeva tagaseinal.

Tead, et ta kord oma kulu maha ajab, nagu rebane vanad karvad. Kuid nüüd alles nühib end vastu udupõõsaid, sügeleb ja aurab. Silmad ähmased nagu sõgeda omad. Ja jälle laskub vana vares raagus puult, koputab keltsale, käänab pead, pööritab silmi, — tõlgitseb ühist ootamispessimismi:

„Korraat, põle kedagist veart!“

9

Mu voodi ümber seisavad kased. Ma olen nagu metsa kadunud. Hommikul silmi avades näen okste vahelt orava ümmargust pead. Siis kaob ta tapetisse. Kuid tema asemele ilmub sealtsamast sisalik ja jookseb mööda voodi otslauda. Ning siis tilksutab mingi lind mu pea kohal: „Peo-pii, peo-pii! Ärka üles, sa unimüts!“ Kuid ma olen laisk ja laman poolsuletud silmi. Siis aga piilub laua alt rebane ja mäger möriseb avatud ahjusuust. Oh ei, seda loomaaeda tahaksin ma näha! Kuid mida rohkem ma teadvusele lähenen, seda kaugemale taganevad need sõbrad. Ja siis seisavad voodi ümber jälle vaid närbuvad kased.

10

Kauge mälestus:

Laev sõitis mööda põhjamaa kitsast järve. See vahetus väikese liikumatu jõega, siis kanal ja siis jälle järv, — nii tundide kaupa. Jõe madalad rannad olid kaetud angervaksadega, mis möödusid nii lähedalt, et neid võis laevalt murda. Siis laskus õhtu. Masinad laevakeres mürtsusid ühetooniliselt ja tekil mängis lõõtspill tasa mingit vana tantsutükki. Videvikus lõhnasid angervaksad ja mudased rannad.

Suur õnnetundmus valdas mind. See oli nagu reis unustusmaale. Ja oleks võinud kesta igavesti!

11

Laman moskiitovõrgu all ja vahin läbi lahtise akna aeda. Seal valgustab õhtupäike apelsinipuid.

Äkki ilmub mulle pisitilluke koeranässakas külla, kelluke kaelas. Ta vähkreb ja keerleb kui elavhõbe ning läheb siis jälle. Kuid veel mõne aja võin seirata ta seiklusi. Ta hakkab aias askeldavat araablast paljastest kandadest näksima. See vihastab ja seob ta nööriga apelsinipuu külge. Kohe jookseb koer niisuguse hooga puust eemale, et nöör ta õhku tõmbab. Ta prantsatab selili, ukerdab siis jalule ja jääb uimaselt mõtlema. Araablane seisab juures ning parastab.

Surmaturult kostab juba silmalummajate õhtune trummihääl.

12

Sajab kolmandat päeva. Aina rabin katusel ja solin torudes. Aina halli maastiku igavus silmade ees. Olen sest

lõplikult väsinud. Olen katnud aknad ja süüdanud tule. Ning lugenud juba tülgastuseni.

Kas see on mingi elu? Ei, ainult aseaine.

Aga nii tusklesid ka kauged esivanemad. Hallis minevikus, vihmasel sügispäeval, kuskil koopakurus. Vanamees kergitas luuvalulist külge, urises vihaselt: „Muudkui sajab ja sajab! Pole otsa ega äärt! Maailma lõpp või?" Ja teine vanamees naaberkoopast komberdas läbi saju ta poole külla. Istusid, vaikisid, nurisesid koos sandi ilma üle: „No ma ütlen! Kas see mõni ilm? Mäletad, kui olime noored? Hoopis teine lugu!"

Rabin katusel ei lakka. Ma ei tea enam, millisel ajaloojärgul ma elan. Ajalugu on läbi ligunud. Ja minu mõtted ühes temaga.

13

Kõrgel kaldal seisab noor naine, toetudes punasele mõlale, ees sinesinine järv. Juuksekihar on vallandunud naise õlale, valge pilv on peatunud järves, kõik ümber on roheline.

Seda pilti ei näe keegi. Ja ta ei kordu enam kunagi. Iial pole naine enam nii noor, järv nii siiralt sinine ega pilv valge. Ei näe ega taju seda naine isegi.

14

Põlenud äärtega raamatulehti kandub õhus. Neid laskub isegi siia — metsatagusele soole, karusambla mätastele, joovikapuhmaste vahele. Nõnda ulatub siia inimkultuuri saavutusi — läbi tule ja suitsu, käristatud, kõrvetatud...

Seal metsa taga põleb linn. Põlevad raamatukogud. Põleb inimtarkus...

15

Mees meelitas ussi laetud püssi, sihtis siis kuu peale ja laskis. Mida mõtles sellal uss?

Vahest: „Pea, pea, ega ma siis kohe nii kaugele tahtnud!"

Või: „Ai, ai, kui kiiresti võib minutaoline väle loom ka tagurpidi roomata!"

Või ka: „Selge asi, et mina juba liikvele ei lähe, kui ei taha. Nüüd lõhkes püss, ja sul suud-silmad tuld täis. Eks ma ennustanud seda! Paras sulle!"

16

Ikka vaid mõtted-katkendid, laused-üksiklased... Äkki peas tärganud ja nõnda ka kinnistatud. Olendid kääbuskasvulised, arengus känninud ja hiljem tihti eneselegi ilma tõlgita käsitamatud.

Kes teab, mis oleks võinud võrsuda neist mõtteseemneist, kui oleksid õigel ajal huumusesse sattunud ja niiskust saanud. Nüüd vaid nagu aastaid suletud seemnepood, kaup idanemisvõimetuks kuivanud. Embrüomuumiate näitus paberist sarkofaagides...

1907—1943.

Nimetu

Kuskilt kostab sõna „Nimetu“. Kes ütles seda? Ma ei tea. Kostis nagu hämarast õhust enesest, õhtutuule õhkusest. Aga ta elab juba. Olgu Nimetu, kuid see on kellegi nimi. Ja nüüd näen ma teda juba ennastki. Mitte ainult vari ja kaja, vaid inimlik indiviid — küürus seljaga, hallide juuksekahludega. Jah, nüüd ma tean! — —

Nimetu oli vanaks jäänud. Ta oli peagu pime, ta käed värisesid ja ta ei suutnud enesele enam peatoidust muretseda. Ta hulkus paigast teise, kuni pandi vaestemajja, samasuguste viletsate keskele. See oli armetu maja.

Ühel kevadõhtul, kui maa oli juba sula ja mahl puudes kerkis, saabus sinna võõras noormees. (Pane tähele: plastiline jutustamisviis on juba leitud!) Noh, saks ta ju oli, aga teda huvitasid maarahva vanad lood. Kõik, mis nad teinud ja omavahel arvanud, kuidas oma pidusid pidanud ning orjust orjanud. (Ikka rohkem selgub rahvalik, pisut melanhoolne toon.) Ja Nimetu hakkas jutustama. Pajatas esiti kui unetsi, vastu tahtmistki. Aga siis sai ta hoogu, vaimustus vestlema. Ja siis nägi ta — *nägi* kõike jälle isegi. See oli elamuste uuestisünd!

(Nüüd ma tean ka juba, et see nooruk oli maamehe poeg Jakob ja Nimetu ise kogu vanarahvas oma põlis-

tarkusega. Kuid ma ei ütle seda, — minulgi on omad saladused!)

Nii on siginud novelli embrüo. Ma tean, et ma teda kunagi lõpuni ei arenda ega sõnadesse ei vormi. Ta jääb sellele algastmele, nagu on jäänud loetlematud teised. Kuid siitpeale elab ta ühes minuga. See on püsivaks jäänud, stagneerunud kaja, mille äratas tundmatu hääl hämarusest.

1939.

Must laev

„Oi, kuis see päike põletab! Ei jõua ega jõua oodata... Vaata, laps, kas see laev ju viimaks ei tule?"

„Ei tule, ei tule! Meri on kui klaas, meri kui magaks."

„Oi, kuis oleme teda oodanud! Miks ei jõua ta juba?... Uhke ja suur on prohveti laev. Kaananisse tuleb ta meid viima. Lained mängivad ta ümber, pilved piirlevad ta mastides, õhtutuul paisutab ta purjesid. Oh, et mu pimedad silmad teda veel näeksid! Tema valgeid purjesid, ta vahtukobrutavat keula ja prohvetit ennast ta keulas... Lainete kohinal jõuab ta randa ja prohvet õnnistab rahvast ning maad... Siis laeva me läheme — ja inglid hõiskavad taevas. Ja jumal pöörab jällegi tuult — ning merele me purjetame. Kaananisse, Kaananisse!... Vaata, vaata teraselt, mu poeg, kas ei paista juba valged purjed ja valge laev?"

„Ei paista, ei paista... Taat, ma tahaksin magada!"

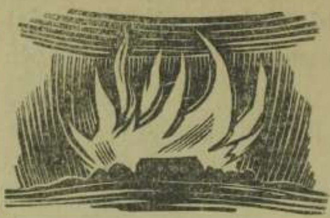
„Küll sa Kaananis magad! Küll me kõik seal puhkame... palmide all, vete rannal, maal, mis jookseb piima ja mett. Puhkame eneste, puhkame esiisade eest... Suur on meie väsimus, suur on puhkuski selle peale!... Oh, vaata, kas ei tule, kas ei tule ta juba?"

„Jah, isa, taevarannal on laev!"

„Usklikud, laev tuleb, laev tuleb! Laskem põlvili randa! Laev tuleb, laev tuleb! Oh, laulgem! Oh, hõisakem! Me jumal on me kindel linn!“

„Isa, isa, sel laeval on mustad purjed! See laev on ise must!“

1908.

Igavesest ajast igavesti

Põõsa all vähe puhati ja söödi, kuni mõisa õue peal jällegi lokku löödi. Uniselt ja väsinult uuesti põllule mindi, et aga ajada edasi poolelijäänud kündi.

Kärkis kubjas, kisendas, kärmemalt tööle ajas, et aga kaikus kaasikus, mets aga vastu kajas. Nohises moonamees, nurises, vandus õelaid härraseid, koerana kurjalt urises.

— Mis sa kurat, moonamees, suure saksaga sõneled, mis sina, mõnitus, mõmised, jultunud sõnu kõneled? Kes on kuulnud, et sul valu, et sina vaevast ka aru saad? Teotõpraks sa sündinud, kündma paruni maad!

*

Vaata, kuis tantsib punane kukk paruni lossi peal! Kuula, kuis kajab mõisa õues moonameeste hääl! Seal on lahti matsisõda, moonamees on mässamas, kandimehed arveid teevad, päevapoiss on kisamas!

— Oh sina häbitu jultunud rahvas, no kuidas tohid ja kuidas sa võid, kuidas sa hakkad sakstele vastu, kelledelt armu ja hellust sa said?

— Nüüd tema, kurat, on kuningas: peksab ja lõhub ja põletab! Küllap ta, sunnikas, mõndagi häda, mõndagi vaeva veel mäletab!

— Kas on sel rahval veel jumalat või seisusest arusaamist, kui peksab mõisaisandat ja laseb viina aamist!

— Küll on need ajad ja küll on need päevad, mis meie vaesed silmad veel näevad!

*

Kes see seal karjub nii kõvasti mõisa õue peal? See on ju mässaja moonamehe hääl!

Kasakad õues kihisevad, moonamees on pikali, vitsad õhus vihisevad, löövad naha verele. Seisab saks ja seletab: „Kas sinu, tebras, mässab veel, moisa majasid peletab? Teoorjus jälle tuleb, moisasaks — see kuningas! Mis sinu jamsima, mis sinu tahtma, mis sinu käima mässamas!"

— Vaata, maamees, võta mõistust: jumal elab veel; näed, et tema inglid seisavad su eel!

*

Endiselt kuiva koorikut söödi, kuni mõisa õue peal jällegi lokku löödi. Uniselt ja väsinult uuesti põllule mindi, et aga ajada edasi poolelijäänud kündi...

1906.

Talvine tuul

Tamula kohal jookseb talvine tuul.

Kuivad kõrkjad painduvad ja kahisevad õudset laulu, rahva unelugu. Lained veerevad kui mustad sihisevad ussid ja vajuvad vingerdades lumisele rannale. Soo järve ümber on valge kui surilina küünla paistel. Ja sellel linal magab linn igavesest ajast igavesti — nii väike ja nii vilets.

Tamula kohal tormab talvine tuul.

Lained on nagu vihased mõtted — mustad, väledad, segased. Nad kihutavad, peatuvad, käänavad heideldes rinnuli kokku — ja kaovad siis jällegi. Kased kaldal — madalad ja kidurad kui piiramise ajal linnas kasvanud lapsed, — need kased painduvad maani ja paluvad armu. Nad näitavad räsitud latvadega üle Tamula sinna, kus kaugel silmapiiril Munamägi taeva poole tõuseb ja hallis kõrguses kui teise maailma vaht alla orgudesse vaatab. Munamäe eelmägede külgedel mustavad okaspuumetsad, ja nende vahel valendavad lumeväljade lindid, mis kui laiad maanteed taeva kaugustesse viivad.

Tamula kohiseb, Tamula mühiseb, Tamula kohal müriseb talvine tuul!

Üle taeva tuiskavad puruks käristatud pilvelindid. Tuuled maadlevad kui ahelaist pääsenud härjad Mustjärve

põhjas, tormavad piksemürinal vastu taevast ja pillavad seal maailmu kui hõõguvaid sädemeid paigast teise! Tamula on nagu õitsvaks valgeks lilleks muutunud, ja tuul tuiskab vahtu üle linna ja maa. Ainult Munamägi tumeneb veel ses tuiskavas valges meres. Aga vaata! Seal tulevad ju Munamäe harjalt määratud rahvaparved! Kui hõiskavad laviinid veerevad nad mühinal üle eelmägede alla lagendikule.

Elu laulab ja elu mängib!

Kui valged lilled õitsevad Vagula ja Tamula, ning üle rahva noore lauba tuiskab lumivalge vahulaine.

Ja siis vannuvad rahvahulgad suuri sünnituse nõiasõnu esivanemate maa vastu, nii et linnad ja lossid ning kirikud põhjast põhjani vabisevad:

„Ees uued on teed ja uued mered seal mühavad: ehk on see nüüd elu, ehk on see nüüd surm, — ei teed ole tagasi meil!"

Ja juba naerab Tamula ning mängib keset põldu, nagu oleks ta alles täna sündinud.

*

Ilusad on ärkamise unenäod! Kui verevärvi roos, nii õitseb mu mõte. Jõuaksid ta helbed kui sädemed tuisata üle me maa! Kui kevadised pilved mängivad nad ülal taevas ja lähevad siis kütistulena üle uuesti sündinud põldude ja üle mustava laane, mille südames juba välkuvad kirved tantsivad ning uus töömees uut laulu laulab.

1905.

Meri

1

Ju lapsena igatsesin merd ääretut mina.

Ma tahtsin näha ta lainete valgeid harju ja lainetel liuglevat viirese varju ja vahu sees õõtsuvaid kajakakarju ning kaugel kõikuvat üksikut purje. Ma ihkasin näha ta tukkuvat pinda kui magava hiiglase raudriides rinda ja kuulata laineid, mis veerevad randa kui tuiskavad leegid, mis raksuvad, mis kirglikult kutsudes tuksuvad, mis mürinal maltsrannale vaovad ja siis jälle kiiresti kaovad kui vägi, mis taganeb vaenlase eest, või põdrakari lääb põleva padriku seest!

Oh, kuidas ma ihkasin seda laiust ja seda suurust! Ma tahtsin näha mässava maru algust ja sähvava välgu rohelist valgust ja selle paistel tuiskavat lainete vahtu! Ma tahtsin mässava mere peal sõita, ta tuultega raskesti võidelda, — võita — ja nutta ning naerda siis võitluse üle!

Kõike seda ihkasin ma, tusk lapsel ju täitis rinda: saaks suure mere randa, saaks randa ma!

Öö hämaras rääkis taat elu kurba juttu, täis piina, orjade ohkeid ja nuttu. Öö oli nii vaikne, täis tuska ja leina, ja kaste kaalus maha värisevat maarjaheina, kuu kahvatult valgustas sauna seina ning mustad varjud magasid väljade peal.

Siis noores hinges lõid leekima kõrged aated. Ma nägin uut ilma, lahtist maad ja laia väljavaadet ning nägin vaba rahvast tõusvat. Mu rinnas oleks paistnud kui päikene, mis valgustab ja soojendab; mu ajus sündis ju äikene, mis kärgatab ja hävitab — ning siis vahest isegi hävineb.

Siis näha ihkasin merd mina võimsat ja tahtsin kuulda ta kartmata mürinat: meri, minu meri, suur, võitmatu meri, vastu sull' tuksus mu südames veri — vaba ja julge kui sinagi!

2

Ja nüüd ometi näen ma sind, oh mõõtmatu meri! Kui lai, kui suur, kuis sinetad sa! Kuis vabadust õõtsub sust vastu mull' otsata! Mu süda nii rõõmsasti tuksub, keeb veri ning säravad silmad ja sätendavad. Käed aknaraudadest kinni kramplikult hoiavad. Rind väsinud on rusutud vastu külma seina. Silmad, täis tuld ja ühtlasi põlevat tuska ning leina, näevad vahul lendavaid lainete harju ja keerlevaid valgeid kajakakarju ja õrnalt ujuvaid pilvi ning säravat, sügavat sinitaeva võlvi. Ja seal need suured võõramaa laevad kui hiiglaluiged kesk laineid käivad. Tõusevad valged purjed kui luikede tiivad ja tuuled siis viivad rahvast ja laevu kaugele ära, — sinna, kus verised täägid ei sära ja kuhu ei kosta ka raudade kõlin ning kära. Oh, ma olen nii lähedal sulle, mu meri, mu õnn! Veel üksinda külmad rauad ja seinad me vahel on, — need äraneetud seinad ja rauad!

Meri, mu meri, kas näed, su kaldal mustavad ju hauad! Kas sa ei tea, keda sinna südaöösel maeti, nagu metsalooma hauda aeti, külma liivaga ja kividega kaeti?

Meri, mu meri, su kaldal seisavad ju võllapuud ja päikse paistel pleegivad seal pealuud! Kas sa ei näinud, kellel

seoti siin suud öösel, mil ei paistnud kuud ega särand taevas tähti? Keda siis seal kõrgel nähti päikse tõusul kõikuvat?

Meri, mu meri, su rannal ju ahervared mustavad, — alles praegu tukid seal kustuvad! Kas sa ei tea, kuidas see sündis ja oli, et lahti pääses meeletu tuli? Kas sa ei näinud, kes poos, kes tappis maha, kes tõi tule talutare taha, kes tõi oigamist ja leina, murdis rahva nagu heina?

Oi seda udu minu silmade ees! Oi seda valu minu südame sees — külma ja teravat nagu need rauad, musta ja sügavat nagu need hauad, või nagu meri seal haudade taga!

3

Öö tõuseb, tume ning tormine öö... Ei kuma kahvatu kuu, ei paista linnutee vöö... Mu vangitoas põleb punane tuluke... Varjud käivad, varjud ujuvad, siis võtavad kahtlast kuju nad... Tuul ulub ja oigab akende taga... Ei tule uni, ei tule... Öö hiline, kuid mina ei maga... Hinge täidab põletav tusk ja põletav janu...

Ma tõusen, lään jällegi külmade raudade manu. Joo külma tuult, mu väsinud rind! Kaisuta, vaba ning vihane torm, kaisuta mind! Mu silmad eksivad sügavas öös, seal mustade udude painavas vöös.

Kesk pimedat ööd on mere peal torm. See müriseb, raksub, suur mere süda hõõgub ja tuksub. Ah, kui kaugele veerevad vahused lainete harjad kui kiskjad metsaliste karjad või kui võitlevad sõjaväed! Mere peal tekivad orud ja mäed; lained langevad, nõrkevad, kangevad, tõusevad, tungivad, pilguks siis hanguvad, kui haiged pöörlevad, kui rullid veerlevad, kui vihased sihisejad ussid siis keerlevad,

oiates rannale vaovad, kaljut kui vasar'tega taovad ja raovad ning siis jälle oiates kaovad!

See on seal meri, mu nooruse paleus! See on seal meri, mu hinge igatsus! Veel vägevamaks saa, saa kangeks, mässa ning ulu, taevani tuiska, need paerahnud kui sõmerad paiska, et need müürid kord merre langeks! Mürise, meri, väära ning murra! Kui oled sa tõusnud, siis võitle ka korra!

Ja tulekski rusude all minul surra, siis ihkaks, et süda minul meresse vaoks, ja et minu elu siis lainetes kaoks, ja et mina lainena uuesti mühaks kodumaa külmal ja liivasel rannal sest suurest murest oma südame sees — nii külmast ja teravast nagu need rauad, nii mustast ja sügavast nagu need hauad, või nagu meri seal haudade taga!

Tallinna Toompea vanglas 1906.

Kätkilaul

Maga, maga, marjukene, maga! Kiigutab sind ema ise lauluga: Võllapuu meil õue taga, sinna kätki tegin ma.

Maga, laps, sa rahu süles! Kiigutab sind ema ise lauluga: Võllas isa poodi üles, sama köie otsas kätkis kõigud sa.

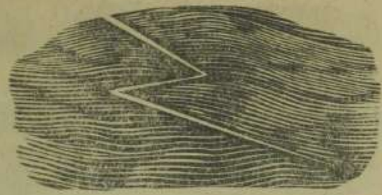
Mis sul peaks olema küll mureks! Ainult armusõnu kuuled minu suust. Kui sa kasvad ükskord suureks, oda teed siis isa võllapuust.

Maga, maga! Öös veel hõõgub põlend talu. Isa katab külmand muld. Kasvad suureks, tunda saad siis valu, hinges leegitsevat vihatuld.

Kasvad suureks, tunda saad siis valu, orjapiina ilma otsata. Ära iialgi siis armu palu: armu sul ei ole oodata!

Kõnni i s e elu adra taga, murra i s e enesele teed! Maga, maga, marjukene, maga: palju ees meil on veel pilkast ööd!

1906.

Kolgata teel

Näen sind orjana elavat lõpmatus töös. Kuulen sind abitult oigavat sügiseöös. Näen su koitu ma kerkivat, taevasi tuuli kangevat. Näen sind ülesse ärkavat, näen sinu mõõka langevat.

Näen sind vahtide vahel viidavat põliseks ajaks vangi. Kuulen raudade raginat ja uksele langevat kangi. Näen sind minevat Kolgatale ja kandvat risti. Näen kõrges taeva ehas seisvat sadasid ristisid püsti.

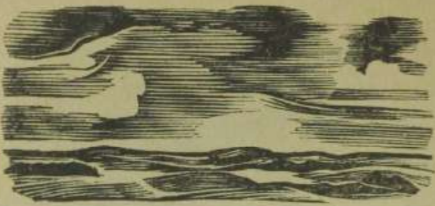
Näen su valu ja su vaeva. Näen su verd kastvat tumepunaseks taeva. Tunnen su vere pisaraid langevat mu südame peale. Kuulen kostvat enese rinnas vastu su ohete hääle.

Nagu ehad lõkkele löövad tule kumades, nii minu südant valud söövad vere punades. Nagu nooruse rõõmulaul elu kevadel tärkab, nii minu rinnas valulaul sügistormina ärkab.

Ei mul ole muud lille viia sinu kalmule, kirjutada teist salmi sinu ristile: Vihast väriseva valulaulu laulan sulle ma, veripunane mälestuslill peab su haual õitsema.

Läbi sõjamõõke helgi nagu unes kuulen ma piksemürinana kostvat oma laulu läbi maa. Näen haualille õisi uhkelt punavat, nagu sada tuhat päikest kõrgel taevas kumavat.

1907.

Muredemaa

1

Kui ilus on see maa! Looklevaid teid, rohelisi künkaid inimasulatega, ojakäärusid, üksikuid puurühmi niitudel. Ja kõik see valgete pilvedega elustatud kesksuve taeva all. Rändad nagu mingis imemaailmas, mille oled alles täna avastanud.

Ja sa tunned, et kuulud ise sellesse maailma, kõigega, mis sinus on põhilist. Siin on su minevik ja olevik, su esivanemad, kaasinimesed ja sa ise. Nüüd äkki leiad kõigele sellele nimetuse, mis kaua on tundunud vaid sõnakõlksuna: kodumaa-armastus. Ja see selgumismoment on nii sügavliigutav, et sellest peagu pisarad silmi tulevad.

Kuid siis äkki ka valusamaist valus mõte: kõik see, mis näib nii rahulik ja töökas, võib mõne äkilise katastroofi tõttu puruneda, hävida, nagu saar, mis vajub jäljetult ookeani lainetesse. Ning mõte sellele võimalusele on nii põrutav, et alles selle valgusel tunned, mil määral õieti armastad seda väikest maakera lapikest.

2

Lund on hakanud sadama — juba nii varakult! Tuleb seda laiade räitsakatena alles rohelistele sirelitele ja külmu-

nud õunapuudele aias, tinahallile jõele ning varemetele kahel pool jõge. Tuleb seesugune lumeliblik, keerleb ja viivitab veel nagu viimasel hetkel külma vee kohal ning kaob siis sellesse. On vaevalt midagi melanhoolsemat kui nende õhkkergete kristallide hääbumine sellesse sogasesse, peagu liikumatusse massi — halli, maani madala sügistaeva all...

Ikka rohkem ja rohkem sõelub ülevalt lund. Kaugus peitub ta ähmasesse lendu. Ja varemed vaevalt viirastuvad ta läbi nagu marust murtud ürgmets.

Kas suudab lumelend peita selle maa varemeid, viletsust ning valu?...

3

Mul on, nagu näeksin üht vanakest sügisotsatul teel. Tuul sasib ta halle juukseid, vihm peksab murekortsulist nägu. Ta peatub kepile toetudes, ta huuled vabisevad, ta sosistab:

„Mu poeg, mu poeg, kus sa oled?"

Ning jatkab siis teed...

1941—1943.

Maantee ääres

Kui palju olen kord sind mööda rännanud! Sinu kaudu rahustasin oma nooruse kauguse-igatsust. Sina pakkusid vaimustust ja väsimust, aitasid näha maailma ja ennast, andsid silmadele ning südamele. Tunnen su aastaaegade nägu — kevadhommiku kargeil tunnel, suve ilusail ilmul, sügise poriseil päevil. Sina — vahelduvuse lõputu lint!

Siis peagu unustasin su aastakümneiks. Või kui liikusingi sind mööda, siis tolmupilvis kihutades, bensiinilõhna keerises. Kas see ilmetu kollane pael olidki sina? Oleksin võinud niisama hästi õhku mööda sõita, su olemusest enam midagi aimamata . . .

Nüüd olen jälle tagasi tulnud. Istun su ääres, vaatlen sind, mõtisklen, tuletan meelde. Oh, ei ma enam kipugi su kaudu väga kaugele, ei suudakski kippuda. Aga näen nüüd su intiimsust teravamalt kui kunagi varem. Ei ole osanud iial märgata, et oled nii rikas ja mitmekesine, kõiges oma liigutavas lihtsuses.

Ei sa ole nii elutu, kui võiks arvata! Seal otse sõidutee äärel tõstab pead kollane kummelinupp, püüab õitseda madal tulilill, sirutab sõrmi mingi haarmeväädike, trotsides ülemarssivaid ohtusid. Ja siis juba jalgtee veerul lillakas karuohak, köömen ja puju, kõlupea-kastehein, arg hiirehernes

ning veriheina pitsikene. Kõik küll vaevatud, tolmupuudri all hingeldav, kuid ometi elav. Ja näen ma su loomastikkugi: sibab väike punane sipelgas, ukerdab musta mantliga mardikas, ahastab siia eksinud limukas, leidmata enam pehmet pinnast. Ning konnapoeg komberdab sust üle, silmad tolmust suletud.

Ja tunnen jälle nii selgesti su lõhna — sina, kes peaksid olema maitseta ning lõhnata. See on midagi tolmust, hapukat, kurgus kipitavat. Kui aga tipivad vihma esimesed piisad su tolmu, siis alles levitad sa oma erilist hõngu. Võib-olla lõhnab nõnda su äärne kõhetu taimestik, aga vahest ka su paakunud pind ise.

Kihutades sind mööda näid sa nii ühetoonilisena. Ainult mõni ümmarguseks kulunud lubjakivikene, hall räni, jahuks hõõrdunud kruus. Siin-seal veel kuiva hobusesõnnikut või narmasteks rullitud vitsaraag. Kõikjal ikka nagu üks ja sama. Kui aga sind õieti lähedalt vaadata — milline vaheldusrikkus! Ja eks ole su orud, su künkad, su lagendikud sipelga silmis vahest sedasama, mis Colorado kanjonid või Sahara liivaluited meile. —

Harva liigub sääraseil suvepäevil keegi sind mööda. Ja sellepärast saame olla pikad ajad täitsa kahekesi. Jälle mõtelda, meenutada, tunda rõõmu ja kahetsedagi. Oled mulle nagu mu elu, täis mälestusi, rõõmsaid ja kurbi. Pajatad ühteviisi nii võitudest kui pettumustest.

Ei sa läinud nii, nagu oleksid pidanud minema! heidad mulle ette. Pillasid asjata aega ja energiat, kiirustasid vahel jalad rakku, magasid mõnikord ilusamad rännuajad maha. Ning kuhu oled lõpuks ikkagi jõudnud? Istud vaid siinsamas mu ääres, ainult vanana, väsinuna. Loed aralt verstaposte, nagu võiks varsti neist viimne olla... See on su aruandmishetk mu ääres.

Oh, aga ega või minagi ainult head meenutada! lausud siis enesest. Olen näinud omal pikal eluajal ühte ja teist. Olin kord nii päratu ja porine rajakene, et vaid jala- ning ratsamees läbi pääses. Liikusid siin kord halisevad teoorjad oma lõssilasside ja pudrunappadega. Sõitis küll ka saajarahvas kuljuste kõlina ja pallimänguga, kuid venisid samuti surmarongid, orbude silmad pisarate kalkvel. Liikusid laadaliste voorid, põrsad korvkastides, mullikad pära taga; liikus igasugust rahvast: mustlasi, harjuskeid; lööpas juut oma leierkastiga. Kõiki neid kannustas mure, päeva homse eest hool. Ning näe, seal metsa vahel, kus on veel praegugi ristiga kivi, seal löödi kord reisimees surnuks . . .

Palju kurja on näinud vana maantee oma eluajal. Rohkem kurja kui head . . .

Oh, mis ma räägin! Eks ragisenud alles paari aasta eest mind mööda sõjamasinad. Vapustasid mind põhjani, põrutasid südameni, olgugi, et näin olevat kivikõva ja tundetu. Põgenesid siis põlisvaenlaste eest naised, lapsed ja raugad. Vahtisid selja taha, kuulasid taevaranna mürinat, silmis hirm ja meeleheide. Sosistasid ahastades, justkui sajandite eest: Oh, päästa meid, päästa meid, lõpmatu maantee! Vii meid ähvardavast orjapõlvest — kaugemale, kaugemale! —

Aga ega meiegi, maanteed, igavesti ela. Vananeme samuti, vajume unarusse. Teedelgi on ees kõige ajaliku tee. Kui aga näed kord elus veel Via Appiat, tervita teda! Kui näed muistset sõjateed Meknesi ja Atlandi vahel, — tervita! Hea on siiski meenutada kuulsaid esivanemaid, kuigi oled ise nii tähtsusetu. — —

Taevas on pilve tõmbunud, õhtu läheneb, on vilu. Tunnen jahedust ja peaksin juba liikuma. Aga tee ees näib nii pikk ja ühetooniline. Ega ole mina enam endine rändaja . . .

„Hei, külamees, kas ei saaks peale?"

„Ptruu! Mis seal's ikka, asuge aga rattaile... Näen jah juba kaugelt, et istub mees maantee ääres, vist väsinud, mõtlen... Nojah, eks ole juba igagi, nii teil kui minul ja hobuselgi. Aga eks me ela veel edasigi... Nõõ, linalakk!"

1944.

Öisi mõtisklusi

1

Aeg-ajalt kostab ikka veel kauge, kuid raske kahurimürin. Olen kuulnud seda juba kolm aastat, kord ainult lühemate, kord pikemate vaheaegadega, kord ühes, kord teises elukohas. Ta on kostnud kord eemalt, siis lähenenud, kaks korda minust ülegi läinud ning kostab nüüd jälle väga kaugelt.

Sellega on ammu harjutud, see kuulub nagu elusse endasse, olemise omadustesse, ja sellele ei mõtlegi enam.

Ja ometi mõjutab ta lakkamata närvikava. Ta meenutab pidevalt aega, milles elame. Ei, see draama pole veel läbi. Tema jatkuvusest olenevadki need raskused, mida nii teravalt tunneme. Need tumedad mürtsud põhjustavad meie argiolustiku: pimedad elamud, transpordiraskused, külmuse ja kehvuse ning vahel ülejõu käima kippuvad pingutused. See on sõjahääl, mis sealt kostab.

Jälle lajatus tõrvmustas öös. Kas paljas õhu vappumine? Ei, see oli hoiatussignaal: *Memento!* Olgem valvel!

2

Ikka meenub mulle üks hiljuti nähtud pilt.

See oli lage soomaastik sompus sügistaeva all, mõne raagus vaevakasega. Kõik oli nii vaikne ega näinud ühtki

hingelist seda maastikku läbival maanteelgi. Maa ümberringi mustas aga üleni mürsujälgedest nagu mutiaukudest. Neid oli siia langenud loendamatul arvul. Nad olid pihustanud puid ja tuustinud sammalsood. Ning kõikjal vedeles veel purustatud sõjamasinaid ja varustuse jäänuseid.

Siis saabusin sel surmaväljal võitluste tulipunkti. Silla otsas lamas upakil hiigelroomik taevasse pööratud kahuriga. Selle toru ots oli ribadeks käristatud, need rullusid spiraalidena väljapoole. See oli nagu mingi fantastiline kurjalill, tülgas surmaorhidee. Seal oli laeng torus eneses lõhkenud ja nõnda kogu relva kõlbmatuks teinud.

Otse roomiku kõrval lamas veel praegugi vaenlase poolalasti laip, üks jalg nagu otsast lõigatud. Ta ümber vedelesid välihalli mundri jäänused.

Ning vaadeldes seda nii võigast pilti meenusid mulle kauge teksti sõnad sellest, kes esimesena mõõga tõmbab ja siis ise ka mõõgast langeb.

3

Tegin rännaku väljas. Rohekas täiskuu õhkus üle külmunud maa. Kõrged raagus puud valendasid nagu härmas. Nende all koprunud lehtede krabin. Siis tükk tümavat maanteed, niidulohk jääkirme kriginaga ja kesavälja kõrte sahin sammude all. Muidu kõik nii hääletu.

Mu must vari astus mu ees, pöördus paremale, pöördus pahemale, kadus hoopis ja ilmus siis jälle mu kõrvale. Näis, nagu poleks mina ringe teinud, vaid tema mu ümber keerelnud.

Mäerinnakul mustasid kuupaistes majakuhilikud. Nad olid samuti nagu surnud, ilma hääleta, ilma tuletuiketa.

Kuid seistes nõnda seal kuuvalguses tundsin ma äkki: Ma ei vaevle siin üksi oma mõtetega. Seal valvab selle tinaja

taevaranna igas kaares samasuguseid unetuid. Ja me mõtleme kõik olevikule ja tulevikule, maailma ning enese saatusele. Meie tundmused ja mõtted liituvad ses vaikuses üheksainsaks kirglikuks vooluks. Ning see ühine võitlusetunnetus levib nagu virmaliste õhetus üle öise maa.

4

Oma põletatud kodu varemete kõrvalt leidsin üheainsa säilinud trükiteose. Ja see oli imelikul kombel mu enese raamatuke „Popi ja Huhuu". Ma avasin selle ja mu pilk langes lõppridadele:

„Kuuldus hirmus plahvatus ja leek tõusis laeni. Huhuu lendas vastu üht ja Popi vastu teist seina. Ning maja vajus mürinal pooleks."

Mäletan, kirjutades seda lugu ei teadnudki ma esiotsa, mis nende esilemanatud loomavaimukestega viimaks peale hakata. Lahendust otsides lasksin neil lõpuks maja sõna otseses mõttes lõhki ajada. Ja nad hukkusid ise ühes sellega.

Kuid küsimuses olid ka vaid meelemõistuseta loomad. Ma jälgisin liigutusega nende jaburaid õiendusi. Ja tundsin lõpuks kaasa nende armetule saatusele.

Kuid mis peab mõtlema sellest *homo sapiens'i* tõust, kes kuulutades enese ülimaks ja õilsaimaks maailmas, on selle maailma tulemöllusse matnud?! Missugust kaastunnet võiksime tema lõpliku saatuse puhul avaldada?!

5

Äkiline mälestuspilt, nagu bengaalitule sähvatus.

Olin Tunise turul. Kuubilised majad ja burnusmantlid helendasid silmipimestavalt. Läbi kurguhäälselt kisava rah-

vamurru liikus eurooplasest ratsapolitseinik. Noor rühikas araablane astus ta kõrval, üht kätt pidi ketiga ratsuri sadula külge aheldatud. Küllap see kuulus juba nende olude raamistikku, et kedagi ketiga järel veetakse. Kuid siis aeglustas vang ainult hetkeks sammu, sirutas vaba käe, murdis lillemüüja laualt nelgi ja pistis oma kõrva taha. Samal hetkel kõverdus ta tõmmu nägu ülemeelikuks trotsi- ja ilkumisnaeruks. Ja kohe kajastus seesama irvakas naer kogu selle sünge rahvamassi tuhandeilmelisel näol. See oli nagu rõkkav laine, mis veeres üle väljaku, paiskus vastu majaseinu, voogas tagasi, pillates pisaraid vastu taevast. Ning paistis, nagu oleksid isegi kõik need burnused ja kuubaseinad punaseid nelgiõisi täis tipitud.

Jah, seda meenutades paistab mulle praegugi, nagu hõõguksid need tuliõied mu ümber pilkaspimedaski.

6

Ärkasin valjust kolmekordsest koputusest. Hüüdsin, ise alles unepohmeluses: kes seal on? Kuid vastuseks vaid vaikus. Ja ma küsisin jälle: kas keegi koputas? Ega saanud ikkagi vastust. Ning ometi kuulsin nii selgelt seda käskivat koputust uksele.

Kas liigub seal keegi maad mööda ringi, äratades inimesi ja ise siis edasi rutates? Ärgake! koputab ta. Ärgake mõttele, millist aega te elate! Ärgake mõttele, kes te olete ja mis teil teha! Iga hetk on kallis! See on tegutsedes valvajate aeg!

7

Oleme uhked Prantsuse Suurele Revolutsioonile. Poolteistsada aastat oleme elanud tema saavutusist. Seal huk-

kus üks maailm ja sündis teine. Inimkond oleks tema läbi nagu noorenenud. Tema kroonika kõlab nagu kangelaseepos. Ja seda meenutades oleme nagu vanad sõdurid, kes uhkustavad oma nooruse sangaritegudega.

Aga iseenesest — kui kannatusrikas oli see aeg. Milliseid katsumisi, enesesalgavust, hädaohtude ületamist nõudis see kaasaegseilt. Ei saavutatud neidki võitusid ilma eest!

Ja kas ei kordu praegu seesama — ainult hoopis suuremas ulatuses, hoopis tohutumate väljavaadetega? Me elame kaasa ülemaailmse uuestisünni eepost. Need on suurepohhi sünnitusvalud, milles tuskleme. Maailm ei välju neist iial endisena. Küsimus on vaid selles, et me vahel läbi hetke veriudude ajastu suuri perspektiive ei suuda nähagi.

Kuid maailma nägu on pööratud ettepoole!

8

Et ka suurtel aegadel ja suurte asjade puhul vajatakse südant — seda kipume unustama. On vaja südant nii armastuseks kui vihaks. Muidu jääme vaseks, mis kumiseb, ja kellukeseks, mis kõliseb, ilma vastukaja äratamata.

Tõmmates kõik range eeskava, külma loogika ja karmi järjekindluse liistule, teeme vägivalda inimese tundeelule. Kuid ilma tundmusteta pole kiindumust, andumust ega tõsivaimustust. Ilma selleta pole ohvrimeelsust ega kangelastegu.

Mõistuse kõrval tuleb suurist asjust rääkida ka südamele. Mõistust võib külmalt veenda, kuid südant vaid soojusega vallutada. Olgem inimlikult suured, et sünnitada suurt!

9

On puhtetund. Läbi pehastunud piitadega ja papiga paigatud aknaruutude valgub ikka rohkem rohekat valgust. Taevas lööb ikka heledamaks ja tema roosataval põhjal seletab silm saarepuu traatpeent skeletti. See on külmaarg erak puude hulgas: viimasena läheb lehte, esimesena varistab need; kuid ise on ta ahne ja ablas: kus kasvab, seal imevad juured kõik maa jõu, ilma teistele asu andmata. Nüüd tukub ta unne, kinnisena ja mornina. Aga läbi ta mustade raagude puserdub päikese teravaid kiiri nagu kuldniite. Need panevad akna rõskuspiisadki sätendama.

November 1944.

Lembítu

1

Ütles Lembitu:

Ilus on elada. Ilus on taevas, mets ja meri. Ilus on eha ja ilus on koit, ilus on kevad ning ilus on sügis. Ilus on mängida murul ja laineil, ilus on veereta' ketast, pinguta' purje, ilus on tormata siniudu-ilma.

Kaunis on elu, kaunis on inime! Kaunid on nooruse õhkuvad uned, uhked mehe mehised mõtted, magusad rauga mälestused.

Kaunid on kavatsused, kaunimad teostused. Kaunid on võtmised, kaunimad andmised. Kaunid on himud, kaunimad veelgi on keeldumused.

Kaunis on elu kaunina elatud.

2

Ütles Lembitu:

Hirmus on inime, kole ta kirg, jõle tema tegu. Koledad ta kiskja-küüned, hirmsad ta verejanu-silmad, hirmsam on veelgi ta tume-puna-verine süda.

Verisel vankril kihutab sõda üle maa, verre upub maailm, verest nõretab taevas, verre, oh verre on uppumas inime!

Kuulake laste ja leskede leina! Vaadake haudu, mida lilled ei ehi; kaege kalme, mida pisar ei kasta! Kuu-

lake tuuli tühjes varemeis! Leinake kummuli kündmatul põllul!

Vihkan, oi vihkan ma inimest!

3

Ütles Lembitu:

Ilus on surra. Ilus on surra isamaa eest. Ilus on surra sõprade, rahva ja omaste eest. Ilus on surra vabana priiuse eest. Ilus on minna võitlusse, isegi lootuseta võita. Ilus on minna ülejõu-vaenlase vastu. Ilus on minna, teades, et tagasi ei tule.

Kaunis on langeda kaebuseta. Kaunis on langeda võõraste vendade seltsis, liigutav leida sõpra viimsel tunnil, panna käsi tundmatu kaela ümber, ohata kord — ning lahkuda.

Kaunis on sünd, millele kaunim veel järgneb surm.

4

Ütles Lembitu:

Ilus ja hirmus on elu. Ilus ja hirmus on inime. Kõik, mis puudutab inime, teeb ta hirmsaks ja ilusaks. Lillesid ja hukatust külvab ta ümber, lilled ning lein on tema tee. Sündides nutab ta, surres valab ta pisaraid, läbi pilvise taeva harva tall' naeratab päike.

Kuid mina armastan siiski sind, inime. Armastan su ilu, su unistust, su priiusejanu. Armastan sind, nagu oled, kõigi su rõõmude, kõigi su kannatustega.

Armastan sind, kui enese võidad ja eksijal' armu annad. Jumaldan, kui ennast taltsutad ja orja ahelast päästad. Kummardan maani sind, kui hävituse asemel uuest' kord algad sa ehitust.

Armastan inimest! ütles Lembitu.

1917.

Võidulaul

Kohage, tuuled, kõrgeis puis, kohage mineviku unustust, kohage tuleviku unistust! Kohage võiduhümne, tuuled kõrgeis puis!

Laulavad öised tuuled kaduvust isikule, elu hulgale, lendu silmapilgule, kestvust ajajärgule. Tõmbavad tuulepoognad latvade orkestris suurt viisi kuumist südameist ja julgeist tegudest, inimsurmast, rahva elust.

On aeg kuulda jälle maa ja taeva hääli, on aeg juua endasse looduse kaebed ja hümnid, — on tõesti aeg tunda südame külluses, mis kohab ning hõiskab me ümber.

Kohage, tuuled, kõrgeis puis, kohage mineviku unustust, kohage tuleviku unistust! Kohage võiduhümne, tuuled kõrgeis puis!

1918.

Tuhat aastat

Tuhat aastat tagasi:

Ohvrihiies, sõjaleeris, meresõidul tõstis laulik häält, juttur lugu pajatas. Mõõnas mõte, tormas tunne, — looja ise vaimustus, vaimustusid kuulajadki. Ilm näis suurem, elu uhkem, inimen' ise palju rikkam.

Millest laulis laulik see, millest juttur pajatas? Ei me tea, ei me taju, ei me pääse tagasi. Pühkind aeg on vahelt silla, annud meile teised tunded, mõtted hoopis teisedki. Üht vaid teame: selle lauliku me lapsed, kasvud nende kuulajate — meie siin ja tänapäev. Palju ajas pillatud, mõnda siiski päritud!

Viissada aastat tagasi:

Kiigel neitsi laulu lõi, laulis ema hälli kohal, kurtis orjatar kibedalt. Istusid mehed õitsitulel, suitsutare sünges nurgas, peitsid ennast sõjapaos, — pajatasid lugusid.

Millest laulsid neitsikud, millest vestsid habesuud? See ju teatud, see ju tuntud, see ju pandud paberisse, raiutud see raamatusse. Leelutasid Ilo-laulu, vaeselapse valusid, orjapiiga ohkamisi; laulsid venna sõjasõidust, ilmatütterest

ilusast, merest tõusnud mehikesest. Vestsid mehed muinastarkust — hiidudest, haldijaist, hallitõve õududest, libahundi ulungist. Ilm näis hele, ilm näis kole, elu aina süvenes. Rõõm sai mureks, mure — rõõmuks, — ori puhkas sõnades.

Kolmsada aastat tagasi:

Istus mees mustas mantlis, nägu sünge, mõte süngem. Ümberringi paksud kirjad, kiri paks tal endal ees, — kirjutas linnusulega.

Millest mees see mõtiskeli, mustamantel kirjuteli? Polnud mõnusad need mõtted, kaugelt lõbusad need lood: Ilm on hukas, kurat kange, patt see painab ühtesoodu. Päästku end, kes päästa tahab! Põrgu kõigile on valla, taevas ainult harvadele.

Küllap seegi mantlimees andis oma ajale, mida aeg see tarvitses. Andis hirmu, andis armu; andis, mida'i mõelnudki: andis kirja, andis keele, vedas vaod, tõmbas teed, mida mööda teised tulid!

Sada aastat tagasi:

Tähitumal talveööl metsas mustas tuikab tuli. Tule ääres noorukene, silmis tuli, punaplekid paletel. Tee tal kauge: Tartust Riiga, — palju käidud, palju käia, kuni kodu künnisel. Nimi noorukese: Kristjan Jaak.

Ümberringi öine vaikus, tuli ainult tuhiseb. Millest mõtleb noorukene, mida näeb leekides? Ühte mõtleb, ühte tunneb: Kas siis selle rahva keel tuleleegina'i või tõusta, valgustada, soojendada, kosta ilma piirideni, saavutada igavikku?! Mõte see kui tuleleek teda ennast põletab.

Tee on kauge, — palju käidud, palju rohkem käia veel. Tõuseb noormees, astub öösse, tähitusse tuisulumma. Lääne poole, lõuna poole — esimene — põues tuli, paunas värsid, puusal mõõk!

Inimiga tagasi:

Jälle tuled, seekord palju, seekord kevad, seekord suvi, — ah, on jaanituled need! Peab pidu jälle rahvas, laulab öösel, laulab päeval, — näib, kui alles tänapäeval oleks leidnud hääle ta.

Uuest' rahva keskel laulik, vestab jälle jutumees. Millest laul see, millest jutt see kõneleb? Olla olnud eesti rahvas, — rahvaks saagu uuest' ta! Olla olnud oma maa, — uuest' meile saagu ta! Ärgu olgu enam orja, olgu enam isandat! Pimed olid läinud päevad, seda selgem tulevik!

Kes need lauljad, kes need uued jutumehed? Mainida siin keda, keda jätta? Robertit või Vidrik Reinu, isa Voldemari, tütart Lydiat? Ja Kaarlit, Mihklit, Jakobit? Ning unustada nooremaid, nii Augustit ja Eduardi, Juhan-meelepoolist? Ei ole lugu nimest, tööst vaid kõne. On kannud töö see siiamaale, kannab veelgi edasi!

Meie päevil, meie ise:

Meie närvesöövad, katkikäristatud päevad, mõtted, tunded loetud, neisse ajarutt ja viha koetud... Meie ise aja lapsed sama närvilised, sooves vägevad, teos tihti jõuetud... Mida laulda, mida vesta võime meie?

Siiski, aeg see meie, meie — ajast. Sellest laulu, sellest jutu jõud. Oleme vaid silmapilk pikas aastareas, oleme vaid

üksikud rongikäigu seas. Kuid kui puuduks lüli see, oleks mõte katkend keskel tee.

Jälle laulik rahva hulgas, jälle juttur pajatab. Mida laulab, millest vestab tänapäeva jutumees? Laulab endast, vestab ajast, kõigest sest, mis tundes, mõttes. See on see, mis ühendanud laululoojat, jutumeest — tuhat aastat tagasi — tänapäeva õhtuni.

1927.

SISUKORD

Novellid

Miniatuurid

Puulõigetega illustreerinud
Märt Laarman

Keeleline toimetaja
Väino Linask

Ladumisele antud 12. I 1946. Trükkimisele antud 19. II 1946. Paber 56:79 cm 1/16. Trükiarv 10 200. Trükitähti trükipoognas 35 264. Trükipoognaid 20. Arvutuspoognaid 19,2. MB-00736
Trükikoda „Ühiselu", Tallinn, Pikk tänav 40/42.
Tellimise nr. 122.

На эстонском языке.
Фридеберт Туглас. Жизнь и мираж.

RBL. 15.–

